

IN VOLUME #2
ISSUE#2,
FEVRAL2024

**«YANGI O‘ZBEKISTONDA
TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR
FANLAR» RESPUBLIKA ILMIIY-AMALIIY
KONFERENSIYASI**

**Research Science and
Innovation House**

 <https://universalpublishings.com>
editor@universalpublishings.com

ISSN INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER

"YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

Volume 2, Issue 2, Fevral 2024

«YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR» RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI.

29.02.2024-yil.

Ushbu to'plamda « **YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR**» ilmiy konferensiyasi 2024-yil 2-soni 2-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

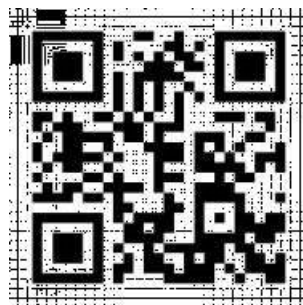
Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga DOI unikal raqami biriktirilib, **Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Konferensiya materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

“RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION
HOUSE” MCHJ

"YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI Volume 2, Issue 2, Fevral 2024

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir: Eshqarayev Sadridin Chorievich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrasida mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O'zbekiston.

Mas'ul kotib: Boboyorov Sardor Uchqun o'g'li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali talabasi

Nashrga tayyorlovchi: Eshqarayev Samariddin Sadridin o'g'li Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

TAHRIR KENGASHI A'ZOLARI

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug'bek Chorievich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O'zbekiston.

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz davlat universiteti fizik kimyo kafedrasida dotsenti, falsafa fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xojamberdiev Ikromovich- Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Iqtisodiyot fanlari muharriri Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar doktori, Termiz, O'zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abduraimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, Termiz, O'zbekiston tibbiyot fanlari falsafa doktori, Termiz, O'zbekiston.

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali. Termiz, O'zbekiston, biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O'zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Sotsiologiya fani muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa sotsiologiya fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Jo'rayeva Ramziya Abdurahimovna Qo'qon davlat pedagogika instituti. Qo'qon, O'zbekiston filologiya fanlari doktori (PhD), katta o'qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug'bek Erkinovich Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O'zbekiston.

**"YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR
FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI**
Volume 2, Issue 2, Fevral 2024

Tibbiyot fanlari muharriri Axmedov Kamoliddin Xakimovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-son davolash fakulteti dekani, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tibbiyot fanlari muharriri Vohidov Alisher Shavkatovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi va bolalar urologiyasi kafedrasini mudiri Tibbiyot fanlari doktori, professor

Gumanitar fanlar muharriri Rahmonov Abduqahhor Abdusattorovich Ma'naviy-axloqiy tarbiya va yoshlar bilan ishlash bo'yicha direktor o'rinbosari, falsafa fanlari doktori (PhD)

3D-MRI OBSTRUCTION AND VISUALIZATION OF PHARYNGEAL AIRWAY TRACT USING OPEN SOURCE SEEDED TECHNIQUE

T. Augusty Chandija Lincy,

Francis Xavier Engineering College, Tirunelveli-627003, Tamilnadu, INDIA.

Email: lincythavasiraj@gmail.com

Mrs. S. Murine Sharmili

Francis Xavier Engineering College Tirunelveli-627003, Tamilnadu, INDIA.

Email : sharmili0904@gmail.com

Abstract: Obstructive Sleep Apnea(OSA) is breathing disorder syndrome in which the airway tract pauses during sleep due to collapse of pharyngeal airway. It is occurred at the sleep time, with fourth dimensional high resolution in airway tract Obstruction in children and adults with OSA. Here, we the operator places the seeds that includes the Oesopharyngeal air tract and found out a threshold for the first frame in order to determine the affected tissues which blocks the patients pharyngeal tract. In this automated segmentation method it shows the process of MRI studies of the pharyngeal air pathway and enable diagnose of obstructive tissues with the collapse tissues. Region growing method results well in Dice Coefficients compared with manual segmentation. It automatically detects 90% of collapse tissues. This approach leads to segment the pharyngeal pathway correctly. It uses long MRI scans in order to diagnosis the collapsed tissues with graph, accurate details and coefficients in a short span of duration.

Keywords: Oesopharyngeal, Dice coefficients, Open source method of multi-seeded method, 3D-MRI-Dynamic Magnetic Resonance Imaging.

1. INTRODUCTION

Obstructive sleep apnea (OSA) (or apnea) is the common method of sleep apnea and is caused by complete or partial collapse of the pharyngeal upper airway tract. It is characterized by repeated slides of shallow or paused breathing during rest, having difficult to breathe, and is associated with a decrease in blood oxygen saturation. The fact decreased breathing called "apneas" (literally, "without breath"), typically last 25 to 45 seconds. It is identified as a pause of breathe by others who

see the person during episodes or any queries because of the disease effects on the body. OSA is commonly accompanied with snores. As the muscle tone of the pharyngeal tract ordinarily relaxes during sleep, and the airway path at the throat is composed of walls of soft tissue, which can be affected, it is not only surprising that breathing can be obstructed during sleep and in rest also. Although a very slight degree of OSA is considered to be within the limits of normal sleep, and many individuals experience episodes or slides of OSA at some point in daily life, a small percentage of people have chronic, severe OSA.

Apnea is associated with symptoms in the day time also. OSA is linked to decreased productivity, accidents, and increased risk of cardiovascular disease. In static CT images of Three dimensional the Upper Airway were segmented for volumetric analysis using level-set-based deformable models. In 3-D T2-weighted MR images were segmented using a fuzzy connectedness-based algorithm. This concept required significant power, operator and processing time, even for shorter scan type. This static 3-D and ex post facto gated UA images had significantly higher contrast-to-noise ratio (CNR) and less smaller images compared to what is noted in real-time 3-D Upper Airway MRI. Additionally, these alternative methods were not designed for or applied to collapsed or affected airways tissues. In this paper, we reveal visualization of Upper Airway dynamics method and found out of natural obstructive apneas during sleep or rest time. This method development is for half automated method of real time Upper Airway MRI using multi-seeded method region growing algorithm. Region growing algorithm was chosen for its easy to apply and reveal a new application where segmentation gives the workflow of this method. One or more seeds were decided to enable more correct segmentation and visualization during collapsed or affected tissues when the airway is segmented into two (or more) licensed sections. We narrow the analysis volume to just the pharyngeal airway tract and propagate seeds points from one time moving frame to the next frame using the practical noting that the nasal cavity and lower part of the airway remain licensed at all times. We validate that this approaching method performs as same as manual segmentation. Errors were comparable to intra operators variability of manual segmentation. This method also shows that its analysis of

long time period scans and visualization the most important factors in an MRI such as the second, place, and enlargement of airway collapse.

Section 2, the Identification of problems formulation related to the existing methods. Section 3 presents detailed description of proposed techniques for

solving plant related issue. Experiment results and discussions are described in Section 4. Finally, the conclusion and further enhanced are given in Section 5..

2. PROBLEM DESCRIPTION AND PREVIOUS WORK

Magnetic resonance imaging (MRI) is an another image technique that has shown good possible for airway path evaluation and affected tissue site identification in these patients, It involves no ionize radiation, and can found all same soft collapsed tissues in three dimensions work. It is shown to obtain extremely useful insight into the dynamics and shape of pathway airway tract for patients pathway with Apnea disease and the method restriction until now have

been as a envisionspeed. Formerly, automatic segmentation of the Upper Airway has been applied to MRI images. Three dimensional method of static Computer Tomography images of the Upper Airway were segmented for gravimetric analysis using level-set-based deformable models and region-growing algorithm . Static 3D weighted MR images were segmented using a fuzzy connectetness- based algorithm that required 1-4 min/study. This substructure required significant operator points and processing period, even for shorter time scans.

3. PROBLEM IDENTIFICATION AND SOLUTION

The tract which places affected tissue is selected as region of interest (ROI).Then the selected tissue from the roof of the mouth to the windpipe in the mid-mesial slice of the referenced frame work of the method. Two points of the seeds are placed within the mid-mesial slice: one in the nasopharyngeal pathway airway tract and the other in the oropharyngeal pathway airway tract. The first frame is segmented using multi-seeded method od 3D region growing algorithm. The threshold value is selected by user and placed to differentiate air and tissues in the ROI. The first two points which is as starting point seeds along with this the two new seeds which is already selected by system are used for segmentation. This method repeats until all frames or slices are

processed. Segmentation is performed using an open-source implementation method of multiseeded 3D region growing method. Open source implementation method of multi-seeded techniques is a simple and easiest region-based [image segmentation](#) technique. It is only classified which uses pixel-based image segmentation method and it also takes the selection of initial [seed points](#) in semi automatic method. It is the technique used to segment the airway path tract and collapsed events by placing 3 seeds in the pharyngeal airway tract. Threshold value method is used to turn a gray-level scale image into a binary image in order to separate airway path and collapsed airway collapsed tissues. This approach to segmentation examines neighboring pixels of initial seed points and determines whether the pixel neighbors should be added to the region. The main aim of the segmentation approach is to segment an image into regions. The first step involves in the region growing is to select a set of seed points. Seed points selection is based on some user criterion pixels value in a certain gray level scale range, pixels evenly spaced on a grid line value.

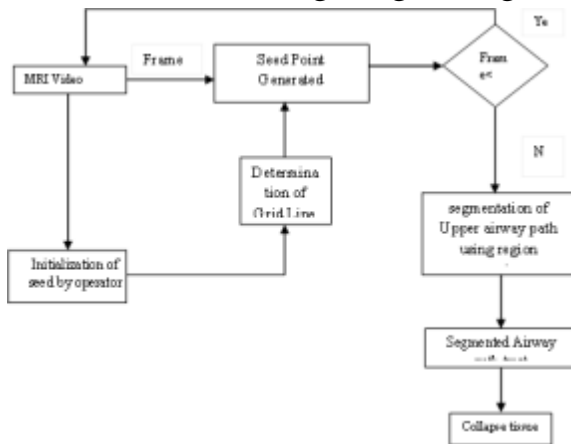
The initial region of interest starts from the exact location of these seed placed in the pharyngeal tract and it grows from the seed points to adjacent points of area followed by region membership criterion method. It includes the region of interest comprises of the oropharyngeal path, the mid-sagittal slice and the nasopharyngeal path. Here we use [four connected neighbourhood](#) to grow from the seed points of the selection. We may also opt [8-connected neighborhood](#) values for the pixels value adjacent relationship value. The principle consider the same value of pixel within the regions. The adjoining pixels value of seed points in which is continuously revised it by the user. If the nearest value of pixel value also have the same intensity value of pixel with the nearest seed points, we mean it by classification it into the seed points value. It is another repeatedly process until there is no difference in 2 successive repetitive stage time. Even though this type different agreeing with the method, the main target is to classify the similar methods of the image or picture into affected tissue. In this proposed system, Image is acquired to as frame method from the MRI video databits. The frame collection from the 1st frame is captured for Initial seed Selection part which will be decided by the User side and then the Grid lines are drawn and generated from the 1st frame of video bits, Region of Interest (ROI) is selected from the roof of the mouth in the hard palate to the epiglottis in the mid-mesial

slice, then the new seed will be automatically generated in the video sequences from the generated grid lines from the data base given as input. First frame is segmented using multiseeded method of 3D region growing algorithm. Three seeds are selected and placed in the pharyngeal airway tract: one in the nasopharyngeal airway path tract, one in the oropharyngeal airway path tract and another in the mid-sagittal slice in the mouth. Except the first frame or slice, all the next frames from the video sequence are given for new seeds generated in the video sequences in the block given. Threshold is relatedly set to differentiate air and affected tissue signals in the ROI, between 8th and 14th percentiles of pixel intensity value. Seeds are generated automatically when the video sequence is operated, by dividing segmented airway path tract into five sections and placing two new seeds at the centroid with largest volume of tissue.

in the mid-meisal slice since it is an open source implementation method of multi-seed 3D region growing

segmentation algorithm

Fig 1. Flow Diagram of Segmentation

The first two initial seeds and 2 new seeds by the segmentation technique are taken for segmentation method. From the constructed or generated grid line airway path tract is found out. Oropharyngeal which is in the lip area and nasopharyngeal which is in the larynx area are tracked and recorded in method to find the collapsed tissue in the pharyngeal tract in the upper airway. Collapsed area specifies the collapsed events in the grid lines generated between the lip airway path and larynx airway path tract. We shown a data set of 242 frames with two mins of data base where choosento show and

a long time scan of 10mins per frame to determine the sleep state accuracy disorder occurs .

COSINE COEFFICIENTS

Cosine coefficients is a measure of similarity between two non-zero vectors of an inner product space that measures the cosine of the angle between them. It is used to compare this automated segmentation with manual segmentation. The Cosine Coefficients value ranges from 0 to 1, where the one shows the exact overlap between C and D, and zero signifies no overlap occurs. A Cosine Coefficient of 0.60 or greater of it is considered to be “very good method.” in Cosine Coefficients of 0.66 to 0.73 It automatically detect 90 percent of collapse tissue in the events. Sensitivity in this type to seed select method was also evaluated using 10 different approach pairs of seed point.

4. RESULTS AND DISCUSSIONS

Fig:2 illustrates that construction of the central area of grid lines in the interested area of the region in a semi automated method by the user determination with suitable intensity of pixel value determined in black and grey scale image of the pharyngeal airway tract. For single normal image it should be zero, zero to eighty in pixels for black image, eighty to one eighty pixels for grey image and one eighty to two fifty five pixels for white image .

Fig:2(a)provides that by placed seed points in the airway tract, one in the hard palatte, one in the soft palatte, another

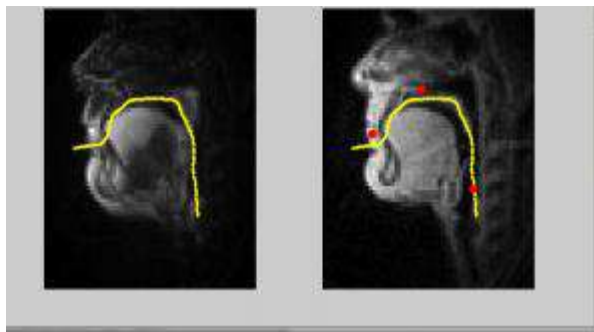

Fig:2 Center points of cartography(grid)

Fig:2(a)Center points of Cartography(grid) lines and land specification

Fig:3 illustrates that input AVI data is sent as matrix format of image consists of image frames or slice as an input database. At one period time, it take only a one frame. The path is fiwxd for input register and output register separately. Dimensional in the N DCT function is smoothed in airway tract. It shows the centre of bin points which shows the centre of grid line of gridline. It finds and show the intensity value of every gridline depends on density of pixel value. Average filter is moved used for smooth the generated grid lines

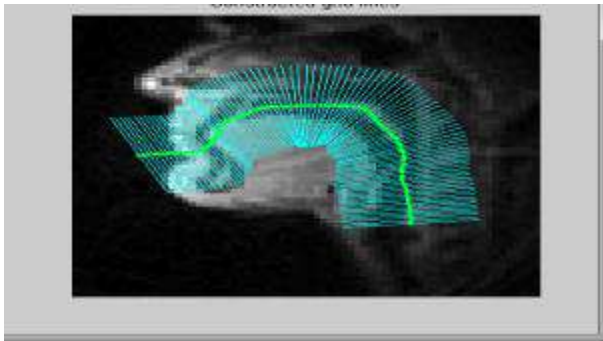

Fig:3 Generated Cartography(grid) lines

Fig:4 illustrates that the determines the airway path tract which already join with lip side airway and nose side airway tract. Smooth is done in this .Smoothing is performed by x in frames, y in grids and z as bits Smoothing of a thing in the Object is Likelihood algorithm.It remodels the airway path tract. The state path is detected dy Viterbi decoding

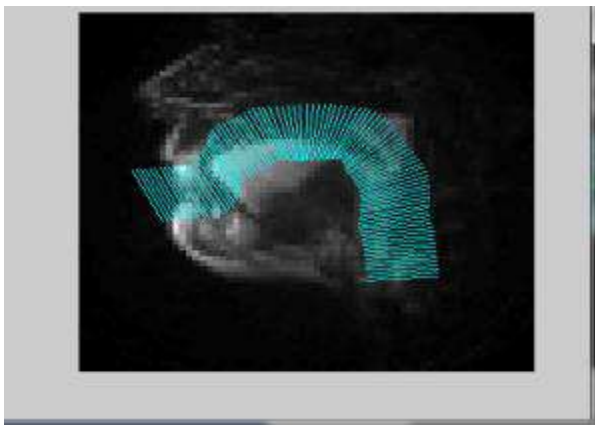

Fig:4 Area of airway pathtract estimation

Fig:5 illustrates that the starting of the path in respiratory path which includes lip and larynx.The obstructive events. for Lip and Larynx will have different

bounds. The generated grid line starting in the of lip and larynx . It sets the threshold at 2mm. is computed Euclidian distance is determined by Transition matrix Which is between adjacent

pixels.

Fig:5 Determination of Lip-pharynx area

Fig:6 shows the identification airway path tract using threshold level in order to separate collapsed from normal signals in the Area of interest.It shows the PCA based reduction in noise, pixel sensitivity in the corrected method which also shows the involment P by Q neighborhood around the pixels near to it.

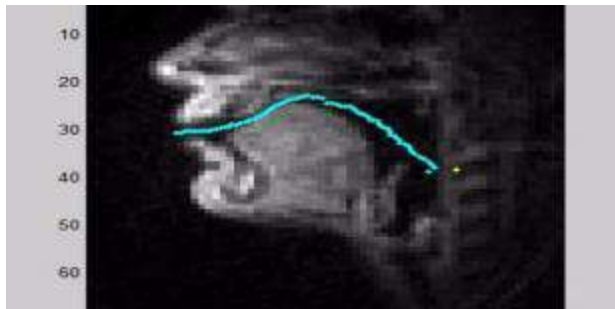

Fig:6 Airway Path Identification

Fig:7 shows the segment or division of airway path tract with high density signal intensity value to found the obstructive or collapsed events of the pharyngeal airway tract.Collapsed Tissue in airway boundary estimates threshold level at 0.5 where the boundary is found out. smoothing takes maximum number of clusters of frames for pharyngea airway wall boundary tract

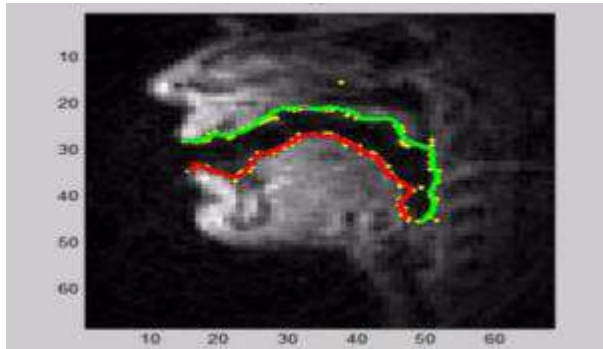

Fig:7 Segment of airway tract

Fig:8 shows that the binary affected or collapsed plot to navigate collapse events and shown the precise and already site, of collapse. Reconstruct pixel in the image using weighted components of the method. the segmentation is set at Minimum Euclidian distance for thousand.

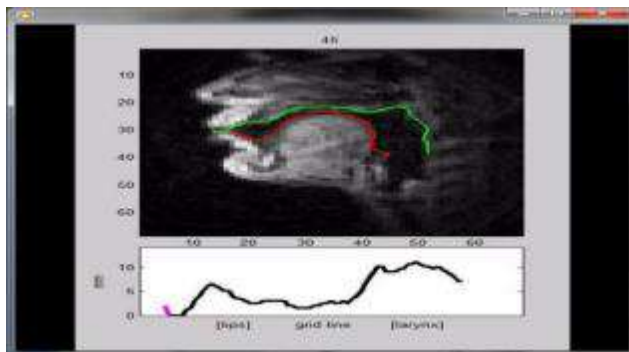

Fig:8 Segmentation with Collapse Plot

Fig. 9 shows the difference between the Coefficient in dice and cosine. In the already method they place Dice coefficient method and they atlast get the answer as point nine which means that detects ninety percent at the collapse plot. In our work system, the use of Cosine method and obtained a value one which means this detects hundrend of affected and collapsed plot.

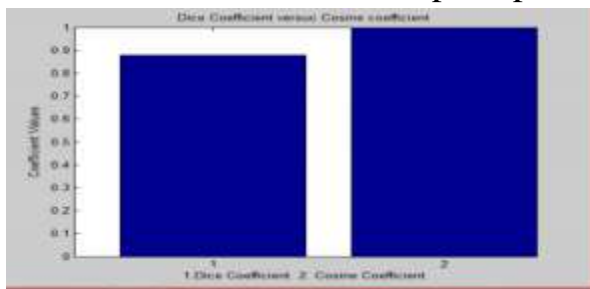

Fig. 9 Dice coefficient versus Cosine coefficient

Fig.10 shows the False acceptance Rate of the already system and the Enhanced Region-Growing Segmentationmethod. False acceptance rate is the segmentation error occurred during the process. the proposed system is lesser than the Existing system of the system.

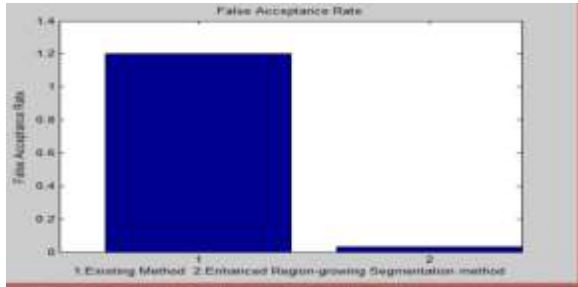

Fig.10 False acceptance rate

Fig.11 shows the % of quality between the Existing Method and the Enhanced method of Region-growing Segmentation type. The quality depends on the identificationof the collapse and affected plot. The quality of the Existing system is eighty five percent with is nice but in the given system we make the quality better in order to get the overall percentage of the quality in the Enhanced Region-growing Segmentation Method is nighy eight percent.Thus the quality is comparably high.

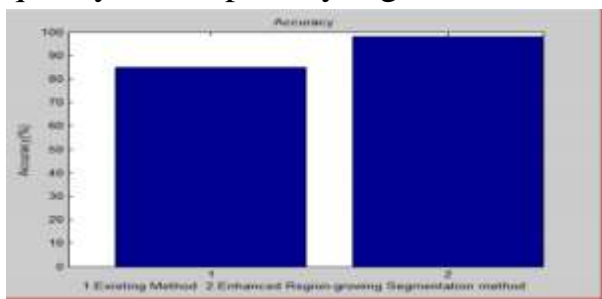

Fig.11 Acceptance of segmentation

5. CONCLUSION

We have performed a method which is very simple and it is a automating segment approach for dynamic MRI of the pharyngeal airway. The proposed method has

given very good agreement with manual segmentation. In the first time, it also enables time-efficient detection of collapse tissue and events which shows the visualization of the pharyngeal airway pathtrack for all frames. The binary affected plot makes it easy to move to affected events and the see the allow to observe the existing site and appearance of affected and collapse tissue. Identification based on the occurrence of 4 joined regions that were larger than point two (0.2cm^3). When airway is paused, region growing results in a single contiguous region. Region growing methods can provide the normal images which have clear and normal edges with good separation in results. This concept is elegant. We just need a little number of seeds points to represent the property we want, then grow the region. We can determine the seed points and the criteria we want to produce it. We can obtain the multiple value at the sametime of input. The sections of dynamic MRI database can give a previously unavailable anatomical landmarks for clinical usage of doctors such as surgery or oral treatment in the disease of OSA or for patient-specific modeling of the airway collapse tissue.

REFERENCES:

- [1] Muthukumaran, N., & Ravi, R. (2015). The Performance Analysis of Fast Efficient Lossless Satellite Image Compression and Decompression for Wavelet Based Algorithm. *Wireless Personal Communications*, vol. 81, no. 2, pp. 839-859, SPRINGER.
- [2] Muthukumaran, N., & Ravi, R. (2015). VLSI Based Image Acquisition using Block Based Fast Efficient Compression Algorithm. *International Arab Journal of Information Technology*, vol. 12, no. 4, pp. 333-339.
- [3] Muthukumaran, N., & Ravi, R. (2014). Simulation based VLSI implementation of fast efficient lossless image compression system using Adjusted Binary Code & Golomb Rice Code. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, vol. 8, no.9, pp. 1603- 1606.
- [4] Akter, M., Reaz, M. B. I., Mohd Yasin. F., & Choong. F. (2008). A modified set partitioning in hierarchical trees algorithm for real compression. *Journal of Communication Technology Electronics*, vol. 53, no. 6, pp. 642-650.
- [5] Ansari, M. A., & Ananda, R. S. (2009). Context based medical image compression for ultrasound

images with contextual set partitioning in hierarchical trees algorithm. *Advance Engineering Software*, vol. 40, no. 7, pp. 487-496.

[6] Andra, K., Acharya.T., & Chakrabarti.C. (2000). A multi-bit binary arithmetic coding technique. In Proc.

Int. Conf. Image Process., Vancouver, BC, Canada,
vol. 1, pp. 928-931.

[7] Cao, B., Li, Y.S., & Liu, K. (2004). VLSI architecture of MQ encoder in JPEG 2000. *Journal of Xidian Xuebao*, vol. 31, no. 5, pp. 714-718.

[8] Corsonello, P., Perri, S., Zicari, P., & Cocorullo, G. (2005). Microprocessor based FPGA implementation of SPIHT image compression subsystems. *Microprocessor and Microsystems*. vol. 29, no. 6, pp. 299-305.

[9] Devangkumar Shah, & Chandresh Vithlani. (2014). VLSI Oriented Lossy Image Compression approach using DA-Based 2D-Discrete Wavelet”, in *International Arab Journal of Information Technology*, vol. 11, no. 1, pp. 59-68.

[10] Fry, T. W., & Hauck. S. A. (2005). SPIHT image compression on FPGAs,” *IEEE Trans. Circuits System for Video Technol.*, vol. 15, no. 9, pp.1138-1147.

[11] Muthukumaran. N and Ravi. R, 'Hardware Implementation of Architecture Techniques for Fast Efficient loss less Image Compression System', *Wireless Personal Communications*, Volume. 90, No. 3, pp. 1291-1315, October 2016, SPRINGER.

[12] Muthukumaran. N and Ravi. R, 'The Performance Analysis of Fast Efficient Lossless Satellite Imag

YO'L TRANSPORT XODISALARI BILAN BOG'LIQ JINOYATLARNI TERGOV QILISHNI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA TAKLIFLAR

Kapitan Qulmatov Abror Ashur o'g'li

abrorkulmatov1994@gmail.com

Yashnobod tuman IIO FMB xuzuridagi Tergov bulimi tergovchisi

Ishda qonun hujjatlarida mustahkamlangan va amaliyotda qo'llaniladigan, aniq faoliyat turlarida batafsil bayon etilgan umumiy va maxsus chora-tadbirlardan iborat bo'lgan yo'l-transport jinoyatlarining oldini olish va oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar tizimi ko'rib chiqiladi, shuningdek, yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar taklif etiladi. Ishda yo'l-transport jinoyatlarini o'rganib, ularni sodir etish uchun sharoit, sabab va shart-sharoitlar aniqlangan. Muallif yo'l harakati jinoyatlarining asosiy omillari, ya'ni yo'l holati, transport vositalari, haydovchilar, qonun hujjatlaridagi noaniqlik va kamchiliklarni o'rganib, ularning o'zaro bog'liqligini qayd etadi. Yo'l harakati xavfsizligi masalalariga oid qonunchilik normalari va ilmiy ishlanmalar, yo'l harakati jinoyatlarining oldini olishga qaratilgan amaliy chora-tadbirlar o'rganilib, qonunchilik bazasi va yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashda qo'llanilayotgan vositalardagi kamchiliklar aniqlandi. Muallif yo'l harakati jinoyatlarining oldini olish va oldini olish bo'yicha umumiy va maxsus chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqadi, yo'l harakati xavfsizligini yaxshilash bo'yicha aniq chora-tadbirlarni ochib beradi, beshta harakat blokiga umumlashtiriladi. Muallif yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash bo'yicha davlat dasturining samarali amalga oshirilishiga yo'l-transport jinoyatlarining oldini olish va oldini olishga qaratilgan umumiy va maxsus chora-tadbirlarni kompleks tarzda amalga oshirishgina olib keladi, degan xulosaga keladi.

Kalit so'zlar: yo'l harakati jinoyatlari, yo'l harakati jinoyatlarini sodir etishga yordam beruvchi omillar, yo'l harakati jinoyatlarining oldini olish va oldini olish choralari.

Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash davlat faoliyatining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi, chunki yo'l transportida sodir etilgan jinoyatlar (keyingi o'rinlarda yo'l-transport hodisalari) eng muhim va himoya qilinadigan huquq va erkinliklari - inson hayoti va sog'lig'iga, shuningdek, mulkka tajovuz qiladi, bu esa keyinchalik salbiy oqibatlarga olib keladi. iqtisodiy davlatlarga ta'sir qiladi. Yo'l-transport hodisalari eng ko'p sodir etiladigan

jinoyat turlaridan biri bo'lib, ularning kechikishi yuqori. Huquqbuzarliklarning oldini olish faqat yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlarning samaradorligiga, jinoyatchining shaxsiyatiga e'tibor qaratilayotgan taqdirdagina mumkin bo'ladi, chunki aynan shaxs ularni sodir etish sabablarini va umuman yo'l holatini ko'rsatadi. Yo'l harakati qoidalarini buzishning noqulay dinamikasi va ularning jamiyat uchun xavfliligining yuqori darajasi ushbu huquqbuzarliklarni aniqlash, oldini olish va oldini olishning ishonchli tizimini yaratishni taqozo etmoqda.

Yo'l-transport hodisalari ko'p hollarda ehtiyotsizlik sodir bo'lgan jinoyatlar hisoblanadi, ular bevosita qasdning yo'qligi bilan tavsiflanadi. Shuning uchun biz ba'zi olimlarning jinoyatchining shaxsiyati baxtsiz hodisa sodir bo'lishining asosiy omili deb hisoblaydigan fikriga to'liq qo'shila olmaymiz. Insonga har doim ma'lum holatlar, muhit va vaziyat ta'sir qiladi. Shunday ekan, yo'llardagi jinoyat holati uchun barcha javobgarlikni haydovchiga yuklash noto'g'ri, deb hisoblaymiz. Agar voqea sodir bo'lishiga sabab bo'lgan asosiy omillar yo'l holati, transport vositalari, haydovchi va ularning o'zaro bog'liqligidagi qonun hujjatlaridagi noaniqliklar va bo'shliqlar ekanligini asos qilib olsak, shuni aytishimiz mumkinki, shaxs ob'ektiv ta'sir ostida. yo'l harakati bilan bog'liq sabablar va shartlar jinoiy xatti-harakatlarning butun mexanizmining asosiy va eng muhim bo'g'ini bo'lib xizmat qiladi. Buning sababi shundaki, yo'l holatining ko'rinadigan statik xususiyatiga qaramay, u doimiy ravishda yangilanadi va o'zgaradi. Bu holat har bir alohida yo'l harakati jinoyati kelib chiqishining o'ziga xosligi va dinamikligini va umuman olganda, baxtsiz hodisalar darajasini belgilaydi. Atrof-muhitning o'zgarishi haydovchidan doimiy e'tiborni talab qiladi va sodir bo'layotgan o'zgarishlarni hisobga olgan holda haydash parametrlariga kerakli tuzatishlarni kiritadi. Yo'l harakati parametrlari va real sharoitlar o'rtasidagi nomuvofiqlik ekstremal vaziyatlarga olib keladi va avtotransport jinoyatiga olib kelishi mumkin. Avtotransport jinoyatlarining ob'ektiv shartlarining o'ziga xos xususiyati ularning xilma-xilligi, nomuvofiqligi va xavf manbalarining o'zgaruvchanligidir.

Tadqiqot jarayonida biz yo'l-transport hodisalarining sodir bo'lishiga yordam beradigan quyidagi asosiy omillarni aniqladik:

- yo'l sharoiti, unga quyidagilar kiradi: transport vositasi yo'nalishining ko'rinishi va ko'rinishi, yo'lning kengligi, yo'laklarning mavjudligi yoki yo'qligi, to'xtash joylarida "cho'ntaklar" va yo'lning xavfsizligi, tabiati va holatini ta'minlaydigan boshqa dizayn xususiyatlari. yo'l qoplamasi va uning yuzasi, harakat intensivligi, tegishli yo'l belgilarining

yo'qligi, yo'lning muammoli joylari, ma'lumotlarning etarli emasligi, yo'l chizig'i bo'ylab reklamaning ko'pligi, piyodalar, avtomobil yo'llaridan foydalanishda texnik qoidalarga rioya qilmaslik, o'z vaqtida baxtsiz hodisaga javob berish va voqea sodir bo'lgan joyda tibbiy yordamga tez va o'z vaqtida kirish imkoniyatining etishmasligi;

- bir tomondan, uzoq muddatli foydalanish tufayli texnik talablarga javob bermasligi mumkin bo'lgan avtotransport, boshqa tomondan - "noto'g'ri qo'llarda" ko'plab yangi kuchli avtomobillar, tez sur'atlar bilan. avtomobilsozlik va avtotransport vositalarini boshqarishni avtomatlashtirishning rivojlanishi, bu esa o'z navbatida haydovchining e'tibor darajasini pasaytiradi, ularning imkoniyatlarini ortiqcha baholanishiga, shuningdek, transport vositalari egalarining avtotransport vositalariga texnik xizmat ko'rsatish va malakali ko'rikdan o'tkazish standartlariga rioya qilmasligiga olib keladi. ;

- haydovchi, uning shaxsiy psixologik fazilatlari (transport vositasi haydovchisining to'g'ri axloqiy tarbiyasi va odob-axloq qoidalarining yo'qligi, beparvolik, beparvolik, ekstremizm), ijtimoiy-demografik fazilatlar (jinsi, yoshi, ma'lumoti, ijtimoiy mavqei, kasbi, oilaviy ahvoli, moliyaviy ahvoli). vaziyat, yashash joyi), ijtimoiy-huquqiy fazilatlar (ilgari sudlanganlik, ma'muriy huquqbuzarliklar, intizomiy huquqbuzarliklar), psixofiziologik fazilatlar (ma'lumotni, qarorlarni, xatti-harakatlarni idrok etish va qayta ishlashdagi nuqsonlar), haydovchilik tajribasining etishmasligi, zarur bilim va haydashning etishmasligi ko'nikmalar (ko'pincha haydovchilik guvohnomasining yo'qligi), mastlik holati. Yuridik adabiyotlarda baxtsiz hodisa sodir bo'lgan jinoyatchi shaxsining besh turi ajratiladi: to'g'ridan-to'g'ri jinoiy, o'ziga ishongan, beqaror (vaziyatli), ehtiyotsiz va hissiy shaxs turlari, faqat birinchi turdagi jinoiy yo'nalish aniq ifodalangan;

- tartibga soluvchi qonun hujjatlaridagi noaniqliklar va bo'shliqlar: yo'l harakati qoidalarini buzganlik uchun javobgarlik; davlat organlari tomonidan qonunlarga rioya qilish va o'z vazifalarini bajarish ustidan nazorat qilish (birinchi navbatda, bu haydovchilik guvohnomalarini berish, yo'l harakati qoidalarini buzganlik uchun jarima solish va undirish, yo'l holatini yaxshilash uchun moliyalashtirish va tadbirkorlik faoliyatini boshqarishga taalluqlidir. korrupsiyaning rivojlanishiga); yo'l-transport hodisalarini tekshirish, chunki yo'l-transport hodisalarining sabablari va shartlarini aniq aniqlash kelajakda ularning oldini olish choralarini ishlab chiqish imkonini beradi.

**Yo'l transport hodisalari bilan bog'liq jinoyatlar yuzasidan MUAMMO va
TAKLIF**

1. Jinoyatni kvalifikasiya qilish bo'yicha.

- **MUAMMO:** JKning 266-moddasini tergov qilish amaliyotida, fuqarolar o'rtacha og'ir yoki og'ir shikast olgan taqdirda ushbu moddaning 1-qismi bilan kvalifikasiya qilinishi belgilangan. Ammo tergov amaliyotida shunday holatlar bo'ladiki shaxs vafot etmaydi, uning axvoli esa juda og'ir holatda bo'lib, u o'zini boshqara olmaydigan darajada nogiron bo'lib qoladi. Ushbu holatda fuqarolarning yaqin qarindoshlari tomonidan haqli e'tirozlar kelib tushmoqda. (misol tariqasida bir fuqaroning kichik barmog'i sinib qolsa, JKning

266-moddasi 1-qismi bilan kvalifikasiya qilinsa-yu, ikkinchi fuqaroning butun umr nogiron bo'lib qolishi ham JKning 266-moddasi 1-qismi bilan kvalifikasiya qilinishini ko'rish mumkin). Videota'svir ilova qilinadi.

- **TAKLIF:** Shu sababli JKning 266-moddasida-

o Transport vositasini boshqaruvchi shaxs tomonidan transport vositalari harakati yoki ulardan foydalanish xavfsizligi qoidalarini buzish badanga o'rtacha og'ir yoki og'ir shikast etkazilishiga sabab bo'lsa, deb ko'rsatib o'tilgan dispozisiyani ikki qismiga ajratish ya'ni 1-qismini huddi shu dispozisiya

o a) o'rtacha og'ir shikast etkazish bandi bilan;

o b) akogol mastlik va giyoxvandlik vositalari, boshqa psixotrop moddalarni istemol qilgan holda badanga engil shikast etkazish bandlari bilan to'ldirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

o Shu bilan 2-qismi shu dispozisiya

o a) og'ir shikast etkazish bandi bilan;

o b) akogol mastlik va giyoxvandlik vositalari, boshqa psixotrop moddalarni istemol qilgan holda badanga o'rtacha og'ir shikast etkazish bandlari bilan;

o v) ikki va undan ortiq shaxs badaniga o'rtacha og'ir shikast etkazishga sabab bo'lsa to'ldirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Qolgan qismlarga ham huddi shu kabi bandlar bilan to'ldirish va sanksiyasini belgilash lozim. (Rossiya qonunchiligida shunday bandlar mavjudligini ko'rish mumkin).

- **MUAMMO:** Shundan yo'l-transport hodisalari mavjudki, ushbu yo'l-transport hodisalarini 16 yoshgacha bo'lgan fuqarolar tomonidan sodir etilib, ko'plab muammolarga

sababchi bo'lmogda. Bunday sabablardan biri jinoyat ishini tergov qilishda jinoyat tarkibi bo'lmaganligi sababli JPKning 83-moddasiga asosan tugatilmoqda. Bu esa moddiy zarar undirish bo'yicha ko'plab muammolar yuzaga kelmoqda. (Misol tariiasida 14 yoshli fuqaro onasiga tegishli bo'lgan avtomashinani uning ruxsati bilan olib ketadi, yo'lda esa uning aybi bilan YTH sodir bo'ladi. Shu bilan birga bu erda jinoyat tarkibi bo'lmaganligi sababli jinoyat ishi tugatiladi. Aybdor tomon esa jabrlanuvchi tomonga moddiy zararni undir choralari ko'rmasdan qochib yuradi. Jabrlanuvchining e'tirozlariga sababchi bo'ladi) Tergov amaliyotidan misol mavjud.

- **TAKLIF:** Shu sababli JKning 261-moddasi

o Transport vositasidan foydalanish uchun mas'ul shaxsning mast holatdagi yoki giyovandlik vositalari, ularning analoglari, psixotrop moddalar yoki shaxsning aql-idrokiga ta'sir ko'rsatuvchi boshqa moddalar ta'siri ostida bo'lgan shaxsni temir yo'l, dengiz, daryo, havo, avtomobil transporti yoki boshqa transport vositasini boshqarishiga yo'l qo'yishi badanga og'ir shikast etkazilishiga yoxud odam o'lishiga sabab bo'lsa, deb ko'rsatilgan dispozisiyaga voyaga etmagan shaxsga deb ko'rsatilgan band bilan to'ldirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

- **MUAMMO:** Bundan tashqari tergov amaliyotida JKning

266-moddasini kvalifikasiya qilishda "yo'l harakati qoidalari" juda katta ahamiyatga ega bo'lib, ushbu "yo'l harakati qoidalari"da jinoyatni kvalifikasiya qilishda ko'plab muammolar yuzasga kelmoqda. Buladardan, avtoturargoxda xarakatlanayotgan transport vositalari to'qnashuv sodir qilganda YHQning 60-bandida "Transport vositalarining harakat yo'nalishlari kesishadigan va o'tish navbati Qoidalarda nazarda tutilmagan hollarda haydovchi o'ng tomondan yaqinlashib kelayotgan transport vositasiga yo'l berishi kerak" deb ko'rsatilgan qoidada aniq joylar ko'rsatilmaganligi, fuqarolarning e'tiroziga va turli xil muxokamalarga sabab bo'lmogda. Shu bilan birga tergov amaliyotida YHQning 126-bandida "turar joy dahalaridan chiqishda haydovchilar boshqa harakat qatnashchilariga yo'l berishlari kerak" va 127-bandida "ushbu bo'lim talablari hovli hududlariga (uy-joy binolari orasidagi er uchastkasiga) ham tegishlidir" degan bandlarini avtoturargoxlarda sodir bo'lgan yo'l-transport hodisalarini bog'lab, notog'ri huquqiy baho berilib, notog'ri kvalifikasiya qilinishga olib kelmoqda. (Tergov amaliyotida misol keltiriladi).

- **TAKLIF:** Ushbu muammolarning oldini olish hamda tergov amaliyotida yuqoridagi kabi kamchilliklarni bartaraf etish maqsadida “yo‘l harakati qoidalari”ning ushbu bandlariga aniq norma sifatida 60-bandga “Transport vositalarining harakat yo‘nalishlari kesishadigan va o‘tish navbati Qoidalarda nazarda tutilmagan (avtoturargohlarda, tartibga solinmagan chorraxalarda, va h.k) hollarda haydovchi o‘ng tomondan yaqinlashib kelayotgan transport vositasiga yo‘l berishi kerak” deb to‘ldirish, 126 va 127-bandiga esa huquqiy ta'rif yoki aniq sharh berilishi kerak.

- **MUAMMO:** Tergov amaliyotida yo‘l-transport hodisalari yo‘l qatnov qismining nosozligi tufayli sodir bo‘lishi kabi muammolar ham mavjud. Bunday vaziyatlarda tergovchi YHQning “navbatchi” 77-bandi “Haydovchi harakatning serqatnovligini, transport vositasi va yukning xususiyati hamda holatini, yo‘l va ob-havo sharoitini, shuningdek harakatlanish yo‘nalishidagi ko‘rinishni hisobga olgan holda transport vositasi tezligini belgilangandan oshirmasdan boshqarishi kerak.” deb ko‘rsatilgan band bilan bilan kvalifikasiya qilib, go‘yoki yo‘l qatnov qismi nosoz holatda bo‘lsada haydovchi tezlikni belgilangandan oshirmasdan xarakatlanish kerakligini vad qilib, haydovchini jinoiy javobgarlikka tortishga urinadi. Bu esa o‘z navbatida fuqarolarning jiddiy e'tirozlariga sabab bo‘ladi. Yo‘l qatnov qismining nosozligi tufayli sodir bo‘lgan YTHlarni JKning 269-moddasi bilan kvalifikasiya qilish ko‘rsatilgan bo‘lsada, amaliyotda qanday holatda va sharoitda ushbu modda bilan kvalifikasiya qilish uchun aniq va yagona noorma yo‘q. (misol keltiriladi).

TAKLIF: Shu kabi yo‘l-transport hodislarini tergov qilish amaliyotida JKning 269-moddasini tatbiq qilish, fuqarolarning qonuniy manfaatlarini ta'minlash maqsadida avtomobil yo‘llaridan foydalanish va ularni qo‘riqlash, ya'ni avtomobil yo‘llarida va shu yo‘llar uchun ajratilgan mintaqada tegishli ruxsatsiz er osti va er usti kommunikasiyalari o‘tkazish, ularni ta'mirlash, bu ishlarni bajarishning belgilangan shartlari va muddatlariga rioya qilmaslik, o‘zboshimchalik bilan arklar, to‘siqlar, shlagbaumlari yoki boshqa inshootlar o‘rnatish, yo‘llarga material va boshqa narsalarni uyub qo‘yish, yo‘l ustini buzish yuzasidan yagona va aniq bir norma tariqasida “yo‘l harakati qoidalari”ga 30-bob tariqasida to‘ldirish taklif etiladi. Albatta yuqoridagi norma bevosita transport vositalari harakatlanishi bilan chambarchas bog‘liq.

Shu bilan birga, yo'l-transport hodisalarining oldini olish bo'yicha har qanday chora-tadbirlar majmuasining muhimligi haqida gapirib bo'lmaydi, chunki ular bir tizimni

ifodalaydi va bir-biri bilan o'zaro bog'liqdir. Shunday qilib, ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatini takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni qonunchilik va me'yoriy jihatdan mustahkamlamasdan va yo'l harakati holatini qayd etishning texnik vositalaridan foydalanmasdan ularni amalda qo'llash mumkin emas. Shuningdek, mafkuraviy-axloqiy chora-tadbirlar amalga oshirilmaydi. Binobarin, mazkur chora-tadbirlarning barchasini kompleks tarzda amalga oshirish orqaligina belgilangan maqsad – yo'l harakati jinoyatlarining oldini olish va yo'l harakati xavfsizligi darajasini oshirishga erishish mumkin bo'ladi.

ADABIYOTLAR:

1. Yo'l harakati jinoyati: shakllari, sabablari, ijtimoiy nazorat / Kravtsov A.Yu., Siroxin A.I., Skomoroxov R.V., Shixanov V.N.; Tahrirlovchi: Luneev V.V. Sankt-Peterburg: "Huquqiy markaz matbuoti" nashriyoti, 2011. 474 p.
2. Kuznetsov A.P., Izosimov S.V., Marshakova N.N. Hozirgi bosqichda yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashning dolzarb muammolari. "Transport qonuni", 2006 yil, N 1.
3. Solyanoy A.V. Yo'l harakati jinoyatlarining oldini olish: referat. dis. Ph.D. qonuniy Sci. - 12.00.08 - M., 2011 y. -26 s.

IX-ASR KRUM DAVRIDA BOLGAR PODSHOLIGINING SIYOSIY YUKSALISHI VA BOLQON YARIMOROLIDAGI GEGIMONLIK.

Toshkent shahar Bektemir tumani 337-Maktab Tarix
fani o'qituvchisi

Nazirov Maxmudjon Xasanjon o'g'li

Annotatsiya: IX-asrda Bolgar podsholigining ichki nizolardan olib chiqib Bolqon yarimorolida ustunlikka erishtirgan va Vizantiya imperiyasi ustidan g'alabalarga erishgan Krum davrida bolgarlarning siyosiy yuksalishi qonun chiqaruvchi, slavyan va bolgarlarning o'zaro birlashuv davlatini tashkil etgan keng yoritiladi.

Kalit so'zlar: Pliska, Konstantinopol, Pannoniya, Avarlar, Karpat, Adrianopol, Franklar, Karolinglar, Asparux, proto-bolgar, slavyan.

VIII-asr oxirilarida Bolgar podsholigi tinimsiz kurashlar iskanjasida qolgan edi. 803-814 yillarda esa Bolgar podshohlik taxtiga Krum keladi. Krum Bolgarlarning birinchi qonun chiqaruvchi podshosi sifatida tarixda qolgan. Krum avarlar bilan urushlarda g'olib bo'lganidan keyin Pliskaga yo'l oladi. Bu vaqtda kelib ikkita bolgar podsholigini birlashtirib Tisa va Savadan Qora dengiz sohillarigacha cho'zilgan buyuk Bolgar podsholigi tashkil etadi. 809-yil bahorida Krum Vizantiya imperiyasiga qarshi xavfli yurish qilib o'z g'alabasini mustahkamladi. Mart oyida Krum to'satdan Sardika oldida paydo bo'ldi. Qo'rg'onlarning kuchli bo'lishiga qaramay hiyla orqali qal'aga kirishga muvaffaq bo'ldi. Qal'aning 600 kishilik otryadi tinch aholi bilan birga qirg'in qilindi va qal'a buzib tashlandi. Imperator Nikefor urushga tayyorgarligi uzoq davom etib, butun imperiya bo'ylab qo'shinlar to'plagan. Shuning uchun Kichik Osiyodagi qo'shinlarini ham birlashtirdi. 811-yil may oyida imperatorning o'zi va o'g'li Stavrakiy boshchiligidagi katta qo'shin Konstantinopoldan Bolgarlarga qarshi kurashga yo'l oldi. Iyul oyida imperator qo'shinlari Bolgar podshohligiga bostirib kirdi va to'g'ridan-to'g'ri Pliskaga yo'l oldi. Krum ulardan oldinda 20-iyul kuni Bolgar poytaxtiga yetib keldi. Nikefor shafqatsizlik bilan butun shaharni vayron qildi shahar olov ichida qoldi va Nikefor Bolgariya xazinasini o'zining mulki sifatida e'tirof etdi. Bu mag'lubiyatlardan keyin Krum tushkunlikka tushdi lekin Nikeforning ehtiyotsizligi unga imkoniyat berdi. Bolgar qo'shinlari tog'larga qochib ketishdi va Nikefor ularning ketidan

quvib yetmoqchi bo'ldi. 24-iyul payshanba kuni imperator qo'shini tor tog' darasida qurshovda qoldi va bolgarlar tezda daraning har ikki tomonida yog'och palisad qurdilar va ularni o'rab oldilar. Imperator va deyarli barcha harbiy boshliqlar va oliy martabali shaxslar halok bo'ldi. Imperator kuyovi Mixael bir necha armiya qoldiqlari bilan qochishga ulgurib Adrianopolga yo'l oldi. Vizantiya imperiyasi bu mag'lubiyatni unitmas Bolgarlar esa bu tarixiy g'alabani uzoq asrlar eslab yurishar edilar. Asparuxon ham, Tervel ham bunga erishmagan. Bu g'alabadan keyin Bolgar podsholigi o'z mamlakati mustaqilligi uchun kurashishga hojat qolmadi, balki u bosib olish va qo'shib olish uchun kurashishi mumkin edi. 812-yil bahorida Krum janubdagi qirg'oq yo'lini boshqaradigan Burgas ko'rfazidagi gavjum shahar Develt qal'asiga hujum qilib egallab olishga erishdi. 812-yil sentyabr oyida uning Bolgar podshosi Krum Vizantiyaga elchi qilib Dargomirni yubordi. Rasmiy bolgar doiralarida paydo bo'lgan birinchi slavyan imperator huzuriga kelib, 716-yilgi shartnomani ya'ni Tervel va Teodosiy III o'rtasida tuzilgan shartnomani yangilashni talab qildi. Bolgar podsholigi Mileona viloyatidagi chegarani tiklashi va charm-kiyim kechaklardan 30 funt o'lpon olishi kerak edi; mahbuslar va qochqinlar qaytarilishi va savdo aloqalari qayta tiklashi kerakligi aytib o'tildi. Bolgar podshosi Krum imperator agar tinchlik tuzishdan bosh tortsa, Mesemvriyaga hujum qilishini aytib o'tishini takidlaydi. Vizantiya imperatori bu shartlarni qabul qilmasdan rad javobini berdi. Bunga javoban Bolgar podshosi Krum oktyabr oyining o'rtalarida Mesemvriyaga katta qo'shin bilan yetib keldi. Mesemvriya butun janubi-sharqiy Yevropadagi eng boy va eng muhim shaharlardan biri edi. U Sharqiy Bolgariyadan mahsulotlarni tashish uchun, shuningdek, Konstantinopoldan Dunay va Qora dengizning shimoliy qirg'oqlariga kelayotgan barcha kemalarni to'xtatish uchun ajoyib savdo markazi va porti bo'lgan. G'alabani taminlagan omillardan yana biri Isauriya sulolasining imperatori dengiz qurollarini tejashi va bu vaqtda imperator floti deyarli mavjud emas edi. Qolaversa Krum bilan birga yurgan muhandislar ham unga katta yordam ko'rsatishdi va to'rt kundan so'ng, Mesemvriyaning Krum tomonida bosib olinishiga olib keldi. Vizantiya imperatori bu sharmandali falokat uchun qasos olish ekspeditsiyani rejalashtirishga majbur edi. Iyun oyining boshida Krum chegarani kesib o'tdi va ikki qo'shin Versinisiyada yuzma-yuz keldi. Ma'lumot o'rnidan imperator Mixael qo'shini Bolgar podshosi qo'shinidan 10 barabar ko'p edi va ochiq jangda uning qo'li baland kelar edi lekin u taktik reja va jangni qo'ldan boy berdi. Vizantiya imperatori Mixael 22- iyun kuni Jon Aplakis (imperator qo'shinining chap qanotida Frakiya va Makedoniya qo'shinlariga mas'ul bo'lgan) bolgarlarga qarshi hujumga

o'tdi. Bolgarlar uning hujumidan sarosimaga tushib orqaga chekina boshladilar lekin keyin to'satdan uning yolg'iz jang bo'linmasi bilan jang qilayotgani payqagan Krum tez orada vaziyatni o'z foydasiga xal etishga kirishdi. Shunday vaziyatda Bolgarlarga qarshi urushda yaxshi harakat qilayotgan Anatoliya qo'shin qo'mondoni Leo o'zining xiyonotkor siyosati bilan Mixaeldan imperatorlik tojini olib urushni davom ettiradi. Bolgar podshosi Krum tavakkal qadam tashlab, ochiq hududda ustun bo'lgan dushman qo'shinlariga qarshi shiddatli jangga kirishdi. Krum shu bilan birga bolgar qo'shinlarini ikki qismga birinchi qismini Adrianopolni qamal qilish uchun qoldirib, o'z qo'shinlari bilan imperator poytaxti tomon yo'l olib 17-iyulda bolgarlar shahar devorlariga yetib keldi. Kuchli mudofaa devorlari bilan o'ralgan Vizantiya poytaxtini Krum bir necha bor qamal qilib shaharni egallashga kirishgan. Konstantinopol aholisi Krumning kuch-quvvatidan ancha tashvishda edilar qolaversa unga yangi laqab "yangi Senaxerib" deya murojaat qilar edilar. Vizantiya imperatori muqarrar xalokatdan imperiyani saqlab qolish uchun diplomatik aloqalarni tiklashga kirishdi. Leo Krumning harakatlariga javoban ikki monarxning Oltin shox qirg'og'ida uchrashuv o'tkazishni taklif qildi. Krum rozi bo'ldi. Ertasi kuni uchrashuvda hiyla ishlatildi va bundan ko'zlangan maqsad Bolgar podshosini o'ldirish edi lekin Krum qochishga erishdi. Bolgar podshosi Krum keyingi bir necha kunda Vizantiya imperiyasidan qasos oldi. Shaharning butun atrofi, nafaqat devorlarga yaqin, balki Oltin Shoxning narigi tomonidagi va Bosforning Yevropa qirg'og'idagi cherkovlar, monastirlar va ajoyib villalar bilan mashhur bo'lgan boy shahar va qishloqlar ham talon-taroj etib vayron qilindi. Bolgarlar Daonin, Redesto, Apria qal'alarini yer bilan yakson qildilar. Shundan so'ng janubga, G'aniya qirlariga bolgar qo'shini yurishi davom etdi. Keyin, Krum shimolga, Adrianopolga (Edirne) yurishni davom ettirdi. Bolgar podshosi shiddatlik zarbalari qolaversa shaharning oziq-ovqat yetishmasligi ularni taslim bo'lishga olib keldi. Leo diplomatik yordam so'rab 814- yilda Franklar imperiyasiga murojat qiladi lekin ulardan yordam ololmagan imperator Pannoniyada ulkan qo'shin to'playotgan Bolgar podshosi Krumning Konstantinopolga yurishdan tashvishda edi. 814-yil 13 aprel kuni bo'lib o'tgan voqea Vizantiyani muqarrar halokatdan saqlab qoldi va o'sha kuni Bolgar podshosi Krum to'satdan Konstantinopolga yurish paytida vafot etdi.

Krum Birinchi Bolgariya podsholi tarixini o'zgartirdi. Uning birinchi yutug'i Pannoniya va Bolqon bolgarlarining birlashishi ikkala qabilaga ham yangi hayot baxsh etdi. Va keyin u jangda ikki imperatorni o'ldirish va uchinchisining qulashiga sababchi bo'lib bu bolgarlar tarixidan muhim o'rin egalladi. Krum o'z podsholigini mustahkamlashdan avval

avarlarni magʻlub etgandan soʻng, avar asirlaridan imperiyaning qulashi sabablarini soʻradi. Ular oʻz imperiyalarini turli sabablarga koʻra: hasad va bir-birlarini ayblash, oʻgʻriliklar va sudyalar oʻrtasidagi til birlashtirish, ichkilikbozlik, poraxoʻrlik, tijorat ishlarida insofsizlik, sud ishlariga ishtiyoq va adolat mezonlarini yoʻqligini aytishdi. Krum bu javobdan Bolgar podsholigida bunday jinoyatlarning oldini olish uchun qonunlarni qabul qildi: birinchi navbatda, bir kishi boshqa bir jinoyatda ayblansa, sud jarayoni boʻlishidan oldin ayblanuvchi soʻroq qilish kerak edi va agar u ayibdor boʻlsa jazolanishi yoki aksi boʻlsa ozod etilishi kerak edi; ikkinchidan, oʻgʻrilarga mehmondoʻstlik qilish uchun egasining barcha mol- mulki musodara qilinib, oʻgʻrilarning suyaklari sinishi kerak edi; uchinchidan, barcha uzumlar yoʻq qilindi bunga sabab ichkilikbozlik va nihoyat, odamlar mollarini musodara qilish jazosi ostida poraxoʻrlik, tijorat ishlarida insofsizlikka, qarshi kurashib xalq va muhojirlarga yordam berishlari kerak edi. Bolgar podshosi Krum chiqargan barcha qonunlar oʻz xalqi uchun muhim ahamiyatga ega edi va podsholikning yuksalishiga olib keldi. Krum aristokratiyani tashkil etgan bolgarlardan farqli oʻlaroq, slavyan fuqarolarini ragʻbatlantirish siyosatini davom ettirdi. Krum islohotlari xususan maʼmuriy islohotlar, asosan slavyanlar yashaydigan hududlarning Bolgar podsholigiga qoʻshilishi proto-bolgar etnosining slavyanlar tomonidan oʻzlashtirilishi jarayonini tezlashtirdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Литаврин Г.Г. Борьба болгарского народа против византийского ига (XI– XII вв.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. М., 1954 С. 100.
2. Литаврин Г.Г. Болгария и Византия в XI–XII вв. М., 1960. С. 450.
3. Литаврин Г.Г. Болгарские земли под византийским владычеством (1018– 1186) // Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. М., 1987. С. 101–119.
4. Златарски В. История на Българската държава през средните векове. Монография. — София: Захарий Стояно: Св. Климент Охридский, 2007. — (Българско историческо наследство). С. 200.
5. Горянов Б.Т. Борьба болгарского народа против византийского ига // История Болгарии. Т. 1. М., 1954. С 107–122
6. Державин, Н. С. История Болгарии: Болгария времен Первого и Второго царств (679-1393). — Изд-во Академии наук СССР, 1946. 650 Ст.

**JAMIYAT BOSHQARUVIDA RAHBAR TOMONIDAN
QO'LLANILAYOTGAN UMUMIY NAZARIY METODLAR**

Choriyev Abduhalim Nazar o'g'li

choriyevabduhamid@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Annotatsiya: Maqolada boshqaruv va boshqaruv jarayoni tushunchalariga tarif hamda rahbarlik faoliyatini rivojlantirish uchun ilmiy amaliy taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Boshqaruv, rahbar, natija, personal, prinsip, identifikatsiya, ijtimoiy, faoliyat, mas'uliyat.

Abstract: The article gives scientific practical suggestions and recommendations for the development of tariff and leadership activities on the concepts of management and management process.

Keywords: Management, leader, result, personal, principle, identity, social, activity, responsibility.

Shiddat bilan qilinadigan ishlarni bamaylixotir, sokinlik bilan bajarib bo'lmaydi.

Publiy Sayrus

Har bir inson vaqt, mehnat sarflayotgan ijtimoiy zaruriyati, vazifasi yohud topshiriqlari yig'indisi yanada samarali, foydali va manfaatli bo'lishi uchun harakat qiladi. O'z o'rnida bu harakatlar esa individual (yakka) va kollegial (jamoaviy) holatlarda amalga oshiriladi. Bunda harakatlar ko'zlangan maqsad, maqsadga erishish yo'lidagi amallar hamda amallarga prinsipial yondashuv bilan harakterlanadi. Ma'lumki, yakka tarzda ishlash nisbatan qulayroq, jamoaviy ishlashda esa har qanday qulaylik, yutuqlar va inqiroz ham jamoaning ijtimoiy muhiti, hamda jamoaga boshchilik qiladigan shaxsning boshqaruvchanlik qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Tom ma'noda to'g'ri yo'lga qo'yilgan boshqaruv ko'p jihatdan e'tiborli hisoblanadi.

Shuningdek, savol paydo bo'lishi tabiiy. Boshqaruv o'zi nima?

Boshqaruv - boshqaruv subyektining boshqaruv obyektiga nisbatan maqsadga muvofiq va doimiy ta'sir etish jarayoni hisoblanadi. [1:8] Umumiy ma'noda boshqaruv subyektini

rahbar bo'lsa, boshqaruv obyekti xodim sifatida qaraladi. Bunda rahbar korxonaga yoki tashkilot manfaati uchun qaror qabul qiluvchi va unga javobgar shaxs, xodim esa ijrochi vazifasini bajaradi. Korxonaga va tashkilotlarda iqtisodiy, ilmiy, ishlab chiqarish hamda xizmat ko'rsatish kabi bir qator ko'plab sohalarda faoliyat olib borilgan ekan, faoliyatning ham ko'zlangan va erishilgan natijalarning ham asosida rejalashtirilgan, muvofiqlashtirilgan, kommunikativ boshqaruv jarayoni yotadi.

Boshqaruv jarayoni - tashkilot resurslarini u tomonidan o'zining maqsadlariga erishish uchun shakllantirish va ulardan foydalanish bo'yicha uzluksiz o'zaro bog'liq harakatlarning majmuasi. [2:180] Ta'kidlangan jarayonni ya'ni uzluksiz o'zaro bog'liq harakatlar majmuini maqsadlarga erishish uchun har tomonlama to'g'ri yo'naltirish eng avvalo rahbar zimmasiga yuklanadi. Shuning uchun rahbar shaxs doimo rivojlanish uchun harakatda bo'lishi va faoliyatining ijobiy izchilligini ta'minlay olishi zarur.

Boshqaruvning qaysi bo'g'inida bo'lishidan qat'iy nazar, rahbar o'z faoliyati natijalari va o'zi rahbarlik qilayotgan bo'linma faoliyatiga javobgardir. "Rahbar mas'uliyati" tushunchasi mansabdor shaxslarning boshqaruv faoliyatiga baho berishda, ularning o'ziga topshirilgan ishga munosabatini tavsiflashda keng qo'llaniladigandir. Boshqaruv mansabdor shaxs anglab yetgan va qabul qilgan barcha vazifalarni sifatli bajarish zaruriyatini ifodalaydi. [3:7] Darhaqiqat, har bir rahbarda birinchi navbatda shaxsiy javobgarlik va mas'uliyat tushunchalari shakllangan bo'lishi kerak. Chunki unga berilgan mansab yoki unvonning o'zi avvalo ishonch va ikki barobar mas'uliyatdir. Bildirilgan ishonchni oqlash uchun xizmat vazifasiga mas'uliyat bilan yondashish tashkilot yutuq'ining yarmiga tengdir. Shunday ekan boshqaruv jarayoni va rahbarlar faoliyatida "Rahbar mas'uliyati" eng muhim tushunchalardan biridir.

Rahbar mas'uliyati - rahbar madaniyatining asosiy belgilaridan biri bo'lib, uning ma'lum sohaga javobgarligini aks ettiradi hamda alohida shaxs, xodim mas'uliyatidan farq qilib, ko'lami kengligi, salmog'i bilan ajralib turadi. Shu bois, rahbar mas'uliyati hamisha muhim sanalgan. Mas'uliyat, avvalo, har bir kishining vijdoni, iymoni, qolaversa, o'z g'alari oldidagi, jamoa, jamiyat, Vatan, millat oldidagi burchini teran anglashdir. Umuman, mas'uliyat rahbarning zimmasidagi vazifasiga nisbatan javobgarlik tuyg'usidir. Mas'uliyatli rahbar, eng avvalo, o'ziga, so'ngra boshqalarga nisbatan talabchan bo'ladi. Rahbar faoliyatidagi barcha salbiy hodisalar esa ana shu mas'uliyat hissining yo'qligidan kelib chiqadi.[4:19] Albatta, o'zi sidqi dildan ishlayotgan rahbar ish faoliyati va natijani sifat

jihatdan yaxshilash uchun xodimlarini ham ortidan ergashtira oladi. Kezi kelganda xodimlaridan korxonaga yoki tashkilot maqsadi uchun samarali va foydali mehnat faoliyatini ham talab qila oladi.

Bunday rahbarlarning bunaqa holatda talabi qanoatlantirilishi, xodimlarining o'zidan vakolat bo'yicha baland personal buyrug'ini bajarish emas balki, rahbar bo'lishiga qaramay jamoa va tashkilot uchun hamda xodimlar bilan teng harakat qilgan, o'zlari uchun namuna bo'ladigan, motivatsiya oladigan shaxs bilan birgaligidan vujudga keladi.

Har qanday rahbar keng va chuqur fikrlay olishi bilan birga, chaqqon va uddaburon, harakatchan va shijoatli bo'lishi ham kerak. Shuning uchun rahbarlik faoliyatini tafakkur va harakat birligi deb atadik. Fikrlash va harakat bir paytning o'zida ro'y beradi, boshliq o'zi o'ylashi, o'zi mantiqiy xulosaga kelishi va ularni amalga oshirishga kirishishi kerak. [5:7] Avallo, rahbar o'zi boshchilik qilayotgan tizm, tuzulma haqida yetarlicha dunyoqarash, bilim, tajriba va ko'nikmaga ega bo'lishi shart. O'z navbatida intiluvchan hamda har tomonlama o'tkir zehni bo'lishi ham zarur. Chunonchi, har bir xodimning vazifasini tushunish, fursat talab qilganda ularga amaliy yordam ko'rstish juda muhim. Shundan kelib chiqadiki, rahbar ma'lum bir sohani emas balki qo'shimcha sifatida faoliyatiga hamisha chambarchas bo'g'liq bo'lgan, iqtisodiy, huquqiy bilimlarni egallagan bo'lishi, axborot texnologiyalaridan foydalana olishi va chet tilini bilishi kerak. Yuqorida keltirilganlarning barchasi boshqaruv rivoji hamda ko'zlangan natijaga erishishda rahbarlar uchun juda muhim omillardandir. Har qaysi rahbar qanchalik tajribali va bilimli bo'lmasin, faoliyati davomida qarorlar qabul qilishga, qaror ijrosiga e'tibor bilan yondashishi lozim.

Bunda jamoatchilik, ya'ni tashkilot a'zolari, xodimlar fikri kerak bo'ladi. To'g'ri oxirgi qarorni rahbar qabul qiladi. Ammo ko'zlangan maqsad va natija tashkilotniki, jamoaniki bo'ladi. Yuqorida qayd etilgan berilishi kerak bo'lgan maslahatlar boshqaruv jarayonida boshqaruv maslahatlari deb ataladi.

Boshqaruv maslahatlarini berish - rivojlanish strategiyasini o'zgartirishga, qo'shimcha o'sish manbalarini topishda murakkab muammolarni yechish uchun rahbarlarga mutaxassis yordamidir. Bu bilan u o'z-o'zini tashkil etish va rivojlantirish mexanizmini yuritadi. Maslahatchi - ijtimoiy menejer, umumijtimoiy va umuminsoniy ne'matalar tashuvchisi, u jamiyat hayotining turli jabhalariga yaxshi moslashadi.

Tashkilotdagi holatni majmuaviy baholashdagi maslahatlarida u butun hayoti davomida to'plagan bilimlarini ishga soladi. Juda ham murakkab masalalarni yechish uchun

u eng yuqori toifali ekspert va mutaxassislarni jalb qiladi. [6:62] Boshqaruv maslahatlari turli sohalarda turlicha bo'lishi mumkin. Biroq undan ko'zlangan maqsad korxon va tashkilotning rivojlanishida foydalanishdir. Maslahatlar doim rivojlanish va foyda uchun xizmat qilishi maslahatchilarga bog'liq. Boshqaruv maslahatchilarini rahbarlar turli ko'rinishda jalb qiladilar. Ular yollangan yoki tashkilot xodimlari ichidan tanlangan bo'lishlari mumkin. Xodimlar orsidan tanlangan maslahatchilar rasmiy va norasmiy o'rinbosarlar sifatida xizmat qilishadi.

Maslahatlar ko'lami va sifati mavjud muammolarni bartaraf qilishda, rivojlanish ko'rsatgichlarini hamisha yuqori bo'lishida xizmat qilishi kerak.

Rahbarning professional rivojlanishida shunday obyektiv va subyektiv omillar mavjudki, ular shaxsning boshqaruv sohasida ulg'ayishiga to'sqinlik qilib, shu bilan birga uning professional jihatdan o'zini yana bir bor namoyon etishiga, kasb sohasi bilan o'zining mutanosibligini aniqlashtirishga asos bo'ladi. Har qanday professional inqiroz - shaxsning kasb bilan identifikatsiyalashuvi borasidagi ziddiyat bo'lib, bunda insonning kasb sohasida o'zini yangitdan ifodalash zaruriyati uning avvalgi identifikatsiyasini saqlab qolish niyati bilan ziddiyatga boradi. [7:65] Tabiiyki, har qanday harakat, faoliyat doim ham o'ylanganidek bir tekisda davom etmaydi.

Ayniqsa, ishga, shaxsiy va jamoaviy professionalizm rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan holatlar rahbarlik faoliyatida juda ko'p uchraydi. Ularning sog'lig'iga jiddiy ta'sir ko'rsatish darajasida bo'lishi ancha ayanchli. Bunday holatlarga duch kelmaslik uchun boshqaruv jarayonini strategik yo'lga qo'yish juda muhimdir. Sababi kichik xato ham ulkan oqibatlar olib kelishi mumkin. Aytib o'tilganidek asosiy javobgar rahbar bo'ladi. Shuning uchun bunday holatlarda ko'p jabr rahbarlar zimmasida qoladi. Bazi rahbarlar iloji boricha xato qilmaslikka harakat qilishadi, ammo yuqoridagi vaziyatlar vujudga kelsa muammoni bartaraf qilishga kirishadilar.

Bazi rahbarlar esa barchasini o'z holiga tashlab qo'yishadi yoki xizmat vazifasidan bo'sh uchun ariza topshiradilar. Aslida to'siqlar ham rivojlanish uchun yana bir turtki bo'lsa ajab emas. Chunki ayrim rahbarlar muammo yechimini topib, o'zlari uchun yana bir bor tajriba maktabini o'tagan vaziyatlardan motivatsiya oladilar. Bu esa rahbarlik rivojining yana bir pog'onaga ko'tarilishiga zamin yaratadi.

Prezidentimiz rahbarlarga shunday fikrlar bilan yuzlanadi. "Ish yuzasidan talabchanlik qilish boshqa odamlarning shaxsiyatiga tegish butunlay boshqa narsa. Odamlar ish yuzasidan

sizga bo'ysinishi mumkin, boshqa har qanday masalada siz bilan teppa-teng huquqqa ega ekanini aslo esdan chiqarmang. ...Barchamiz yaxshi bilamiz, xalqimiz oriyatli, nomusli xalq. Xalqimiz barcha narsaga chidashi mumkin, lekin takror-takror aytaman, adolatsizlik va nohaqlikka chiday olmaydi. Haqiqiy rahbar, haqiqiy yetakchi odamlarning bardoshini sinash uchun emas, balki ularga munosib shart-sharoit yaratib berish, og'irini yengil qilish uchun rahbar etib tayinlanadi. Barcha bog'indagi rahbarlar - u vazir yoki hokim bo'ladimi, idora yoki tashkilot boshlig'i bo'ladimi, o'zining odob-ahloqi va madaniyati bilan hammaga o'rnak va namuna bo'lishi zarur". [8:27] Bu fikrlar rahbarlar yana bir bor o'ylab ko'rishlari hamda o'zlari uchun o'rinli xulosa chiqarishlari uchun xizmat qilishi lozim. Gap shundaki, nisbiy tushuncha tor doiradagi qarashlar va kechagi kun sarqitlari bugungi kun vaziyatiga umuman to'g'ri kelmayapti. Endilikda rahbarlar ortiqcha hashamat, noodatiy karyeralar uchun ishlashmayapti. Maoshlarini

belgilangan vaqtda xonalarida o'tirib olishmayapti. Rahbarlar jamiyat va xalq ichiga kirib bormoqdalar. Boshqaruv sohasida ham jamiyatni, davlatni tanazzul uchratadigan ayanchli holat bo'lgan korrupsiyaning sekin-astalik bilan bo'lsada yo'qolishi, muammolar, takliflar joyida hal etilishi yoki ko'rib chiqilishi bu sohada ham o'sish kuztilishiga asos bo'lmoqda.

Albatta, har qaysi soha rivoji biz uchun muhim. Boshqaruv jarayonlarida rahbarlikning ham rivoji asosiy jihat bo'lishi kerak. Chunki barcha sohalar o'zaro bog'liq va bu bog'liqlik negizi boshqaruv sohasidir. Shunday ekan, yuqorida keltirilgan jamiki fikrlar, takliflar, tavsiyalarni yanada chuqurroq o'rganish va amal qilish, boshqaruv sohasi hamda rahbarlik jarayonida o'z natijalarini berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. E.Xojiev. Davlat va jamiyat boshqaruvining huquqiy asoslari. // Toshkent. - "Yangi kitob", 2017. 257 bet
2. A.Haydarov. Madaniyat va san'at sohasini boshqarish asoslari. O'quv qo'llanma // Toshkent. - "Kamalak" nashriyoti, 2019. 192 bet
3. A.Xolov. Boshqaruv qarorlari ijrosini ta'minlashda rahbar mas'uliyati. // - Toshkent: "Akademiya", 2014, - 124 bet
4. O'sha manba. 19-bet.
5. N.Boymurodov. Rahbar psixologiyasi. - Toshkent, - "Yangi asr avlod" 2016,-

132 bet

6. N.Rahmatullayeva, A.Kamolov. Ijtimoiy menejment. // O'quv qo'llanma. - T.: "Iqtisod-Moliya", 2017. - 288 b
7. I.Mahmudov. Boshqaruv professionalizimi: psixologik tahlil. // - Toshkent: "Akademiya" nashriyoti, 2011. - 304 bet
8. O.Salimov, Q.Quronboyev, M.Bekmurodov, L.Tangriyev. Boshqaruv hikmati. // - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, "Ta'lim" nashriyoti, 2018, - 168 bet

**OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUV MASHG'ULOTLARINI
ZAMONAVIY TASHKIL ETISHDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISH**

Djurayev Botir Abdusalyamovich

Samarqand davlat tibbiyot universiteti o'qituvchisi

e-mail: djbotir2017@gmail.com

Annotatsiya. Maqola oliy ta'lim sohasida bulutli texnologiyalardan foydalanishga bag'ishlangan. Mavjud bulutli joylashtirish va texnik xizmat ko'rsatish modellari ko'rib chiqiladi, Ta'lim jarayonida bulutli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: bulutli texnologiyalar, oliy ta'lim, bulutli hisoblash, masofaviy ta'lim, axborot texnologiyalari.

Zamonaviy jamiyat - bu axborot manbalariga katta ehtiyojni talab qiladigan axborot jamiyati. Axborot jamiyatida ishchilarning aksariyati axborotni ishlab chiqarish, qayta ishlash va saqlash bilan shug'ullanadi. Hozirgi kunda oliy o'quv yurtlari talabalari yaxshi mutaxassis bo'lishlari uchun nafaqat yuqori sifatli ta'lim olishlari kerak, bu shubhasiz oliy ta'lim muassasalarining asosiy vazifasi hisoblanadi, balki axborot bilan ishlashni, undan o'z maqsadlarida foydalanishni ham o'rganishi kerak. raqobatdosh ustunlik beradi. Ko'pgina oliy ta'lim muassasalari mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha ham kunduzgi, ham sirtqi ta'lim dasturlarini amalga oshirmoqda. Ushbu dasturlar masofadan turib amalga oshirilishi mumkin, bu esa universitetdan zamonaviy texnologiyalar, ya'ni texnik va dasturiy ta'minotdan foydalanishni talab qiladi.

Oliy ta'limda o'quv faoliyatini samarali boshqarish vositalaridan biri ilmiy va ta'lim faoliyatini axborotlashtirishdir. Bundan tashqari, institutlarning axborotlashtirish darajasi uning raqobatbardoshligini belgilovchi eng muhim omillardan biridir.

Bulutli texnologiyalar - axborotni masofadan saqlash va qayta ishlash texnologiyasi, ya'ni Internet tarmog'i orqali oxirgi foydalanuvchiga kompyuter infratuzilmasi va xizmatlarini taqdim etish. Bulutli hisoblash - bu model bo'lib, uning asosiy maqsadi tarmoqda joylashgan ma'lumotlarga talab bo'yicha kirishni qulay va universal tarzda ta'minlash bo'lib,

uni foydalanuvchiga minimal xarajat bilan tezda taqdim etish mumkin. Bulutning ishlashi yuklab olingan ma'lumotlarni cheksiz saqlashni ta'minlaydi.

Bulutli texnologiyalar Internet orqali hisoblash texnikasi resurslari va imkoniyatlaridan foydalanishni ta'minlash modelidir. Zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida bulutli texnologiyalardan foydalanish tobora ommalashib bormoqda va talabga ega.

Ta'lim faoliyatini tashkil etishda bulutli texnologiyalardan foydalanishning asosiy afzalliklaridan biri istalgan joydan va istalgan vaqtda axborot va resurslardan foydalanish imkoniyatini ta'minlashdir. Foydalanuvchilar kompyuter, smartfon yoki planshet yordamida Internet orqali o'z fayllari, ilovalari va boshqa resurslariga kirishlari mumkin. Bu, ayniqsa, ta'lim muassasasidan uzoqda materiallar va ma'lumotlar bilan ishlashga muhtoj bo'lgan talabalar va o'qituvchilar uchun qulaydir.

Bundan tashqari, bulutli texnologiyalar talabalar va o'qituvchilar o'rtasida hamkorlik va ma'lumot almashishni samarali tashkil etish imkonini beradi. Bulutli platformalar va xizmatlar tufayli foydalanuvchilar hujjatlarni osongina almashishlari, umumiy loyihalar yaratishlari, real vaqt rejimida fikr va mulohazalar almashishlari mumkin. Bu ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasida chuqurroq o'zaro hamkorlik va hamkorlikka yordam beradi.

Bulutli texnologiyalardan foydalanishning yana bir afzalligi shundaki, u maxsus dasturiy ta'minot va resurslarga kirishni osonlashtiradi. Ta'lim muassasalari o'z talabalari va o'qituvchilariga ish va o'rganish uchun zarur bo'lishi mumkin bo'lgan matn protsessorlari, elektron jadvallar, taqdimot dasturlari va boshqalar kabi bulutga asoslangan ilovalar va vositalardan foydalanishni ta'minlashi mumkin. Ushbu yondashuv dasturiy ta'minotni litsenziyalash va yangilash xarajatlarini kamaytiradi, shuningdek, foydalanuvchi qurilmalarida dasturiy ta'minotni o'rnatish va ularga xizmat ko'rsatish jarayonini soddalashtiradi.

Bulutli hisoblash xizmatlarining uchta asosiy modeli mavjud: xizmat sifatida dasturiy ta'minot, xizmat sifatida platforma va xizmat sifatida infratuzilma. Xizmat sifatida dasturiy ta'minot (SaaS) modelida iste'molchi bulutli infratuzilmada ishlaydigan va veb-brauzer yoki dastur interfeysi orqali kirish mumkin bo'lgan provayderning ilovalaridan foydalanadi. Foydalanuvchi infratuzilma, operatsion tizim yoki muayyan ilovalar sozlamalarini boshqara olmaydi, u faqat unga taqdim etilgan muhitda ishlashi mumkin.

Ikkinchi model "xizmat sifatida platforma" yoki xizmat sifatida platforma (PaaS) bo'lib, unda foydalanuvchi nafaqat ilovalarda ishlashi mumkin, balki operatsion tizim,

dasturiy ta'minot, ishlab chiqish vositalari, test va ma'lumotlar bazasidan foydalanish imkoniyatiga ega. Aytishimiz mumkinki, foydalanuvchi ijara uchun platforma oladi. Mijoz operatsion tizim sozlamalarini o'zgartira olmaydi, lekin ko'p sonli ilovalarni boshqarishi va muhit konfiguratsiyasini sozlashi mumkin.

Uchinchi model - "xizmat sifatida infratuzilma" yoki xizmat sifatida infratuzilma (IaaS). Bu erda mijoz qayta ishlash va saqlash vositalarini boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladi, shuningdek, o'ziga kerakli dasturlarni o'rnatish imkoniyatiga ega. Aynan shu model odatda oliy o'quv yurtlarida qo'llaniladi, chunki u talabaga virtual mashinadan to'liq foydalanish imkonini beradi.

Bulutli joylashtirishning bir nechta modellari ham mavjud: xususiy bulut - bitta tashkilot va uning bo'linmalari yoki filiallari tomonidan qo'llaniladi; ommaviy bulut kirishni cheklamaydi va hamma uchun ochiqdir; ommaviy bulut umumiy manfaatlarga ega bo'lgan bir nechta tashkilotlar tomonidan qo'llaniladi; gibrid bulut bir vaqtning o'zida bir nechta bulutlarning xususiyatlarini o'z ichiga oladi.

Oliy ta'lim muassasalarida o'quv faoliyatini zamonaviy tashkil etishda bulutli texnologiyalar o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ular o'qituvchilar va talabalar o'rtasida samarali ma'lumot almashish va hamkorlik qilish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, o'quv va tadqiqot materiallaridan foydalanishni soddalashtiradi.

Bulutli texnologiyalardan foydalanishning asosiy afzalliklaridan biri bu butun dunyo bo'ylab o'quv materiallarini taqdim etish imkoniyatidir. Talabalar ma'ruzalar, darsliklar, maqolalar va boshqa materiallardan, qaerda bo'lishidan qat'i nazar, osongina foydalanishlari mumkin. Bu, ayniqsa, talabalar darslarga shaxsan qatnasha olmasalar, masofaviy ta'lim uchun foydalidir. Bundan tashqari, bulutli texnologiyalar talabalarga real vaqtda loyihalar ustida ishlash va boshqa jamoa a'zolari bilan materiallarni almashish imkonini beradi. Bu faol hamkorlik va fikr almashishga yordam beradi, bu esa o'z navbatida ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini oshiradi.

Ta'limda bulutli texnologiyalarning yana bir afzalligi - test sinovlarini tashkil etish va talabalar ishini tekshirishni soddalashtirishdir. O'qituvchilar onlayn testlar va topshiriqlarni yaratishlari va keyin ularning natijalarini avtomatik ravishda tekshirishlari mumkin. Bu o'qituvchilarning qog'ozlarni qo'lda tekshirishga sarflagan vaqt va kuchini tejashga yordam beradi.

Shuni ham ta'kidlash joizki, bulutli texnologiyalardan foydalanish kompyuter texnikasi va dasturiy ta'minotini sotib olish va ularga xizmat ko'rsatish xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi. Bulutli xizmatlar odatda arzonroq narxga ega, chunki ular ijara yoki obuna asosida mavjud. Bundan tashqari, ta'lim muassasalari server uskunalarini saqlash va saqlash xarajatlaridan qochishlari mumkin.

Shu bilan birga, bulutli texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq bir qator muammolar va xavflarni ham hisobga olish kerak. Bularga barqaror bo'lmagan Internet ulanishlari, ma'lumotlarning yo'qolishi va axborot xavfsizligi tahdidlari kiradi. Talabalar va o'qituvchilar ushbu muammolardan xabardor bo'lishlari va ma'lumotlarini himoya qilish choralarini ko'rishlari kerak.

Umuman olganda, oliy ta'lim muassasalarida o'quv faoliyatini zamonaviy tashkil etishda bulutli texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifati va qulayligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ular axborot almashinuvi, hamkorlik va o'quv jarayonini tashkil etishni yaxshilashga yordam beradi. Biroq, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar va xavflarni hisobga olish va tegishli himoya choralarini ishlab chiqish kerak. Bulutli texnologiyalar ma'lumotlarni saqlash samaradorligi va ishonchliligini oshirishi mumkin. Bulutli saqlash sizga masofaviy serverlarda ma'lumotlarni saqlash va zaxiralash imkonini beradi, bu esa uni yo'qotish yoki shikastlanishdan himoya qiladi. Bu, ayniqsa, katta hajmdagi ma'lumotlar, jumladan, o'quv materiallari, tadqiqotlar, o'quv dasturlari va boshqalar saqlanadigan ta'lim muassasalari uchun foydalidir.

Shunday qilib, oliy o'quv yurtlarida ta'lim faoliyatini zamonaviy tashkil etishda bulutli texnologiyalardan foydalanish talabalar, o'qituvchilar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari o'rtasida o'qitish va hamkorlikning qulayligi, samaradorligi va ishonchliligini oshirish imkonini beradi.

OTMLarda o'quv kurslarini zamonaviy tashkil etishda bulutli texnologiyalardan foydalanish ko'plab afzalliklarga ega. Mana ulardan ba'zilari:

1. Moslashuvchanlik va miqyoslilik: Bulut texnologiyalari o'quvchilar va o'qituvchilar ehtiyojlarini qondirish uchun o'quv tizimlarini masshtablashni osonlashtiradi. O'quv materialiga istalgan joydan va istalgan vaqtda osongina kirish mumkin, bu esa o'rganishni talabalar uchun yanada moslashuvchan va qulay qiladi.

2. Hamkorlik va ma'lumot almashish: Bulut platformalari talabalar va o'qituvchilarga faol hamkorlik qilish va materiallarni almashish imkonini beradi. Bu hamkorlikda o'rganishga yordam beradi va kurs ishtirokchilari o'rtasidagi aloqani yaxshilaydi.

3. Shaxsiylashtirilgan ta'lim: Bulut texnologiyasi tufayli talabalar o'zlarining shaxsiy ehtiyojlari va bilim darajasidan kelib chiqqan holda moslashtirilgan ta'lim olishlari mumkin. Ma'lumotlarni tahlil qilish tizimlari o'quv materiallari va topshiriqlarini talabalarning ishlash darajasiga mos ravishda moslashtirishga imkon beradi.

4. Ma'lumotlar xavfsizligi va yaxlitligi: Bulutli tizimlar ta'lim ma'lumotlarini saqlash va almashish uchun yuqori darajadagi xavfsizlikni taklif qiladi. Muammolar yuzaga kelsa, ma'lumotlar zaxiralanishi va tiklanishi mumkin.

5. Xarajatlarni kamaytirish va apparat xarajatlari: Bulutli platformalardan foydalanish apparat va infratuzilma xarajatlarini kamaytiradi, chunki ma'lumotlar va ilovalar uzoq serverlarda saqlanadi va qayta ishlanadi. Bu, ayniqsa, byudjeti cheklangan universitetlar uchun foydali bo'lishi mumkin.

6. CRM tizimlari bilan integratsiya: Ba'zi bulutli ta'lim platformalari mijozlarni boshqarish tizimlari (CRM) bilan integratsiyani taklif qiladi, bu universitetlarga kurslarni, talabalar ma'lumotlarini va ular bilan aloqani samarali boshqarish va boshqarish imkonini beradi.

Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, bulutli texnologiyalardan foydalanish ma'lumotlar xavfsizligi, beqaror internet ulanishlari va bulutli xizmat ko'rsatuvchi provayderlarga qaramlik kabi o'ziga xos qiyinchiliklar va xavflarga ham ega. Shu sababli, xavfni to'liq baholashni o'tkazish va universitetning o'ziga xos talablaridan kelib chiqqan holda mos platformani tanlash muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **Ananchenko I. V. Oblachnyye texnologii v vysshem obrazovanii // Sovremennyye naukoymkiye texnologii. – 2015. – № 5. – S. 48–52.**

2. **Aleksanyan G. A. Pedagogicheskiye usloviya ispolzovaniya oblachnykh texnologiy v obuchenii matematike studentov SPO [Elektronnyy resurs] // Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. – 2014. – № 1. – Rejim dostupa: www.scienceeducation.ru/115-11860.**

3. Yemelyanova O. A. **Primeneniye oblačnykh texnologiy v obrazovanii // Molodoy**

uchenyy. – 2014. – № 3. – S. 907–909.

4. Ergashevich, E. A. (2023). USE OF SOCIAL NETWORKS AS NEW EDUCATIONAL TECHNOLOGIES. *International Journal of Pedagogics*, 3(12), 210-213.

5. Ergashevich, E. A. (2023). O 'QUV JARAYONIGA BLOKCHEYN TEXNOLOGIYALARI INTEGRATSIYASI: YANGI IMKONIYATLAR VA AFZALLIKLAR. *Journal of marketing, business and management*, 2(8), 10-14.

6. Ergashevich, E. A., & Malikov, M. (2023). Blokcheyn Texnologiyalarining Qo 'Llanilishi: Kriptoalyutalar Va Bitkoin. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 1(4), 180-186.

7. Эрназаров, А., Джураев, Н., Абборов, Ж., & ДЖиянова, З. (2023). ELEKTRON HUKUMAT TIZIMIDA INNOVASION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLANILISHI. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 2(27), 48-51.

8. Эрназаров, А., Джураев, Н., Абборов, Ж., & Ахмадова, З. (2023). ЭЛЕКТРОН ХУКУМАТ ТИЗИМИДА КОНФИДЕНЦИАЛ АХБОРОТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ. *Наука и технология в современном мире*, 2(23), 26-30.

9. Ergashevich, E. A., & Xabiba, K. (2023, December). TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLISHLARIDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI. In " *ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM* (Vol. 1, pp. 148-151).

10. Ergashevich, E. A., & Jamshed O'g'li, I. Q. (2023). Turizm Sohasida Geoaxborot Tizimlarining Qo 'Llanilishi. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 1(4), 200-202.

11. Ergashevich, E. A. (2023). INTERNET TO'LOV TIZIMLARI VA ULARNING TURLARI. *IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(12), 56-59.

VITAMIN D TANQISLIGI: RAXIT, KELIB CHIQISHI, PROFILAKTIKA VA DAVOLASH

Akramov Abdulloh Ahmad o'g'li

SamDTU Pediatriya fakuteti 3-kurs talabasi

abdullohakramov313@gmail.com

Tosharova Munisa Abdisattor qizi

SamDTU Pediatriya fakuteti 3-kurs talabasi

t.munisa1668@gmail.com

Mardiyeva Jasmina Sayfullo qizi

SamDTU Pediatriya fakuteti 3-kurs talabasi

Do'smurodova Xosiyatxon Murod qizi

SamDTU Pediatriya fakuteti 3-kurs talabasi

dusmurodovaxosiyatxon@gmail.com

Annotatsiya: Bu maqola raxit kasalligi haqida tafsilotli ma'lumotlar taqdim etadi. Maqolaning birinchi qismida raxit kasalligining asosiy sababi sifatida Ca va P almashinuvidagi buzilish va vitamin D tanqisligi yotishi tushuntiriladi. Keyinchalik, raxit kasalligining uchrash darajasi, bu kasallikning tarqalganlik va uning rivojlanishi haqida tafsilotlar berilgan. Maqolaning uchinchi qismida, raxit kasalligining klinikasi va uning sabablarini tushuntirish uchun vitamin D ning organizmdagi rolini o'rganish, kalsiytriolning vazifalari bilan bog'liq tafsilotlar keltirilgan. Maqolaning oxirgi qismida raxit kasalligini davolash va uni profilaktika qilish uchun qo'llaniladigan yo'nalishlar to'liq bayon qilingan. Bu qismda, raxitni davolash uchun nospetsifik va spetsifik davolash yo'llari, jumladan vitamin D va Ca preparatlari, va homiladorlik davrida va bolalikda optimal ovqatlanishning muhimligi haqida ma'lumotlar berilgan. Ushbu maqola tibbiyot sohasidagi mutahassislar va o'quvchi talabalar uchun kerakli ma'lumotlar berishi mumkin.

Kalit so'zlar: Raxit, Vitamin D, Kalsiy, Fosfor, Defitsit, Xolekasiyferol, Kalsiytriol, Quyosh nuri, Vegetativ buzilishlar, Deformatsiyalar,

Kirish: Raxit – bu erta yoshdagi bolalarda Ca va P almashinuvining buzilishi bilan kechuvchi kasallik sanaladi. Raxit kasalligida Ca va P almashinuvida ishtirok etuvchi biologik faol moddalarning irsiy yoki orttirilgan yetishmovchiligi bilan tavsiflanadi. Bunday

faol moddalardan eng muhimi vitamin D(xolekalsiyferol)dir. Shuningdek, gormonlar kalsitonin va paratgormon ham ushbu almashinuvni boshqarishda ishtirok etadi. Raxit kasalligi hamroh kasalliklar guruhiga kiritilib, uning rivojlanishi ancha murakkabdir. Umuman olganda bolalar organizmi hayotining birinchi yarmida juda kata tezlik bilan o'sadi. Bunga esa bolalar organizmida moddalar almashinuvining juda intensiv ko'rsatkichlari orqali erishiladi. Bunday yuqori intensivlik moddalar almashinuvi uchun kerakli bo'lgan moddalarni ayniqsa, o'sish uchun zarur bo'gan oqsillar, aminokislotalar, vitaminlar va mikroelementlarni talab etadi. Jumladan suyaklar o'sishida qatnashuvchi vitamin D, Ca va P kabi makroelementlarni ham. Ushbu moddalarning irsiy yoki ortirilgan yetishmovchiligi organizmda raxit kelib chiqishiga sababchi bo'ladi. Biz hozir vitamin D tanqisligi natijasida kelib chiquvchi raxitni ko'rib chiqamiz. Raxit aynan ushbu turi keng tarqalgan hisoblanadi va uning asosida vitamin Dning alimentar yetishmovchiligi yoki quyosh nuridan to'yinmaslik yotadi.

Asosiy qism: Keling raxit kasalligi haqida ma'lumotlarni ma'lum yo'nalishlarda tartibga solamiz. Birinchi yo'nalishimiz raxit kasalligi tarqalganlik va uchrash darajasi. Raxit kasalligining uchrashi mintaqalarning iqlimi bilan bog'liq. Shimoliy mintaqalarda ayniqsa kuz va qish fasllarida quyosh nuri taqchilligi sabab bu kasallik rivojlanish ehtimoli ortadi. Quyosh nuri yetarli bo'lgan mamlakatlarda esa bolalarni turli matolar bilan o'rash, quyoshdan himoyalovchi kremlardan foydalanish vitamin D tanqisligiga olib kelishi mumkin. Raxit kasalligi 1-3 yoshgacha bo'lgan bolalarda uchraydi. 3 yoshdan katta bolardagi vitamin D tanqisligi raxit kasalligi hisoblanmaydi. Uchrash foiziga keladigan bo'lsak tibbiyot muassalariga murojaat qilgan bemor bolalarning Rossiyada 66% gacha, Fransiyada 39% gacha, Turkiyada 4% gacha bo'lgan qismida raxit kasalligi aniqlangan. Ikkinchi yo'nalish raxitni keltirib chiqaruvchi omillar bo'lib, bunda asosiy uchta omilni sanab o'tish kerak. Birinchi faktor quyosh nuri yetishmovchiligi sanaladi. Ma'lumki, quyoshning ultrabinafsha nurlari ta'sirida terining bazal qavatida 7-digidroxolesterin asosida vitamin D(xolekalsiyferol) sintezlanadi. Vitamin D terida quyosh nurlarining 280-310 nm to'lqin uzunligi ya'ni optimal ultrabinafsha nurlar diapozonida yaxshi sintezlanadi. Bu holat asosan quyosh chiqishi va botishida kuzatiladi. Shuningdek teri pigmentatsiyasi ham ahamiyatga ega. Teri giperpigmentatsiyasining yuqori bo'lishi ham terining vitamin D sintezini kamaytiradi. Ikkinchi faktor bu ovqatlanishdir. Organizm vitamin D ni faqat quyosh nuri ta'sirida emas balki alimentar holatda ham o'zlashtiradi. Shuningdek, alimentar yo'l bilan Ca

va P ham o'zlashtiriladi. Bolalar uchun optimal bo'lgan ozuqa bu ona sutidir. Ona sutida Ca va P kerakli nisbatda va yetarli miqdorda mavjud. Shuningdek ona suti optimal vitaminlar tarkibiga ega. Ammo bolalarni ovqatlantirish ba'zan sun'iy ovqatlantirishni talab etishi mumkin. Sun'iy oziqlantirishda moslashtirilmagan aralashmalarni qo'llash bola organizmida Ca, P va vitamin D defitsitiga sabab bo'ladi. Chunki moslashtirilmagan aralashmalar vitamin Dga to'yinmagan va Ca va P nisbati bola uchun optimal bo'lmaydi. Shuningdek bolaga qo'shimcha ovqatlantirishni vaqtida qo'shmaslik ham vitamin D tanqisligiga sabab bo'lishi mumkin. Uchinchi asosiy faktor bu perinatal omillar. Bu omillar bolaning vaqtidan erta tug'ilishi bilan bog'liq. Chunki vaqtidan erta tug'ilgan chaqaloq Ca va P zaxirasiga ega bo'lmaydi va ehtiyoji juda katta bo'ladi. Qo'shimcha omillarga esa malabsorbsiya sindromi, jigar va buyrak xastaliklari, ayrim dori vositalari, kamharkatlilik kabilarni sanab o'tishimiz mumkin.

Uchinchi yo'nalishimiz raxit klinikasi sanaladi. Raxit patogenezini tushinish uchun vitamin D ning organizmdagi rolini bilish muhimdir. Vitamin D organizmda terining bazal qavatida va ichaklarning yuqori bo'limlarida sintezlanib, qonda oqsillar bilan bo'g'lanib jigarga boradi va oksidlanib kalsiydiolni hosil qiladi. Kalsiydiol nishon hujayralarga ta'sir qilmaydi, ammo kalsiydiolning qondagi konsentratsiyasi organizmdagi vitamin D tanqisligini tashxislashda aniqlanadi. Kalsiydiol buyrakning proksimal kanalchalarida kalsiytriolga aylanadi. Kalsiytriol esa nishon organlarga ta'sir etuvchi vitamin D ning faol shakli sanaladi. Kalsiytriol osteoblastlar ishini rag'batlantiradi, kalsiy va fosforning suyaklarga fiksatsiya qilinishini ta'minlaydi. Shuningdek, kalsiy va fosfor reabsorbsiyasini oshirib qonning kislotasi muvozanatini boshqarishda ishtirok etadi. Kalsiytriol immunitetga ham ta'sir qiladi, ya'ni inteleykin, interferonlar sintezini stimulyatsiya qiladi. Kalsiytriol mushaklarda Ca o'tkazuvchanligini oshirib, mushaklar qisqarishini kuchaytiradi. Yana bir eng muhim vazifalardan biri bu Ca va P ning ichaklarda so'rilishini ta'minlaydi. Vitamin D ning yetishmasligi organizmda Ca va P so'rilishini buzilishiga olib keladi. Natijada organizmda metionin gipersekretsiyalanadi. Metionin esa suyaklardagi Ca ni qonga chiqaradi, P ni esa reabsorbsiyasini kamaytiradi. Natijada organizmda vegetativ buzilishlar, suyaklar malyatsiyasi, giperplaziyasi, gipoplaziyasi, mushaklarda gipotonusi kelib chiqadi. Og'ir holatlarda esa oshqozon ichak kasalliklari, pnevmoniya, churralar kelib chiqishi mumkin. Raxit davriga ko'ra boshlanish, gullash, tuzalish va qoldiq asoratlar kabi davrlarni o'z ichiga oladi. Raxit kechishiga ko'ra yengil, o'rta og'ir va o'ta og'ir holatlari mavjud.

Raxitning boshlanish davri yoki yengil holatida bolada vegetativ buzilishlar ya'ni uchib tushish, uyqusining va ishtahasining buzilishi, ko'p terlash va terdan ammiak hidi kelishi, dastlab motorikaning kuvhayishi keyin esa kamharakatlilik kabi o'zgarishlar kuzatiladi. Rahitning gullash davri o'rta og'ir yoki o'ta og'ir kechishi mumkin. O'rta o'g'ir darajada o'zgarishlar asosan suyak va mushak sistemasida kuzatiladi. Bularaga ostemalyatsiya sindromi, osteoid giperplaziya, osteoid gipoplaziya va mushaklar gipotonusi kiradi. O'g'ir holatlarda esa ichki organlarda ham o'zgarishlar kelib chiqadi. Raxitning tuzalish davrida barcha vegetativ buzilishlar yo'qoladi va mushaklar tonusi tiklanadi. Ammo qoldiq asoratlar sifatida skelet tizimidagi o'zgarishlar qoladi. Bularga raxitik bilakuzuk, raxitik marjonlar, marvarid iplari, "O" simon va "X" simon deformatsiyalar, kvadrat bosh, gorisson egati kabilarni keltirishimiz mumkin. To'rtinchi yo'nalishimiz raxitni davolash va profilaktikasi sanaladi. Raxitni davolash va profilaktika qilish kompleks holda ikki yo'l bilan amalga oshiriladi. Birinchi yo'li nospetsifik yo'l hisoblanib quyidagilarni o'z ichiga oladi. Bolani ochiq havoda sayr qildirish, bolaning ovqatlanishini optimallashtirish, homiladorlik davrida va bolazi emizikli ayollarning to'g'ri va yetarli ovqatlanishi va sog'lom turmush tarziga rioya qilishi. Bundan tashqari ayrim dori vositalarini ehtiyot bo'lib qo'llash, bularga talvasaga qarshi va siydik haydovchi dorilar kiradi. Spetsifik davo bu vitamin D preparatlari va Ca preparatlarini qo'llashdir. Profilaktik davolash uchun vitamin D preparatlarini 500 XB(xalqaro birlik)dan sutkasiga berish tavsiya etiladi. Bu amaliyot homiladorlikning 32 haftasidan, hamda bolalikning 3 haftaligidan boshlab qo'llash kerak. Chala tug'ilgan chaqaloqlar uchun esa 10-14 kunlikdan berib borish mumkin. Davolash miqdori esa kasallik og'irlik darajasiga qarab belgilanadi. Yengil darajada sutkalik miqdor 2000 XBdan, o'rta og'ir darajada 3500 XBdan, o'ta og'ir darajada esa 5000 XBdan oshirmaslik tavsiya etiladi. Davolash muddati 50-60 kungacha bo'lishi kerak. Vitamin D prepartalariga turli savdo nomlari ostida chiquvchi ergokalsiyferolning suvli, yog'li, spirtli eritmaları, drajelari, Vigantol, Videxol kabilarni qo'llash mumkin. Ca preparlarining sutkalik miqdori 1000 mgdan oshirmaslik tavsiya etiladi. Ca preparlariga turli savdo nomlari ostida chiquvchi kalsiykarbonat, kalsiysitrat, klasiyfosfat, kalsiylaktat, kalsiyglukonat kabilar kirib, turli miqdorda kalsiy tutadi. Bundan tashqari profilaktik va davo choralari turli boshqa vitamin preparatlari qo'llash tavsiya etiladi.

Xulosa: Shuni ta'kidash joizki, vitamin D tanqisligi natijasida kelib chiquvchi raxit kasalligi 1-3 yoshgacha bo'lgan bolalarda anchagina keng tarqalgan. Chunki bolalar

organizmi juda yuqori o'sish intensivligini namoyish etadi. Bu esa ularda vitamin D, Ca va P yetishmasligini keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun raxit profilaktikasi ayniqsa, shimol mamlakatlarida qat'iy belgilanadi. Raxit asosiy kasallik sanalmaydi va ko'p hollarda yengil darajada o'tib ketishi mumkin. Ammo raxitning o'rta og'ir va o'ta og'ir darajalari bolalar organizmida o'zgarmas asoratlarga olib kelishi mumkin. Ayniqsa ko'krak qafasi skeleti deformatsiyalari(etikdo'z ko'krak qafasi, garrison egati, tovuqsimon ko'krak qafasi) ichki organlar jumladan o'pka ventilyatsiyasini buzishi mumkin. Shuningdek liqildoqlarning bitmasligi, kvadrat bosh simptomlari miya rivojlanishiga ta'sir etishi mumkin. Umuman olganda raxit va D vitamin defitsiti bolalarning aqliy va jismoniy rivojlanishdan qolishiga hamda ularda turli suyak deformatsiyalari, qad-qomatning buzilishi, nafas va oshqozon-ichak kasalliklariga moyillik kabi asoratlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli raxit profilaktikasiga amal qilish ona va bolaning sog'lomligi ta'minlovchi chora sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Monarch Disease Ontology release 2018-06-29sonu — 2018-06-29 — 2018.
- 2.Р. Е. Бермана, В. К. Вогана. Педиатрия. Руководство. Общие вопросы: развитие, питание, уход за ребёнком/Пер.с англ. — 2-е, переработанное и дополненное. — Москва: Медицина, 1991. — ISBN 5-225-00537-3.
- 3.Rickets: Not a Disease of the Past - American Family Physician. Дата обращения: 17 марта 2015. Архивировано 9 апреля 2012 года.
- 4.Алексеев М. Т. Рахит // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.
- 5.Святкина К. А., Хвуть А. М., Рассолова М. А. Рахит / Под ред. проф. П. А. Пономаревой. — М.: Медицина, 1964. — 224 с. — 14 000 экз.
- 6.Шабалов Н. П. Детские болезни: Учебник. 5-е изд. В двух томах. — СПб.: Питер, 2005. — Т. 1. С. 224—248. ISBN 5-272-00320-9
- 7.Майданник В. Г. Педиатрия: Учебник для студентов высших медицинских учебных заведений III—IV уровней аккредитации. 3-е изд. — Х.: Фолио, 2006. — С. 6—7. ISBN 966-03-3460-5

MILITARY ART OF AMIR TEMUR

Eshboyev Dono Uzoq o`g`li

Termiz State University Faculty of History student.

Abstract: This article describes the military campaigns and tactics of our great grandfather Amir Temur during his lifetime. In addition, we will consider the new military units created by Amir Temur and their tasks.

Significant contribution of Amir Timur and his descendants, especially Babur, to the development of world western art. This was rightfully recognized by experts and generals. Considered a great commander and an innovative military organizer, Sahibqiron managed to create a disciplined army, to manage the units of the army wisely during the battle, to quickly send the western forces to the places where the fate of the battle would be decided, to eliminate the existing obstacles and pitfalls with entrepreneurship, and to keep the fighting spirit in the army at a high level. Amir Temur and the army of the Timurids gathered soldiers from the settled population engaged in farming, handicrafts and farming, as well as cattle herders. Along with the chief soldiers who formed the basis of the military forces, the infantry also served in the army. Sahibqiran was one of the first in the East to introduce a fire-ball (ra'd) to the army. During the Timurid period, other types of this weapon (zarbzhan, farangi, pot, etc.) became widespread. Special military units and divisions have been established to conduct combat operations in the mountainous regions. Amir Temur was the first in the history of world military work to introduce the order of deploying the army on the battlefield into 7 arms, as opposed to the traditional 5 arms. This news was later adopted by generals such as Tokhtamysh and Shaibani Khan. According to Ibn Arabshah, there were units of women in Sahibqiran's army, who stood in the same ranks as men and showed examples of heroism and fortitude.

Timurid's army was clearly organized in terms of numbers, its battle order was improved, it was equipped with the advanced weapons and equipment of its time, the units were distinguished from each other by uniforms, flags and flags. Such a distinction came in handy in commanding an army in battle. Defeat the enemy's defense in various ways, attack the opponent's big cities, lay siege to fortresses, fortresses and fortresses for a long time,

encircle the enemy's forces as widely as possible, conquer villages, cities, districts, regions one after another, destroy the enemy completely. Such practices as pursuing until maturity, appointing trusted people to lead the surrendered countries brought many victories to Amir Temur and the Timurids. Tactically, Amir Temur's army had its own characteristics. Reconnaissance is well organized, the necessary measures and measures are developed for the units to act as required on the battlefield or in the battle line, with special attention being paid to their rapid management during the battle. The Supreme Commander-in-Chief was responsible for the selection of ten, hundred, thousand and district commanders. Another great contribution of Sahibqiran to the development of military art was the introduction of the qunbul, a cavalry unit formed in order to protect the army's flanks from the enemy's attack during the battle and, in turn, bypass the enemy's forces from the side and attack them from behind. Such a new military unit did not exist in the army of such famous generals as Alexander, Hannibal, Genghis Khan, Louis XIV, Frederick the Great. It was also present in Shaibani Khan's army and it was called by the term tolyuma. After the announcement of a special order (tunqol) about the gathering of troops, according to the list compiled by the ruler, the warriors arrived at the gathering place with their horses, weapons, food, and fodder. Each soldier was given one bow, 30 arrows, one bow, one shield, one extra horse, rope, , leather bag, and one cauldron. Every 10 warriors were required to carry one tent, two shovels, one scythe, one saw, one ax, one ax and 100 coins. All 5 of Sarah's warriors are housed in one tent. The eleventh had a separate tent and 5 additional horses. Yuzbegi was also given a separate tent and 10 additional horses. In addition to the tent, Mingbegi is also equipped with an umbrella. 313 beks headed various divisions and units of the Sahibqiran army. The first 100 of them held the positions of tens, the second 100, and the third 100 thousand. Divisions - districts were headed by Amir Temur's children, grandsons and famous army chiefs. After a sufficient number of troops were gathered, it was inspected. During the Timurid era, it became a regular practice to inspect the army before a campaign or a battle and determine its fighting spirit and condition. ovgarta (hunting), which is recognized as a way of examining the combat condition of the bird, was effectively used.

The Timurids preferred to go on military campaigns in spring, summer and autumn seasons. According to the rule of travel, each commander, depending on his rank and position, acted in battle order with his units and divisions. A person who violates the law is severely punished. When the army entered the battlefield, the camp was fenced with carts, surrounded

by a trench, and guarded by guard units. In order to prevent chaos and confusion during marching or fighting, each unit, group, and unit has its own password - place. During the journey, the army acted in the following order of battle: Far ahead of the main forces was the outpost, followed by manglai (hiravul) (vanguard), barangar, juvangar, kol (center), chagdavul (rearguard). An ogruq (oboz) came in advance from the army. The commander-in-chief paid special attention to the choice of the battlefield. It was required that the battlefield should be flat, wide and convenient for the placement of troops. It was considered desirable for the battlefield to be close to the water and for the light of the sun to not fall into the eyes of the soldiers during the battle. During major battles, a battle flag with a half-moon shape attached to the end of the handle and decorated with flags was installed on the height of the supreme commander's palace. The progress of the battle was monitored from there. According to historical sources, Amir Temur's 12,000-strong army entered the battle in this order. The first encounter with the enemy was initiated by a guard engaged in espionage. After that, the advanced units of the right and left wings - barangar khiravuli and juvangar khiravuli - entered the battle with the main advanced unit - manglai. After Manglai, the remaining 2 units of barangar and juvangar - chapavul and shaghavul - moved one after the other. If these forces were not enough to defeat the enemy, the center (arm) (goal) under the leadership of the commander-in-chief (amir ulumaro) was thrown into a decisive attack: vdravul, karavul, manglai (khuravul). The tactical course of the huge battles in which the Sahibqiran army took part was as follows: the center of the army was divided into 40 divisions and obeyed the Supreme Commander-in-Chief. Of these units, 12 units, consisting of sara warriors, are located in the first row, and the remaining 28 units are located in the second and third rows. In front of the right side of the forty sections were the parts of princes, and in front of the left side were the parts of relatives and allies. In the barangar of the second row, 6 pieces with their predecessor - hirovul took place. Juvangari also had the same amount of land and land. In front of row 2 barangari and juvangari, there are parts of row 1 in the above order. In front of him, the main advance - manglai (or hiravuli buzurg) was moving. 2 detachments of light cavalry were busy protecting the army from surprise attacks and watching the movements of enemy forces.

Babur's army initially operated in the traditional 5 divisions. Later, serious changes were made to this battle order, the center (gol) was strengthened. The center was divided into the right-hand baraigyar chapavul and the left-hand, and acted as a row in front of the hossa

tobin, consisting of the right side and the left side. Hossa Tobin took a place in front of the personal guard, which was formed from the right and left, and served as 3 lines. The hossa tobin, made up of selected soldiers, was considered weaker than the center (gol) and stronger than the height. This military system, which brought many victories to the Timurids, underwent many changes during the Shaibani, Ashtarkhani and Central Asian khanates (Bukhara, Khiva, Ko'kan).

REFERENCES:

1. Bobur Zahiriddin Muhammad, Boburnoma, T., 1960; Temur tuzuklari [forschadan Alixonto'ra Sog'uniy va Habibullo Karomatov tarjimasi], T., 1991; 2. Giyas addin Ali, Dnevnik poxoda Timura v Indiyu [Perevod, predisloviye i primechaniya A. A. Semenova], M., 1958;
3. Sharafuddin Ali Yazdiy, Zafarnoma, T., 1997;
4. Ibn Arabshoh, Amir Temur tarixi. Ajoyib almakdur fi tarixi Temur (Temur tarixida taqdir ajoyibotlari), 1-kitob, T., 1992;
5. Nizomiddin Shomiy, Zafarnoma, T., 1996.

Британский музей

Махмудова Азиза Азаматовна

Факультет национального костюма и искусства
Термезского государственного университета
Учреждения культуры и искусства, а также
студент 3 курса направления Менеджмент

Аннотация: написано с целью дать больше информации об истории происхождения Британского музея, древних артефактах в нем, уникальных аспектах музея и аспектах человеческого участия.

Базовые слова: Британия, музей, Европа, Азия, Африка, музей науки, этнография, коллекция, библиотека, популярный туризм, Египет, Лондон, Рафаэль, Рембрандт, Прага, Каир.

Британский музей-один из крупнейших музеев мира, находится в Лондоне. Первый государственный музей в Европе. Основан в 1753 году, введен в эксплуатацию с 1759 года (здание построено в стиле английского позднего классицизма, 1823-47, архитектор Р. Сморг; сбор камней), где собраны памятники средневекового искусства Европы, Азии, Африки (арабская, иранская, Дальневосточная керамика, бенинская бронза), а также живопись, гравюра, керамика, монеты, медали. В этнографическом отделе музея широко представлены памятники культуры народов Африки, Америки, Океании и др. В этом же музее хранятся "Шахнаме"Фирдоуси, переписанный Мухаммедом Джокьи (1440 г., украшен 31 миниатюрой), рукопись "Бабурнама"(переписана во 2-й половине 16 в.), Амударьинское сокровище (1877 г., найдено на берегу Амударьи) и др. В библиотеке Британского музея хранится 7 миллионов экземпляров.книг, около 105 тыс. рукописей, около 100 тыс. хартий (рукописный документ) и этикеток, более 3 тыс. папирусов. С 1926 года музей [jug.ni](http://www.jug.ni) издает.

Лондонский Музей науки, Национальный музей науки и промышленности, является крупнейшим в Великобритании техническим музеем.

один из музеев. Он был основан на большой технической выставке 1851 года в Кенсингтонском парке. Открыт 24 июня 1857 года. Собраны материалы и артефакты, отражающие историю развития науки и техники, а также ее современное состояние; также демонстрируются эти материалы и артефакты. Имеет около 60 отделений. В музее около 50 тысяч экспонатов. Коллекции расположены в хронологическом порядке. Площадь, на которой выставлены экспозиции, составляет 30 тыс. м². Музейные экспонаты в основном состоят из оригинальных, работающих приборов, оборудования и машин (мас, среди экспозиций в отделе авиации более 20 самолетов) или их копий, моделей. Среди исторически уникальных материалов музея Дж. Мастерская Уатта, перенесенная в музей в целостности, Дж. Локомотив Стефенсона хранится. В музее работает библиотека, лекционный и кинозал, мастерская, фотостудия, секции. есть работа. Лондонские музеи науки.

Британский музей-Самый посещаемый музей Великобритании. Он включен в лучшие музеи мира. В нем представлены экспонаты разных народов с древнейших времен до наших дней. Британский музей-второй по посещаемости художественный музей в мире после Лувра. Коллекция музея насчитывает не менее 8 миллионов предметов и охватывает два миллиона лет истории человечества. В 2005 году известный уличный художник разместил в Британском музее картину пещерного человека, который тайком толкает тележку супермаркета. Сотрудники музея нашли полотно через несколько дней и сняли его под предлогом того, что это временная выставка. В конце 2013-начале 2014 года в музее прошла выставка японского эротического искусства. За три месяца его посетили почти 88 тысяч человек. Он стал одним из самых известных музеев в истории британского Музея.

Обширная коллекция музея включает Розеттский камень с текстами на древнеегипетском языке, скульптуры, украшающие древнегреческий храм Парфенон, и несколько мумифицированных кошек из Древнего Египта. В 2004 году посетитель украл из Британского музея серьги и другие украшения, датированные 700 годом до нашей эры, просто подняв их. И они не понимают, как воры в 2002 году смогли украсть мраморную голову из греческой галереи. До того, как нынешнее здание музея было построено, его планировалось разместить

в Вестминстерском дворце, где будет заседать британский парламент, или даже в Букингемском доме, как его называют сегодня.

Долгое время главным сокровищем музея была его библиотека. В знаменитом читальном зале, расположенном в здании Ротонды, работали величайшие умы не только Великобритании, но и всего мира. В 1972 году фонд библиотеки увеличился настолько, что было решено отделить ее от Британского музея и перевести в отдельное здание. Британский музей в Лондоне-это 13 миллионов экспонатов, изображающих человечество с палеолита до наших дней. По количеству посетителей он занимает второе место на планете и является самым популярным туристическим направлением в Великобритании. Ежегодно его посещают более 6,5 миллионов человек. Если вы собираетесь стать одним из них, ознакомьтесь с полезной для туристов информацией об экспозиции, истории и порядке посещения.

Уникальная историко-археологическая коллекция

Здесь можно увидеть археологические памятники со всего мира. Описание Британского музея включает определение "самого большого" или "самого большого за пределами исторической родины" по сравнению с большинством фондов. Таким образом, больше египетских древностей можно найти только в Каире. Ближневосточное отделение является крупнейшим за пределами Ирака. Коллекция предметов раннего европейского средневековья-самая большая в мире.

В Британский музей работает выставлен в 100 галереях, сформированных в соответствии с их историческими и территориальными особенностями. Они разделены на тематические разделы. Самые богатые археологические находки:

Из Египта;

Греция и Рим;

Ближний Восток;

Европейские древности.

Колониальное господство позволило Великобритании сформировать большую этнографическую коллекцию, посвященную Африке, Северной и Южной Америке. Из произведений искусства британский художественный музей насчитывает 50 000 рисунков и более 2 миллионов гравюр, включая

графику Леонардо да Винчи, Рафаэля, Рембрандта, Дюрера. Любителей нумизматики привлекает обширная база монет - более миллиона банкнот и медалей, датируемых 7 веком до нашей эры.

Экспонаты Британского музея

Среди экспонаты Британского музея в Лондоне действительно уникальные. Наиболее популярными являются:

Розетский камень;

Статуи Парфенона;

Е. зал рабочего времени.

Многие туристы приезжают в галерею №4, чтобы увидеть самый известный из 110 000 египетских артефактов - Розетский камень. Это гранитная плита с аналогичной надписью на древнегреческом и древнеегипетском языках. Благодаря этой находке ученым удалось расшифровать древнеегипетскую письменность и открыть науку египтологии.

Даже краткое описание Британского музея в 19 веке, когда Греция находилась под властью Османской империи, не говоря уже о формах для шляп из греческого Парфенона, еще одного шедевра, привезенного сюда. Из греческих сокровищ здесь также представлены:

Фрагменты фриза Акрополя;

Статуя Диониса;

А. множество греческих и римских скульптур.

Экспозиция часов-самая важная в мире. Его можно использовать для наблюдения за развитием часового дела в Европе. Самый необычный экспонат- часы в форме корабля, изготовленные в Праге в 16 веке.

Выбирая, что посмотреть в Британском музее не следует упускать из виду и раздел, посвященный самой Британии. Он содержит артефакты времен ранних кельтских племен. Уникален единственный экземпляр средневекового эпоса о Беовульфе. Полюбоваться можно средневековыми деталями церковного убранства, украшений, предметов быта.

История музея

Музей был основан более 250 лет назад-его двери открылись для публики в 1759 году. Коллекция началась с завещания натуралиста и коллекционера

Ганса Слоана, согласно которому 71 тысяча редких предметов были переданы короне после его смерти. Сегодня у дверей со стороны Грейт-Рассел-стрит установлен бюст основателя.

История Британского музея связана с британским колониальным периодом. Благодаря ему в фонды поступали сокровища со всего мира. Парламент организовал специальные экспедиции, в результате которых были доставлены археологические и этнографические материалы. Так были захвачены вещи местных жителей, собранные во время кругосветных путешествий Кука. специальная экспедиция, в ходе которой были найдены клинописи, сделала Британию крупным центром ассирологии. На протяжении всего его существования покупка частных коллекций и щедрые пожертвования от спонсоров также были важными источниками пополнения сберегательных депозитариев. Так, статуи и барельефы были приобретены лордом Элгином из Афин. Отдельная галерея - подарок барона Фердинанда де Ротшильда.

Чисто исторический Британский музей развернулся не сразу. Первоначально, помимо материалов Слоана, он содержал две большие библиотеки:

- хлопок;
- Харли.

В фондах также представлены предметы естествознания - они были выделены в самостоятельное музейное учреждение в 1887 году, чтобы увеличить пространство для демонстрации исторических материалов. Книжный склад стал самостоятельным в XX веке. - когда я упоминаю его, остается только читальный зал посреди двора. Первоначально наследие Слоана находилось в доме Монтегю, который он купил специально для этого. Экспозиция часов-самая важная в мире. Его можно использовать для наблюдения за развитием часового дела в Европе. Самый необычный экспонат-часы в форме корабля, изготовленные в Праге в 16 веке.

На территории комплекса расположены 4 сувенирных магазина на любой вкус и кошелек. Ювелирные изделия, вдохновленные древним искусством, копии музейных экспонатов, книги, календари, посуда, полотенца и, конечно же, магниты с изображениями музейных предметов-все это можно выбрать в

магазинах. Для детей предусмотрена специальная подборка сувениров. Например, популярны мягкие игрушки с изображением египетских богов: кота Бастета и собаки Анубиса. Они продаются по цене 15,99 фунтов стерлингов.

Магниты на холодильник стоят в среднем 3,5 евро.

Для гостей на крыше библиотеки есть 3 небольших кафе и ресторана. Столики в ресторане необходимо бронировать заранее, а кафе предлагает небольшой ассортимент закусок, салатов и десертов по цене от 10 до 12 евро. В большом внутреннем дворе с восточной и западной сторон есть два буфета, а третье кафе большего размера находится на первом этаже.

Главный вход в музей

Они привезли старинные вазы, мрамор, редкие и ценные минералы, бесценные произведения искусства Древней Греции. Самые яркие экспонаты-это работы Парфенона и другие ценности истории из коллекций гревилля, Таунли, Элгина, Гамильтона и других. Однако не все музейные экспонаты были получены мирным и законным путем в современном понимании этих слов. Как колониальная империя, Великобритания экспортировала ценные вещи из своих владений. Такие страны, как Египет и Греция, до сих пор просят вернуть артефакты, которые были удалены в колониальные времена.

Использованная литература:

1. Arxiv.uz
2. Wikipedia
3. История британских музеев

**UMUMTA'LIM VA MAKTABDAN TASHQARI TA'LIM MUASSASALARIDA
JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISH
MEXANIZMLARI**

Aliqulov Ravshan Erkinovich
Jismoniy tarbiya rahbari
Bolalar jismoniy tarbiyasi o'qituvchisi
Oltinsoy pedagogika kolleji

Annotatsiya. Ushbu maqolada aholini ommaviy sog'lomlashtirishda jismoniy mashqlarning o'rni va ahamiyati borasida ma'lumotlar keltirilgan

Kalit so'zlar: ma'naviy teran, axloq-odob, yosh avlod kamoloti, Suqrot, salomatlik darajasi, jismoniy tayyorgarlik holati.

Kirish. Respublikada oxirgi yillarda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, imkoniyatlari cheklangan shaxslarning jismoniy reabilitatsiyasi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish hamda mamlakatning xalqaro sport maydonlarida munosib ishtirok etishini ta'minlash borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, jismoniy tarbiya va sport sohasida aholi sog'lig'ini mustahkamlashga ko'maklashadigan aniq dasturlarni amaliyotga joriy etish, yoshlarni sportga keng jalb qilish va ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish, sport turlari bo'yicha yuqori natijalarni ta'minlaydigan mahoratli sportchilar bilan milliy terma jamoalarni shakllantirish va trenerlar uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish zarurati mavjud.

Mamlakatda yuksak madaniyatga ega bo'lgan har tomonlama yetuk hamda jismonan sog'lom insonni shakllantirish maqsadida, aholining jismoniy tarbiya va sport sohasida malaka va bilimlarini orttirishga qaratilgan ustuvor yo'nalishlarni belgilash, iqtidorli sportchilarni tanlab olish (seleksiya) jarayoniga innovatsion shakllar va usullarni joriy etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi PF-5924 sonli farmoni chiqarildi.

Ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi bosqichida jismonan sog'lom, ma'naviy teran, axloqodob va umumbashariy g'oyalar ruhida kamol topgan bilimli avlodni tarbiyalash milliy genafondni sog'lomlashtirish masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Sog'lom avlod tarbiyasi sohasida olib borayotgan siyosat joylarida o'z ezgu samarasini bermoqda. Natijada yoshlarimizning bilim darajasi, dunyoqarashi, salomatligi, jismoniy tayyorgarliklari tobora kamol topmoqda. Shunday bo'lsada, hozirda oliy o'quv yurtlarida umumta'lim o'rta maktablarida ta'lim olayotgan bir qancha o'quvchi-yoshlarimizning salomatlik darajasi va jismoniy tayyorgarlik holati talab darajasiga emasligi ma'lum.

Sog'-salomat kishi, ayniqsa, o'smir o'z salomatligi haqida kamdan-kam o'ylaydi. Ma'lumki, jismoniy tarbiya va sportni qadim zamonlarda ham juda qadrlashgan. Suqrot, Aflotun, Arastu kabi dunyoga mashhur kishilar ham juda keksayib qolganlariga qaramasdan badantarbiya bilan shug'ullanishni tark etmaganlar. Amir Temur davrida harbiylarni jismoniy tarbiyalashga katta ahamiyat berilgan. Sport bilan shug'ullanishni har qanday yoshdan boshlash mumkin.

Sog'likning qadriga yoshlikdan boshlab yetish kerak. Bugun yurtimizda yosh avlod kamoloti uning dunyoda hech kimdan kam bo'lmasligi uchun yaratilgan keng imkoniyatlar va ularning negizida qo'lga kiritilayotgan yutuqlar istiqlolimizning xalqimiz, yoshlarimiz oldida qanday katta yo'llar, yangi ufqlar ochib berayotganini yana bir karra tasdiqlaydi. Afsuski mustaqil ravishda jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish, turli sport musobaqalari va ommaviy sog'lomlashtirish tadbirlarida faol ishtirok etish tabiiy omillardan (suv, havo, quyosh nuri) chiniqish yo'lida samarali foydalanish o'quvchi – yoshlar hayotida muhim o'rin tutmagan va hayotiy ehtiyojga aylangan emas. Shulardan kelib holda yoshlarning jismoniy tarbiya, sport va ommaviy – sog'lomlashtirish tadbirlariga faol jalb kilish ayniqsa bugungi kunda dolzarb bo'lib sanaladi.

Buyuk olim Abu Ali ibn Sino har bir kishi organizmining jismoniy kuchidan kelib chiqib, jismoniy mashqlar tizimini tanlashi va muntazam bajarishini maslahat bergan. Buyuk alloma o'rta asrlardayoq jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining inson hayotidagi o'rni va mohiyatini nazariy asoslab bergan. Ibn Sino "Tib qonunlarida" odam yoshini to'rt davrga bo'ladi:

1. O'sish yoshi, bunga o'smirlik, o'spirinlik kiradi va 30 yoshgacha davom etadi.
2. O'sishdan to'xtash yoshi (30-40yosh)gacha bo'lgan davr.
3. Cho'kish yoshi, bu o'rtacha yoshdagi odamlarga mansub bo'lib, 60 yoshgacha davom etadi.
4. Kuchsizlanish yoshi-bu umr oxirigacha cho'ziladi.

Olimning inson umrini turli davrlarga ajratishdan asosiy maqsad har bir yosh uchun badantarbiya mashqlarining tasnifini, ya'ni mos kelishini asoslaydi. Uning bu ta'limoti muntazam ravishda jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishda odam organizmida sodir bo'ladigan o'zgarishlarni ilmiy asoslash hamda har bir yoshda jismoniy mashqlar va usullardan oqilona foydalanish uchun xizmat qiladi.

Bolada ma'naviy-axloqiy va jismoniy xususiyatlarini shakllantirish uchun mashq uslubidan foydalanish lozim. Ibn Sino bola shaxsini shakllanishida jismoniy mashqlarga alohida e'tibor beradi. Jismoniy mashqlarning xarakteri, to'g'ri, murakkab va qiyinligi, bajarish tezligi, davomiyligi insonning yoshiga qarab o'zgarishi kerak. Eng muhimi jismoniy mashqlarni bola tug'ilgan kundan boshlash lozim. Ibn Sino bola jismidagi har a'zoning salomatligini ta'minlash uchun lozim bo'lgan maxsus mashq usullarini ishlab chiqqan. Ibn Sino faqat mashqlarni tavsiya qilibgina qolmay balki, ularni bajarish uchun qulay usullarni ham bayon qiladi.

Olimning salomatlikni saqlash uchun jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish xususidagi so'zlari xuddi hozirgi kunda aytilayotganday tuyuladi. Mutafakkir inson kasal bo'lgandan keyin uni davolangandan ko'ra, organizmni sog'lomlashtirib, kasallikni oldini olgan ma'qul, degan fikrni oldinga suradi. Sog'liqni saqlashning asosiy tadbiri deb badantarbiyani ko'rsatadi va u bilan muntazam ravishda shug'ullanib turish zarur ekanligini ta'kidlaydi, hamda uning tasnifini beradi.

Barcha jismoniy harakatlar bolalar va o'smirlarning jismoniy va ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tabiiyki jismoniy harakat bola organizmining o'sish va rivojlanishini muvaffaqiyatli ravishda stimullaydi. Shuning uchun xam murabbiylar yoki jismoniy tarbiya o'qituvchilari tomonidan beriladigan jismoniy harakatlar bola organizmining funksional imkoniyati bilan fiziologik sistemaning yetuklik darajasi bilan muvofiq kelishi kerak, aks holda ba'zi bir kamchiliklarni namoyon bo'lishiga sabab bo'ladi.

Ongli ravishda jismoniy harakatlarni tashkil kilish bolalar va o'smirlarning jismoniy rivojlanishini hamda nerv jarayonlarini yaxshilaydi. Xususan, bolalarda diqqat, nutq rivojlanishi hamda ijobiy emotsionallikni shakllantiradi. To'g'ri yo'lga qo'yilgan jismoniy harakatlar bola organizmini fiziologik sistemalarining funksional imkoniyatlarini oshiradi. Bola organizmining ish qobiliyati va turli xil chidamlilik kobilyatini oshiradi.

Ko'pchilik ota-onalar o'z bolalarining intellektual va estetik tarbiyasiga yetarlicha e'tibor beradilar. Ammo jismoniy harakatlarning ularning jismoniy va aqliy qobiliyatini oshirishdagi ahamiyatini, jismoniy harakatlar mohiyatini esdan chiqaradilar. Jismoniy va aqliy tarbiyani bunday qarama-qarshi qo'yish bolalar va o'smirlar rivojlanishi uchun o'zgartirib bo'lmaydigan salbiy ta'sirlar namoyon bo'ladi. Hozirgi zamon fiziologik va psixologik tadqiqotlarga asoslangan holda shu narsani qayd qilish kerakki, bolaning jismoniy rivojlanishi bilan psixologik rivojlanishi orasida to'g'ridan-to'g'ri va mustahkam aloqadorlik mavjud. Bu aloqadorlik butun umr davom etadi. Jismoniy tarbiya va sport o'quvchi-yoshlarning har tomonlama va uyg'un rivojlanishi vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ular o'quvchi-yoshlarning aktiv hayotiy pozitsiyasi va yuksak axloqiy xulqini shakllantirish uchun zamin yarata borib, ma'naviy dunyosiga ta'sir qiladi.

Salomatlik - bu faqat shaxsiy ish bo'lib qolmay, balki eng avvalo, jamiyat boyligi, xalqning kuch va qudratidir. Hozirgi zamon texnika taraqqiyoti sharoitida, ma'lumki, aqliy mehnat salmog'i keskin o'sib, jismoniy mehnat salmog'i pasaygan. Shuning uchun jismoniy mashqlar alohida ahamiyat kasb etadi. Ular o'quvchi-yoshlar uchun yetishmayotgan harakat faolligining boshqa biror narsa bilan o'zgartirib bo'lmaydigan ekvivalenti bo'lib qolmoqda.

Ayniqsa, aqliy mehnat bilan band xodimlar harakat qilishga ko'proq ehtiyoj sezadilar.

Har bir kishi yoshligidan boshlab o'z jismoniy tayyorgarligi haqida g'amxo'rlik qilsa, gigiena va tabobatga oid bilimlarni ozmi-ko'pmi egallasa, sog'lom turmush kechirsa, o'zida hamma yaxshi fazilatlarni tarbiyalaydi. Xulosa qilib aytganda har bir kishi o'z organizmi imkoniyatlarini muntazam ravishda rivojlantirib borishi kerak. Tabiat yenga olmaydigan, texnika uddalay olmaydigan narsalarni inson uddalaydi. Insonning yaratish qobiliyatlarining cheki yo'qdir.

Imkoniyatlarga erishish, doimo o'zini yaxshi his qilish kasal nimaligini bilmaslik, uzoq yillar davomida kuch-quvvatni, ishlash qobiliyatini saqlab qolish uchun mehnat qilsa arziydi. Jismoniy tarbiya bilan faol shug'ullanish yordamida eng qimmatli san'at – salomat bo'lishlik san'atini egallash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvar PF-5924 sonli "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-oktabr PF-6099 sonli "Sog'lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-noyabr, PQ-4877-sonli "Jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va ilmiy salohiyatni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.

**INTENSIVE WAYS OF TEACHING PHONETIC ASPECTS OF
ENGLISH AT THE SENIOR STAGES OF SECONDARY SCHOOL**

Turayeva Dilbarkhon – 2nd-year student

**Master's department, faculty of Foreign language and literature
Samarkand State Institute of Foreign Languages**

Annotation. This article explores various intensive methods for teaching the phonetic aspects of the English language to students in the senior stages of secondary school. It discusses the importance of phonetics in language acquisition and communication skills development, particularly focusing on techniques that engage students actively and effectively. By employing innovative strategies and incorporating technology, educators can create immersive learning experiences that enhance students' pronunciation, listening comprehension, and overall language proficiency.

Keywords: phonetics, English language teaching, senior secondary education, intensive teaching methods, pronunciation skills, language acquisition, active learning, technology in education.

Introduction. In the landscape of language acquisition and education, mastering the phonetic aspects of English stands as a crucial milestone, especially for students in the senior stages of secondary school. The ability to articulate sounds accurately, comprehend subtle nuances in pronunciation, and communicate effectively plays a pivotal role in fostering linguistic competence and confidence among learners.

However, traditional approaches to teaching phonetics often fall short in engaging students and facilitating deep learning experiences. This article embarks on a journey to explore intensive methods tailored to teaching the phonetic intricacies of the English language in secondary education settings. We delve into the significance of phonetics in language learning and communication, emphasizing the need for dynamic and immersive pedagogical strategies. By incorporating innovative techniques and leveraging technology, educators can create enriching environments that foster active participation, enhance pronunciation skills, and ultimately empower students to navigate the complexities of English phonetics with proficiency.

Drawing upon insights from academic research and practical teaching experiences, we uncover a spectrum of approaches that go beyond rote memorization

and passive learning. From interactive activities and targeted exercises to multimedia resources and real-world applications, these methodologies aim to cultivate a deeper understanding and appreciation of phonetics while equipping students with invaluable communication tools. As we navigate through the landscape of intensive phonetic instruction, it becomes evident that the journey transcends mere pronunciation drills; it becomes a transformative educational experience that nurtures linguistic competence, fosters cultural appreciation, and prepares students for the challenges of a globalized world.¹ Through this exploration, we aim to inspire educators to embrace innovation, creativity, and inclusivity in their pursuit of excellence in teaching phonetics at the senior stages of secondary school. Before delving into intensive teaching methods, it is crucial to grasp the importance of phonetics in the process of English language acquisition. Phonetics, the study of speech sounds, encompasses articulation, perception, and transcription, serving as the foundation for effective communication. At the senior stages of secondary school, students are poised to refine their language skills, and a solid grasp of phonetics facilitates accurate pronunciation, comprehension, and expression.

Phonetics provides learners with the tools to decipher the phonological structure of words, enabling them to recognize patterns, stress, and rhythm in spoken language. This understanding is essential for both receptive skills, such as listening and comprehension, and productive skills, including speaking and pronunciation.² Moreover, phonetic knowledge enhances learners' ability to adapt their pronunciation to different contexts and accents, fostering effective communication in diverse settings. Despite its significance, teaching phonetics presents several challenges in the secondary education context. Students may struggle with unfamiliar phonetic symbols, accents, and the nuances of intonation. Moreover, traditional teaching methods often prioritize grammar and vocabulary over pronunciation, leading to neglect or superficial treatment of phonetic aspects.

One of the primary challenges is engaging students in phonetic instruction, as it can be perceived as dry or abstract compared to other language components.

---

¹ Grant, L., & Bauer, L. (2004). Criteria for redefining phoneme categories. *Language and Speech*, 47(4), 297-314.

² Levis, J. M. (2005). Changing contexts and shifting paradigms in pronunciation teaching. *TESOL Quarterly*, 39(3), 369-377.

Additionally, limited class time and resources may constrain educators' ability to provide comprehensive phonetic training. Furthermore, the diversity of English accents and dialects poses a challenge in ensuring that students are exposed to a range of pronunciation models. Overcoming these challenges requires innovative approaches that prioritize active learning, meaningful practice, and authentic communication. By addressing students' individual needs and interests, educators can create immersive learning experiences that foster enthusiasm and proficiency in phonetics.³ Intensive teaching methods for phonetics at the senior secondary level:

a) **Interactive Pronunciation Activities:** Incorporating interactive activities such as tongue twisters, phonetic games, and role-plays can make phonetic instruction engaging and enjoyable. These activities encourage students to practice articulating sounds, distinguish between minimal pairs, and develop speech fluency.

b) **Multimedia Resources:** Leveraging multimedia resources, such as audiovisual materials and pronunciation software, provides students with opportunities for self-paced learning and audio-visual reinforcement. Interactive software programs allow students to record and compare their pronunciation with native speakers, providing immediate feedback and promoting self-correction.

c) **Peer Feedback and Collaboration:** Peer feedback activities, such as pair work and peer assessment, empower students to support each other's phonetic development. Collaborative tasks encourage active participation and create a supportive learning environment where students can share experiences, exchange feedback, and collaborate on pronunciation improvement.

d) **Real-World Applications:** Connecting phonetic instruction to real-world contexts and authentic materials enhances its relevance and applicability. For example, analyzing authentic audio recordings, podcasts, or video clips exposes students to a variety of accents and speech patterns, helping them develop listening comprehension skills and adapt their pronunciation accordingly.

e) **Technology-Enhanced Learning:** Integrating technology tools such as speech recognition software, pronunciation apps, and online resources expands the scope of phonetic instruction beyond the classroom. These tools offer personalized

---

³ Pennington, M. C., & Richards, J. C. (1986). Pronunciation revisited. *TESOL Quarterly*, 20(2), 207-225.

feedback, adaptive exercises, and interactive features that cater to individual learning styles and preferences.

Assessing the effectiveness of intensive phonetics instruction requires a multifaceted approach that encompasses both formative and summative assessment strategies. Formative assessments, such as pronunciation drills, peer feedback sessions, and self-assessment tasks, provide ongoing feedback and opportunities for improvement. Summative assessments, such as oral presentations, pronunciation tests, and listening comprehension tasks, measure students' proficiency and achievement in phonetics. Moreover, qualitative feedback from students and observations of their engagement and progress can inform instructional adjustments and curriculum development. By regularly evaluating the effectiveness of teaching methods and adapting instruction to meet students' evolving needs, educators can ensure that phonetic instruction remains dynamic, relevant, and impactful. In addition to traditional assessments, formative feedback mechanisms such as peer evaluation, self-assessment, and reflective journals can provide valuable insights into students' phonetic progress and learning experiences. By soliciting input from students and incorporating their feedback into instructional planning, educators can ensure that phonetics instruction remains responsive to students' needs and preferences.⁴

Furthermore, longitudinal studies tracking students' phonetic development over time can shed light on the long-term impact of intensive phonetics instruction on language proficiency and academic achievement. By examining outcomes such as pronunciation accuracy, listening comprehension skills, and overall language fluency, researchers can identify effective instructional practices and inform evidence-based pedagogical approaches.⁵

Conclusion. In navigating the complexities of teaching phonetic aspects of English at the senior stages of secondary school, the journey is both multifaceted and rewarding. As we conclude this exploration into intensive teaching methods, it becomes apparent that phonetics instruction is not merely a component of language education but a cornerstone of effective communication and language proficiency.

---

⁴ Wong, W. (2004). Phonological acquisition of English by Cantonese ESL learners: Segmental and suprasegmental aspects. *Journal of Language and Linguistics*, 3(1), 105-124.

⁵ Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Goodwin, J. M. (1996). *Teaching pronunciation: A reference for teachers of English to speakers of other languages*. Cambridge University Press.

Through innovative pedagogical approaches, educators have the power to transform phonetic learning from a passive endeavor into an immersive and empowering experience that equips students with the skills and confidence to navigate the diverse linguistic landscapes of the English-speaking world.

The significance of phonetics in language learning cannot be overstated. It serves as the bridge between language acquisition and effective communication, facilitating the accurate production and comprehension of speech sounds. At the senior stages of secondary school, where students are poised to refine their language skills and deepen their understanding of English, a robust foundation in phonetics is paramount. It empowers students to decipher the phonological structure of words, recognize patterns in spoken language, and adapt their pronunciation to different contexts and accents.

However, the path to mastering phonetics is not without its challenges. Traditional teaching methods often fall short of engaging students and fostering meaningful phonetic learning experiences. From the complexities of phonetic symbols to the diversity of English accents, educators must navigate a myriad of obstacles in their quest to impart phonetic knowledge effectively. Yet, it is within these challenges that opportunities for innovation and growth arise. The intensive teaching methods discussed in this article offer a roadmap for educators seeking to elevate phonetic instruction to new heights. By embracing interactive activities, multimedia resources, peer collaboration, and real-world applications, educators can create immersive learning environments that captivate students' interest and foster active engagement. Through technology-enhanced learning tools and personalized feedback mechanisms, educators can tailor instruction to meet the diverse needs and learning styles of individual students, ensuring that no learner is left behind. Furthermore, the effectiveness of intensive phonetics instruction extends beyond the confines of the classroom. It equips students with valuable communication skills that transcend linguistic barriers and empower them to thrive in a globalized world. By fostering phonetic proficiency, educators lay the groundwork for students' success in academic, professional, and social contexts, opening doors to endless opportunities for personal and professional growth.

As we reflect on the transformative potential of intensive phonetics instruction, it is clear that the journey is ongoing. It requires dedication, creativity, and a commitment to lifelong learning. By continually evaluating and refining instructional practices, educators can ensure that phonetics instruction remains dynamic, relevant, and impactful. Together, we can empower the next generation of English language learners to embrace the intricacies of phonetics with confidence and enthusiasm, paving the way for a future where effective communication knows no bounds.

REFERENCES:

1. Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Goodwin, J. M. (1996). Teaching pronunciation: A reference for teachers of English to speakers of other languages. Cambridge University Press.
2. Dalton, D., & Seidlhofer, B. (1994). Pronunciation. Oxford University Press.
3. Grant, L., & Bauer, L. (2004). Criteria for redefining phoneme categories. *Language and Speech*, 47(4), 297-314.
4. Ladefoged, P. (2006). *A course in phonetics*. Thomson Learning.
5. Levis, J. M. (2005). Changing contexts and shifting paradigms in pronunciation teaching. *TESOL Quarterly*, 39(3), 369-377.
6. Pennington, M. C., & Richards, J. C. (1986). Pronunciation revisited. *TESOL Quarterly*, 20(2), 207-225.
7. Underhill, A. (2005). *Sound foundations: Learning and teaching pronunciation*. Oxford University Press.
8. Wong, W. (2004). Phonological acquisition of English by Cantonese ESL learners: Segmental and suprasegmental aspects. *Journal of Language and Linguistics*, 3(1), 105-124.

TOSHKENDAGI MADRASA VA JADID MAKTABLAR FAOLIYATI

Kimsanboyeva Zuhra Abdulkarimovna

**O'zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar Vazirligi 1-son Toshkent akademik litseyi
Huquqiy va ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida tarix fani yetakchi o'qchituvchisi**

Toshkent shahrining tadqiq etilayotgan davrdagi xalq ohvoli sifatidagi statistik ma'lumotlar muhimdir. 1886 yilgi ma'lumotga ko'ra, shaharda xalq ta'limining yo'lga qo'yilishi va rivojlanishiga Duma o'z xissasini qo'shib kelgan. Duma uning faoliyatini nazorat qilish bilan birga maorif xarajatlariga mablag` ham ajratgan. 1886 yili Duma o'z budjetidan xalq ta'limiga 10410 rubl sarflagan¹.

XX asrda xalq maorifi tarmoqlari yanada ko'paydi, shaharda erkakalar gimnaziyasi, ayollar bilim yurti, xususiy maktablar va rus-tuzem maktablari faoliyat ko'rsata boshladi. 1911 yilgi ma'lumotga ko'ra, shaharda jami 48 ta turli hil o'quv turtlari bo'lganligi ta'kidlangan. Biroq Toshkentning yangi shahar qismi xayoti keng yoritilgan bolib eski shahar to'g'risida ba'zi hollarda materiallar berib borilgan.

XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, Toshkent shahri Turkiston general-gubernatorligining markazi sifatida siyosiy xayotda ham muhim rol o'ynagan. Bular asosan arxiv fondlari, "Turkiston general-gubernatorlik konstlyariyasi" jamg'armasi (1-fond), "Turkiston diplomatik amaldori" jamg'armasi (2-fond) larda ma'lumotlar beriladi.

Bu vaqtda Toshkentning Turkiston aholisi uchun ma'naviy-madaniy markaz sifatidagi ahamiyati toboro ortib bordi. Bu yerda musulmon sharqida, xususan, yaqin atrofdagi mamlakatlarda paydo bo'lgan islohatchilik harakatlari xabarlar kirib kela boshlagandi. XIX asr oxiridan boshlab Toshkent jadidchilik nomi ostida shakllanayotgan ma'rifatchilik xarakatining markazi bo'lib qoldi. jadid yangi degan ma'noni bildirardi.

Turkiston taraqqiyparvar ziyolilari o'lkaning Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi tufayli ilg'or mamlakatlardan siyosiy va iqtisodiy jihatdan qoloqligini anglab xalqni ma'rifatli qilishni o'zining birinchi galdagi vazifasi deb xisobladi. Ular Sharq va G'arb madaniyatining eng yaxshi yutuqlarini uyg'unlashtirishga urinib, o'z oldiga ikkita eng asosiy maqsadni qo'ydi:

1

1. Xalq turmush darajasini rivojlangan mamlakatlardagi turmush darajasiga yetkazish

2. Turkistonda milliy-demokratik davlat barpo etish.

Toshkent jadidchilik harakatining markazi bo`lib qoldi. Bu harakarga Mahmudxo`ja Behbudiy bilan birga toshkentlik taniqli jamoat va siyosat arbobi, jurnalist va pedagog Munavvarqori Abdurashidxonov rahbarlik qildi².

Toshkentning ilg`or ziyolilari qatorida xalq hurmatiga sazovar ma`rifatchilar Abdulla Avloniy, Ubaydullaxo`ja Asadullaxo`jayev, Saidrasul Saidazizov va boshqalar kiradi. Ular yangi usul maktablari ochish, darslik, teatr truppalari, ma`rifiy jamiyatlar tuzish, gazetalar nashr etish kabi ishlarga boshchilik qildilar.

“Namuna” deb atalgan ana shunday maktablardan birini Toshkentda Munavvarqori Abdurashidxonov tashkil etdi. Toshkentda 1910 yili jami 11 ta maktab ish olib bordi³.

Toshkentdagi madaniy muhitning shakllanishida maktab va madrasalarning o`rni kata bo`lgan. Asosiy ta`lim maskanlari esa madrasalar edi. Ta`kidlash joizki, qator madrasalarda tahsil olgan Muhammad Solixxo`ja uzoq yillar o`z imomlik qilgan masjid qoshidagi maktabda bolalarga ta`lim berish bilan ham mashg`ul bo`lgan. Chunki, o`sha vaqtlarda Turkiston o`lkasida yani, Toshkentda maktablar asosan, masjidlar qoshida ochilgan va masjid imomi muallimlik qilgan. 1868 yilda Toshkentda bo`lgan A.P. Xoroshinning mahalliy aholi vakillaridan olgan ma`lumotiga ko`ra, o`g`il va qiz bolalar maktablari alohida bo`lgan.

Turkiston general-gubernatorligi Maorif boshqarmasi ma`lumotiga ko`ra, 1890-1893 yillarda Turkistonda jami 214 ta madrasa bo`lib, 21 tasi Toshkentda joylashgan. Rossiya imperiyasining istilosining dastlabki yillarida madrasalardagi ta`lim va o`qitish ishlari an`anaviy tartibda belgilangan qoida asosida olib borilgan bo`lsa, keyinchalik ularning faoliyatini nazorat qilish va o`quv-ishlarini tartibga solishni Turkiston general-gubernatorligi O`lka maorif boshqarmasi o`z qo`liga olgan⁴.

---

²D.A. Alimova, M.I. Filanovich Toshkent tarixi (Qadim davrdan bugungi kungacha) Qayta ishlangan va to`ldirilgan ikkinchi nashri T.: 2009. B.65

³ O`sha joy.

⁴ СУЛТОНОВ У, Мухаммад Солиххужа ва унинг «Тарихи Жадидаи Тошкент» Тошкент » Ўзбекистон 2009.205-207 б.

Bu paytda Toshkentda Abdulqosimxon madrasasida 120ta, Xoja Axror madrasasida 80 ta, Sharafiboy madrasasida 20ta, Shukurxon madrasasida 20ta talaba o`qigan.

Toshkent shahridagi 11 ta yangi usul maktablari

№	Ta`sis etgan shaxs ismi-familiyasi	Domlalar soni	Bolalar soni
1	Munavvarqori Abdurashidxonov	3	160
2	Eshonxo`ja Xonxo`jaye	2	90
3	Abdulla qori Mulla Sadulla	2	150
4	Nizomiddin qori Xusainov	2	80
5	A`zamon Abdurashidov	1	46
6	Yusuf-Mullaxon Muhammedov	3	55
7	Sobirjon Raxim o`g`li	4	70
8	Rustambek Yusufxo`ja o`g`li	3	80
9	Abdushokir Musaboy o`g`li	2	80
10	Abdullaxon Ibragimxon o`g`li	3	65
11	Inayatulla qori mirzajon o`g`li	1	120

Jadidchilik harakatining ibtidosi bo`lgan jaded maktablari vujudga kelgan birinchi kundanoq har bir to`siqlarni yengib o`tishga majbur bo`ldi. Bu to`siqlar Chor ma`muriy apparati va mahalliy musulmon mutaasiblari edi. Chorizm Turkistonni Rossiya uchun xom ashyo manbasiga aylantirgandan so`ng uni taraqqiy etishiga bo`lgan intilishiga qarshilik ko`rsatib keldi, chunki mahalliy aholining milliy madaniyatini rivojlanishiga Rossiyaning mustamlaka tuzumiga xavf tug`dirishi mumkin edi. Shuning uchun o`lkada chor ma`murlari Turkiston madaniy xayotidagi xar qanday o`zgarishlarni ehtiyotkorlik bilan kuzatib, turli g`ayri-qonuniy yo`llar bilan musulmon madaniyatiga zarar keltirishga harakat qildilar.

Turkistondagi yangi usul maktablarining yagona o`quv plani, Programmasi va darsliklari bo`lmagan, muallimlar o`zi tanlab olgan kitoblarni ishlatishgan:

1) Rustambek Yusuf o`gli (1888-1850) Toshkentlik Ko`kcha dahasiga qarashli Podaxona mahallasida ochgan maktabida bolalarni o`qish va yozishga o`zi yozgan "Ta`limi avval", "Ta`limi soniy" kitoblaridan foydalangan.

2) 2) Abdulla Avloniy Toshkentning Sapyor va Mirobod mahallalari burchagidagi masjid qoshida ochgan maktabida o`zbek bolalariga o`zi yozgan "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim", "Adabiyot" va boshqa kitoblardan foydalanib xat-savod o`rgatgan⁵.

---

⁵ Шамсутдинов Р., Расулов Б. Туркистон мактаб ва мадрасалар тарихи (XIX аср охири-XX аср бошлари)
Андижон-1995. 94.б.

O'ZBEKISTON HUDUDIDA IQLIMNING TAQSIMLANISHI

Xolpo'latov Sahobiddin Yusuf O'g'li

Andijon davlat pedagogika instituti

Annostatsiya. Ushbu maqolada serquyosh o'lkamiz O'zbekistonning iqlimi, uning yil fasllari, harorati eng issiq nuqtasi keng yoritilgan.

O'zbekistonda yil fasllari shu geografik kenglikda joylashgan boshqa hududlardan farq qiladi. Taqvim bo'yicha yil fasllari uch o'rt fasl davom etsada, Respublikamiz serquyoshdir. Quyosh uzoq vaqt yoritib, isitib turishi natijasida yoz uzoq vaqt davom etadi va qishi qisqadir.

Kalit so'z. Yevrosiyo, serquyosh o'Ika, iqlim xususiyatlari, qish chillasi, yil fasllari, yog'ingarchilik, shamollar, qish, yoz, kuz, bahor.

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ КЛИМАТА НА ТЕРРИТОРИИ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. В этой статье подробно рассмотрен климат нашей прекрасной страны Узбекистан, ее времена года и самая жаркая точка температуры.

Времена года в Узбекистане отличаются от других регионов, расположенных на той же географической широте. По календарю времена года делятся от трех до четырех сезонов, но наша республика процветающая. Лето длинное, а зима короткая из-за того, что солнце долго светит и греет.

Ключевое слово. Евразия, серкуёш о'Ика, особенности климата, зимние холода, времена года, осадки, ветры, зима, лето, осень, весна.

O'zbekiston iqlimi. O'zbekiston okean va dengizlardan uzoqda, Yevrosiyo materigining ichki qismida joylashganligi tufayli kontinental iqlimga ega. Kontinental iqlimning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: osmon nihoyatda ochiq va quyoshli; harorat nihoyatda yuqori, yillik yog'in miqdori kam, aksincha, mumkin bo'lgan (potensial) bug'lanish katta: yoz uzoq vaqt davom etib, jazirama issiq, qish esa shu geografik kenglik uchun birmuncha sovuq; yillik va sutkalik haroratning farqi katta. O'zbekiston iqlimining bu xususiyatlari, eng awalo. iqlim hosil qiluvchi omillaiga bog'liq. O'zbekiston iqlimining vujudga kelishida uning geografik o'rni va u bilan bog'liq quyosh radiatsiyasi; atmosfera sirkulatsiyasi; relyefi: yer yuzasining holati (yer yuzasi nimalar bilan qoplanganligi) va kishilaming xo'jalik faoliyati (antropogen) ta'sir etadi. O'zbekiston geografik o'rniga ko'ra ancha janubiy kengliklarda joylashgan. Shu sababli quyosh uni uzoq vaqt yoritib va isitib turadi. Lekin O'zbekiston hududi

shimoldan janubga 925 km cho'zilganligi tufayli quyoshning nuri uning hamma qismida bir xil tushmaydi. Agar shimoliy qismiga yozda (22- iyunda) quyosh 71 —72° burchak hosil qilib tushsa, janubida 76° ni tashkil etadi. Binobarin, shimolda quyosh yiliga 2500 — 2800 soat nur sochib tursa, janubda 3000—3100 soat nur sochib turadi. Shu sababli O'zbekistonni «serquyosh o'Ika» deb yuritiladi. O'zbekistonda yil davomida har bir sm² yuza Quyoshdan shimolda 130, janubda 160 kkal radiatsiya (issiqlik energiyasi) oladi.

1-rasm. O'zbekiston tabiiy geografik o'kruglarga ajratilishi.

Yog'inlarning taqsimlanishi. O'zbekistonda yog'inlar asosiy suv manbayi hisoblanib, hudud va yil fasllari bo'yicha notekis taqsimlangan. Bu, asosan, havo massalanmng xususiyatiga, yerusti tuzilishiga, tog'larning yo'nalishiga va balandligiga bog'liq. Yog'inlarni, asosan, Atlantika okeanidan esuvchi nam havo massalari keltiradi. O'zbekistonda eng kam yillik yog'in miqdori Ustyurt. Quyi Amudaryo va Qizilqumga to'g'ri kelib, 100 mm atrofida. Yog'inlar miqdori sharq va janubisharqqa tomon relyefning balandlashishi tufayli ortib boradi. O'zbekistonning adir va tog'oldi qismiga o'rtacha yiliga 300—550 mm, G'arbiy Tyanshan, HisorZarafshon tog'larining janubi-g'arbiy nam havoga ro'para bo'lgan yonbag'irlariga 800—900 mm yog'in tushadi. O'zbekistonda eng ko'p yillik yog'in G'arbiy Tyanshanning nam havoga ro'para bo'lgan qismlariga to'g'ri kelibmillimetрни tashkil etadi. Yog'inlarning asosiy qismi qishda (yillik yog'inning 30 foizi) va bahorda (40 foizi) yog'adi. O'zbekistonning tekislik qismida bir yilda 35-40 kun yog'inli bo'isa, bu ko'rsatkich tog'larda 70-90 kun bo'ladi. Yog'inning bir qismi qor holida tushadi. Lekin hududning tekislik qismida qor

qoplami turg'un bo'lmagan, shimolig'arbida 40-50 kun, janubi- sharqida 10-15 kun, tog'larda -90-100 kun saqlanib turadi. Qorning o'rtacha qalinligi tekislik qismida 1-8 sm (eng qalini 30 sm). tog'oldida 10-20 sm (eng qalini 60 sm), tog'larda 60 sm (eng qalini 1,5-2,0 m.) ni tashkil etadi.

Taqvim bo'yicha bahor mart, aprel va may oylari hisoblansa-da, aslida fevral oyidan, o'rtacha sutkalik harorat $+5^{\circ}\text{C}$ dan oshganda boshlanadi. Bahorda ob-havo tez-tez o'zgarib turadi, goh isib, goh soviydi, yog'in ko'p (o'rtacha yillik yog'inning 40 foizi) tushadi. Ba'zan yog in jala tariqasida yog'ib, tog' va tog' etaklarida selni vujudga keltiradi. Bahorda aprel oyining oxiri, may oylarida harorat ko'tariladi, havo ochilib, yog'in kamayib, haqiqiy yoz boshlanadi. Bahorda 21-martda kun bilan tun teng bo'ladi va bu kun O'zbekistonda «Navro'z» bayrami sifatida nishonlanadi.

O'zbekistonda yoz taqvim bo'yicha iyun, iyul, avgust oylari hisoblansada, aslida o'rtacha sutkalik harorat 20°C dan oshganda boshlanib, 20°C dan pasayganda tugaydi. Binobarin, yoz uzoq, besh oy davom etadi. Yozda ob-havo juda kam o'zgarib, ochiq, quruq, jazirama issiq bo'ladi. Yozning issiq kunlari 25- iyundan 5-avgustgacha davom etadi (40 kun), u «yoz chillasi» deb yuritiladi. Yozda hududning tekislik qismida iyulning o'rtacha harorati $+26$ $+32^{\circ}\text{C}$ atrofida o'zgarsa, ba'zan isib ketib, eng issiq harorat 41 — 48°C ga, Termizda esa 50°C gacha ko'tarilgan. Yoz O'zbekiston tekislik qismining shimolida 110 kungacha, janubida 160 kungacha davom etadi. Tog'larda yoz nisbatan salqin va qisqa.

Sentabr oyi kuz fasli hisoblansa-da, ob-havo ochiq, issiq, nisbatan quruq bo'ladi. Shu sababli iqlimshunos olimlar kuzni o'rtacha sutkalik harorat 20°C dan pasayganda boshlanib, 5°C dan pasayganda tamom bo'ladi, deb hisoblaydilar. Binobarin, haqiqiy kuz O'zbekiston sharoitida oktabr oyidan boshlanadi Chunki oktabrdan boshlab harorat pasayib, ob-havo o'zgarib boshlaydi, kunlar qisqarib, salqin tushadi, ba'zan tunda qirov tushib, yog'ingarchilik boshlanadi. Kuzda o'rtacha yillik yog'inning 15-25 foizi tushadi. Tog'larda kuz barvaqt boshlanib, sovuq kunlar erta tushib, yomg'ir qorga aylanadi. O'zbekistonda kuzning birinchi yarmi eng yaxshi fasl hisoblanadi. Chunki bu davrda kunlar issiq va quruq bo'lib, poliz ekinlari va mevalar aynan pishgan bo'ladi. O'zbekiston va iqlim o'zgarish muammosi O'zbekistonda iqlim o'zgarishining oqibatlarini baholashning birinchi tajribasi "O'zbekiston – mamlakatni iqlim o'zgarishi bo'yicha o'rganish" loyihalari ustidagi ish natijasida olingan. Baholash turli xil usullar qo'llaniladigan regional iqlim stsenariyalariga asoslangan (modellash, empirik-

statistik tekshirishlar, ekspertlarning baho berishi). Kutilayotgan o'zgarishlar Issiqlashuv natijasida quruq tropik va mo'tadil iqlim mintaqalari orasidagi chegara shimol tomon 150-200 kmga suriladi, yuqori iqlim zonalari esa yuqoriga 150-200 mga suriladi. Sovuqsiz davrning davomligi 8-15 kunga ortadi. Turli xil ekinlarning aktiv havo haroratlarning summalari 5-10%ga ortadi. Iqlim modellari yordamida qilingan hisoblashlarga ko'ra, kelgusi 100 yil davomida havo harorati hozirgi payt darajasiga nisbatan ancha ko'tarilishi ehtimoli bor. Kutilayotgan o'zgarishlarini vaqt va joyga nisbatan taqsimlanishi iqlim stsenariyalari deb ataladi. Kelgusi 100 yil davomida bo'lib o'tishi mumkin bo'lgan harorat, yog'ingarchilik va suv yig'ilishio'zgarishlarining baholashlari issiqxona effektining oshishiga iqlim tizimining reaksiyasi variantlari, ya'ni iqlim stsenariysidir. Iqlim modellarining yarim shar va kontinentlar miqyosida havo harorati o'zgarishlari darajasini ishlab chiqish sifati alohida regionlarga nisbatan yuqoriroq. Biroq barcha modellar shimoliy yarimshar yuqori kengliklarida issiqlashuvning eng yuqori hajmlarini ko'rsatadi. O'zbekistonning iqlimi juda keskin o'zgaruvchi kantenental havo { yozi issiq qishi sovuq } hisoblanadi. O'zbekistonning hvo massalarining shakllanishida uning relyef tuzilishi juda kata ro'l o'ynaydi.

O'zbekistonning shimoliy qismi deyarki ochiq va tog'lar bilan o'ralmaganligi shimolning havo massalari ham malum vaqt davomida O'zbekistonda o'z hukminin o'tkazishiga sabab bo'ladi. Vatanimizda malum vaqt shimoliy havo massalari hokum surib ob havoning keskin sovib ketishiga sabab bo'ladi. Bu ason qish fasllariga to'g'ri keladi. G'arbdan esa atlantika okeaning iliq biroq yog'nli havo massalari kirib keladi. Bu asoson Jizzah viloyatigacha yetib kela oladi. Bu havo massalari Fargo'na vodiysiga deyarli tasir o'tkazmaydi sababi fargona vodiysi qtrofi tog'lar bilan o'ralganligini sabab qilib ko'rsatsak bo'ladi. O'zbekistonning iqlimi juda keskin o'zgaruvchi kantenental havo { yozi issiq qishi sovuq } hisoblanadi. O'zbekistonning hvo massalarining shakllanishida uning relyef tuzilishi juda kata ro'l o'ynaydi. O'zbekistonning shimoliy qismi deyarki ochiq va tog'lar bilan o'ralmaganligi shimolning havo massalari ham malum vaqt davomida O'zbekistonda o'z hukminin o'tkazishiga sabab bo'ladi. Vatanimizda malum vaqt shimoliy havo massalari hokum surib ob havoning keskin sovib ketishiga sabab bo'ladi. Bu ason qish fasllariga to'g'ri keladi. G'arbdan esa atlantika okeaning iliq biroq yog'nli havo massalari kirib keladi. Bu asoson Jizzah viloyatigacha yetib kela oladi. Bu havo massalari Fargo'na vodiysiga deyarli tasir o'tkazmaydi sababi fargona vodiysi qtrofi tog'lar bilan o'ralganligini sabab qilib

ko'rsatsak bo'ladi. Bu vodiyaq sovuq yoki iliq havo massalari kirib olsa ancha o'z hukumronligni o'tkazadi. O'zbekistonning bo'shqa hududlaridan farq qiladi. Bunga yana Fargo'na vodiysinng hamma atrofi tog'lar bilan o'ralganligini misol qilib ko'rsatishimiz mumkun. O'zbekistonda havo harorati sharqdan g'arbga brogan sari yozi isib qishi esa sovib boradi. O'zbekistonning eng issiq hududlari janubiga yani Surhandaryo va qashqadaryoga tog'ri keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Alibekov L.A., Nishonov S.A. Tabiatni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan ratsional foydalanish. T. 1982*
2. *Arifxonova M. Rastitelnost Ferganskoy dolinO' T.1967.*
3. *Babushkin L.N., Kogay N.A. Sostoyanie voprosa o fiziko-geograficheskom Rayonirovanii Sredney Azii i Uzbekistana. Nauchno'e trudo' Vo'p. 231. Voproso' geograficheskogo Rayonirovaniya Sredney Azii i Uzbekistana. T. 1964.*
4. *Baratov P. O'zbekistondaryolari va ularning xo'jalikdagi ahamiyati. T. 1967.*
5. *Baratov P. Tabiatni muhofaza qilish. «O'qituvchi» nashri. T. 1991.*
6. *Baratov P. Sultanov YU. Tabiiy geografiyasidan laboratoriya mashg'ulotlari. T. 1984.*
7. *Sabirova Nasiba Ergashevna. (2023). THE GENESIS OF BAKHSH PERFORMANCE IN THE KHOREZM REGION. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 14, 134–138. Retrieved from <https://sjird.journalspark.org/index.php/sjird/article/view/616>*
8. *Baratov P. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. T. 1996.*
9. *Baratov P., M.Mamatqulov, A.Rafiqov. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. T.2002.*
10. *Balashova. E.N Klimaticheskie opisanie respublik Sredney Azii. Gidrometeoizdat. M. 1960.*
11. *Bogdanov O.P. JivotnO'e Uzbekistana. T. 1978.*
12. *Buro'gin V.A., Marininkovskaya M.I. O'zbekistonda tabiatni muhofaza qilish. T. 1980.*
13. *Сабирова, Н. Э. (2018). ОСОБЕННОСТИ СИМВОЛОВ ОБРЯДОВЫХ ПЕСЕН, СВЯЗАННЫХ С ДРЕВНИМИ КУЛЬТАМИ. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION (pp. 73-74).*

14. Gvozdetskiy N.A. *Sredneaziatskaya gornaya strana. V.kn. Fizikogeograficheskoe Rayonirovanie* 1968.

15. Genusov A.Z. *Pochvenno – klimaticheskoe Rayonirovanie Sredney Azii. T. 1965.*

16. Сабирова, Н. Э. (2021). ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ИСКУССТВА ХАЛФА ХОРЕЗМА. In *АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЮРКОЛОГИИ: РОССИЯ И ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИЙ МИР* (pp. 387-390).

17. Уктамов У.Ш. Факторы, влияющие на трансформацию ландшафтов центральной ферганской пустыни. "Экономика и социум" №7(98) 2022.-378 б.

18. Uktamov Urayimjon Shavkatjon o'g'li, & Xatamova Durdona Xatamjon qizi. (2023). *Markaziy osiyo mintaqasida suv resurslaridan foydalanishning transchegaraviy masalalari. Golden brain, 1(2), 274–279.*

O'QUVCHILAR IJODIY TAFAKKURNING RIVOJLANISHI

Jonpo`latova Nigora

Buxoro innovatsiyalar
universiteti 2-bosqich magistri

Annotatsiya: O`quvchilarning o`quv jarayoniga nisbatan qiziqishlarini orttirish, ularning mustaqilligi va faolligini ta'minlash, erkin tafakkurini shakllantirishga qaratilgan o`quv-biluv jarayonini tarkib toptirish muhim ahamiyatga ega. Maqolada shu to`grisida fikr yuritiladi.

**Kalit so`zlar:** Erkin fikrlash, shakllantirish, o`quvchi, jarayon, rivojlanish, erkin tafakkur, ijodiy tafakkur, mantiqiy tafakkur

Аннотация: В статье важно развивать содержание образовательного процесса, направленное на повышение интереса учащихся к учебному процессу, обеспечение их самостоятельности и активности, формирование у них свободного мышления.

Ключевые слова: Свободомыслие, формирование, ученик, процесс, развитие, творческое мышление, логическое мышление.

Abstract: In the article, it is important to develop the content of the educational process, aimed at increasing students' interest in the educational process, ensuring their independence and activity, and developing their free thinking.

Key words: Freethinking, formation, student, process, development, creative thinking, logical thinking

Erkin fikrlash muloqot madaniyatini o`stiradi va guruh bilan ishlash malakalarini rivojlantiradi.

O`quvchilarning erkin fikrlashini shakllantirish natijasida har bir rejali o`quv jarayonining didaktik ta'minoti e'tiborga olinadi, tahsil oluvchi o`quv materialini qanday o`zlashtirayotgani doimiy monitoringi ishlab chiqiladi, ta'lim jarayonidagi muammolarning echimini topishga harakat qilinadi. Moxir pedagog o`quv jarayonida tug`iladigan qiyinchiliklarni boshqalardan ko`ra yaxshiroq tushunadi.

O'quvchilarning erkin fikrlashlarini shakllantirish shunday uslubiy hizmatni talab etadiki, bunda yoshlarning shaxsiyatiga zarar keltirmaslik, ularning pedagogik dahlsizligini ta'minlash hamda milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar orqali ularga ijobiy ta'sir ko'rsatish lozim bo'ladi. Demak, O'zbekiston davlatining har tomonlama rivojlanishi va amalga oshirilayotgan islohotlarning muvaffaqiyati yosh avlodning mustaqil fikrlashi, keng bilimi, tarbiyasi va umumiy madaniyatining shakllanganlik darajasiga bog'liq. SHu sababli, jamiyatimizdagi barcha yoshlarda erkin mushohada qilish, erkin fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish lozimligi ijtimoiy ehtiyoj kasb etadi.

O'quvchilarning o'quv jarayoniga nisbatan qiziqishlarini orttirish, ularning mustaqilligi va faolligini ta'minlash, erkin tafakkurini shakllantirishga qaratilgan o'quv-biluv jarayonini tarkib toptirish muhim ahamiyatga ega. Bu o'rinda o'quvchilarning bilimdonligiga erishish, ularning erkin mushohada yuritishlariga ko'maklashish ehtiyoji avvalambor o'qituvchilar tomonidan qondirilishi kerak.

Ma'lumki, mavjud ilmiy adabiyotlarda o'quvchining bilimdonligi, uning mustaqil mushohada qilish ko'nikmalari ko'pincha «aql», «aqllilik», «ilmga chanqoqlik» tushunchalari bilan birga ishlatiladi. Ham pedagogik, ham psixologik jihatdan ushbu tushunchalar orasida muayyan farqlar mavjud. Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy «aql» tushunchasi «bilimdonlik»ka nisbatan kengroq tushuncha ekanligini ta'kidlab, uning bir qator daraja va sifatini ajratib bergan edi. Ushbu sifatlarning bir qismi bilimdonlikka ham tegishlidir.

Mustaqil ijodiy tafakkurning rivojlanishi o'quv jarayonida o'quvchini izlanishga undaydi. Bunda shaxs fikrlash faoliyatining eng muhim jihatlari namoyon bo'ladi. Bunday sharoitda o'quvchilar faol izlanadilar hamda evristik harakterdagi echimlarni topishga harakat qiladilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida erkin fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda, ularning ruhiy holatini aniq hisobga olish lozim. Bu borada J.J.Piajening "Bolaning aqliy rivojlanishini diagnostika qilish", L.S.Rubinshteynning "Modellashtirilgan pertseptiv harakatlarni egallab olish darajasini aniqlash", M.E.Bershadskiyning "Obrazliko'rgazmali tafakkur harakatlarni tashhislash", E.G'ozievning "Mantiqiy tafakkur harakatlarni shakllantirish" kabi metodikalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisida ijodiy tafakkur orqali idrokning rivojlantirilishi bevosita badiiy asarlar, tasviriy san'at namunalari yordamida amalga oshiriladi. Natija esa ularda induktiv-diduktiv fikrlashni tarkib toptirish orqali ta'minlanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ixtiyoriy diqqat, xotira, idrok, tafakkur, nutq, his-tuyg'u iroda kabi ruhiy jarayonlar shakllanar ekan, atrofdagi sodir bo'layotgan pedagogik muhitni sog'lomlashtirish o'qituvchidan katta mahoratni talab qiladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bolalarning qiziquvchanliklarini qondirishga harakat qilishlari va shu asosda fanlarga bo'lgan motivlar sohasini rivojlantirib borishi kerak.

Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikrlashlari obrazlidir. Shu bois, ular o'rganishga va bilim olishga qiziquvchan bo'ladilar. Ularda erkin fikrlashni shakllantirish uchun didaktikadagi eng samarali vositalardan, metodlardan foydalanish salmoqli ahamiyatga ega. O'qitish ko'rgazmali qo'rollar, didaktik vositalar yordamida tashkil etilishi, o'quv materialining rang-barang va ifodali bo'lishi ko'p jihatdan ularning ruhiy olamiga ta'sir ko'rsatadi. «Ularning kayfiyatiga o'qishdagi yutuqlari, olgan baholari, shuningdek amalga oshirgan ishlari ta'sir ko'rsatadi, shu jihatdan o'qituvchi tomonidan unga berilayotgan e'tibor alohida qiymatga ega. Uning har bir harakati o'qituvchining e'tiroziga sababchi bo'lsa, unda o'qish istagi yo'qoladi». Psixologik tadqiqotlarning ko'rsatishicha, bunday bolalarda ta'lim olish istagi susayadi. SHu sababli o'quvchining ta'lim olishga bo'lgan istagini oshirish uchun o'qituvchi psixologik yetuk va etarli pedagogik mahoratga ega bo'lishi talab etiladi. Bolalarning fanlarga bo'lgan qiziqishlarini oshirish va ularning o'zlashtirish darajasini aniqlash, bashorat qilish, ta'lim jarayonida interpretatsiya metodlaridan oqilona foydalanish uchun ta'lim jarayonidagi psixologik va pedagogik xususiyatlarni aniq tasavvur eta olish lozim. Bolalarda erkin fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish uchun o'qituvchi o'quvchilarning fanlar bo'yicha individual xususiyatlarining raqamli ko'rsatkichlarini aniq tasavvur etgan taqdiridagina ushbu pedagogik jarayonni ob'ektiv tafsivlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bunda pedagogik diagnostikadagi shkalalash va solishtirish metodlaridan o'rinli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Abdullayeva Q., Yusupov M., Mahmudova M., Rahmonbekova S. O'qish kitobi. 2–sinf uchun darslik. –T.: O'qituvchi, 2004. –176 b.
2. Abdulayeva Q., Yusupova M., Rahmonbekova S. Odobnoma. 2–sinf uchun darslik. –T.: Mehnat, 2004. –78 v.
3. Abdullayeva Q., Safarova R., Bikboyeva N. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. // Boshlang'ich ta'lim,- Toshkent: 1998.№6 B. 2-8.

4. Abdullayeva Sh.A. O`quvchilarda refleksiv mushohada qilish ko`nikmalarini shakllantirish. – Toshkent: Fan, 1992. – 193 b.
5. Azizxo`jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O`quv qo`llanma. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2003. –175 b.
6. G`afforova T., Shodmonov E., G`ulomova H., Ona tili. 1–sinf uchun darslik. –T.: Sharq, 2003. –112 b.
7. G`afforova. T., Shodmonov. E., Eshturdiyeva. G. O`qish kitobi. 1–sinf uchun darslik . –T.: Sharq, 2005. –128 b.
8. Камилова, Гульмира Алимовна, and Ойгуль Сирой Кызы Тураева. "ФОРМИРОВАНИЕ ДИАГНОСТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ." *Проблемы науки* 4 (63) (2021): 50-52.
9. Камилова Г. А., Курбанова Г. Р., Джаббарова С. З. Особенности формирования педагогических навыков у воспитателей дошкольно-образовательных учреждений //Academy. – 2020. – №. 5 (56). – С. 25-27.
- 10.Камилова, Гулмира Алимовна, and Дилором Ботировна Нарзиева. "КОММУНИКАТИВНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ." *Вестник науки и образования* 8 (128) (2022): 47-50.
- 11.Камилова Г. А., Нарзиева Д. Б. Повышение экономической грамотности у детей дошкольного возраста с помощью развития коммуникативных компетенций //Вестник науки и образования. – 2022. – №. 8 (128). – С. 44-46.
- 12.Камилова, Г. А., & Кулиева, Х. Г. (2023). ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ. *Вестник науки и образования*, (4 (135)), 82-84.
- 13.Камилова, Г. А., & Тохирова, Ш. Б. К. (2023). ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ВТОРОМУ ЯЗЫКУ В РАЗВИТИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ. *Вестник науки и образования*, (4 (135)), 84-88.
- 14.Камилова, Г. А., Султонова, М. И., & Бобожонова, М. А. (2023). ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ

ТЕХНОЛОГИИ STEAM В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ. *Вестник науки и образования*, (5-2 (136)), 41-44.

15.Камилова, Г. А., Мухаммедова, М. М., & Жабборова, О. С. К. (2023). МЕТОДИКА СИСТЕМАТИЧЕСКОГО ВКЛЮЧЕНИЯ МЕНТАЛЬНОЙ АРИФМЕТИКИ ЧЕРЕЗ ИГРЫ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ. *Вестник науки и образования*, (5-2 (136)), 38-41.

16.Камилова Г. А. ЭКОЛОГИК ТАРБИЯ ҚОНУНИЯТЛАРИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 6-10.

17.Камилова, Гулмира Алимовна. "Мактабгача Таълим Ташкилотларида Экологик Тарбия." *Miasto Przyszłości* 42 (2023): 330-333.

18.Камилова, Г. А. "Развитие системы дошкольного образования." *Вестник науки и образования* 16-2 (119) (2021): 86-88.

19.Alimovna, Kamilova Gulmira. "Laws of Ecological Education." *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION* 2.2 (2022): 241-244.

20.Kamilova G. A. et al. МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТИАРИГА РАҲВАРЛИК ВА БОШҚАРИШДА ЗАМОНАВИЙ YONDASHUV //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 7. – С. 1149-1153.

21.KAMILOVA, Gulmira. "EKOLOGIK TARBIYADA PAREMIOLOGIYA VA UNING XUSUSIYATLARI." *News of UzMU journal* 1.1.1. 1 (2024): 83-86.

BARKAMOL SHAXS TARBIYASIDA MILLIY TARBIYA IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH METODLARI

Xamidova Nigina Obidovna

Buxoro innovatsiyalar universiteti 2-bosqich magistri

Annotatsiya: Milliy tarbiya metodlari - muayyan jamiyatda ijtimoiy maqsadni amalga oshirish jarayonida pedagogik faoliyatning samaradorligini ta'minlash maqsadida foydalaniladigan tarbiyaviy ta'sirlar tizimidan iborat. Maqolada shu to'grisida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Milliy tarbiya, tajribalar, metod, milliy, hususiyatlar, maqsad, Mustaqil, pedagogika

Аннотация: Национальные методы воспитания – это система воспитательных воздействий, используемых для обеспечения эффективности педагогической деятельности в процессе реализации социальной цели в конкретном обществе. В статье представлена информация об этом.

Ключевые слова: Национальное образование, опыт, метод, национальный, характеристики, цель, независимая, педагогика

Abstract: National methods of education are a system of educational influences used to ensure the effectiveness of pedagogical activities in the process of realizing a social goal in a particular society. The article provides information about this.

Key words: National education, experience, method, national, characteristics, goal, independent, pedagogy

Milliy tarbiya metoddari ajdodlardan avlodlarga hayotiy faoliyat jarayonida vorisiylik tamoyiliga muvofiq uzatiladi. Shuningdek, ular avlodlar tomonidan to'plangan tajribalar asosida boyitilib boriladi. Milliy tarbiyani tashkil etishda samarali bo'lgan metodlar ijtimoiy munosabatlarning yo'nalishi, mazmuni va asosiy g'oyasiga muvofiq tanlab olinadi hamda pedagogik ta'sir ko'rsatish maqsadida foydalanadi. Milliy tarbiya metodlari - muayyan jamiyatda ijtimoiy maqsadni amalga oshirish jarayonida pedagogik faoliyatning

samaradorligini ta'minlash maqsadida foydalaniladigan tarbiyaviy ta'sirlar tizimidan iborat. Mazkur metodlar shaxsiga yo'naltirilgan bo'lib, bolalarda ijobiy mazmundagi sifatlarni tarbiyalash, ularni har tomonlama, barkamol shaxs bo'lib kamolga yetishlarini ta'minlashta xizmat qiladi. Pedagogika fanida e'tirof etilgan qarashlarga muvofiq tarbiya metodlari o'sib kelayotgan avlod tarbiyasini tashkil etish, ularda ma'naviy -ahloqiy, aqliy hamda irodaviy sifatlarni tarbiyalash maqsadda qo'llaniladi. Milliy hususiyatlarni namoyon etuvchi tarbiyaning muhim omillari bo'lgan tarbiya metodlari esa yosh avlodni muayyan jamiyatda tan olingan ma'naviy-axloqiy me'yorlarga asoslanib tarbiyalashni nazarda tutadi. Milliy tarbiyani tashkil etish chog'ida qo'llanilayotgan tarbiya metodlari o'zlarining yo'nalishi, mazmuni va asosiy g'oyasiga ko'ra rang -barangdir. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodlarni quyidagi tarzda guruhlashni maqsadga muvofiq deb topdik .

Mohiyatiga ko'ra talab quyidagi ikki maqsadni amalga oshirishga yo'naltiriladi. Xususan: 1) bolalarning ijtimoiy - foydali faoliyatini tashkil etishga rag'batlantirish. Ushbu o'rinda talab ota-onalar hamda bolaning hayotiy maqsadlari birligiga erishish ta'minlanadi, jamiyat tomonidan tan olingan ma'naviy-axloqiy me'yorlar in'ikosining bolalar xulq-atvori, xatti-harakatlari, shuningdek, ijtimoiy faoliyati jarayonida aks etishi uchun zamin yaratadi; 2) bolalarni oila manfaati yoki ota-onalarning xohish- istaklarini ro'yobga chiqarish yo'lida muayyan xatti-harakatlarni amalga oshirishga undash. Mazkur vaziyatda ota-onalar tomonidan qo'yilayotgan talablarning aksariyati bolalarning yosh, psixologik va shaxsiy imkoniyatlariga muvofiq kelmaydi. Buning oqibatida talablar garchi ijobiy mazmunga ega bo'lsada, o'z natijalarini bermaydi. Aksincha, bolalarda ularga nisbatan jiddiy norozilikni keltirib chiqaradi. Ba'zan o'smir axborot ko'laminin kengligi, tashqi g'oyaviy ta'sirlar tufayli muayyan vaziyatlarda qat'iy qarorlar qabul qilishga qiynaladi. Tadqiqot doirasida olib borilgan kuzatishlari umumiy o'rta ta'lim maktablarida amalga oshirilayotgan ma'naviy- ma'rifiy tadbirlar aksariyat holatlarda bolalarning mavjud ehtiyojlariga javob bermayotganligi aniqlandi. Ayrim tadbirlar tarbiyaviy tadbirlar rejasining bajarilishi uchungina tashkil etilayotgan bo'lib, xohish-istaklari, qiziqishlari hamdahayotiy intilishlarini inobatga olish asosida uyushtirilmaydi. Zamonaviy yoshlarda mustaqil rivojlanishiga bo'lgan intilish kuchli. O'z-o'zini tarbiyalash ko'p hollarda ijtimoiy tarbiyadan ilgarilab ketishga imkon yaratadi hamda pedagogik faoliyatni yo'lga qo'yayotgan sub'ektlarga ma'lum vaziyatda qanday yo'l tutish maqsadga muvofiq ekanligini aniqlashda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Natijada tarbiya jarayonining mantiqi buziladi. Talablarning bolalar yoshi, psixologik

xususiyatlari hamda shaxsiy imkoniyatlariga mos kelishiga erishish ma'lum pedagogik masalalarning eng maqbul yechimlarini topishga imkon beradi. Faol ijtimoiy faoliyatni tashkil etishga rag'batlantirish, kelajakka bo'lgan ishonchni qaror toptirish bolalarda o'z oldilariga to'g'ri hayotiy maqsadlarni qo'ya olish ko'nikmalarini shakllantiradi. Mazkur jarayonda talab bolalarning yosh, psixologik va shaxsiy imkoniyatlarini inobatga olish asosida qo'yilishi pedagogik jihatdan to'g'ri hisoblanadi. Oqilona maqsad bolalarning shaxsiy ehtiyojlarini qondirishga imkon berish bilan birga, ularning qiziqishlari darajasini oshiradi. Yoshlar ijobiy fazilatlarini mustahkamlash, ularni boyitish, ular tomonidan o'zi hamda jamiyat uchun foydali xatti-harakatlarning tashkil etilishiga erishish maqsadida qo'shimcha rag'batlantirish, shuningdek, ularni zararli odatlardan holi qilish; maqsadida izza qilish metodidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metodlar o'ziga xos xususiyatga egaligi bois ularni qo'llash jarayonida otaonalardan alohida ehtiyotkorlik va pedagogik mahorat talab qilinadi. Jamoat fikri (oddiy munosabatlar jarayonida "ko'pchilikning fikri" tarzida qo'llaniladi) o'zbek mahallalari, qishloq, shaharlarida qadimdan ijtimoiy tarbiyaning ta'sirchan metodi bo'lib kelgan. U asosida jamiyat a'zolarining umum tomonidan tan olingan ma'naviy-axloqiy me'yorlarga amal qilish holati tahlil qilib borilgan, shuningdek, ijtimoiy-foydali mehnat (hashar, sahovat va hokazolar) har tomonlama va muntazam rag'batlantirilib borilgan. Ushbu metod oila muhitida ham tarbiyaviy masalalarni to'liq amalga oshirishga yordam beradi. Ya'ni, bolalarning ijtimoiy faolligi hamda shaxsiy kamolotini ta'minlashga yordam beradi. Milliy tarbiya metodlar mohiyatini alohida- alohida sharhlashdan oldin ularni muvaffaqiyatli qo'llashning umumiy qoidalari borasida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir. Ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimli ravishda qo'yilgan bo'lib, quyidagi yo'nalishlarda tashkil e

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Мухаммад Куронов - "Миллий тарбия" Тошкент- "Маънавият"2007й
2. Абдуқаххор Иброхимов- "Ўзбек махалласи" Тошкент "Маънавият"-2007й.
3. Баходир Умаров "Глобаллашув зиддиятлари" Тошкент "Маънавият"- 2006 й.
4. Мухаммад Умаров "Биз англаётган хақиқат" Тошкент "Маънавият"2008 й
5. Камилова, Гульмира Алимовна, and Ойгуль Сирой Кызы Тураева. "ФОРМИРОВАНИЕ ДИАГНОСТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ." *Проблемы науки* 4 (63) (2021): 50-52.

6. Камилова Г. А., Курбанова Г. Р., Джаббарова С. З. Особенности формирования педагогических навыков у воспитателей дошкольно-образовательных учреждений //Academy. – 2020. – №. 5 (56). – С. 25-27.

7. Камилова, Гулмира Алимовна, and Дилором Ботировна Нарзиева. "КОММУНИКАТИВНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ." *Вестник науки и образования* 8 (128) (2022): 47-50.

8. Камилова Г. А., Нарзиева Д. Б. Повышение экономической грамотности у детей дошкольного возраста с помощью развития коммуникативных компетенций //Вестник науки и образования. – 2022. – №. 8 (128). – С. 44-46.

9. Камилова, Г. А., & Кулиева, Х. Г. (2023). ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ. *Вестник науки и образования*, (4 (135)), 82-84.

10. Камилова, Г. А., & Тохирова, Ш. Б. К. (2023). ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ВТОРОМУ ЯЗЫКУ В РАЗВИТИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ. *Вестник науки и образования*, (4 (135)), 84-88.

11. Камилова, Г. А., Султонова, М. И., & Бобожонова, М. А. (2023). ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ STEAM В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ. *Вестник науки и образования*, (5-2 (136)), 41-44.

12. Камилова, Г. А., Мухаммедова, М. М., & Жаббарова, О. С. К. (2023). МЕТОДИКА СИСТЕМАТИЧЕСКОГО ВКЛЮЧЕНИЯ МЕНТАЛЬНОЙ АРИФМЕТИКИ ЧЕРЕЗ ИГРЫ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ. *Вестник науки и образования*, (5-2 (136)), 38-41.

13. Камилова Г. А. ЭКОЛОГИК ТАРБИЯ ҚОНУНИЯТЛАРИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 6-10.

14. Камилова, Гулмира Алимовна. "Мактабгача Таълим Ташкилотларида Экологик Тарбия." *Miasto Przyszłości* 42 (2023): 330-333.

15. Камилова, Г. А. "Развитие системы дошкольного образования." *Вестник науки и образования* 16-2 (119) (2021): 86-88.

16. Alimovna, Kamilova Gulmira. "Laws of Ecological Education." *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION* 2.2 (2022): 241-244.
17. Kamilova G. A. et al. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIARIGA RAHBARLIK VA BOSHQARISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 7. – C. 1149-1153.
18. KAMILOVA, Gulmira. "EKOLOGIK TARBIYADA PAREMIOLOGIYA VA UNING XUSUSIYATLARI." *News of UzMU journal* 1.1.1. 1 (2024): 83-86.
19. Pirnazarov G. F., Mamurova F. I., Mamurova D. I. Calculation of Flat Ram by the Method of Displacement //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – T. 2. – №. 4. – C. 35-39.
20. Olimov S. S., Mamurova D. I. Directions For Improving Teaching Methods //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – C. 9671–9678-9671–9678.
21. Aminov A. S., Mamurova D. I., Shukurov A. R. Additional and didactic game technologies on the topic of local appearance //E-Conference globe. – 2021. – C. 34-37.
22. Mamurova D. I. Application of advanced information technologies of training at drafting lessons //Eastern European Scientific Journal. – 2018. – №. 6.

УДК:616.37-002

ОСОБЕННОСТИ ЭНДОТЕЛИАЛЬНОЙ ДИСФУНКЦИИ ЛЁГКИХ ПРИ АБДОМИНАЛЬНОМ СЕПСИСЕ

Хотамов Ихтиёр Эшмуротович

Бухарский государственный медицинский институт. Бухара, узбекистан.

Резюме. Молекулярно-биохимические показатели эндотелиальной системы легких при экспериментальном моделировании абдоминального сепсиса, показали не однозначную картину происходящих изменений, которые носили фазовый характер и зависели от сроков развития патологического процесс.

Ключевые слова: Абдоминальный сепсис, легкие, эндотелиальная система.

Актуальность. На протяжении всего последнего столетия абдоминальный сепсис был и остается опасным заболеванием, при котором развивается дисфункция жизненно-важных органов в результате агрессии внедренных микроорганизмов. Высокая частота абдоминального сепсиса сопровождается высокой смертностью, которая может варьировать от 7,6% до 36,0% (1,3,5,25,26,27,28,29,30,31). Внутрибрюшная контаминация и вторичный перитонит являются постоянным источником патоген-ассоциированных молекулярных паттернов (через разлив кишечного содержимого) и через прямое повреждение внутренних органов и органов брюшной полости. Этот «мотор мультисистемной органной недостаточности» обеспечивает непрерывное цитокиновое топливо для бушующего системного ответа (2,4,6,8). Например, TNF- α и IL-1 являются важными провоспалительными цитокинами. Было показано, что каждый из них индуцирует проницаемость сосудов, что приводит к отеку легких и кровотечению (7,9,11). IL-6 является ключевой молекулой в инициировании лихорадочной реакции, активации лимфоцитов, а также играет роль в кроветворении. Также было показано, что он вызывает угнетение миокарда (10,12,14,16,18,32,33,34,35,36,37).

За последние 20 лет признание эндотелия полноценной системой привело к большому количеству экспериментальных и клинических исследований, в том числе и при изучении механизмов развития сепсиса.

Во время бактериальной, грибковой или вирусной инфекции экзогенные молекулярные паттерны, ассоциированные с патогенами, и молекулярные паттерны, связанные с эндогенным повреждением, вызывают активацию эндотелия и могут нарушить его структуру и функцию, то есть провоцировать развитие эндотелиальной дисфункции (13,15,17,19,38,39,40,41).

Эндотелиальные изменения, связанные с сепсисом, следует считать целесообразными для ограничения распространения бактерий, а также для управления рекрутированием лейкоцитов и элиминацией бактерий. Однако тяжелые и стойкие фенотипические изменения эндотелия могут способствовать нарушению микроциркуляторного кровотока, гипоперфузии тканей и развитию угрожающей жизни полиорганной недостаточности (21,23,24)

Таким образом, очень сложно провести различие между соответствующей активацией и эндотелиальной дисфункцией, особенно учитывая, что реакция эндотелиальных клеток может различаться в разных органах (20,22).

Цель исследования: изучение эндотелиальной системы лёгких при абдоминальном сепсисе.

Материал и методы. Исследования проводились на лабораторных беспородистых крысах в разработанной нами модели абдоминального сепсиса. Эксперименты были проведены на 106 белых лабораторных беспородистых крысах весом 200-250 грамм, обоего пола, находившиеся на обычном лабораторном рационе. В основе запланированных экспериментальных исследований, которые включали в себя забор проб, биопсий и проведение аутопсии, был заложен принцип условий, указанных в Конвенции Совета Европы по защите животных от 1986 года.

Животные были разделены на следующие серии опытов: Контрольная – 10 интактных животных, не подвергнутых каким-либо воздействиям и манипуляциям, находившиеся на стандартном зерновом пищевом рационе. Основная – 50 животных, у которых была воспроизведена экспериментальная модель абдоминального сепсиса по усовершенствованной нами методике.

Воспроизведение экспериментальной модели абдоминального сепсиса проводилась поэтапно, путем изменения реактивности животных и создание гнойно-некротического очага в брюшной полости.

Забор крови в экспериментальных исследованиях проводили отдельно на входе и на выходе из легких. При этом кровь на входе в легкие является смешанная венозная

крови, которая поступала из нижней и верхней полых вен. На выходе из легких мы получали артериальную кровь, которая была универсальна для всего организма в целом. Данная методика была разработана и отработана группой исследователей Ташкентской медицинской академии.

Каждая величина, полученная в разных пробах крови, так же подвергалась подсчету венозно-артериальной разницы, то есть величины, отражающей «задержку» или «выработку» субстрата в эндотелиальной системе легких.

Весь комплекс исследований больных с абдоминальным сепсисом сводился в непрерывном мониторинге состояния гомеостаза и функциональной активности жизненно-важных органов. Для этого проводились функциональные, инструментальные и лабораторные методы исследования. Активно использовались так же интегральные рейтинговые методы диагностики, такие как APACHE II, SAPS, SOFA, Лейкоцитарный индекс интоксикации Кальф-Калифа.

Из показателей эндотелиальной системы исследовали уровень С-реактивного белка (мг/л), тромбомодулина (нг/мл), фактора Виллебранда (IU/dL), молекул межклеточной и клеточной адгезии (нг/мл) при помощи иммуноферментного анализатора; нитриты и нитраты (%), пероксинитрит (мкмоль/л), активность синтазы оксид азота (мкмоль/мин/л) по методу Грисса в модификации А.П. Солодко и соавт. на спектрофотометре СФ-46 при длине волны 520 нм.

Весь комплекс исследований соответствовал критериям трансляционной медицины, при которой использовался весь комплекс исследований, который позволял экстраполировать результаты экспериментальных исследований в клиническую практику.

Результаты и их обсуждение. Исследование суммарного значения NO считается общепринятым показателем нитроксиэргической системы регуляции тонуса сосудов, как один из функциональных критериев эндотелиальной системы. Средний уровень его содержания в смешанной венозной пробе крови на входе в легкие составил $26,39 \pm 3,91$ мкмоль/л, тогда как на выходе из легких в артериальной пробе крови его уровень был выше и достигал среднего значения до $33,41 \pm 4,64$ мкмоль/л. Венозно-артериальная разница, составившая в среднем «+» $7,02 \pm 1,13$ мкмоль/л носила положительный характер и свидетельствовала о продукции данного элемента в альвеолярной капиллярной сети с выбросом в системный кровоток. Следует отметить, что такой характер венозно-артериальной разницы был характерен во всех

исследованных нами сериях опытов. При этом пиковые значения приходились на животных контрольной и сравнительной групп («+» $8,44 \pm 2,17$ мкмоль/л и «+» $8,63 \pm 2,35$ мкмоль/л соответственно). В остальных случаях, в динамике развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса, продукция данного субстрата нитроксиэргической системы регуляции тонуса сосудов, снижалась с «+» $8,11 \pm 2,47$ мкмоль/л ($p < 0,05$) на 6-часовой период воспроизведения экспериментальной модели абдоминального сепсиса и до «+» $4,69 \pm 1,62$ мкмоль/л ($p < 0,05$) на 24-часовой период развития заболевания. В последующие 48, 72 и 96-часовой периоды развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса венозно-артериальная разница по NO вновь увеличивалась. Однако венозно-артериальная разница не достигала исходного значения. Более того, большинство показателей носили не достоверный характер изменений, отражающие отдаленность от происходящих реальных процессов, связанных с развитием экспериментальной модели абдоминального сепсиса. В связи с этим нами проведен дисперсионный анализ составных элементов NO (NO^{2-} и NO^{3-}) в процентном соотношении в динамике развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса. Превалирующая роль в процентном значении NO^{2-} , уже на 24-часовой период моделирования абдоминального сепсиса подвергается нивелировке, уступая долевого значение NO^{3-} . Другими словами, происходит усиленная продукция эндотелиальной системой NO^{3-} в условиях происходящих нарушений. Это еще раз подтверждает о значимости оценки компонентом распада NO, нежели его целостное значение. На фоне вышеописанных изменений нами выявлены изменения в концентрации метаболитического продукта преобразования компонентов NO, в частности NO^{3-} в OONO^- . Среднее содержание пероксинитрита в смешанной венозной пробе крови на входе в легкие на всем протяжении исследования превышала его уровень в артериальной пробе крови на выходе из легких ($2,5 \pm 0,09$ мкмоль/л и $2,37 \pm 0,03$ мкмоль/л; $p > 0,05$). Венозная артериальная разница, носившая отрицательный («-») характер, свидетельствовала об активной утилизации данного оксидантного продукта в эндотелиальной системе легких и снижения его выработки в системный артериальный кровоток. Другими словами легкие, а в данном случае ее эндотелиальная система, выполняли барьерную фильтрационную функцию, создавая условия для формирования универсальной по составу крови для всех органов организма. Минимальные значения с недостоверным уровнем дифференцирования между содержанием пероксинитрита в смешанной венозной пробе крови на входе в

легкие и в артериальной пробе крови на выходе из легких, были выявлены нами среди животных контрольной и сравнительной серии опытов. Венозно-артериальную разницу («-» $0,03 \pm 0,01$ мкмоль/л), приравненную 10% можно смело принять за таковую как отсутствующую.

Однако, в группе животных с экспериментальной моделью абдоминального сепсиса, уже начиная с 6-часового периода развития патологического процесса, нами был зарегистрирован прирост пероксинитрита в смешанной венозной пробе крови на входе в легкие, которая достигала своего максимального значения на 72-96-часовые сроки прогрессирования заболевания. Уровень его прироста в 3,2 и 2,3 раза, отличался достоверностью по отношению к ранним срокам моделирования абдоминального сепсиса (6-12-часовые периоды). Что касается изменения уровня пероксинитрита в артериальной пробе крови на выходе из легких, то можно отметить относительную стабильность в продуктивности данного субстрата на 6-12-часовой период развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса. Именно в эти сроки венозно-артериальная разница, повторяющая свой характер как в контрольной серии опытов, становится максимально значимой, достигая пика на 12-часовой период развития абдоминального сепсиса («-» $1,46 \pm 0,12$ мкмоль/л). Такой характер изменений в эндотелиальной системе легких в динамике развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса, приводил к увеличению дифференцированного значения между венозной и артериальной пробами крови в 3 раза ($p < 0,001$).

Между тем, начиная с 24-часового периода развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса отмечается спад венозно-артериальной разницы до «-» $0,74 \pm 0,12$ мкмоль/л ($p < 0,05$), которая в последующие сроки привело к инверсии значений, за счет изменения характера образования пероксинитрита, который начала активно синтезироваться («+») в эндотелиальной системе легких. Его прирост в артериальной пробе крови на выходе из легких, начиная с данного срока развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса, был достоверно выраженным, особенно на 48-часовой (в 7,4 раза по отношению к 6-часовому и в 7,1 раза по отношению к 12-часовому периодам) и на 72-часовой (в 8,9 раза по отношению к 6-часовому и в 8,5 раза по отношению к 12-часовому периодам) сроки.

Таким образом, можно констатировать прирост пероксинитрита в различных пробах крови в зависимости от сроков развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса, который характеризовался переходом из состояния

преходящих явлений в стабильно прогрессирующие, свидетельствуя об истощении компенсаторных возможностей самой эндотелиальной системы легких. В качестве доказательства к вышеуказанному заключению мы рассматриваем динамику изменения активности фермента iNOS в исследуемых пробах крови на входе и на выходе из легких.

В частности, у интактных животных происходит ингибирование активности данного фермента по мере прохождения его через эндотелиальную систему легких. Такой же характер отношения эндотелиоцитов можно заметить и по отношению группы животных сравнительной серии.

Интересным является продолжение прироста венозно-артериальной разницы среди животных с экспериментальной моделью абдоминального сепсиса. Однако, как и в случае с пероксинитритом, данный характер полностью меняется начиная с 24-часового периода развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса.

Активность данного фермента в артериальной пробе крови на выходе из легких нарастает. И хотя такой прирост находился в пределах $\pm 10\%$ уровня, тем не менее мы уже не получали эффект ингибирования iNOS. Это в свою очередь может свидетельствовать о снижении активности физиологических ферментных систем эндотелиальной и нейрональной NO-синтазы и прогрессирования окислительных процессов, приводящих к разрушению эндотелиоцитов в капиллярной сети легких.

В динамике развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса происходили идентичные изменения в концентрации молекул межклеточной и клеточной адгезии. У интактных животных отмечалось уменьшение концентрации данных молекул по мере прохождения крови через эндотелиальную систему легких. Венозно-артериальная по содержанию ICAM-1 уменьшалась в 29,8 раза ($p < 0,001$ - достоверное значение в артериальной пробе крови на выходе из легких по отношению к смешанной венозной пробе крови на входе в легкие).

По содержанию VCAM-1 уменьшение происходило чуть меньше – в 22,9 раза, хотя тоже носила стабильный достоверный характер ($p < 0,001$ - достоверное значение в артериальной пробе крови на выходе из легких по отношению к смешанной венозной пробе крови на входе в легкие). Такие изменения соответствуют физиологическим параметрам, которые подтверждаются наличием высокого тонуса в артериальной системе кровообращения. Интересным является так же идентичный уровень изменения венозно-артериальной разницы (в 24,4 раза соответственно) по обоим

показателям. Это происходило за счет снижения удельного веса молекул межклеточной адгезии и увеличения молекул клеточной адгезии в смешанной венозной пробе крови на входе в легкие. При моделировании абдоминального сепсиса, уже начиная с 6-часового периода исследования нами было отмечено прогрессирующее снижение уровня венозно-артериальной разницы. При этом минимальное значение по отношению к венозно-артериальной разнице ICAM-1 было отмечено на 24-часовой период развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса, тогда как по отношению VCAM-1 – на 48-часовой период развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса. Это, по-видимому, было связано с этапностью происходящих изменения в эндотелиальной системе легких, где на первом этапе шло превалирование для межклеточной адгезии, а в последующем - клеточной, которая свидетельствует о наличие эндотелиоцитного апоптоза.

Нивелировка значений венозно-артериальной разницы в данный срок опытов была отмечена нами и по отношению к vWF. Максимальный уровень образования vWF в эндотелиальной системе легких приходился на 12-часовой период развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса (в 1,2 раза). В последующие сроки, по мере прогрессирования патологического процесса, увеличение венозно-артериальной разницы на 24-48-часовой период исследования, свидетельствовало о кумулятивной характеристике между vWF в венозной пробе крови на входе в легкие и в артериальной пробе крови на выходе из легких.

Такой характер изменений отразился и на последующие сроки развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса, при которых продуктивность vWF в эндотелиальной системе крови на выходе из легких свидетельствовали об активных структурных и функциональных нарушениях уже в сосудах малого круга.

Анализ венозно-артериальной разницы показал, что эндотелиальная система легких чувствительно реагировала на происходящие изменения в очаге деструкции. При этом основной характер эндотелиальной системы легких на первом этапе сводился к блокированию потока патологических субстратов в системный артериальный кровоток, а на втором этапе развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса – легкие перестают создавать барьер на пути генерализации воспалительного процесса, открывая путь для развития полиорганной дисфункции.

Выводы.

1. Прирост пероксинитрита в различных пробах крови в зависимости от сроков развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса, который характеризовался переходом из состояния преходящих явлений в стабильно прогрессирующие, свидетельствуя об истощении компенсаторных возможностей самой эндотелиальной системы легких.

2. Продуктивность vWF в эндотелиальной системе крови на выходе из легких свидетельствовали об активных структурных и функциональных нарушениях уже в сосудах малого круга.

3. Основной характер эндотелиальной системы легких на первом этапе сводился к блокированию потока патологических субстратов в системный артериальный кровоток, а на втором этапе развития экспериментальной модели абдоминального сепсиса – легкие перестают создавать барьер на пути генерализации воспалительного процесса, открывая путь для развития полиорганной дисфункции

ЛИТЕРАТУРА:

1. Azizov Y.N., Okhunov A.O., Azizova, P.N. Metabolic activity of lungs in the development of an experimental model of surgical sepsis. // European Science Review, 2018, V.11, #12, P.66-69.

2. Афонасьева Т.М. Эндотелиальная дисфункция. Доступность ранней диагностики. Здоровье и образование в XXI веке. 2016;18(11):101–104.

3. Бабаджанов Б.Д., Охунов А.О., Атаков С.С. Методика исследования метаболической функции легких у мелких лабораторных животных // Методическая рекомендация. – 1992.-Ташкент, 34 с.

4. Бархатова Н. А. Перитонит и абдоминальный сепсис: этиология, системный ответ, выбор антибактериальной терапии // Нестираемые скрижали: сепсис et cetera: Сборник материалов конференции Ассоциации общих хирургов, приуроченной к юбилею кафедры общей хирургии ЯГМУ, Ярославль, 18–19 мая 2020 года. – Ярославль: Цифровая типография, 2020. – С. 41-45.

5. Клинико-нозологическая характеристика перитонитов и абдоминального сепсиса в городском многопрофильном стационаре в условиях пандемии COVID-19 / А. А. Найденов, А. В. Гостимский, И. В. Карпатский, М. В. Гавщук // Журнал Неотложная хирургия им. И.И. Джанелидзе. – 2021. – № S2. – С. 53-54.

6. Определение оптимального жидкостного баланса у пациентов с абдоминальным сепсисом в послеоперационном периоде / С. А. Точило, А. В.

Марочков, Т. И. Клепча [и др.] // Хирургия Беларуси - состояние и развитие : сборник материалов научно-практической конференции с международным участием и XVII Съезда хирургов Республики Беларусь, Могилев, 12–13 октября 2023 года. – Минск: Белорусский государственный медицинский университет, 2023. – С. 546-547.

7. Остроумова Ю. С. Сравнительная оценка критериев прогнозирования течения вторичного перитонита и абдоминального сепсиса: специальность 14.01.17 "Хирургия" : диссертация на соискание ученой степени кандидата медицинских наук / Остроумова Юлия Сергеевна, 2021. – 110 с.

8. Khamdamov I.B. Improving tactical approaches in the treatment of hernias of the anterior abdominal wall in women of fertile age // New day in medicine. Bukhara, 2022.- №10(48)- P. 338-342.

9. Khamdamov I.B. Morphofunctional features of the abdominal press in women of reproductive age // New day in medicine. Bukhara, 2022.-№3(41)- P. 223-227.

10. Khamdamov B.Z. Comparative evaluation of methods of amputation related to tidiotarus with severe forms of diadetic foot syndrome. European Science Review. Austria, Vienna 2014 Septemba-October No. 9-10. - pp. 58-60.

11. Khamdamov B.Z. Diabetic tovon syndromida bazhariladigan yukori amputationlardan sung bemorlarning hayot kechirish sifatidagi uzgarishlar takhlili. Samarkand. Biology va tibbiyot muammolari. No. 1, 2019., (107) - pp. 115-117.

12. Khamdamov B.Z. Complex treatment of diabetic foot syndrome with critical ischemia of the lower extremities. Journal of Biomedicine and Practice. Tashkent 2020, Special issue. Part 5 – pp. 801-814.

13. Khamdamov B.Z. Method of laser photodynamic therapy in the treatment of wound infection in diabetic foot syndrome. Biology va tibbiyot muammolari No. 1 (116) 2020. – P. 142-148

14. Khamdamov B.Z. Morphological changes when using photodynamic therapy in the treatment of wound infection in an experiment. Journal of Morphology. Saint Petersburg. 2020. Volume 157 (2-3). -WITH. 223-224.

15. Khamdamov B.Z. Optimization of methods for local treatment of purulent-necrotic lesions of the foot in diabetes mellitus. Magazine. Tibbiyotda yangi kun. 2018, No. 4 (24) - pp. 112-115.

16. Khamdamova M.T. Ultrasound features of three-dimensional echography in assessing the condition of the endometrium and uterine cavity in women of the first period of

middle age using intrauterine contraceptives // *Biology va tibbiyot muammolari*. - Samarkand, 2020. - No. 2 (118). - P.127-131.

17. Khamdamova M. T. Ultrasound assessment of changes in the endometrium of the uterus in women of the first and second period of middle age when using intrauterine and oral contraceptives // *Biomedicine va amaliyot journals*. – Tashkent, 2020. - No. 2. - Part 8.- P.79-85.

18. Khamdamova M. T. Anthropometric characteristics of the physical status of women in the first and second period of middle age // *A new day in medicine*. Tashkent, 2020. - № 1 (29). - P.98-100.

19.Kaur H, Chandran VP, Rashid M, Kunhikatta V, Poojari PG, Bakkannavar SM, Balakrishnan JM, Thunga G. The significance of APACHE II as a predictor of mortality in paraquat poisoning: A systematic review and meta-analysis. *J Forensic Leg Med*. 2023 Jul;97:102548.

20.Khamdamov B. Z., Akhmedov R. M., Khamdamov A. B. The use of laser photodynamic therapy in the prevention of purulent-necrotic complications after high amputations of the lower limbs at the level of the lower leg in patients with diabetes mellitus. *Scopus Preview. International journal of Pharmaceutical Research*. Volume 11, Issue 3, July-Sept, 2019

21.Khamdamov B. Z., Nuraliev N.A. Pathogenetic approach in complex treatment of diabetic foot syndrome with critical lower limb ischemia. *American Journal of Medicine and Medical Sciences*, 2020 10 (1) 17-24 DOI: 10.5923/j.20201001.05.

22.Khamdamov B.Z. Indicators of immunocytocine status in purulent-necrotic lesions of the lower extremities in patients with diabetes mellitus. *American Journal of Medicine and Medical Sciences*, 2020 10 (7): 473-478 DOI: 10.5923/j.20201001.08

23.Khamdamov, B., & Dekhkonov, A. (2022). Clinical and laboratory parameters of the wound process complicated by the systemic inflammatory response syndrome in patients with diabetes mellitus. *Journal of education and scientific medicine*, 2(3), 25-29. Retrieved from <https://journals.tma.uz/index.php/jesm/article/view/349>

24.Khamroev, U., & Khamdamov, B. (2022). Features of changes in endothelial system parameters in patients with diffuse toxic goiter. *Journal of education and scientific medicine*, 2(3), 62-67. Retrieved from <https://journals.tma.uz/index.php/jesm/article/view/358>

25. Khamdamova M.T. Age-related and individual variability of the shape and size of the uterus according to morphological and ultrasound studies // News of dermatovenereology and reproductive health. - Tashkent, 2020. - No. 1-2 (88-80). - P.49-52.

26. Khamdamova M. T. Anthropometric characteristics of the physical status of women in the first and second period of middle age // A new day in medicine. Bukhara, 2020. - № 1 (29). - C.98-100.

27. Khamdamova M.T. Age-related and individual variability of the shape and size of the uterus according to morphological and ultrasound studies // News of dermatovenereology and reproductive health. - Tashkent, 2020. - No. 1-2 (88-80). - P.49-52.

28. Khamdamova M.T. Ultrasound features of three-dimensional echography in assessing the condition of the endometrium and uterine cavity in women of the first period of middle age using intrauterine contraceptives // Biology va tibbiyot muammolari. - Samarkand, 2020. - No. 2 (118). - P.127-131.

29.Khamdamova M. T. Ultrasound assessment of changes in the endometrium of the uterus in women of the first and second period of middle age when using intrauterine and oral contraceptives // Biomedicine va amaliyot journals. – Tashkent, 2020. - No. 2. - Part 8.- P.79-85.

30. Khamdamova M.T. Features of ultrasound parameters of the uterus in women of the first and second period of middle age using injection contraceptives // New day in medicine. Bukhara, 2020. - No. 2/1 (29/1). - P.154-156.

31. Khamdamova M.T. Features of ultrasound images of the uterus and ovaries in women of the second period of middle age using combined oral contraceptives // New day in medicine. Bukhara, 2020. - No. 2 (30). - P. 258-261.

32. Khamdamova M.T. Individual variability of the uterus and ovaries in women who use and do not use various types of contraceptives // New day in medicine. Bukhara, 2020. - No. 3 (31). - pp. 519-526.

33.Khamdamova M. T. Echographic features variability in the size and shape of the uterus and ovaries in women of the second period of adulthood using various contraceptives // Asian Journal of Multidimensional Research - 2020. – N9 (5). - P.259-263.

34. Khamdamova M. T. Somatometric characteristics of women of the first and second period of adulthood using different contraceptives with different body types // The american journal of medical sciences and pharmaceutical research - 2020. – N8 (2). - P.69-76.

35. Khamdamova M.T., Zhaloldinova M.M., Khamdamov I.B. The state of nitric oxide in blood serum in patients with cutaneous leishmaniasis // New day in medicine. Bukhara, 2023. - No. 5 (55). - P. 638-643.

36. Khamdamova M.T., Zhaloldinova M.M., Khamdamov I.B. The value of ceruloplasmin and copper in blood serum in women wearing copper-containing intrauterine device // New day in medicine. Bukhara, 2023. - No. 6 (56). - pp. 2-7. 37.Khamdamova M. T. Bleeding when wearing intrauterine contraceptives and their relationship with the nitric oxide system // American journal of pediatric medicine and health sciences Volume 01, Issue 07, 2023 ISSN (E): 2993-2149. P.58-62

38. Khamdamova M. T. The state of local immunity in background diseases of the cervix // Eurasian journal of medical and natural sciences Innovative Academy Research Support Center. Volume 3 Issue 1, January 2023 ISSN 2181-287X P.171-175.

39.Khamdamova M.T., Khasanova M.T. Various mechanisms of pathogenesis of endometrial hyperplasia in postmenopausal women (literature review) // New day in medicine. Bukhara. 2023. - No. 8 (58). - P. 103-107.

40. Khamdamova M.T. Reproductive Health of Women Using Copper-Containing Intrauterine Contraception // Eurasian Medical Research Periodical Volume 28 January 2024, ISSN: 2795-7624 .www.geniusjournals.org P. 39-45.

41. Khamdamov I.B. Advantages Of Laparoscopic Hernioplasty in Obesity Women of Fertile Age // Eurasian Medical Research Periodical Volume 28 January 2024, ISSN: 2795-7624 .www.geniusjournals.org P. 33-38.

**МЕХАНИЗМ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРИОРИТЕТОВ
ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ
АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА**

Phd Egamberdiyev H.H.

Alfraganus University

На протяжении истории человечества обеспечение населения продовольствия является одной из наиболее важных государственных задач. Продовольственная безопасность страны — неотъемлемая часть её национальной безопасности. Улучшение обеспечения населения качественными продуктами питания представляет собой важную социально-экономическую задачу, решение которой имеет огромное значение для Узбекистана.

Продовольственная безопасность является комплексным понятием, содержащим как минимум два смысла. Первый связан с чисто экономическим процессом продовольственного обеспечения. Второй же вызван важностью продовольственного обеспечения для поддержания национальной безопасности в её внутреннем и внешнем проявлениях.

С теоретико-методологических позиций следует, по нашему мнению, сделать некоторые уточнения в ряд понятий, имеющих принципиальное значение при разработке эффективной агропродовольственной политики при формировании устойчивой системы продовольственной безопасности разных территориальных уровней.

В научной литературе данное понятие «продовольственная безопасность» трактуется по-разному. Так, под продовольственной безопасностью Узбекистана и её регионов понимается «такой гарантированный уровень количественного и качественного обеспечения доступного всем продовольствия, при котором достигается максимально возможная в современных условиях средняя продолжительность жизни людей».

Понятие продовольственной безопасности многие авторы рассматривают так же, как и способность государства гарантировать удовлетворение потребности населения страны в продовольствии на уровне, обеспечивающем его нормальную

жизнедеятельность. При этом важное условие продовольственной безопасности страны — удовлетворение основной части потребностей в продуктах питания за счет отечественного производства. Эту жизненную функцию осуществляет агропромышленный комплекс (АПК).

Надёжность продовольственной безопасности государства обуславливается целым рядом показателей, наиболее важными из которых являются следующие:

✓ уровень сельскохозяйственного производства страны; степень самообеспеченности продовольствием; наличие переходящих запасов; уровень потребления критически важных продуктов и степень доступности продовольствия для наиболее бедной части населения и размер этой группы.

✓ Вероятно, ни у кого не вызывает сомнения, что в целом продовольственная безопасность нашей страны складывается из уровня продовольственного самообеспечения каждого её региона, если подходить к данной проблеме не только с позиций стабильного самообеспечения сельскохозяйственной продукцией, сырьём и продовольствием, но и со стороны занятости сельского населения. Ведь решить проблему агропродовольственной продукции можно за счет её импорта, тем более что первоначально, до полного прекращения отечественного аграрного производства, цены на неё будут ниже цен на производимое в стране продовольствие. Такая ситуация вполне возможна в случае, например, вступления страны в ВТО.

Естественно, такой вариант продовольственного обеспечения страны не приемлем, поскольку он не отвечает интересам её безопасности — не только продовольственной, но и экономической. Однако в связи с этим возникает ряд вопросов, требующих разъяснения:

1. Если система продовольственной безопасности страны складывается из объемов производства сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия в регионах как субъектов республики и в совокупности составляющих единое целое — страну, то существует ли проблема продовольственной безопасности отдельно взятого региона (или нескольких регионов), или речь должна идти только о их самообеспечении?

2. При какой доле регионов в стране, не способных себя самообеспечить основными, производимыми в них видами агропродовольственной продукции, можно говорить о следующих проблемах:

- ✓ критическом уровне продовольственной безопасности государства в целом или лишь его отдельных регионов;
- ✓ продовольственной безопасности регионального уровня;
- ✓ продовольственной безопасности и продовольственной независимости страны.

3. Кто конкретно на уровне государства несёт ответственность за соблюдение допустимого уровня продовольственной безопасности отдельного человека в каждом регионе?

4. При какой доле регионов, не способных обеспечить себе продовольственную независимость, то есть не в состоянии довести продовольственное самообеспечение по основным продуктам питания до нормативного уровня, можно утверждать о критическом значении продовольственной зависимости страны в целом?

5. При определении уровня продовольственной независимости страны следует исходить из оптимального значения продовольственной зависимости, с учетом расширения мирохозяйственных связей, в целом страны или из максимального уровня самообеспечения большинства ее регионов?

6. Можно ли считать продовольственную безопасность страны достигнутой, если она обеспечивается лишь на короткий промежуток времени, например, на один год, или для этого необходимо учитывать несколько лет?

В связи с вышеизложенным можно было бы дать следующее определение: «Продовольственное обеспечение региона представляет собой процесс устойчивого удовлетворения населения в продуктах питания в рамках научно- обоснованных медицинских норм с учетом его половозрастных групп и платежеспособного спроса на основе более эффективного использования ресурсов продуктового подкомплекса и применения отвечающей его интересам конкурентоспособной продовольственной оптово-розничной системы, способной оптимизировать распределение регионального и импортного продовольствия в крупных городах, промышленных центрах и отдельных территориальных формированиях, а также обеспечить его реализацию по доступным для большинства населения ценам при оптимальной доле импорта». К понятию «импортное продовольствие» относятся продукты питания, завозимые в регион не только из дальнего и ближнего зарубежья, но и из других областей страны в рамках действующих торговых отношений. При этом регулирующая роль государства

здесь должна проявляться, по нашему мнению, в организации более целенаправленного распределения импортных продовольственных потоков по российским регионам, используя для этого законодательно-правовые рычаги и соответствующий интересам региона мотивационный механизм. Например, в северные территории, где уровень продовольственного самообеспечения низкий, а аграрное производство высокзатратно, продовольствие ввозится из стран дальнего и ближнего зарубежья.

В другом состоянии продовольственной безопасности оценивается по таким показателям, как достаточность минимальных затрат, пенсий и пособий для доступа социально уязвимых групп населения к продуктам питания на уровне установленных норм, минимально потребный объём производства агропродовольственных продуктов, размер переходящих и стратегических запасов продовольствия для двух уровней (достаточный и минимально необходимый), а также реальный объём и качество питания в разрезе этих уровней. В-третьем, дается «многофакторное влияние на экономическую доступность продовольствия (по 25 показателям) на основе сопоставления душевого дохода населения и розничных цен» [4]. При этом уровень экономической доступности продовольствия можно определять с учетом объёма и структуры приобретения продуктов питания разными категориями населения с дополнением таких показателей, как объёмы импортного и экспортного продовольствия, размер государственных продовольственных фондов и резервов, а также объём продуктов питания для общегосударственных нужд. Попытка комплексного подхода к оценке возможностей продовольственного самообеспечения региона была впервые сделана В. Маслаковым. Однако и в этом методическом подходе нет связи оценки с возможностями развития регионального АПК, и особенно его аграрной сферы, являющейся базой для создания устойчивой региональной системы продовольственного обеспечения. При этом учитывается, что приоритетное развитие аграрной сферы непосредственно состоит из совокупности стратегий и задач каждого сельхозпредприятия региона. В связи с этим можно было бы предложить следующее определение: «Приоритетное развитие организации (агропредприятия) — это, во-первых, выбор и обоснование её миссии, основной и сопутствующих целей социально-экономического развития; во-вторых, это разработка механизма (алгоритма) решения задач, обеспечивающих выбор оптимального варианта достижения основных и

сопутствующих задач при минимальном расходе ресурсов и преодоления различного рода рисков; в-третьих, это механизм достижения конкурентных преимуществ на рынке при условии обеспечения рационального взаимодействия предприятия с окружающей рыночной и экологической средами». Важным этапом является подбор задач, решение которых в логической последовательности позволит обеспечить процессы оптимизации выбора рационального варианта достижения основной и сопутствующих целей. Причём оптимальность получаемого варианта развития, получаемая при минимальном расходе ресурсов, должна быть скорректирована на обеспечение минимизации совокупного риска. Что касается конкретных преимуществ, то механизм их достижения весьма сложен, поскольку приходится учитывать не только соответствующие законодательные акты антимонопольного характера, что связано с рыночной средой, но и нарушение требований, которое может преследоваться в соответствии с законом.

Таким образом, стремление предприятия к достижению конкурентных преимуществ на рынке должно проходить при условии обеспечения гармонизации отношений с предпринимательской средой, населением территорий и государством. Такой вывод характерен и для АПК в целом. Однако для реализации выбранных приоритетов потребуется и соответствующий механизм управления.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Вартанова, М. Л. Продовольственная безопасность страны и пути выхода из мирового продовольственного кризиса : монография /Вартанова М.Л. — М. : Библио-Глобус, 2016.

Костяев, А. И., Тимофеев, М. У. Национальная и региональная продовольственная безопасность //Сб. научных трудов Международной юбилейной конференции. — М. : РАСХН, ВНИЭТУСХ, 2000. С. 500.

2. Езерский, Е. Н., Павлова, С. Н., Дрокин, В. В., Пустуев, А. Л. Формирование региональной системы продовольственной безопасности. — Екатеринбург : УрГСХА, 2004.

3. Алтухов, А. И. Методология и методика определения уровня продовольственной безопасности страны // АПК : экономика, управление. 2006. № 8. С. 2.

THE ROLE OF ENVIRONMENTAL AWARENESS IN THE MEDIA

Abdazova A'loxon Rivojiddin qizi

Uzbekistan State World Language University Internaional Journalism faculty

gg0786320@gmail.com

+998908170620, +99899226450

Abstract: Today, environmental problems are one of the issues that concern all of us. It is important for us to get information about them. This article talks about the role and importance of the media in obtaining information about environmental problems.

Key words: Environment, media, news, awareness, education

Introduction: No matter what field it is, it is important to quickly convey information about it to the society. In particular, the role of the media in disseminating information about the environment is significant. The media plays a crucial role in raising environmental awareness and promoting sustainability. Through various channels such as television, radio, newspapers, magazines, and online platforms, the media has the power to inform and educate the public about environmental issues.

In the past decades, sustainability and environmental awareness have gained media attention. Due to increasing media coverage, our society is becoming more aware of the effects that our activities put on the health of the environment. In this regard the media has a big role to play in making people aware of environment issues and taking actions to protect the environment. Mass Media plays an important role for creating environment awareness among people. Environment is the basic need of life like food and water. But our actions have aggravated it severely. Realizing our mistake we have taken commendable steps to reform it and a proper media attention might give a higher success rate to any mission related to environment. [1]

In today's era of globalization, as the types of media are increasing, the speed of information delivery is also increasing. People find it more convenient to get information from social networks than newspapers or television.

Environmental awareness through social media is a easier and faster way to communicate people and groups about the environmental issues. It is the group of internet-based platform which build on technological foundation of web 2.0 and which allow exchange and sharing of user generated content.[2] Social media platforms are also utilized by industry and government agencies as a preferred tool of communication with the general public. The print, broadcast, and Internet media can be a powerful ally in educating the public on environmental matters. In order to perform this role effectively, it is often necessary for the Government to work with the media (and sometimes educate the media). This is often done informally, through regular briefings and information centres. Media has a big role to play in making people aware of environment issues and taking actions to protect the environment.[3]

In fact, Social media platforms also play a significant role in spreading awareness about environmental issues. People can share information about environmental challenges and solutions with a wide audience through social media networks.

But, Both media can be very effective environmental communication tools, but until now they have not been used enough. Most environmental documentaries on television today attract few viewers because of their academic or pedantic presentation. Environmental reporting can do a lot to raise awareness. The concept of environmental protection is a reality related to coping and subsistence. A number of print and broadcast magazines offered environmental columns and programs. However, the overall coverage is quite rudimentary and limited. Now the focus is on environmental reporting. Mass media can provide general information about waste related to the environment. The media can be a tool to break the silence around environmental issues and create an environment that encourages discussion about how the community can participate and change their behavior. It is very important to raise public awareness of environmental issues. The efforts of the press to raise public awareness of environmental problems and its continuing central role in combating the causes of environmental problems are important. [4]

The majority claim to pay proper media attention and declare they are aware of environmental education through media sources, yet it's very hard for people to take responsibilities in taking major actions to conserve the environment. Media has attempted to provide information that has impact on how we should save the environment from the hands of unethical people. [5] For the saving of our nature, environmental awareness performs

critical role among environmentalist, regulatory authorities, government and non-government organization, academicians, researchers, students for creating interest in environment. The environmental awareness leads to environmental protection. Offline Media Communication and Environmental Awareness In the case of offline media, different newspapers communicate as the predominant media which influence the people for various ages and can play a greater role in the environmental awareness and protection of the environment. [6]

From the above points, we realized how important the role of the media is in raising awareness about the environment today. To what extent has this issue been resolved in Uzbekistan? The question arises as to how quickly and transparently environmental issues are covered in the Uzbek media. As an answer to this question, we can quote this sentence from Article 49 of the newly revised Constitution of the Republic of Uzbekistan. "Everyone has the right to a comfortable environment, reliable information about his condition".

In conclusion, the media has a powerful influence in shaping public opinion and behavior towards environmental issues. By raising awareness and promoting sustainable practices, the media can contribute to fostering a culture of environmental responsibility.

REFERENCES:

- [1.https://www.researchgate.net/publication/323751233_Role_of_Media_in_Enhance ment_of_Environmental_Awareness](https://www.researchgate.net/publication/323751233_Role_of_Media_in_Enhance_ment_of_Environmental_Awareness)
- [2. https://www.igi-global.com/chapter/role-of-social-media-in-environment-awareness/208913](https://www.igi-global.com/chapter/role-of-social-media-in-environment-awareness/208913)
- [3. https://www.multidisciplinaryjournal.org/assets/archives/2017/vol2issue1/2-2-11-539.pdf](https://www.multidisciplinaryjournal.org/assets/archives/2017/vol2issue1/2-2-11-539.pdf)
- [4. https://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd35.pdf](https://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd35.pdf)
- [5. https://carleton.ca/africanstudies/wp-content/uploads/Nokoko-8-5-Jackson-Simon-Lusagalika-Revised.pdf](https://carleton.ca/africanstudies/wp-content/uploads/Nokoko-8-5-Jackson-Simon-Lusagalika-Revised.pdf)
- [6. https://www.inspirajournals.com/uploads/Issues/2028930269.pdf](https://www.inspirajournals.com/uploads/Issues/2028930269.pdf)
- [7.https://lex.uz/docs/-6445145](https://lex.uz/docs/-6445145)

**Akademik litseylarda "Molekulyar fizika va termodinamika asoslari"ni
o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish**

Andijon davlat universiteti akademik litseyi

fizika fani o'qituvchisi

Siddiqova Sanobar

Annotatsiya: Maqolada fizika fanini o'qitishda nazarayaning amaliyot bilan chambarchas bog'liqligi, bu borada interfaol metodlardan foydalanish, o'quvchilarning olgan bilimlarini mustaqil uyda amaliyotga qo'llashlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: multimedia, interfaol metod, insert usuli, termodinamika 1-qonuni, ideal gaz

Аннотация: В статье рассматривается тесная взаимосвязь между практикой и теорией в преподавании физики, использование интерактивных методов в связи с этим, применение знаний учащихся для практики в самостоятельно дома

Ключевые слова: мультимедиа, интерактивный метод, метод вставки, 1-й закон термодинамики, идеальный газ

Annotation: The article discusses the close relationship between practice and practice in teaching physics, the use of interactive methods in this regard, and the application of students' knowledge to practice in an independent home.

Keywords: multimedia, interactive method, insert method, thermodynamics 1st Law, ideal gas

Fizika fani doimo nazariyadan amaliyotga yo'naltiriladi. Shu sababli darsda mavzuni to'g'ridan-to'g'ri tushuntirmasdan laboratoriya yoki elektron multimedia ko'rinishida namoyon etib, so'ng mazmuni va qaysi qonuniyatga asoslanganligi to'g'risidagi savolni o'quvchilar e'tiboriga havola etish mumkin. Yoki laboratoriya stoli ustiga asboblarni tartibsiz qo'yib, o'quvchilarga ish uchun kerakli asboblarni o'zlari tanlashlari topshiriladi. Bu usulni kichik guruhlarda interfaol metodlardan foydalanib qo'llash mumkin. Masalan, "Fikringni tajribada ko'rsat" metodi orqali "Gaz qonunlari" mavzusini o'tganda (o'tgan dars "Mendeleyev-Klapeyron tenglamasi" mavzusini takrorlash maqsadida) ish uchun kerakli asboblarni stol ustiga aralash holda qo'yib, guruhlarga har bir tajriba alohida topshiriq qilib berilsa, har bir guruh o'ziga berilgan topshiriq uchun kerakli asbobni tanlab oladi va ishni mustaqil bajaradilar hamda tajriba yuzasidan o'z fikrlarini bayon qiladilar.

Bundan 3500 yil oldingi Konfutsiy ta'limotiga ko'ra bola eshitganini yodidan chiqaradi, ko'rganini eslab qoladi, mustaqil bajarsa tushunib yetadi, degan ekan. Shunday ekan, mavzu yuzasidan berilgan tajriba ishlarini mustaqil bajarib, tajriba natijalari tahlilini yozib borishlarini topshiriq qilib berishimiz ham mumkin. Ba'zi ko'rgazmali tajribalarni o'qituvchi ko'rsatib berishi shart emas. Uni o'quvchilarga uyga vazifa qilib berishi mumkin. Masalan, "Molekulyar kinetik nazariyaning asosiy qoidalari, molekula va atom o'lchamlari" mavzusida moddalarning mayda zarrachalardan tuzilganligini, zarrachalarning betartib harakat qilishini uy tajribasi orqali tushunib olishlari mumkin.

Bunda o'quvchilarga shunday topshiriq beriladi:

1) Uyga borib tajriba uchun bitta kichik chelak oling va chelakni mayda toshlar bilan to'ldiring.

2) Endi idishdagi toshni to'kmasdan ustidan qum soling.

3) Aralashmani to'kmasdan uni ustidan suv quyning.

4) Nima bo'lganini ko'rdingiz. Xulosa chiqaring. Daftaringizga yozing.

Yana bitta toshiriq:

1) Uyingizga borib bir piyola sovuq suv oling va unga shakar soling

2) Aralastirmasdan biroz kuting, keyin ozgina totib ko'ring

3) Endi issiq suv oling va shakarni unga soling

4) Biroz vaqt o'tkazib, uni ham totib ko'ring.

5) Qanday hodisa yuz berdi. Xulosalaringizni daftaringizga yozing

Yana bir usul Uyda o'qib kelish uchun berib yuborilgan yoki o'tilgan mavzuga doir biror tovushsiz tajriba (vizual yoki jonli ko'rinishdagi tajriba) ni o'tkazib "Bu nima edi? Buni tushuntirib bering. Bu kashfiyotni birinchi bo'lib kim kashf etgan?" degan savollar bilan murojaat etish va o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin.

"Sherigini top". Bu usulni laboratoriya ishlarida yoki odatdagi dars jarayonida tajribalar o'tkazishdan oldin bajarish mumkin. Fizik tajriba uchun kerakli jihozlarni asboblardan orasidan o'quvchilar mustaqil ravishda ajratib olishadi. Yoki ushbu usulni o'tgan mavzularda olgan bilimlarni takrorlash darslarida ham qo'llash mumkin. Masalan, M.X.O'lmasovning "Mexanika va molekulyar fizika" darsligida "Molekulyar-kinetik nazariya" bobida keltirilgan fizik kattaliklar, formulalar,

kattaliklar belgisi va birliklari bo'yicha o'quvchilar olgan bilimni takrorlash maqsadida qo'llash mumkin. Quyida ushbu metoddan foydalanish bo'yicha namunalar keltirilgan.

“Insert” usuli.

Insertning maqsadi: Mazkur usul o'quvchilarda yangi bilimlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod o'quvchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi. Usulni amalga oshirish tartibi:

- o'qituvchi mashg'ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko'rinishida tayyorlaydi;
- yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta'lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko'rinishida namoyish etiladi;
- ta'lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda tinglovchilar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
“V” – tanish ma'lumot			
“?” – mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak			
“+” bu ma'lumot men uchun yangilik			
“-” bu fikr yoki mazkur ma'lumotga qarshiman?			

Insert- bu matn bilan ishlaganda faollikni qo'llab- quvvatlash uchun kuchli vositadir.

Masalan, “Termodinmikaning birinchi qonuni va uning tadbiqlari” mavzusi shu usulni qo'llasak:

1-matn.

Sistema ichki energiyasining o'zgarishi ikki xil: 1) mexanik ish bajarish; 2) issiqlik miqdori uzatish usullari bilan amalga oshirilishi mumkin. Issiqlik miqdori va bajarilgan ish orasidagi munosabatni ko'rish uchun qizdirilayotgan choynakni misol

qilamiz.choynak olayotgan issiqlik miqdori ichidagi suvning qizishiga, ya'ni suvning ichki energiyasi ortishiga va suv bug'lari choynak qopqog'ini ko'targanda tashqi kuchlarga qarshi (qopqoqning og'irlik kuchi) bajariladigan ishga sarflanadi. Bu jarayon uchun energiyaning saqlanish va aylanish qonuni:

$$Q = \Delta U + A$$

ko'rinishga ega bo'ladi.

Jismga beriladigan issiqlik miqdori uning ichki energiyasini orttirishga va tashqi kuchlarga qarshi ish bajarishga sarflanadi.

Agar jismga issiqlik miqdori berilayotgan bo'lsa, issiqlik miqdori musbat, agar jismdan olinayotgan bo'lsa, manfiy ishora bilan olinadi. Shuningdek, agar jism tashqi kuchlarga qarshi ish bajarayotgan bo'lsa, ish musbat, tashqi kuchlar jism ustida ish bajarayotgan bo'lsa, ish manfiy bo'ladi.

2-matn

Ideal gazning hajmi o'zgarmay, uning bosimi va temperaturasi o'zgarsa bu jarayon izoxorik jarayon deyiladi. Agar gazning hajmi o'zgarmasa, tashqi kuchlarga qarshi ish bajarilmaydi. Issiqlik miqdori faqat gazning ichki energiyasini o'zgartirishga, shqacha aytganda temperaturaning ko'tarilishiga sarflanadi.

Ideal gazning bosimi o'zgarmay, uning hajmi va temperaturasi o'zgarsa bu jarayon izobarik jarayon deyiladi. Bunda gazga berilgan issiqlik miqdorining bir qismi uning ichki energiyasini orttirishga, bir qismi esa tashqi kuchlarga qarshi ish bajarishga sarflanadi.

Ideal gazning temperaturasi o'zgarmay, uning hajmi va bosimi o'zgarsa bu jarayon izotermik jarayon deyiladi. Agar gazning temperaturasi o'zgarmasa, demak, uning ichki energiyasi ham o'zgarmaydi. Bunday jarayonda berilgan issiqlik miqdori faat ish bajarishga sarflanadi.

3-matn

Atrof- muhit bilan issiqlik miqdori almashmasdan ro'y beradigan jarayonga adiabatik jarayon deyiladi.

Adiabatik jarayonga tez ro'y beradigan jarayonlar misol bo'ladi. Misol uchun gaz tez siqilganda bajarilgan ish uning temperaturasining, ya'ni ichki energiyasining ortishiga olib keladi. Temperatura ortishi natijasida atrofga issiqlik miqdori tarqalishi uchun esa ma'lum vaqt kerak. Shuning uchun ham issiqlik miqdori 0 ga teng. Ichki

yonuv dvigatelida yoqilg'i aralashmasining yonishi adiabatik jarayonga misol bo'ladi. adiabatik jarayonda ish faqat ichki energiyaning o'zgarishi hisobiga bajariladi.

<i>Belgilar</i>	<i>1-matn</i>	<i>2-matn</i>	<i>3-matn</i>
“V” – tanish ma'lumot		V	
“?” – mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak			
“+” bu ma'lumot men uchun yangilik	+		+
“_” bu fikr yoki mazkur ma'lumotga qarshiman?			

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashdan maqsad o'qituvchining haqiqiy o'qituvchilik faoliyatiga o'tishi, ya'ni u bolani o'qitishi emas, o'quvchilarning bilimlarni o'rganish, o'zlashtirish bo'yicha mehnatiga rahbarlik qilish, ularga qulay, oson, maqsadga tez yetkazadigan va samarali yo'l-yo'riqlar, usullarni to'g'ri tanlab ko'rsatish va amalda samarali qo'llash orqali o'z pedagogik mahoratini hamda o'quvchilarning bilimlari sifati va tarbiyalanganlik darajasini muntazam oshirib borishga erishishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami.-Toshkent, 2017.

2.Q.Suyarov, A.Husanov, L.Xudoyberdiyev “Fizika (Mexanika va molekulyar fizika).Akademik litsey talabalari uchun o'quv qo'llanma.-Toshkent. “O'qituvchi”. 2004

3.M.H.O'lmasova “Fizika (Mexanika va molekulyar fizika).Akademik litseylar uchun o'quv qo'llanma.-Toshkent. “Cho'lpon nomidagi nashriyot matbaa uyi” . 2010

4.Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2021- yil 10-martdagi 110- son buyrug'i bilan tasdiqlangan namunaviy dastur.

5.D.Ro'ziyeva, M.Usmonboyeva, Z.Holiqova “interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi” Metodik qo'llanma. –Toshkent.Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti. 2013

Azotli o'g'itlar shakllarining gidroponika usulida o'stirilgan pomidorning o'sish va rivojlanishiga ta'siri

Nurullayev B., Qo'chqorov D., Ortikov T. (ortikovt@mail.ru) ([https:// orcid.org/0009-0003-1370-3469](https://orcid.org/0009-0003-1370-3469))

Samarqand davlat universiteti

Аннотация. Мақолада иссиқхона шароитида кокос қипиғи асосида гидропоника усулида ўстирилган помидор биометрик кўрсаткичларига азотли ўғит шакллари таъсири бўйича олинган маълумотлар келтирилган. Азотли ўғит шаклларида калий нитрат, аммоний сульфат ва карбимиднинг помидор ўсимлиги бўйи, барг сони, барг юзаси ва бўғим оралиғи узунлиги каби биометрик кўрсаткичларга таъсири таҳлил қилинган. Ушбу кўрсаткичларга таъсири бўйича энг яхши азотли ўғит шакли калий нитрат, энг кучсиз аммоний сульфат эканлиги исботланди. Карбамид бу борада оралик ўринни эгаллади.

Калит сўзлар: помидор, ўсимлик, азотли ўғит, шакл, иссиқхона, гидропоника, кокос қипиғи, ўсимлик бўйи, барг сони, барг юзаси, бўғим оралиғи

Аннотация. В статье приведены данные о влиянии форм азотных удобрений на биометрические показатели растений помидора, выращенных на гидропонном способом на основе кокосовой стружки в условиях теплицы. Анализировано влияние форм азотных удобрений, таких как нитрат калия, сульфат аммония, карбамид на рост, количество и площадь листьев, длину междоузлий растений помидора. Доказано, что самое лучшее удобрение по действию на эти показатели является нитрат калия, самое худшее – сульфат аммония. Карбамид в этом списке занимал промежуточное положение.

Ключевые слова: помидор, растение, азотное удобрение, форма, теплица, гидропоника, кокосовая стружка, рост растений, количество листьев, площадь листьев, междоузлия

Annotation. The article presents data on the influence of forms of nitrogen fertilizers on the biometric parameters of tomato plants grown hydroponically on the basis of coconut shavings in a greenhouse. The influence of forms of nitrogen fertilizers, such as potassium nitrate, ammonium sulfate, urea, on the growth, number and area of leaves, and the length of internodes of tomato plants was analyzed. It has been proven that the best fertilizer in

terms of its effect on these indicators is potassium nitrate, the worst is ammonium sulfate. Urea occupied an intermediate position in this list.

Key words: tomato, plant, nitrogen fertilizer, form, greenhouse, hydroponics, coconut shavings, plant growth, number of leaves, leaf area, internode

Kirish. Hidroponika usulida pomidor yetishtirishda o'simliklarning azotli oziqlanishi muxim ahamiyatga ega. Azot o'simliklar uchun eng muxim oziq element hisoblanadi. Azotli o'g'itlarning me'yori bilan birga shakllari ham muxim ahamiyatga ega [1;2;3;4;5]. Bu ayniqsa hidroponika usulida o'simliklar o'stirilganda yanada muxim o'rin tutadi. Hidroponika usulida o'stirilgan pomidorning xosildorligi ko'p jihatdan azotli oziqlanishga bog'liq bo'ladi. Chunki bu suvli muxitdagi ionlar antagonizmida ham muxim ahamiyatga ega. Kokos qipiqlari asosidagi hidroponikada ammoniy, nitrat va amid shaklda qo'llanilgan azotli o'g'itlar bir xil me'yorda ham o'simlik o'sishi, rivojlanishi, generativ organlarini hosil qilishi, hosil to'plashiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Ushbu masalalarni tadqiq qilish dolzarb masala hisoblanadi. Shuning uchun issiqxona sharoitida kokos qipiqlari asosida o'stirilgan pomidor o'simligi o'sishi va rivojlanishiga azotli o'g'it shakllarini ta'sirini o'rganish maqsadida maxsus tajriba olib borildi.

Tadqiqot obyekti, o'tkazish sharoiti va usullari. Tadqiqot obyekti bo'lib pomidor o'simligi duragayi Pink Paradise F1 va kokos qipig'i hisoblandi.

Tajriba sxemasi 3 ta variantdan iborat bo'lib, bunda variantlar B bochkadagi azot shakllari bilan farq qildi. 1-variantda azotli o'g'it sifatida kaliy nitrat, ikkinchi variantda ammoniy sulfat va 3-variantda karbamid ishlatildi. Variantlar A bochkaning tarkibi bilan farq qilmadi. B bochkadagi kaliy miqdori barcha variantlarda bir xil qilib olindi. Buning uchun 2 va 3-variantlarda kaliy sulfatning me'yori oshirildi. Pomidor o'simliklarini oziqlantirish o'simlik fazalariga qarab uch xilda amalga oshirildi (1-jadval). Pomidor hosili har bir yarus uchun alohida tarozida tortish orqali hisoblandi. Bir tup o'simlikda 1-2 yaruslarda 5 ta dan 10 ta pomidor mevasi, 3-4 yaruslarda 4 ta dan 8 ta meva, 5-7 yaruslarda 3 ta dan 9 ta meva pishib yetilishga qoldirildi.

1-jadval

**Pomidor o'simligini turli xil fazalarda o'g'itlash va oziqlantirish sxemalari
(variantlar)**

Pomidor ko'chati kakos substratiga ekilgandan 3-yarus gullari ochilgunga qadar beriladigan mineral o'g'itlar		
<p>1-variant</p> <p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 100 kg Kaliy nitrat KNO_3 20kg Temir II sulfat FeSO_4 1.2kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kaliy nitrat KNO_3 25kg Kaliy sulfat K_2SO_4 21kg Mono kaliy fosfat (0.52.34) 22kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 250gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>2-variant</p> <p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 100 kg Kaliy nitrat KNO_3 20kg Temir II sulfat FeSO_4 1.2kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Ammoniy sulfat $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ 16.31 Kaliy sulfat K_2SO_4 42.52kg Mono kaliy fosfat (0.52.34) 22kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 250gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>3-variant</p> <p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 100 kg Kaliy nitrat KNO_3 20kg Temir II sulfat FeSO_4 1.2kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Karbamid $(\text{NH}_2)_2\text{CO}$ 7.52 Kaliy sulfat K_2SO_4 42.52kg Mono kaliy fosfat (0.52.34) 22kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 250gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>
Pomidorning 3-yarus gullari ochilganidan 5-yarus gullari ochilgunga qadar	Pomidorning 3-yarus gullari ochilganidan 5-yarus gullari ochilgunga qadar	Pomidorning 3-yarus gullari ochilganidan 5-yarus gullari ochilgunga qadar

1-Variant	2-Variant	3-Variant
<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 110kg Kaliy nitrat KNO_3 24kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 1.8kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kaliy nitrat KNO_3 26kg Kaliy sulfat K_2SO_4 25kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 22kg Monoammoniy fosfat 4kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 285gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 110kg Kaliy nitrat KNO_3 24kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 1.8kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Ammoniy sulfat $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ 16.96 Kaliy sulfat K_2SO_4 47.38kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 22kg Monoammoniy fosfat 4kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 285gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 110kg Kaliy nitrat KNO_3 24kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 1.8kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Karbamid $(\text{NH}_2)_2\text{CO}$ 7.82 Kaliy sulfat K_2SO_4 47.38kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 22kg Monoammoniy fosfat 4kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 285gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>
1-variant	2-variant	3-variant
Pomidorning 5-yarus gullari ochilganidan boshlab 8-yarus gullari ochilgunga qadar	Pomidorning 5-yarus gullari ochilganidan boshlab 8-yarus gullari ochilgunga qadar	Pomidorning 5-yarus gullari ochilganidan boshlab 8-yarus gullari ochilgunga qadar

<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 125 kg Kaliy nitrat KNO_3 27kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 2.2kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kaliy nitrat KNO_3 28kg Kaliy sulfat K_2SO_4 32kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 24kg Monoammoniy fosfat 5kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 350gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 125 kg Kaliy nitrat KNO_3 27kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 2.2kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Ammoniy sulfat $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ 18.26kg Kaliy sulfat K_2SO_4 56.1kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 24kg Monoammoniy fosfat 5kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi H_3BO_3 350gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>	<p>A-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Kalsiy nitrat $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$ 125 kg Kaliy nitrat KNO_3 27kg Temir II sulfat 12% FeSO_4 2.2kg</p> <p>B-bakga solinadigan mineral o'g'itlar. Karbamid $(\text{NH}_2)_2\text{CO}$ 8.42kg Kaliy sulfat K_2SO_4 56.1kg Monokaliyfosfat (0.52.34) 24kg Monoammoniy fosfat 5kg Magniy sulfat MgSO_4 50kg Borat kislotasi kislota H_3BO_3 350gr Rux sulfat ZnSO_4 215gr Marganes sulfat 225gr Mis sulfat CuSO_4 Molibden 12 gr</p>
---	--	---

Biometrik o'lchashlar umumqabul qilingan uslublarda olib borildi.

Tadqiqot natijalari. Azotli o'g'itlarni turli shakllarda qo'llash pomidor o'simligi o'sish rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. B bochkada azotni kaliy nitrat shaklida qo'llanilishi pomidor o'simligi bo'yi va bitta o'simlikdagi barg soniga ijobiy ta'sir qilib ushbu ko'rsatkichlarni eng yuqori bo'lishini ta'minladi. Kaliy nitratni ammoniy sulfat va karbamidga almashtirish hamda kaliy nitratdagi kaliyni kaliy sulfat hisobiga qoplash kokos

qirqimlarida gidroponika usulida o'stirilgan pomidor biometrik ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Pomidorni o'sish dinamikasi va barg to'plashi uchun nitrat shaklidagi azot eng optimal ta'sir ko'rsatadi. Masalan, 30.08 sanada pomidor o'simligi bo'yi 1-variantda 31 sm bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2 va 3-variantlarda mos ravishda 27 va 29 sm ni tashkil etdi. 16.03.2023 sanasida ushbu ko'rsatkichlar tegishlicha 234, 195 va 225 sm ga teng bo'ldi (2-jadval). Demak, kaliy nitrat o'g'iti ammoniy sulfat va karbamidga nisbatan pomidor o'simligi o'sishiga kuchliroq ta'sir ko'rsatadi. Karbamidning pomidor o'simligi o'sshiga ta'siri ammoniy sulfatnikidan yuqori bo'ldi.

Pomidor o'simligi biometriyasida barglar soni ham juda muhim ahamiyatga ega. Chunki fotosintez asosan barglarda boradi va o'simlik quruq moddasini to'planishida asosiy rolni o'ynaydi. Quruq modda o'simlik bo'yi, massasi, organlarni hosil bo'lishi va hosilni to'planishiga xizmat qiladi.

2-jadval

Azotli o'g'itlar shakllarini kokos qirqimlari asosidagi gidroponika usulida yetishtirilgan pomidor o'simligi bo'yiga ta'siri, sm

Sana	16.08.2	30.08.2	27.09.2	27.10.2	28.11.2	26.12.2	30.01.2	16.03.2
Variantlar	2	2	2	2	2	2	3	3
1	14	31	84	129	179	193	203	234
2	13	27	75	110	145	168	187	195
3	13	29	81	125	174	189	197	225

B bochkadagi azotni kaliy nitrat, ammoniy sulfat va karbamid shakllarida bo'lishi bitta pomidor o'simligidagi barglar soniga turlicha ta'sir ko'rsatdi (3-jadval). Bitta pomidor o'simligidagi barglarning eng yuqori miqdori azot manbai sifatida kaliy nitrat o'g'iti qo'llanilganda kuzatiladi. Kaliy balansi saqlangan holda azotni ammoniy sulfat va karbamid shakllarida qo'llash bitta pomidor o'simligidagi barglar sonini kamayishiga olib keladi. Eng past ko'rsatkich ammoniy sulfat o'g'iti berilganda kuzatiladi. Demak, karbamidning barg soniga ta'siri ammoniy sulfatnikidan yuqori. Lekin, kaliy nitrat eng optimal ta'sirga ega. Masalan, 30.08.2022 sanada bitta pomidor o'simligidagi barglar soni kaliy nitrat ishlatilgan 1-variantda 11 dona bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkich ammoniy sulfat va karbamid ishlatilgan 2 va 3-variantlarda mos ravishda 9 va 10 ta ni tashkil etdi. 16.03.2023 sanada bu ko'rsatkich

variantlar bo'yicha yuqoridagiga mos ravishda 51; 41 va 47 dona bo'lishi kuzatildi (3-jadval). Shunday qilib, kaliy nitrat, ammoniy sulfat va karbamid bitta pomidor o'simligidagi barglar soniga kokos qirqimlariga asosidagi gidroponika sharoitida turlicha ta'sir ko'rsatadi. Bunda eng kuchli ta'sirga kaliy nitrat va eng kuchsiz ta'sirga ammoniy sulfat ega ekanligi aniqlandi.

3-jadval

Azotli o'g'itlar shakllarini kokos qirqimlari asosidagi gidroponika usulida yetishtirilgan pomidor o'simligi barglar soniga ta'siri, dona

Sana	16.08.2	30.08.2	27.09.2	27.10.2	28.11.2	26.12.2	30.01.2	16.03.2
Variantlar	2	2	2	2	2	2	3	3
1	6	11	23	27	33	37	45	51
2	5	9	16	21	26	30	35	41
3	5	10	21	26	31	34	41	47

Pomidor o'simligi yaruslari orasidagi masofa ham muhim ahamiyatga ega. B bochkadagi azot shakllarini o'zgarishi issiqxonada o'stirilayotgan pomidor o'simligi yarus oralig'iga ta'sir qilishi aniqlandi. Bunda 1-variantda, ya'ni kaliy nitrat azot manbai sifatida ishlatilganda pomidor yaruslari orasidagi masofa eng kata ko'rsatkichga ega bo'ldi. Azot manbai sifatida ammoniy sulfat qo'llanilganda pomidor yaruslari oralig'i eng kichik qiymatga ega bo'ldi. Karbamid qo'llanilganda poya yarusi oralig'i o'rtacha holatda bo'ldi. Birinchi yarusdan yuqori yaruslarga qarab yaruslar orasidagi masofa kamayib bordi. Bu yaruslar orasidagi eng kichik masofa 6- va 7-yaruslar orasida kuzatildi. Bu holat uchala variantda ham qayd etildi. Masalan, 1- va 2- yaruslar oralig'idagi masofa 1-variantda 32 sm, 2-variantda 28 sm, 3-variantda 30 sm bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkichlar 2- va 3- yaruslar oralig'ida yuqorida keltirilgan variantlar bo'yicha 30; 27; 30 sm ni tashkil etdi(4-jadval). 3- va 4-yaruslar oralig'i azot manbai sifatida kaliy nitrat ishlatilgan 1-variantda 28 sm bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkich azot manbai sifatida ammoniy sulfat qo'llanilgan variantda 25 sm, azot manbai sifatida karbamiddan foydalanilgan 3-variantda 27 sm ga teng bo'ldi. 4- va 5- yaruslar oralig'i yuqoridagi variantlarga mos ravishda 27, 23, 27 sm bo'lishi kuzatildi(4-jadval). Demak, yuqori yaruslarga qarab yaruslar orasidagi masofa qisqarib boradi. Eng kichik masofa 6- va 7-yaruslar oralig'ida qayd etildi. Ushbu yaruslar oralig'idagi masofa azot manbai sifatida

kaliy nitrat ishlatilgan 1-variantda 26 sm bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkich azot manbai sifatida ammoniy sulfat qo'llanilgan 2-variantda 20 sm va azot manbai sifatida karbomid qo'llanilgan 3-variantda 25 sm ga teng bo'ldi(4-jadval). Barcha yaruslar bo'yicha o'rtacha masofa 1-variantda 28,3 sm bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2-variantda 24,3 sm, 3-variantda 27,5 sm ni tashkil etdi. Demak, kaliy nitrat, ammoniy sulfat va karbamid azot manbai va azot shakli sifatida issiqxonada yetishtirilgan pomidor yaruslari oralig'idagi masofaga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Eng kuchli ta'sirga kaliy nitrat, eng kuchsiz ta'sirga ammoniy sulfat ega.

O'simliklarning barg yuzasi ham muhim ahamiyatga ega. O'simliklardagi fotosintez jarayoni asosan barglarda boradi. Shuning uchun barg yuzasi assimilyasion yuza deb ataladi. Barg yuzasi kattalashishi bilan fotosintezning mahsuldorligi ortib boradi. Shuning uchun azotni o'g'it shakllarini kokos qipig'iga asoslangan gidroponika usulida yetishtirilayotgan pomidor o'simligi barg yuzasiga ta'sirini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi. Umuman olganda, pomidor o'simligining butun o'suv davri davomida bitta o'simlikdagi barg yuzasi ortib bordi. Pishish fazasiga kelib eng yuqori qiymatga ega bo'ldi. Gidroponika usulida pomidor yetishtirishda azotli o'g'itlarni turli shakllarda qo'llash bitta pomidor o'simligidagi barg yuzasini ortishiga olib keldi. Bu holat o'suv davrining barcha fazalarida kuzatildi. Kokos qipig'i asosida gidroponika usulida o'stirilayotgan pomidor o'simligidagi barg yuzasi azot manbai sifatida kaliy nitrat qo'llanilgan 1-variantda eng kata qiymatga ega bo'ldi. Azot manbai sifatida ammoniy sulfat ishlatilgan 2-variantda bitta pomidor o'simligidagi barg yuzasi eng kichik qiymatga ega bo'ldi. Azot manbai sifatida karbomid qo'llanilganda bitta pomidor o'simligidagi barg yuzasi ammoniy sulfat qo'llanilgan 2-variantdagidan yuqori bo'ldi. Masalan, azot manbai sifatida kaliy nitrat qo'llanilgan 1-variantda kokos qipig'i asosidagi gidroponika usulida yetishtirilgan bitta pomidor o'simligidagi barg yuzasi 6.10 sanada 24,5 dm², 6.11 sanada 30,7 dm², 10.12 sanada 33,5 dm², 10.01 sanada 48,6 dm², 10.02 sanada 55,6 dm², 10.03 sanada 60,5 dm² bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkich azot manbai sifatida ammoniy sulfat qo'llanilgan 2-variantda yuqoridagi sanalarga mos ravishda 17,6; 21,8; 26,6; 38,4; 47,8; 51,6 dm², azot manbai sifatida karbamid qo'llanilgan 3-variantda tegishlicha 20,7; 26,3; 29,8; 43,7; 51,6; 57,8 dm² bo'lishi aniqlandi(5-jadval). Demak, azotli o'g'itlar shakli kokos qipig'i asosida gidroponika usulida yetishtirilgan pomidor o'simligi barg yuzasiga butun o'suv davri sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu borada eng kuchli ta'sirga kaliy nitrat, eng kuchsiz ta'sirga ammoniy sulfat ega, karbomid oraliq holatni egallaydi.

4-jadval

Azotli o'g'itlar shakllarining gidroponika usulida o'stirilgan pomidor yaruslari orasidagi masofaga ta'siri

t/r	Yarus	1-variant. Yaruslar orasidagi masofa, sm	2-variant. Yaruslar orasidagi masofa,sm	3-variant. Yaruslar orasidagi masofa, sm
1	1-2	32	28	30
2	2-3	30	27	30
3	3-4	28	25	27
4	4-5	27	23	27
5	5-6	27	23	26
6	6-7	26	20	25
7	Variant bo'yicha o'rtacha, sm	28,3	24,3	27,5

O'simliklarning barg yuzasi ham muhim ahamiyatga ega. O'simliklardagi fotosintez jarayoni asosan barglarda boradi. Shuning uchun barg yuzasi assimilyasion yuza deb ataladi. Barg yuzasi kattalashishi bilan fotosintezning mahsuldorligi ortib boradi. Shuning uchun azotni o'g'it shakllarini kokos qipig'iga asoslangan gidroponika usulida yetishtirilayotgan pomidor o'simligi barg yuzasiga ta'sirini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi. Umuman olganda, pomidor o'simligining butun o'suv davri davomida bitta o'simlikdagi barg yuzasi ortib bordi. Pishish fazasiga kelib eng yuqori qiymatga ega bo'ldi. Gidroponika usulida pomidor yetishtirishda azotli o'g'itlarni turli shakllarda qo'llash bitta pomidor o'simligidagi barg yuzasini ortishiga olib keldi. Bu holat o'suv davrining barcha fazalarida kuzatildi. Kokos qipig'i asosida gidroponika usulida o'stirilayotgan pomidor o'simligidagi barg yuzasi azot manbai sifatida kaliy nitrat qo'llanilgan 1-variantda eng kata qiymatga ega bo'ldi. Azot manbai sifatida ammoniy sulfat ishlatilgan 2-variantda bitta pomidor o'simligidagi barg yuzasi eng kichik qiymatga ega bo'ldi. Azot manbai sifatida karbamid qo'llanilganda bitta pomidor o'simligidagi barg yuzasi ammoniy sulfat qo'llanilgan 2-variantdagidan yuqori bo'ldi. Masalan, azot manbai sifatida kaliy nitrat qo'llanilgan 1-variantda kokos qipig'i asosidagi gidroponika usulida yetishtirilgan bitta pomidor o'simligidagi barg yuzasi 6.10

sanada 24,5 dm², 6.11 sanada 30,7 dm², 10.12 sanada 33,5 dm², 10.01 sanada 48,6 dm², 10.02 sanada 55,6 dm², 10.03 sanada 60,5 dm² bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkich azot manbai sifatida ammoniy sulfat qo'llanilgan 2-variantda yuqoridagi sanalarga mos ravishda 17,6; 21,8; 26,6; 38,4; 47,8; 51,6 dm², azot manbai sifatida karbamid qo'llanilgan 3-variantda tegishli 20,7; 26,3; 29,8; 43,7; 51,6; 57,8 dm² bo'lishi aniqlandi(5-jadval). Demak, azotli o'g'itlar shakli kokos qipig'i asosida gidroponika usulida yetishtirilgan pomidor o'simligi barg yuzasiga butun o'suv davri sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu borada eng kuchli ta'sirga kaliy nitrat, eng kuchsiz ta'sirga ammoniy sulfat ega, karbamid oraliq holatni egallaydi.

5-jadval

Gidroponika usulida yetishtirilayotgan pomidor barg yuzasiga azotli o'g'itlar shakllarining ta'siri

Variantlar	Bir tup o'simlikdagi barg yuzasi, dm ²					
	6.10.	6.11	10.12	10.01	10.02	10.03
1	24.5	30.7	33.5	48.6	55.6	60.5
2	17.6	21.8	26.6	38.4	47.8	51.6
3	20.7	26.3	29.8	43.7	51.6	57.8

Xulosa. Azotli o'g'itlarning turli shakllari gidroponika usulida o'stirilgan pomidorning biometrik ko'rsatkichlariga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Bunda azotli o'g'itlarni kaliy nitrat shaklida qo'llash eng yaxshi natijani beradi va pomidorning biometrik ko'rsatkichlari optimal ko'rinishga keladi.

Adabiyotlar

1.Петров А.Ф., Коваль Ю.И., Лицков В.Ю.,Влияние различных форм азотных удобрений на урожайность томата//Инновации и продовольственная безопасность. 2019, №2. -С.145-150 <https://doi.org/10.31677/2311-0651-2019-24-2-145-151>

2.Романевич Д.И., Мастеров А.С., Радченко Н.В. Влияние сроков внесения и форм азотных удобрений на семенную продуктивность редки масличной//Вестник Белорусской государственной сельскохозяйственной академии. 2019. -С.126-130

3.Хайруллин А.М., Багаутдинов Ф.Я., Гайфуллин Р.Р., Валитов А.В., Ахияров Б.Г. Влияние форм азотных удобрений на урожайность биохимический состав семян рапса ярового// Пермский аграрный вестник. №2 (26), 2019. -С.101-109

4.Мирзакулова Г.М. Влияние форм азотных удобрений на урожайность хлопка сорта «Андижан 37» // Универсум: технические науки: электрон. научн. журн., 2020. 11(80). URL: <https://7universum.com/ru/tech/archive/item/10929> (дата обращения: 26.11.2020).

5.Абарова У.Э. Влияние различных форм азотных удобрений на урожайностьсортов ячменя//Почвоведение и агрохимия. 2009, 4(1): 93-102

TOSHKENT METROPOLITENIDA ISH TAHLILI

Toshkent davlat transport universiteti Magistratura bo'limi MHXT-6 guruh talabasi

Pardaboyev Humoyun Ravshan o'g'li

humoyunpardaboyev@gmail.com

+998904003515

Annotatsiya. Maqolada Toshkent Metropolitenida yo'lovchilarga qulaylik tug'dirish maqsadida vagonlarning eskirgan turlarini yangilash, bekatlarda yorug'lik miqdori kam bo'lganlari inobatga olgan holda yorug'lik miqdorini normallashtirish, kassa atrofida yo'lovchilar kutib qolmasligi uchun kassa hodimlarini ko'paytirishbundan tashqari ish grafiklariga mos ish tahlili va shu kabi muammolarning yechimlar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar. Axoli soni, qulayliklar, muammolar, harakat xavfsizligi, tig'iz vaqtlar, statistika natijalari.

Аннотация. В статье рассматривается модернизация устаревших типов вагонов в Ташкентском метрополитене с целью повышения комфорта пассажиров, нормализация количества освещения на станциях с учетом низкого количества света, увеличение персонала кассы, чтобы пассажиры не ждали вокруг кассы, а также анализ работы, соответствующий графику работы, и решения аналогичных проблем.

Ключевые слова. Количество осей, удобства, проблемы, безопасность движения, время простоя, статистика результатов.

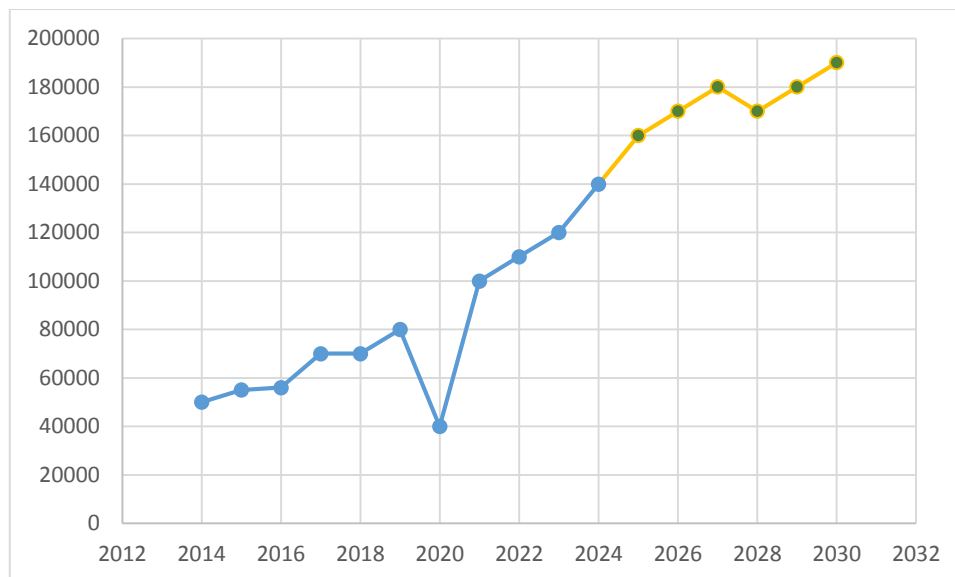
KIRISH.

Hozirgi kunga kelib, dunyo zamonaviylashib, rivojlanib, o'zgarib, yangi texnikalarga ehtiyoj sezib bormoqda. Shu sababli ham butun hamjamiyatimiz yangiliklarni kashf etish, hali ishlanmagan texnikalarni yaratish maqsadida turli xildagi izlanishlarni olib bormoqda. Shu bilan bir qatorda bizning davlatimiz ham ushbu texnologiyalar ortidan ketmoqda. Ushbu texnikalarga transport sohasini misol qilib olishimiz mumkin. Butun dunyo hozirgi kunga kelib, avtomobil, avtobus, metro, poyezd, samalyotga ehtiyoj sezmoqda.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Toshkent Metropolitenida tig'iz vaqtlarda harakat xavfsizligini ta'minlash uchun yo'lovchilar sonining ortib ketishini oldini olish ya'ni bunda

yo'lovchilarga qulaylik tug'dirish maqsadida vagonlarning eskirgan turlarini yangilash, bekatlarda yorug'lik miqdori kam bo'lganlarni inobatga olgan holda yorug'lik miqdorini normallashtirish, kassa atrofida yo'lovchilar kutib qolmasligi uchun kassa hodimlarini ko'paytirish, yo'lovchilar poyezddan tushganida qaysi yonalishga ketishlarini bilishlari uchun afishalar sonini ko'paytirish va shu kabi muammolar va ularning yechimlarini tahlil qilamiz.

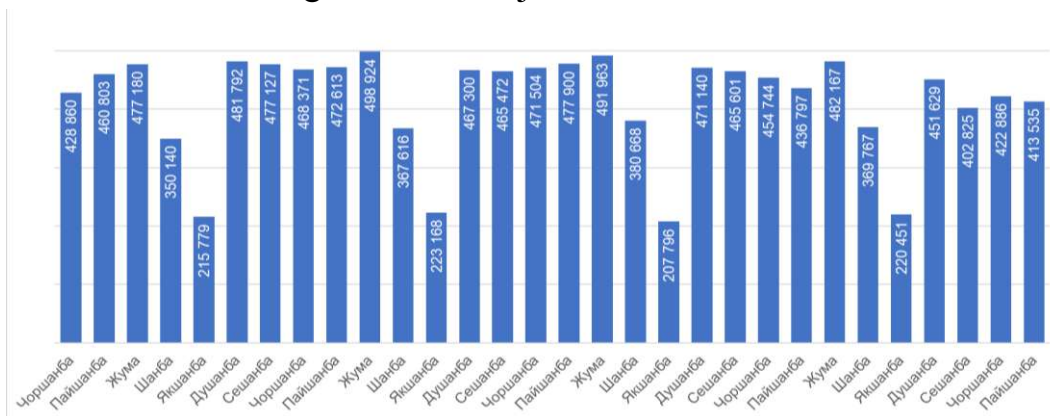

Toshkent metropolitenida yo'lovchi tashish hajmi prognozi

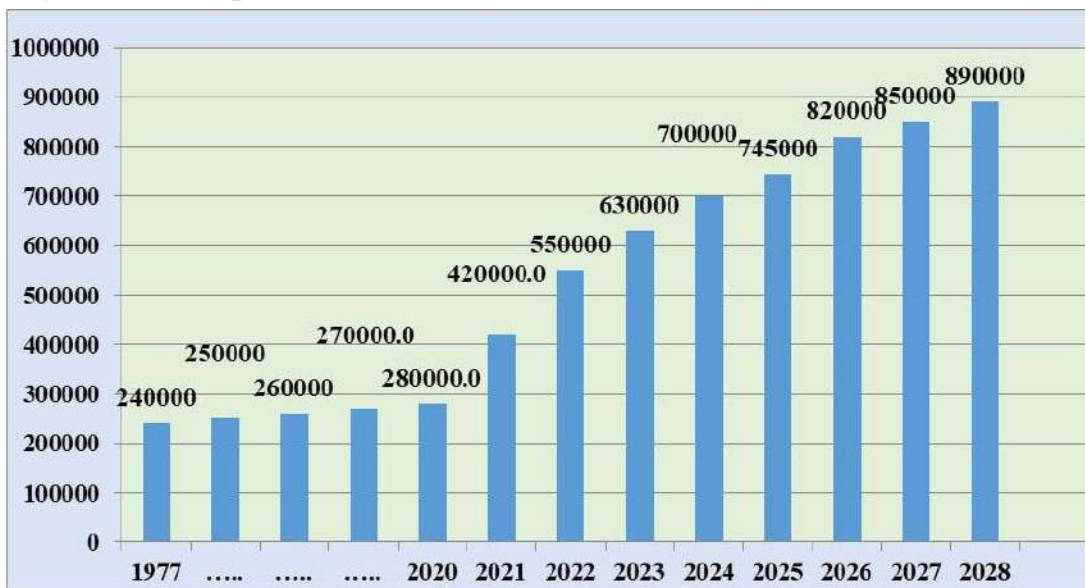
Bugungi kunda uzoqni yaqin, tez va oz fursatda manzilimizga eltayotgan Toshkent metropoliteni O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi huzurida tashkil etilgan unitar korxonaga hisoblanadi. Dastlab temiryo'llari kompaniyasi tarkibiga kirgan. 1977-yilning 6-noyabridan faoliyat yurita boshlagan. Uzunligi jihatidan 67,2 km ni tashkil etib, 4 ta liniya va 48 ta stansiyadan iborat. Bulardan 31 tasi yerosti va qolgan 17tasi yerustki qismini kesib o'tadi. 2016- yildan 16-oktyabrgacha "O'zbekiston temir yo'llari" ning tasarrufida bo'lib, 2021-yil 16- oktyabrdagi PQ- 5260-son qarori bilan "Toshkent metropoliteni" DUK ga aylantirildi va hozirda O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi tasarrufiga o'tkazildi.

Metropolitenida yo'lovchi oqimining o'zgarish dinamikasi tahlili Dashbord usuli asosida hafta kunlari, kun soatlari, Metropoliten yo'nalishlari hamda bekatlari kesimida o'tkazildi. Natijada, kunlik tashilayotgan jami yo'lovchilar soni 473 ming nafar ekanligi aniqladi. Hafta kunlari kesimida kunlik tashilgan yo'lovchilar soni 498 ming nafardan 203 ming nafargacha o'zgarib, haftaning seshanba va juma kunlari o'rtacha tashilayotgan

yo‘lovchilar salmog‘idan mos ravishda 4.7 va 5.2% ko‘p, yakshanba kuni esa 46.1% kam yo‘lovchi tashilayotgani aniqlanadi. Shu sababli, tig‘iz vaqtdagi kunlik yo‘lovchilar o‘zgarish dinamikasi taxlili haftaning seshanba va juma kunlarida o‘tkaziladi.

01.10.2023 yilning statistik ma‘lumotlariga ko‘ra, O‘zbekiston aholisi 36 599 mln.dan, 37 649 mln. ga yetkanini ko‘rsatmoqda. Shunday ekan aholi qatlaminin ortishi o‘z navbatida oziq-ovqat sanoatining jadallashuviga, bog‘cha, maktab, oliygohlarning ortishiga, inson ehtiyojini qondiruvchi barcha tamoyillarning tez suratlarda o‘shishiga imkon yaratadi. Shunday ekan, transport sohasi ham bundan mustasno emas.

Toshkent metropolitenda yo‘lovchilar hajmining o‘zgarishi, va kelajakda yo‘lovchilar sonining kutilayotgan ortishi.

Binobarin transport vositalaridan foydalanishning qonun-qoiadalari, joylarda avtobus qatnovlarining sonining ortishi, oliygohlardagi darslar boshlanish soatlarning ketma-ketlikda qo'yilganligi, xavfsizlikning universal vakolatidir. Ayniqsa metropolitandagi holatlar yuzasidan ham chora-tadbirlar ko'rib chiqilmoqda. Metropolitenlarning tarkibiy jihatini ko'paytirish shular jumlasidandir. Albatta turli hil noqulayliklarning kelib chiqish sabablari, Toshkent metropolitenida tig'iz soatlarda harakat xavfsizligini ta'minlash ham bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir.

XULOSA. So'nggi yillarda metropoliten qamrovini kengaytirish maqsadida qo'shimcha 32 kilometr yo'l qurildi, 21 ta yangi stansiya ishga tushirildi. 15 ta zamonaviy metro poyezdlari olib kelindi. Yangi yo'nalishlar poytaxtning Yashnobod, Mirobod, Sergeli, Yangihayot va Yunusobod tumanlaridan o'tib, aholining kundalik qatnoviga qulaylik yaratdi. Bugungi kunda metropolitendan foydalanadigan yo'lovchilar soni 5 barobarga oshib, kunlik qatnov 720 mingtaga yetdi. Kunning tig'iz vaqtida poyezdlar kelish vaqti avvalgi 5-7 daqiqadan 2 daqiqagacha qisqardi.

ADABIYOTLAR

1. Dilmurod Butunov Baxodirovich, Sokijon Khudayberganov Kobiljonovich, Shinpolat Suyunbaev Mansuralievich. *Modeling of unproductive losses in the operation of a sorting station* / European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 2020, Volume 7, Issue 2, Pages 277-290, (https://ejmcm.com/article_2070.html).

2. Ризакулов, Ш.Ш. Основные проблемы обеспечения безопасности движения поездов на железных дорогах Узбекистана / Ш.Ш. Ризакулов // Известие ПГУПС. – 2014. – Вып. 3 (40). – С. 29–36.

3. Dilmurod B. Butunov. *Estimation of inefficient losses in railroad yard operation* / D.B. Butunov, A.G. Kotenko // Emperor Alexander I St. Petersburg State Transport University, 2018, Volume 15, Issue 4, Pages 498-512. (<https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-neproizvoditelnyh-poter-v-rabote-sortirovochnoy-stantsii>)

4. Ризакулов, Ш.Ш. Исследование влияния организационной структуры национальной транспортной компании на систему обеспечения безопасности движения поездов (на примере «Узбекистон темир йуллари» Uzbekistan Railways) / Н.А. Журавлева, Ш.Ш. Ризакулов // Журнал «Sciences of Europe», Прага, Чехия. – 2016. – С. 41-49.

STUDY OF ECOLINGUISTIC ASPECTS OF NEOLOGISMS

Samarkand State Institute of Foreign Languages Student of Master Degree

Azizov Olimjon

ABSTRACT: The article raises the issues of neology and ecolinguistics. The authors specify the criteria of ecolinguistic approach to studying neologisms based on ecolinguistic monitoring which helps to elicit factors that influence the formation of new words, spheres in which they function in language as well as to define the type of new words and number of loanwords among them.

Keywords: neologism, ecolinguistic approach, ecolinguistic monitoring, loanword, language ecology.

INTRODUCTION: The electronic revolution in the second half of the twentieth century caused the scientific and technical progress to speed up, and these processes were immediately reflected in language. Every year lexicographers register hundreds of new words. According to the survey carried out by Global Language Monitor, the English language obtains a new word every 98 minutes [4, 34].

We define neologisms as “words or word combinations which are innovative in their form or meaning in a fixed moment in time and carrying a new social and cultural reference” [6, 68].

The diversity of opinions about the nature, functions and classification of neologisms gives opportunities and material for new lines of linguistic research of the neonomination process.

One of such new lines of research is the study of neologisms from the perspective of ecolinguistics which we interpret as “a new research area of studying the linguistic habitat of an individual and the society aimed at eliciting the laws, principles and rules common for both the ecology and language development” [7, 143]. The idea that neolinguistic and ecolinguistic research works share is understanding a language as an ecosystem which can change or generate new words, alter the meanings of existing words or regulate itself. We agree with the linguist S.V. Ionova who thinks that the growing ecological crisis has served as one of the reasons for the formation of the ecolinguistic scientific paradigm: the philosophy of nature protection came to contradiction to the dominating anthropocentric ideology [3].

The ecolinguistic approach in neology should definitely include the analysis of the factors that influence the language ecosystem and give rise to new words as well as the analysis of the language spheres where these new words function. This approach also implies the type identification of new words and estimation of the number of loanwords among them. Thus, the ecolinguistic approach in neology will help to find the “unhealthy” tendencies or trends in language usage, avoid its potential contamination by neologisms-loanwords and its vulgarisation.

The ecolinguistic approach in neology can be based on ecolinguistic monitoring which we define as “a continuously functioning system of collecting and analysing extralinguistic and intralinguistic data, conducting additional information and analytical surveys (opinion polls) and estimating (detecting) the language situation and the tendencies of its further development” [8, 154]. The analysis of the findings will help to draw up the necessary measures for keeping or rehabilitating the ecolinguistic language balance.

In the course of our research 3 000 new words that appeared in Dutch and English in the last three decades were selected with the help of the continuous sampling method from the following resources: the dictionaries of new words, lists of neologisms registered annually in such leading dictionaries as Oxford Dictionary and Vandle Woordenboek, collections of new words on web portals and “words of the year” (between the years 1990–2013). Having studied the material we revealed the cardinal changes that the Dutch language experienced in view of the active promotion of global English.

Among intralinguistic changes in the Dutch language ecology we revealed the changes on the phonetic, morphological, lexical and syntactic levels of the language system [9].

1. Changes on the phonetic level.

Until the second half of the twentieth century most anglicisms coined by Dutch conformed to the laws and orthoepic norms of the Dutch language. Yet our research showed that since the last three decades English words have been inclined to keep their phonetic properties in the Dutch language: Dutch *show* (from English *show*) ‘performance’, Dutch *joggen* (from English *jog*) ‘to run as a form of physical exercise’, Dutch *database* (from English *database*) ‘a structured set of data’ etc.

Another change on the phonetic level found in the course of our research is the change in the characteristics of some Dutch phonemes. For example, the forelingual sonorant trill Dutch consonant [r] is becoming backlingual and losing its vibration under the influence of

the English language. Besides, the sound [r] is often not pronounced now in the final position in a syllable: [ˈamstedam] ‘Amsterdam’.

Loanwords bring along new sounds to the Dutch language. For example, the letter *w* of the Dutch alphabet corresponds to the sound [v]: *weekend* [ˈvikent] ‘Saturday and Sunday’ but our research showed that the neologisms that appeared in the Dutch language in the last three decades keep the English pronunciation of this sound: *Windows* [ˈwindous] ‘operating system (computer terminology)’, *website* [ˈwebsait] ‘an Internet location with one or more web pages’ and other examples.

2. Changes on the morphological level.

Some Dutch grammatical categories have also undergone considerable changes and modified their features with the advance of the English language. Traditionally Dutch nouns acquire the plural form by adding the morpheme *-en* to their stem. In spite of that, the morpheme *-s* is also used to form plural. The ending *-s* can be found in the first place in neologisms borrowed from the English language:

budgets ‘financial plans, *tests* ‘sets of questions, *coaches* ‘a comfortable bus’ etc.

Our research showed that adoption of English words with the suffixes *-able* and *-wise* led to the increase in productivity of the similar morphemes *-baar*, *-gewijs* in the Dutch language: *opbelbaar* ‘in a working order’, *prestatiegewijs* ‘performance-wise’ etc.

3. Changes on the lexical level.

The vocabulary of each language is one of the most mobile and flexible elements of the language system, that is why the process of penetration and borrowing of foreign words is natural especially in the era of active intercultural communication. Nevertheless some Dutch linguists express a great concern about the growing number of direct unassimilated anglicisms in the Dutch language. The fact of such sharp increase is also verified by our research. We found that the corpus of Dutch neologisms under our analysis contains 40 % of anglicisms, 20 % out of which are direct borrowings from English [5, 150]. According to the linguist N. van der Sijs, English poses a major threat to the Dutch language in a way that the latter may lose its ability to adjust the imported elements [9, 358].

4. Changes on the syntactic level.

Our research showed that in comparison with other language levels the syntactic level of Dutch is the least subject to changes. The linguist L. Koenen singles out the strengthening of the economy principle which leads to modifications in the structure of the nominal group

inside the Dutch sentence. The example of such changes can be the transformation of the word combination *het in werking treden* into *de inwerkingtreding* 'entering into force' [3, 136]. The effect of English can be found when analysing the set phrases that were borrowed from English by the Dutch language in the last three decades. Among these borrowings are such syntactic calques as *ik ben bang dat* (derived from English *I'm afraid*); *de...-ste ooit* (from English *the...ever*): *de warmest decembermaand ooit* 'the warmest December ever'; *als regel* (from English *as a rule*) etc.

Despite the fact that ecolinguistics is aimed at protecting the health of the language it should not turn into linguistic purism which is focused on fighting against the 'language corruption'. Linguistic purism originated in the nineteenth century in response to the massive expansion of foreign vocabulary. In the twentieth century, particularly after the Second World War, the purist movement in the Netherlands turned against English. Main concern was raised over anglicisms which were understood by purists as words, expressions or constructions which conflict with Dutch structural principles: *frontpagina* 'front page', *onderlijnen* 'underline', *pijplijn* 'pipeline'. Some words were only rejected because their meaning expanded under English influence, like *conservatief* 'careful', *typisch* 'representative' and *uitvinden* 'choose'.

Among the intralinguistic factors that motivate the formation of neologisms we elicited the following tendencies towards 1) linguistic economy; 2) enhancement of the expressiveness of linguistic means; 3) systematisation of the vocabulary; 4) unification of linguistic signs; 5) conversion and the shift in stylistic usage of the words.

Our research showed that the intralinguistic factors that have the greatest impact on the language vocabulary modification are the tendencies towards strengthening the economy principle and enhancing the expressiveness of linguistic means. Moreover the study of these factors in relation to English and Dutch proved there are no new words from a purist point of view. Most of them originate from the resources of each language or are borrowed from other languages.

Full-scale studies of neologisms from the perspective of ecolinguistics are vital nowadays in view of the threat that globalisation and other extralinguistic factors pose to the safety of modern national languages. Our research showed that together with a number of negative changes on all language levels neologisms also cause destandardisation of the language. Since many of them are loanwords neologisms lead to orthographic variability in the Dutch language that

might have a negative effect on lexicographic, didactic or publishing activities: *personeelsdirecteur*, *personeel directeur* 'human resources manager' etc.

Metaphorically speaking neologisms are often referred to as "barometers" of the changes that happen in the society and the shifts in popular social tendencies [1, 15]. On the one hand, new words reflect public consciousness but on the other hand, they influence its development. This contradiction explains the relevance of our research work.

Summing up of all what has just been said, it should be stressed:

The details of how they function, further development of the ecolinguistic approach in neology and methods of ecolinguistic monitoring will allow to minimize the negative influence of globalization processes on the national language.

CONCLUSIONS

Summing up of all what has just been said, it should be stressed:

New vocabulary is the most important material for embodied by means of language concepts, as it reflects the characteristic features of the worldview of the people. Neologism due to its ability not only to reflect, but also to "absorb" the culture of native speakers of the language to which it belongs in recent decades, became a powerful linguistic and social mediator serving to enrich both the language itself and the social environment as a whole.

REFERENCES

1. Stevenson A., ed. Oxford Dictionary of English. Oxford, Oxford University Press, 2010. 2112 p.
2. Word Spy. The Word Lover's Guide to New Words. Available at: <http://www.wordspy.com/>; NEOTERM neologismen nederlands. Available at: <http://www.nlterm.org/neoterm/index.htm>; Oxford Dictionaries. Language matters. Available at: <http://www.oxforddictionaries.com/>; Van Dale. Available at: <http://www.vandale.nl/>.
3. Ionova S.V. Osnovnye napravleniya ekolingvisticheskikh issledovaniy: zarubezhnyy i otechestvennyy opyt [Main Research Trends in Ecolinguistics: Foreign and Local Practices]. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2, Yazykoznanie* [Science Journal of Volgograd State University. Linguistics], 2010, no. 1 (11), pp. 86-93.
4. Koenen L., Rik S. *Peptalk: De Engelse woordenschat van het Nederlands*. 2nd ed. Amsterdam, Nigh en Van Ditmar, 1992. 188 p.

5. Payack J.J.P. *A Million Words and Counting. How Global English Is Rewriting the World*. New York, Citadel, 2008. 224 p.

6. Rets I.V. Natsionalno-kulturnaya spetsifika novoy leksiki niderlandskogo i angliyskogo yazykov [National and Cultural Specifics of New Lexis in Dutch and English]. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2, Yazykoznanie* [Science Journal of Volgograd State University. Linguistics], 2014, no. 1 (20), pp. 66-70.

7. Shamne N.L. Ekolingvisticheskoe issledovanie yazykovogo prostranstva polietnicheskogo regiona [Ecolinguistic Research on Language Space in Polyethnic Region]. *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Seriya "Filologicheskie nauki"*, 2011, no. 8, pp. 143-146.

8. Shamne N.L., Shovgenin A.N. Teoreticheskie osnovy postroeniya algoritma ekolingvisticheskogo monitoringa [Theoretical Basis of Building the Algorithm of Ecolinguistic Monitoring]. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2, Yazykoznanie* [Science Journal of Volgograd State University. Linguistics], 2010, no. 2 (12), pp. 153-161.

9. Sijs N. van. *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook*. Berlin, Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2009, pp. 338-360.

BRIDGING CULTURES THROUGH CLOTHING: A LINGUOCULTUROLOGICAL ANALYSIS AND LEXICOGRAPHICAL INTERPRETATION OF ENGLISH AND UZBEK CLOTHING NAMES

The teacher of Roman-german philology:

Sevara Jumanova

Annotation: Clothing serves as a linguistic and cultural canvas, reflecting the rich tapestry of societies. This article explores the linguoculturological nuances and lexicographical interpretations embedded in the names of clothing items in both English and Uzbek languages.

Аннотация: Одежда служит языковым и культурным холстом, отражающим богатое разнообразие обществ. В данной статье исследуются лингвокультурологические нюансы и лексикографические интерпретации, заложенные в названиях предметов одежды как в английском, так и в узбекском языках.

Keywords: garments, cross-cultural understanding, lexicographical analysis, craftsmanship, borrowings, semantic shifts

Ключевые слова: одежда, межкультурное понимание, лексикографический анализ, мастерство, заимствования, смысловые сдвиги

The word "dress" can be traced back to the Old French verb "drecier," meaning to direct or set straight. In the context of clothing, it was used to describe the action of arranging or putting on garments. Up until the start of the nineteenth century there had not been, in the true sense of the word, a history of dress, but only studies in ancient archaeology or of qualitative inventories of garments.

At first, the history of dress was an essentially romantic notion, either providing artists, painters or men of the theatre with the necessary figurative elements of 'local colour'. Today, the word "dress" is a versatile term used to describe a wide range of garments, typically worn by individuals. It can refer to both everyday clothing and more formal or specialized attire. The term is also commonly used in the context of women's dresses, which are one-piece garments that cover the body from the shoulders to the hem. The history of the

word "dress" illustrates the dynamic nature of language and how words evolve over time, adapting to changes in culture, fashion, and societal norms. While its roots lie in Old French and Latin, the term has taken on new meanings and connotations as it has journeyed through the centuries.

Understanding the linguistic roots and cultural connotations of clothing names enhances our appreciation for the intricacies of human expression. This study delves into the historical, social, and artistic dimensions of clothing terminology, aiming to foster cross-cultural understanding. In English, a lexicographical analysis of clothing names would involve compiling a comprehensive list of clothing vocabulary, including basic items like "shirt," "pants," "dress," and "jacket," as well as more specific terms like "blouse," "trousers," "gown," or "coat." The analysis would also explore variations in terminology based on regional or cultural differences, such as "sweater" versus "jumper" or "flip-flops" versus "thongs." Similarly, in Uzbek, a lexicographical analysis would involve compiling a list of clothing vocabulary in the Uzbek language. This would include terms like "ko'ylak" (shirt), "shim" (pants), "kepka" (hat), or "palto" (coat). The analysis would also consider variations in terminology based on dialects or regional differences within Uzbekistan.

English clothing names often bear witness to historical shifts and practical considerations. The evolution of terms like "blouse" or "top hat" reflects not only changing fashion trends but also the societal contexts that shaped them. This section unravels the layers of meaning embedded in everyday English attire. As well as, the names of clothing in English often reveal the historical evolution of fashion. For example, the transition from "bodice" to "corset" reflects changes in both style and societal norms. Examining the semantic shifts in these terms unveils not only fashion trends but societal attitudes toward the female form and modesty. English, as a language with a rich history of borrowing words from various cultures, reflects this in its clothing lexicon. Terms like "kimono" or "sarong" highlight the influence of Asian clothing traditions on Western fashion. Analyzing these borrowings provides insights into cultural exchange and globalization.

In Uzbek, clothing names are not mere labels; they are threads woven into the fabric of cultural identity. Uzbek clothing names often incorporate elements of craftsmanship and artistry. The term "atlas" not only refers to a type of fabric but also signifies a form of artistic expression through embroidery. This cultural attachment to craftsmanship is embedded in the very names of the clothing items. The "chap'an," with its roots in the Silk Road era, or the

"suzana," embodying intricate embroidery, speak to a history of nomadic life and artistic craftsmanship.

Comparative Analysis of English and Uzbek Clothing Names: Drawing parallels and distinctions, this section compares the lexicographical structures of English and Uzbek clothing names. While English may emphasize practicality and appearance, Uzbek names often carry historical narratives and craftsmanship nuances. Through this comparison, we illuminate how language reflects cultural priorities.

REFERENCES

1. Ермоленко, Г.М Степень мотивированности лингвокультурем в тематическом поле «одежда» (на материале русского и английского языков) / Г.М. Ермоленко // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. Аспирантские тетради: научный журнал: в 2 частях. - СПб., 2008. - Ч. L: Общественные и гуманитарные науки, №28(63). - С. 81-87 (0,8 пл.)

2. Бондарчук Г. Г. *Наименования одежды и их семиотические функции // С любовью к языку: сб. науч. тр., посвящ. юбилею Е. С. Кубряковой.* - М. Воронеж: ИЯ РАН, ВГУ, 2002.-492 с. - С. 188-196. (0,5 п. л.)

3. Longman Contemporary Dictionary of English language for advanced learners. 3rd edition. Oxford; 2009.-2081P.

4. S. X. Jumanova “The origin and notion of clothing and the appearance of inscriptions on the items of clothes” – European journal of life safety and stability (EJLSS) Volume 29, May 2023 p 43.

5. Schmidt, G. (2000). Teaching Culture and Language for Specific Purposes. (pp. 131–140). Canberra: Applied Linguistics Association of Australia.

6. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, 11(12), e2676. <https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i12.2676>

INSULIN PREPARATINING ORGANIZMDAGI AHAMIYATI

Sultonbayeva Ruxsora Xudayshukur qizi

Sayfulloyeva Sevinch Erkinovna

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Pediatriya fakulteti talabalari

+998886511416

+998948428212

sayfullayevasevinch18@gmail.com

Tadqiqot maqsadi: Insulin preparatining ishlatilish holatlari va ularning organizmdagi nojo'ya ta'sirini o'rganish.

Tadqiqot materiallari va metodlari: Qandli diabetning insulinga bog'liq turi bilan kasallangan bemorlarda qo'llanilib, bemorlarni kuzatish va ularning klinik –laborator tekshiruv natijalarini taqqoslash usullaridan foydalanilgan holda ushbu tadqiqot ishlari amalga oshirildi. Insulin organizmda oshqozon osti bezining langergans hujayralari tomonidan ishlab chiqarilib, qonda glukoza miqdorini me'yorlashtirib turadi. Insulin terapiyasi- bu bemorning tanasiga insulin preparatlarini kiritish orqali uglevod almashinuvi buzulishining kompensatsiyasiga erishishga qaratilgan chora tadbirlar hisoblanadi. Insulin terapiyasi uchun ko'rsatmalar: 1-toifa diabet, ketoatsidoz, diabetik giperosmolyar, giperlaksidemik koma, qandli diabetda homiladorlik, diabetik nefropatiya. Tibbiyotda ishlatiladigan insulinning bir qancha turlari bor: tez ta'sir qiluvchi (insulin lispro, insulin aspart) ular organizmga yuborilgandan 5 daqiqa o'tib ta'sir etib boshlaydi, 1 soatda yuqori darajaga yetadi tasir kuchi 2 -4 soat davom etadi. Qisqa tasir qiluvchi oddiy insulin tasiri 30 daqiqada yuzaga chiqadi inyeksiyadan keyin 2 -3 soat o'tib yuqori darajaga yetadi tasir davomiyligi 3 -6 soat. O'rta tasirli insulin tasiri 2- 4 soat davomida yuzaga chiqadi tasir davomiyligi 12 -18 soatga teng. Uzoq muddat tasir ko'rsatuvchi insulin (ultralente) inyeksiyadan keyin 6 -10 soatda tasiri yuzaga keladi, davomiyligi 22 -24 soatgacha davom etadi, bular glukoza miqdorini qonda bir xil miqdorda saqlab turishni taminlaydi. Insulin hujayralarning tashqi sitoplazmatik membranasini spetsifik retseptorlari bilan bo'g'lanib hujayra ichki jarayonlari shu jumladan muhim fermentlarning (geksogeneza, piruvatkinaza, giloken sintetaza) sintezini rag'batlantiradi. Glukozaning qondagi miqdorini pasayishi uni

hujayra ichiga tashilishining oshishi to'qimalarda yutilishi jigarda glukoza hosil bo'lishining tezligi pasayishi bilan bog'liq. Yarim chiqarish davri ($T_{1/2}$) teri osti to'qimalaridan so'rilish tezligi bo'yicha aniqlanadi. $T_{1/2}$ 5 -10 soatni tashkil qiladi.

Tadqiqot natijalari: insulin preparatining yuborilishi , farmakokinetikasi , farmakodinamikasi , ta'sir davomiyligi , ko'rsatmalar va bemordagi o'zgarishlar haqida yozildi.

Xulosa: O'tkazilgan tajriba shuni ko'rsatadiki , insulin preparati qandli diabet , giperglikemik koma shunga o'xshash qonda glukoza miqdori oshishi bilan bog'liq kasalliklarda ishlatiladi . Insulin preparatlarini qo'llashda asoratlarini hisobga olgan holda mutaxasis bilan maslahatlashib foydalanish lozim .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Dialektika 2006 S.496
2. S.S.Azizova - farmakalogiya " oqsil – peptidli tuzulishga ega dori vositalari" Toshkent "Yangi asr avlodi"2006
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi ma'lumotlaridan foydalanilgan 2000-2005-yil

O'RTA OSIYONING CHOR ROSSIYA TOMONIDAN EGALLANISHI

Jo`rayeva Kamola Zoir qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti tarix fakulteti 4 bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda O`rta osiyo xonliklariga Rossiyaning daxshatli bosqini, olib borilgan bosqinchilik siyosatidagi qirg`inlar, shartnomalar, qo`shin malumotlari to`g`risida malumot olamiz.

**Kalit so`zlar:** K. P. Kaufman, Chor Rossiyasi, Buyuk Britaniya , Nikolay, xalq, ulamo, Blaramberg , harbiy istilochilik, farmoyish , Perovski Forti , qa`la.

XIX asrning 20-yillariga kelib Buyuk Britaniya ishlab chiqarilgan mollar rossiya keltiriladigan mahsulotlarga raqobat tug`dira boshladi. Buyuk Britaniya Afg`oniston, Eron va O`rta osiyo hududlariga bo`lgan da`volarini ochiqchasiga bayon eta boshlagan edi. Rossiya Osiyo bozorlarida o`z mavqeini mustahkamlash maqsadida rus mahsulotlarini mintaqaga keltirilishida imtiyozli bojxona sharoitlarini yaratib berdi. Nikolay davriga kelib chor Rossiyasining mintaqadagi diplomatik va harbiy ta`siri kuchayib bordi.

O`rta Osiyoning Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi XIX asrning ikkinchi yarmida sodir bo`la boshladi.

Rossiya imperiyasi XIX asrning 50-60-yillarida harbiy istilochilik yo`li bilan Qo`qon xonligi hududining bir qismini bosib oldi. K. P. Kaufman xonlikda o`z ta`sirini kuchaytirish maqsadida 1868-yilda xon bilan shartnoma tuzdi¹

Rossiya savdogarlariga katta imkoniyatlar berildi. Bu u davrda xonlik yerlari ancha qisqarib, xazinaga tushadigan daromadlar kamaydi. Urush natijasida ko`rilgan zararlar xalq ommasi zimmasiga tushdi, soliq va majburiyatlar ko`paydi. Buning oqibatida xonlikda ichki nizolar, xalq noroziligi kuchaydi. XIX asrning 70-yillarida Qo`qon xonligida ko`plab qo`zg`olonlar bo`lib o`tdi.

1875-yil 29-avgust General K. P. Kaufman Qo`qon xonligining asosiy shahri Qo`qonni egallaydi. 1839-yildagi Perovskiyning muvaffaqiyatsizligini hisobga olib, Rossiya sekin, ammo ishonchli harakatlarga qaror qildi.

¹ O`zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

1852-yilda polkovnik Blaramberg va 400 ga yaqin askarlari bilan daryoning shimoliy tomoni Rossiyaga tegishli degan bahona bilan Oqmachitni egallash uchun yuborildi. 1853-yil yozida Perovskiy boshchiligida ruslar 2000 dan ortiq askar, 2000 dan ortiq ot, tuya va 777 ta arava, pontonlar va paroxoddan iborat qo'shin to'pladilar. Qo'qonliklar qal'ani mustahkamlab, garnizonni ko'paytirdilar. Qamal boshlandi. 1853-yil 9-avgust kuni ertalab soat 4:30da qal'a egallandi. Dastlabki 300 kishilik garnizondan 230 ta qo'qonlik jasad hisoblab chiqildi²

Bu joy Perovskiy Forti deb o'zgartirildi. Shu tariqa Rossiya o'zining Sirdaryo bo'ylab qal'alar chizig'ini yaratdi. Bu qal'alar ularning keyingi yurishlarida tayanch vazifasini o'tadi.

1864-yilda ikkita otryad, biri Orenburgdan, ikkinchisi G'arbiy Sibirdan, Orenburgdan Sirdaryo bo'ylab, G'arbiy Sibirdan esa Iskandar tog' tizmasi bo'ylab Turkiston shahriga bir-biriga qarab yo'l olishiga qaror qilindi. Polkovnik Chernyaev boshchiligidagi 2500 kishilik G'arbiy Sibir otryadi 1864-yil 5-iyunda Verniyni tark etib, Avliyoota qal'asiga bostirib kirdi va 12-iyunda polkovnik Verevkin boshchiligidagi 1200 kishilik Orenburg otryadi Perovskiy Fortidan Turkiston shahriga qarab yo'lga chiqdi

1298 kishi boshchiligida Chernyaev Orenburg otryadi qo'qonliklarning artilleriya zarbalariga ga qaramay, 22-sentabrda Avliyoota shahrini bosib oldi. Oktabr oyida esa Chimkent shahrini bosib oldi. Shundan so'ng, Toshkentga hujum uyushtirildi, biroq u toshkentliklar tomonidan qaytarildi.³

Alimqul 10 ming kishilik qo'shin bilan Aris daryosi bo'ylariga chiqib, Turkiston va Chimkent oralig'idagi rus qo'shinlari egallagan qo'rg'onlarni qaytarib olishga harakat qildi. Turkiston shahri yaqinidagi Iqon qishlog'ida ruslarning qo'shinini yengib Toshkentga qaytdi (Iqon jangi). 1864-yil dekabr oxirida Alimqul va Sulton Sayyidxon Toshkentni tark etib, Qo'qonga kelishdi. Chernyayev boshliq rus qo'shinlari Toshkentga yaqinlashganligi haqida xabar topgach, ular qo'shin bilan Qo'qondan chiqib, 1865-yil 7-mayda ertalab Toshkentga yetib kelishdi.

---

² Kokandskaya krepostsa Ak-mechet

³ Plensov, A. K. Delo pod Ikanom. SPb. Izdatelstvo „Istoriko-kulturniy sentr Karelskogo peresheyka“, 2014. 320 s

1865-yil 9-mayda Alimqul qo'mondonligidagi qo'qonlik askarlar va shahar himoyachilari Sho'rtepadagi rus qo'shinlariga qarshi hujumga o'tdi. Nihoyatda qattiq jang bo'lib, Alimqul og'ir yaralandi va o'sha kuni vafot etdi.

1864-yil dekabr Mixail Chernyayev boshchiligidagi rus qo'shinlari Chimkent yo'lidan kelib Oqqo'rg'on tepaligiga o'rtnashdilar va shaharni qamal qilib to'plardan o'qqa tutdilar. 9-may kuni shaharning shimoli-sharqidagi Sho'rtepada Toshkent himoyachilari bilan rus bosqinchilari o'rtasida yana qattiq jang bo'ldi. Jangda Alimqul og'ir yarador bo'lgach, himoyachilar o'rtasida parokandalik va vahima boshlanadi. Qo'qon xonligi askarlari Alimqul xazinasini olib o'z yurtlariga jo'nab ketdilar. 1865-yil sentabrda Orenburg general-gubernatori Krijanovskiyo Toshkentga kelib shaharni Rossiya imperiyasi tasarrufiga o'tganligini e'lon qildi. 1866-yil avgustda Rossiya imperiyasining Toshkentni Rossiya tobeligiga olinganligi haqida rasmiy farmoni e'lon qilindi.

1840-1850-yillarda Buxoro amirligining Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi jarayoni boshlandi⁴

Romanovskiyo Sirdaryoning o'rta oqimidagi hududlarni egallashga kirishdi. Birinchi jang 1866-yil 8-mayda Erjar qishlog'i yaqinida bo'lib, kuchlar harbiy jihatdan teng bo'lmaganligi uchun amir qo'shinlari mag'lubiyatga uchradi.

1866-yil 20-mayda general Romanovskiyo 2000 kishilik otryad bilan Sirdaryoning chap qirg'og'idagi Irjar yaqinida buxoroliklarga qarshi jang bo'lib o'tdi. 1866-yil oktabrda ruslar O'ratepa qal'asini, ko'p o'tmay Jizzaxni egallab oldilar. Shundan so'ng Turkiston general-gubernatori general Kaufman Buxoro amiriga tinchlik shartlarini taklif qildi, ammo amir bunga rozi bo'lmadi. 1868-yil 2-iyunda Zirabuloq cho'qqisida hal qiluvchi jangda, ruslar Buxoro amirining asosiy kuchlarini tor-mor etdi. Jangda 100 ga yaqin rus askari va Buxoro qo'shida esa 3,5 mingdan 10 ming kishigacha askar halok bo'ldi.

Xiva yurishi 1873-yilda general Kaufman boshchiligida amalga oshirildi. 4 ta otryad tuzildi (Turkiston, Krasnovodsk, Mang'ishloq va Orenburg), Shaharda tartibsizliklar boshlandi va xon hujumni kutmasdan, taslim bo'lish uchun Kaufmanga vakil yuborishga qaror qildi.

28-kuni kechqurun general Verevkin general Kaufman Xivadan 16 chaqirim uzoqlikda ekanligi va dushman u xon bilan muzokaraga kirishgani haqida xabar oladi. . Verevkin kuch

⁴ Русское завоевание Бухары“. 2022-yil 20-sentyabrda asl nusxadan

bilan darvozani olishni buyurdi. 2 ta to'p o'rnatildi, devorgacha bo'lgan masofa qadamlar bilan o'lchandi, darvozalar granatalar bilan teshildi va darvoza egallandi⁵

Kaspiyorti temir yo'li 1881-yil sentabr o'rtalarida Kopet tog'ining shimoli-g'arbiy chekkasida joylashgan Qizil Arbatga yetib keldi. 1883-yil oxirida general Komarov Tejen vohasini egallash uchun 1500 kishini to'pladi va uni bosib oldi.

12-fevralda general Komarov huzurida bay'at qilishdi. Marv va hozirgi Afg'oniston chegarasi o'rtasida taxminan 230 km yarim cho'l joylashgan.

Ruslar chegarani muzlashdan oldin janubga burish uchun qo'llaridan kelganini qildilar. Ular Afg'onistonning Panjde qal'asini egallab olishdi ammo Britaniya bosimi tufayli ortga chekindi⁶

O'rta osiyo hududi vayronaga aylantirildi. Ammo o'sha davrda shunday bosqinchilik yurishlari ham qo'shib olindi deb talqin qilishi rus hukumating qanchalar ayyorona rejasining bir qismi edi. Nikolay davrida chiqarilgan farmoyish natijasida o'rta osiyoda qonli janglar bo'lganligi va o'ra osiyoga buyuk britanyaning ham qiziqish bildirishi har o'rta osiyo hududi geografik jihatdan muhim mintaqa bo'lganligi bilan izohlanadi

Ushbu tezisda O'rta osiyo xonliklariga Rossiyaning daxshatli bosqinini xususida malumot olamiz . Bu davrni o'rganish biz yoshlarda vatanparvarlik hissi shakllanishida va yurtimiz o'tmishi qanchalik daxshatli ekanligidan xulosa chiqarishimizga yordam beradi . O'rta osiyodagi o'sha davrdagi qoloqlik birlik yoqligi va yaxshi qurollangan harbiy baza yoqligi ham ruslar tarafidan egallanishidagi asosiy omil bolib xizmat qiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Русское завоевание Бухары“. 2024-yil 14-FEVRAL
3. Мавланов И. Р. Завоевание Средней Азии Россией // Индия — Тсентралная Азия:
4. Валиханов Ч. Ч., Стати. Переписка, Алма-Ата, 1947
5. Хаников Н. В. Экспедиция в Хорасан. М. Наука. 1973.
6. Пленсов, А. К. Дело под Иканом. СПб. Издательство „Историко-культурный центр Карелского перешейка“, 2014
7. https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBrta_Osiyoning_Rossiya_imperiyasi_tomonidan_bosib_olinishi

⁵ Russkie voennie istoriki XIX v. o prichinax I motivax dvijeniya Rossii na vostok

⁶ A. N. Sobolev. Vozmojen li poxod russkix v Indiyu (nedostupnaya ssilka)

ЧАСТОТА МЕТАСТАЗИРУЮЩЕГО РАКА МОЛОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ВОЗРАСТА

Юлдашев Б.С., Ходжаниязов А.А. Каримов Р.Х., Жуманиязова Н.С.

Ургенчский филиал Ташкентской медицинской академии, Ургенч

Высокий риск заболеваемости РМЖ обусловлен, в первую очередь биологическими особенностями самой молочной железы, заключающимися с одной стороны потенциальной способностью к пролиферативной активности в период лактации и с другой стороны крайне выраженной зависимостью от гормонального фона женщины.

Вероятность заболеть раком молочной железы меняется с возрастом. У женщин до 30 лет риск заболеть составляет 1 к 233, а у тех, кому исполнилось 85 он значительно выше – рак развивается уже у каждой восьмой женщины.

Цель исследования. Представляет интерес частоты рака молочной железы в зависимости от возраста в регионах приапралья республики Узбекистан.

Материалы и методы исследования. Материалом послужила истории болезни за 2018-2021 годы Хорезмского филиала республиканского научно-практического онкологического центра.

Результаты исследований. При ретроспективном анализе историй болезней женщин болеющих метастазирующим раком молочной железы, за 2018-2021 годы была выявлена 183 случаев, и в возрастном аспекты по классификации ВОЗ они распределяется таким образом, в молодом возрасте (18-44 г) женщины болели в 32 -х случаях и это составляет 17,5 %, в среднем возрасте (45-59 лет) 89 случаев, которая составляет 48,6 %, в пожилом возрасте (60-74 г) 60 случаев – 32,8 % случаев, а в старческом возрасте (74-90 лет) встречалось в 2 случаях которая составляет 1,1%. Все 183 женщин у которых был выявлен рак коренного населения. Среди городского населения заболеваемость встречалось в 42 случаях которая составляет 22,95 % случаев, а среди сельского населения в 141 случаях- 77,05%.

При анализе частоты поражения органа в 99 (54%) случаях рак был выявлен в правой молочной железе, а в 83 (45,5%) случаях в левой молочной железе, в 1 (0,5%) случае, в обеих железах. При анализе начала сроков заболевания большинство женщин

(33) считает себя больной в течение 4 лет (18%), в течение 5 лет (15%-28), и течение 3-х лет (11,5% - 21). В большинстве случаев метастазы выявлены в легких в 70 случаях-38%, в печени в 48 случаях-26 %, в разных отделах позвоночника в 43 случаях- 23,5%, в различных костях тела в 38-21 %, в головном мозге в 6 случаях -3,3%.

Исходя из вышеуказанных можно сделать вывод что, рак молочной железы в большинстве случаев встречаются у женщин среднего возраста (48,6%), у женщин городского населения (по соотношению количество населения), у женщин коренного населения, встречается больше в правой молочной железе, а также больше метастазирует в легкие, в печень, в позвоночник, в кости и в головной мозг.

Учитывая эти факторы врачи первичного звена, а также врачи поликлиник, должны строго соблюдать правила онкологической настороженности во время профилактических осмотров и диспансеризации.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Sobirjonovich, Y. B., Khadjimuratovna, K. M., & Azamatovich, K. A. (2022). TRENDS AND MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PRECANCER BREAST DISEASES IN WOMEN LIVING IN REGIONS OF KHOREZM IN UZBEKISTAN. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(1), 214-219.
2. Sobirdzhanevich, Y. B. (2023). CURRENT PROBLEMS OF MORPHOLOGICAL DIAGNOSIS OF BREAST FIBROADENOMAS IN WOMEN. *Art of Medicine. International Medical Scientific Journal*, 3(1).
3. Yuldashev, B. S. (2022). PATHOMORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF RECURRENT BREAST CANCER IN WOMEN LIVING IN THE AROLB REGION. *British Medical Journal*, 2(4).
4. Sobirjonovich, Y. B., Khadjimuratovna, K. M., & Azamatovich, K. A. (2022). TRENDS AND MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PRECANCER BREAST DISEASES IN WOMEN LIVING IN REGIONS OF KHOREZM IN UZBEKISTAN. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(1), 214-219.
5. Юлдашев, Б. С., & Хаджимуратова, М. Х. (2022). СУТ БЕЗИ ФИБРОЗ-КИСТОЗ КАСАЛЛИКЛАРИНИНГ ХАВФ ОМИЛЛАРИ ВА МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *Science and innovation*, 1, 244-255.

6. Yusupov, M. A., Kuziev, O. J., & Yuldashev, B. S. (2021). AN INNOVATIVE SOLUTION OF PATERNITY AND MATERNITY IN FORENSIC MEDICINE. *湖南大学学报 (自然科学版)*, 48(8).
7. Yuldashev, B. S., & Khudaykulova, F. K. (2020). RISK OF CORONARY HEART DISEASE IN PATIENTS WITH NON ALCOHOLIC FATTY LIVER DISEASE LIVING IN THE ARAL SEA REGION. In *International scientific review of the problems of natural sciences and medicine* (pp. 54-59).
8. Турсунов, Х. З., Каримов, Р. Х., Сапаев, Д. Ш., & Сапаев, М. Ф. (2022). Буйрак ва буйрак усти бези касаллиги, уни даволаш усуллари хамда асоратлари (адабиётлар шарҳи).
9. Quranbaevich, K. A., Khasanovich, K. R., & Tulibaevna, R. D. (2024, February). CARIES DISEASE IN YOUNG CHILDREN. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 2, pp. 35-37).
10. Sabirjanevich, Y. B., Khasanovich, K. R., & Safarboevich, R. S. (2024). RELATIONSHIP OF OTHER TYPES OF DISEASES WITH EYE DISEASES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(1), 29-35.
11. Sabirjanevich, Y. B., Khasanovich, K. R., & Safarboevich, R. S. (2024). RELATIONSHIP OF OTHER TYPES OF DISEASES WITH EYE DISEASES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(1), 29-35.
12. Юлдашев, Б. С., Каримов, Р. Х., & Джуманиязова, Н. С. (2024). COVID-19 ЎТКАЗГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ЛИМФА ТУГУНЛАРИНИНГ МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ (ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ПАТОЛОГИК АНАТОМИЯ ЭКСПЕРТИЗА БЮРОСИ, ХОРАЗМ ВИЛОЯТ ПЕРИНАТАЛ МАРКАЗИ). *Молодые ученые*, 2(3), 15-16.
13. Юлдашев, Б. С., Каримов, Р. Х., & Джуманиязова, Н. С. (2024). ПАНДЕМИЯ ДАВРИДА ПНЕВМОНИЯ КАСАЛЛИГИ БИЛАН КАСАЛЛАНГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ЛИМФА ТУГУНЛАРИНИНГ МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ЎЛИМ САБАБЛАРИ. *AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI*, 3(1), 197-201.

O‘ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA’LIM MUASSASALARINING MODDIY- TEXNIK BAZASI MUSTAHKAMLANISHI

Norbo‘tayeva Go‘zal Abdigafirovna

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti “O‘zbekiston tarixi” kafedrası mustaqil izlanuvchisi

Har qanday jamiyatning istiqbolli sivilizatsiyasi uning ta’lim-tarbiya maqomiga, yangicha ta’lim tizimi tarkibi va mohiyatiga, teran ma’rifiy madaniyatiga bog’liq. Zotan, yuksak ta’lim-tarbiya darajasigina jamiyatning, davlat va millatning kelajagini ta’minlaydigan, dunyo uzra nufuzini belgilaydigan yagona omil hisoblanadi. Hozirgi kunda mustaqil davlatimizning yagona maqsadi insonparvar, demokratik-huquqiy jamiyatni barpo etish, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy hamda madaniy rivojlanishning yuqori bosqichlariga ko’tarish, jahon hamjamiyati safidan munosib o’rin egallashga yo’naltirilgan ezgu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Ushbu maqsadlarni ijobiy natijaga ega bo’lishi, eng avvalo, yosh avlodga ilmiy bilimlar asoslarini puxta o’rganish, ularda keng dunyoqarash hamda tafakkur ko’lamini hosil qilish, ma’naviy-ahloqiy sifatlarni shakllantirish borasidagi ta’limiy-tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishga bog’liqdir. Zero, yurtning porloq istiqbolini yaratish, uning nomini keng yoyish, ulug’ ajdodlar tomonidan yaratilgan milliy-madaniy merosni jamiyatga namoyish etish, mustaqil respublikamizning rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy egallashini ta’minlash yosh avlodni komil inson va malakali mutaxassis qilib tarbiyalashga bog’liqdir¹.

Istiqlol yillarida birinchi Prezidentimiz tashabbusi bilan avvalo ertangi kun egalari bo’lgan yosh avlod istiqboli, ta’lim-tarbiyasiga mas’ul bo’lgan ustoz va murabbiylar kasbiga bo’lgan munosabat o’zgardi. Jamiyatda bu sharaflı va o’z navbatida o’ta mas’uliyatli kasb egalari nisbatan yuksak hurmat va e’tibor davlat siyosati darajasiga ko’tarilgan².

Respublika miqyosida 1991 yilda 9834 ta MTM mavjud bo’lgan bo’lsa, 2016 yilga kelib ularning soni 5138 taga tushib qoldi. YA’ni shu yillar davomida respublikada MTMlar

¹ Кодирова З. Бўлажак тарбиячининг касбий фаолиятга тайёрлаштехнологиясини такомиллаштириш. – Тошкент: Наврўз, 2019. – Б. 6

² Qodirova F., Toshpo’latova Sh., Kayumova N., Azamova M. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent, 2019. – B. 50.

soni 47 foizga kamaydi. Maktabgacha ta’lim muassasalari soni Andijon viloyatida 949 tadan 456 taga (52%ga), Namangan viloyatida 875 tadan 472 taga (49,5%ga), Farg‘ona viloyatida 1314 tadan 670 taga (49%ga) qisqardi³.

Aytish kerakki, bu o‘ta muhim va dolzarb vazifalarni tez va sifatli bajarish Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning doimiy e’tiborida bo‘lmoqda. 2017 yil 9 sentabr kuni qabul qilingan “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori ushbu fikrimizning amaliy ifodasidir. Qarorda maktabgacha ta’limni boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, tarbiya va o‘quv jarayonini takomillashtirish, MTTlar infratuzilmasi va moddiy-texnik ta’minotini yaxshilash bo‘yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish nazarda tutilgan. Unga ko‘ra, maktabgacha ta’lim tizimini tanqidiy o‘rganish va faoliyatini yanada takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqish bo‘yicha komissiya tashkil etildi. Ushbu komissiya maktabgacha ta’lim sohasidagi qonunchilikni undagi bo‘shliqlarni, korrupsiya va boshqa huquqbuzarliklarni yuzaga keltiruvchi normalarni aniqlash nuqtai nazaridan tahlil qilish, sohada davlat siyosatini amalga oshirishga, shu jumladan, zarur infratuzilmani yaratishga, xodimlarning mehnatini moddiy rag‘batlantirishga, pedagog kadrlarni sifatli tayyorlash va malakasini oshirishga, xususiy sektorni rivojlantirishga to‘sqinlik qiluvchi tizimli muammolarni aniqlash hamda kompleks o‘rganish kabi bir qator dolzarb vazifalarni bajarishi nazarda tutilgan⁴.

Davlatimiz rahbari O‘zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqida: “Maqsadimiz kelgusi 3-4 yilda mamlakatimizdagi bog‘cha yoshidagi bolalarni maktabgacha ta’lim muassasalariga to‘liq qamrab olishdan iborat va biz bunga albatta erishamiz”, - deb ta’kidlagan edi.

Darhaqiqat, o‘tgan qisqa vaqt mobaynida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi, «Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi, «O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida»gi farmon va qarorlari, shuningdek,

³ ЎзР Давлат статистика қўмитасининг 19.01.2018 йил №01/2-01-19-84 сонли маълумотномаси

⁴ Mirzayeva D. Maktabgacha Pedagogika. – Toshkent, 2022. 36 b

“Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha 2017-2021 yillarga mo‘ljallangan Dasturi hamda respublikada maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha «Yo‘l xaritasi» asosida misli ko‘rilmagan ishlar amalga oshirildi⁵.

Ayniqsa, maktabgacha ta’lim muassasalari faoliyati uchun yetarli sharoit yaratilmaganligi bois, binolar qarovsiz holga kelib, bo‘shab yotganligi, ulardan samarali foydalanilmayotganligi tanqid qilinib, 2018 yilning birinchi yarmida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan yettita yo‘nalishdagi strategik vazifalar belgilab berildi.

Ular doirasida 2018 yil davlat budjetidan 427 bog‘chada qurilish-ta’mirlash ishlarini bajarish uchun 771 milliard so‘m mablag‘ ajratish, jumladan, 14 tasini yangidan qurish, 256 tasini rekonstruksiya qilish va 157 tasini kapital ta’mirlash rejalashtirilayotganligi, davlat-xususiy sherikchilik asosida yangi turdagi maktabgacha ta’lim muassasalarining tashkil etilishi, 2018 yil 1 yanvardan boshlab, 5 yil davomida xususiy bog‘chalar tomonidan tabiiy gaz va elektr energiyasi uchun sarflanadigan mablag‘ning yarmi davlat budjeti hisobidan qoplanishi, bog‘chalarda bolalarni sog‘lom ovqatlantirish va ularga berilayotgan oziq-ovqat mahsulotlari sifatini ta’minlash maqsadida 2018 yildan boshlab har bir maktabgacha ta’lim muassasasiga 10-15 nafar fermerni sifatli oziq-ovqat mahsulotlarini arzon narxlarda yetkazib berish uchun birlashtirilishi, bolalar bog‘chalariga tayyor sifatli issiq ovqat yetkazib beradigan davlat korxonasi tashkil etilib, “Ketrinq” xizmatini yo‘lga qo‘yish mexanizmining ishlab chiqilishi, maktabgacha ta’lim muassasalari rahbar va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti faoliyatining takomillashtirilishi, maktabgacha ta’lim uchun kadrlar tayyorlaydigan institutlarning qabul kvotalarini real ehtiyojdan kelib chiqib belgilash hamda maktabgacha ta’lim pedagoglariga qo‘yiladigan talablarning qayta ko‘rib chiqilishi tom ma’nodda sohani dunyo standartlari darajasiga olib chiqilishiga xizmat qilishi shubhasiz⁶.

Xulosa qilib shuni ta’kidlash zarurki, maktabgacha ta’lim sohasi uzluksiz ta’lim tizimining birlamchi bo‘g‘ini hisoblanib, u har tomonlama sog‘lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g‘oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Uzluksiz ta’lim tizimining muhim bo‘g‘ini bo‘lgan maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, samarali davlat boshqaruvi tizimini yaratish, maktabgacha ta’lim tashkilotlari davlat va

⁵ uzlidep.uz/uz/pointview/39

⁶ uzlidep.uz/uz/pointview/39

nodavlat tarmog'ini kengaytirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash hamda ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga bolalarni qamrab olishni keskin oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonlariga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish orqali bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik, jismoniy rivojlantirish hamda ularni maktabga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash maqsadida bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Shunday ekan, biz birinchi navbatda maktabgacha ta'lim tizimiga e'tibor berishimiz, ularni yetuk malakali mutaxassislar bilan boyitishimiz zarurdir.

Xorazm Xalq Respublikasi Ichki Ishlar Xalq nozirligi tarkibida, Pochta va telegraf bo'limining faoliyati (1920-1924) yillar.

O'zbekiston Milliy universitet Tarix fakulteti O'zbekistonning eng yangi tarix kafedrasida mustaqil tadqiqotchisi

Nazirov Maxmudjon Xasanjon o'g'li

Ilmiy rahbar: T.f.d., professor. A.Yermetov

Anotatsiya

Xiva xonligi ag'darilgandan so'ng Xorazm Xalq Respublikasi tashkil etilib bu yerda nazorat organlari tashkil etildi. Jamoat xavfsizligini taminlash maqsadida Ichki Ishlar nozirligi va uning tarkibida pochta-telegraf bo'limi tashkil topib o'z faoliyatini olib brogan.

Kalit so'z: Pochta, Telegraf, Muvaqqat, RSFSR, XXSR, Idora, Ichki Ishlar, Nozirlik, Xiva, Xorazm, Toshhovuz, Radiostansiya, Garnizon.

Аннотация

После свержения Хивинского ханства была создана Хорезмская Народная Республика и здесь были созданы органы управления. В целях обеспечения общественной безопасности были созданы и осуществляли свою деятельность Инспекция внутренних дел и ее почтово-телеграфный отдел.

Ключевые слова: Почта, Телеграф, Временное, РСФСР, XXСР, Управление, Внутренние дела, Инспекция, Хива, Хорезм, Ташховуз, Радиостанция, Гарнизон.

Muvaqqat Xorazm hukumatining 1920-yil 8-apreldagi qaroriga asosan Xo'jalik nozirligi qoshida pochta-telegraf bo'limi tashkil etilishi ko'zda tutilgan edi. Lekin bir qancha sabablarga ko'ra yosh respublikaning pochta-telegraf ishlari 1921-yilda Turkiston Respublikasi pochta aloqasi xalq komissarligi tasarrufida qoldi. Ichki ishlar nozirligi qoshida pochta-telegraf bo'limi tuzildi. RSFSR hukumati va XXSR hukumati o'rtasidagi 1921-yil 29-maydagi "Pochta-telegraf ishlarini boshqarish va RSFSRga tegishli bo'lgan va Rossiya Federatsiyasi hududida joylashgan barcha pochta-telegraf aloqasi muassasalarini bepul o'tkazish to'g'risida"gi kelishuvga erishdi. Xorazm

Respublikasi Ichki Ishlar Nozirligi telegraf bo'limi bu muassasalarni o'z tasarrufiga qabul qilgan jamoat aloqalarining asosiy turlari: pochta telegrafi, telefon va radio aloqalarini boshqarish yuklangan.

Bo'lim tarkibiga quyidagilar kirdi: 1. Idora 2. Xiva pochta-telegraf idorasi 3. Uchar pochta 4. Qabul qiluvchi radiostansiya. 5. Shahar kommunikatsiyalari. Kafedra bo'limning umumiy boshqaruv ishlari bilan shug'ullangan, iqtisodiy, moliyaviy va ishlab chiqarish funksiyalarini bajargan. 1921-1924 yillarda ofis xodimlari 2 dan 11 kishigacha bo'lgan edi. Idoraga bevosita pochta-telegraf bo'limlari boshlig'i rahbarlik qilgan. Xiva pochta-telegraf idorasi Xorazm Respublikasining asosiy aloqa markazi bo'lib, qo'shni respublikalar bilan telegraf aloqasini olib bordi. Bundan tashqari, u Xorazm, xususan, Xiva shahri pochta bo'limiga rahbarlik qilgan. Xiva shahriga 2 dan 10 tagacha pochta xizmat ko'rsatgan Ofisning birinchi yordamchisi uchuvchi pochta edi. Uning vazifalariga respublikaning punktlari va shaharlari, Xorazm va boshqa qo'shni respublikalar o'rtasidagi pochta aloqalarini qo'llab-quvvatlab yordam berish kirar edi. Qo'shnilar bilan pochta aloqasining yagona yo'li Chardjo'y orqali o'tdi.

Chordjo'ydan Xivaga va ortga pochta jo'natmalari bir oyda ikki martagacha tuyadan foydalanilgan. Haftada bir-ikki marta otliq pochta Xivadan respublikaning boshqa aholi punktlariga pochta jo'natishardi. Ammo mamlakatning notinch hayoti, bosmachi to'dalarining shov-shuvlari bu aloqani muntazam ravishda saqlab turishni qiyinlashtirdi; shu paytgacha ushbu liniyalarga xizmat ko'rsatuvchi odamlar shartnoma asosida ishlagan va har doim ham uchuvchi pochta oddiy birliklari hisoblanmagan. 1920-yil 1-iyundan ilgari Xiva garnizoni va boshqa harbiy qismlarga xizmat ko'rsatgan Xiva qabul qiluvchi radiostansiyasi pochta-telegraf bo'limi tasarrufiga o'tgan. Radiostansiya 4 kishi faoliyat yuritgan.

U muntazam ravishda "Starosta", "Turkta" xabarchilarini qabul qilib turar va bu radiogrammalarning nusxalarini davlat idoralari o'rtasida tarqatardi. Xiva shahar telefon stansiyasi pochta-telegraf bo'limiga bo'ysungan. Shahar telefon tarmog'i asosan davlat idoralariga tegishli bo'lgan 15 ga yaqin punktni qamrab olgan.

1922-yilning o'rtalaridagina Xorazm poytaxtini Yangi-Urganch xonaqohi va Darg'on-ota, Tashhovuz va Shaxabodam bilan bog'laydigan birinchi shaharlararo telegraf liniyalari ochildi va To'rtko'l bilan telefon aloqasi o'rnatildi.

1923-yil oxiriga kelib Xiva shahrida telefon abonentlari soni 27 taga yetdi. Ichki ishlar nozirligining buyrug'i bilan 1923-yil 1-iyunda shtatlarning qisqarishi munosabati bilan pochta-telegraf bo'limi tugatildi. Uning o'rnida Ichki ishlar nozirligi huzurida 2 kishidan iborat (rahbar, xizmatchi) pochta-telegraf bo'limi tuzildi. 1-iyuldan boshlab barcha pochta va telegraf muassasalari o'z-o'zini moliyalashtirishga o'tdi. Shu munosabat bilan pochta-telegraf xizmatlari uchun tarif belgilandi. Pochta markalari RSFSR bilan tuzilgan "muhr to'g'risida"gi kelishuvga muvofiq, O'rta Osiyo respublikalarining iqtisodiy konferensiyasi qarorlariga va Ichki Ishlar nozirligi O'rta Osiyo vakili bilan kelishuvi asosida tarqatilgan.

Pochta-telegraf okrugi 1923-yil 23-sentabrda Yangi-Urganch, Xonqa va Darg'an-otadagi pochta-telefon stansiyalari O'rta Osiyo pochta-telegraf okrugi yurisdiksiyasini o'tkazdi. 1924-yil yanvardan pochta-telefon bo'limi jamoat aloqalari bo'limi deb nomlandi. 1924-yilning o'rtalariga kelib Aloqa bo'limining tuzilmasi zarur edi: 1. Idora (bo'lim mudiri va xizmatchisi) 2 kishi 2. Xiva telefon stansiyasi 8 kishi. 3. Tashhovuz telefon stansiyasi 24 kishi. 4. 4-kishilik radiostantsiya. 5. Xiva pochta 2 kishi. 6. Tashhovuz pochta bo'limi 2 kishi. 7. Xo'jayli pochta bo'limi 2 nafar. 8. Yangi-Urganch pochta bo'limi 2 kishi. 9. Xazorasp pochta bo'limi 1 kishi. 10. Darg'an-ota pochta bo'limi 1 kishi ish faoliyatini olib brogan. Shtatlarning qisqarishi munosabati bilan Ichki Ishlar nozirligining 29-apreldagi buyrug'i bilan Jamoatchilik bilan aloqa bo'limi tugatildi. Pochta bo'limlari ichki ishlar bo'limi, telefon stansiyalari esa kommunal xizmat ko'rsatish boshqarmasi tasarrufiga o'tkazildi. Ammo 19-may kuni Jamoatchilik bilan aloqalar boshqarmasi qayta tiklandi Ichki ishlar nozirligi tugatilgandan so'ng 1924-yil 15-iyulda Jamoatchilik aloqalari boshqarmasi Xalq xo'jaligi vazirligi tasarrufiga o'tdi.

Foydalanilgan Adabiyotlar.

1. O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 74-ish, 245-varaq.
2. O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 9,13-varaq.

3. O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 74-ish, 1 -varaq.
4. O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 18-ish, 1,2 -varaq.
5. O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 55-ish, 62 -varaq.
6. O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 18-ish, 2 -varaq.
7. Арипов Р., Мильштейн Н. Из истории органов безопасности Узбекистана (Документалнқе очерки истории 1917-1930), - Ташкент : Узбекистан. 1967. -182 б.
8. Ерметов А.А. Ўзбекистон Ички ишлар органларининг ўрганилишига оид манбалар таҳлили (1917-1991 йиллар) // Замоनावий ижтимоий-маданий жараёнлар ва тарих таълими-баркамол авлодни юксак маънавиятли шахс сифатида тарбиялашнинг муҳим омили. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Қарши, 2017.
9. Ерметов А.А. Ўзбекистон ички ишлар органларининг ўрганилишига доир манбалар хусусида (1917-1941 йиллар) // “Ўзбекистон тарихининг долзарб масалалари: асосий йўналишлари ва ёндашувлар”. Республика Ёш олимларининг анъанавий иккинчи илмий конференцияси материаллари тўплами. – Тошкент, 2010.
10. Ерметов А.А. Совет ҳукмронлиги даврида Ўзбекистон назорат органларининг фаолияти (1917-1939 йиллар) // “ЎзМУ хабарлари” илмий журнали. – Тошкент, 2008.

НЕВРОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ СТАТОДИНАМИЧЕСКИХ НАРУШЕНИЙ У ПАЦИЕНТОВ С ВЕРТЕБРОБАЗИЛЛЯРНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ

О.Х. Парманов

Исследователь Бухарский медицинский институт,

М.Б. Уринов,

Исследователь Медицинское объединение Карманинский район, Навоийской области.

Аннотация: Среди пациентов с ОНМК и остро возникшим головокружением в дебюте заболевания самыми частыми очаговыми симптомами были: глазодвигательные нарушения (офтальмопарез, парез взора, межъядерная офтальмоплегия), выраженная постуральная неустойчивость, слабость конечностей, атаксия конечностей, дизартрия, гемигипестезия, асимметрия лица и нарушение слуха (4).

Ключевые слова: статодинамическими нарушениями, очаговой и общемозговой, постуральную неустойчивость, употребление алкоголя.

Общемозговая симптоматика проявлялась угнетением сознания до оглушения, головной болью [1,3]. При наличии очаговой и общемозговой неврологической симптоматики диагноз у пациента с головокружением может не вызывать сомнения. Однако при инсульте с остро возникшим головокружением симптомы поражения ствола или мозжечка проявляются менее чем в половине случаев [2].

В исследованиях, в которых проводили сравнение клинических проявлений заболеваний у пациентов с инсультом и острой периферической вестибулопатий, распространенность некоторых общих симптомов различалась.

Нарушение равновесия почти в четыре раза чаще выявляли у больных с инсультом и ТИА [3,4]. В исследовании К.А. Kerber (2006) тяжелую постуральную неустойчивость (неспособность сесть без помощи рук или посторонней помощи) выявляли только у пациентов с инсультом, а у 36% больных она была единственным симптомом. Исследование Н. Wu, и соавт. (2014) показало, что распространенность

сильной постуральной нестабильности при инфаркте в зонах кровоснабжения верхней мозжечковой и задней нижней мозжечковой артерии (ЗНМА) не различается .

Материал и методы исследования. В данную группу вошли 44 пациента (42,5 [34,3; 58,6] лет, 16/36,4% мужчин и 28/63,6% женщин), с верифицированным клиническим диагнозом, безусловно подразумевающим церебеллярный генез статодинамических нарушений. Все пациенты проходили стационарное лечение в Центральной больнице города Навои.

Следует отметить, что в данную группу вошли пациенты, у которых в неврологическом статусе присутствовали четкие клинические признаки поражения мозжечка (дисметрия при координаторных пробах, дизартрия, дисдиадохокинез).

На основании анализа субъективных жалоб больные были стратифицированы на две группы по типу головокружения: системное 26,9%(31 человека) и несистемное 73,1% (84 человека). В зависимости от длительности и характера (персиситрующие, эпизодические или рецидивирующие нарушения) беспокоящих жалоб всех обследованных больных целесообразно было разделить на несколько групп .

Клиническое обследование включало стандартный неврологический и соматический осмотр, а также опрос пациента по специально разработанному краткому опроснику. Результаты исследований анализировались с использованием статистической программы IBM SPSS Statistics 23.

Результаты исследования. Провоцирующие развитие статодинамических нарушений у исследуемых пожилых пациентов: физическая нагрузка (15,9%), психоэмоциональный стресс (4,5%), употребление алкоголя (4,5%), плохое освещение (2,3%), изменение положения тела (1,3%), недостаточный сон (6,9%).

В структуре жалоб пациентов часто встречалось дрожание рук (26/77,3%), нарушение речи (34/77,2%), тревожность (16/36,4%), головная боль (15/34,1%) и тошнота (14/31,8%). Кроме того, пациенты предъявляли все субъективные варианты жалоб на головокружение: ощущение неустойчивости (44/100%), «вращения» (10/22,7%), «предобморочного состояния» (2/4,5%) и «опьянения» (7/15,9%), зачастую в различных сочетаниях друг с другом (12/27,3%).

Анализ приведённых в таблице данных свидетельствует о том, что пациенты со статодинамическими нарушениями церебеллярного генеза в среднем субъективно оценивали выраженность головокружения/неустойчивость и его влияния на

повседневную активность как «умеренную» ($5,6 \pm 2,1$ баллов по шкале ВАШ-Г, $54,4 \pm 12,6$ баллов по DHI), не имели когнитивных нарушений ($28 \pm 1,5$ баллов по MoCA), признаков депрессии и тревоги ($5,4 \pm 1,8$ баллов по HDRS, $15,1 \pm 3,3$ баллов по HARS, $3,1 \pm 1,1$ баллов по GDS). Наиболее распространенными отклонениями в неврологическом статусе у пациентов с поражением мозжечка были координа- торные нарушения, выявляемые при пальце-молоточковой ($43,2\%$) и пяточно- коленной пробах ($36,4\%$), статическая атаксия, более выраженная при услож- нённой пробе Ромберга ($90,1\%$), нарушение ходьбы ($84,1\%$ – при обычной ходьбе и $84,1\%$ при тандемной ходьбе), дизартрия ($59,1\%$) и дисдиадохокинез ($34,1\%$).

Тесты на постуральную неустойчивость проводились у пациентов с дли- тельностью статодинамических нарушений более 1 месяца и оказались положи- тельными у $22,7\%$ больных при тесте Гевенара и у $4,5\%$ при выполнении теста «встань и иди».

После статистического анализа полученных клинико-инструментальных данных было выявлено, что единственным параметром, значимо связанным с нарушением ходьбы, была эзофория при взгляде вдаль ($p=0,0244$). Кроме того, гетерофории (эзо- варианты) оказались значимо связаны со взор-индуцируемым нистагмом ($p=0,0293$), нистагмом по типу «рикошета» ($p=0,0256$) ($p=0,001$).

Таким образом, в целом необходимо отметить, что у пациентов с поражением мозжечка наблюдалось значимое снижение повседневной активности в связи со статодина- мическими нарушениями, при этом сами пациенты описывали свое состояние различными терминами, что требует дифференциации от других топико- патогенетических вариантов нарушений равновесия. В связи с этим, в клиническом обследовании больных данного профиля необходимо уделять особое внимание отоневрологическому обследованию, в частности оценке движений глаз, наличию нистагма, гетерофории и их характеристикам.

ЛИТЕРАТУРА.

1. Алексеева, Н.С. Головокружение. Отоневрологические аспекты [Текст] / Н.С. Алексеева. - 3-е изд.- Москва: МЕДпресс-информ, 2019.- 184с.: ил.
2. Вахнина, Н.В. Головокружение в практике амбулаторного врача [Текст] / Н.В. Вахнина, О.В. Милованова // Клиническая фармакология и терапия.- 2017.- №4.- С.21-25.

3. Hanley, K. Symptoms of vertigo in general practice: a prospective study of diagnosis [Text] / K. Hanley, T. O'Dowd // Br. J. Gen. Pract.- 2002.- Vol. 52, N. 483.- P. 809-812.

4. Survival rate and risk factors of mortality among first-ever stroke patients [Text] / H. Wu, W. Gong, J. Pan [et al.] // Zhonghua Liu Xing Bing Xue Za Zhi.- 2014.- Vol. 35, N. 7.- P. 812-816.

O'QISH SAVODXONLIGI DARSIDA SAVOL-JAVOB USULI

Xusanova Madinabonu Muzaffarjon qizi

Qo'qon universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'qish savodxonligi darslarida savol-javob usulini samarali qo'llash va ulardan foydalanish haqida batafsil yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: metodika, o'qish savodxonligi, interfaol usullar, savol-javob metodi.

Savod o'rgatish davrida o'qish va yozish harakatini maqsadga muvofiq ravishda bajara olish o'qish va yozish ko'nikmasi deyiladi. Bu ko'nikma bilimni talab qiladi, chunki har qanday ko'nikma bilimsiz shakllanmaydi. Bilim ko'nikmaga aylanmagan bo'lishi mumkin. Masalan, bola v harfining elementlarini, yozuv chiziqlari orasiga qanday joylashtirilishini bilib, uni daftarda yoza olmasligi yoki o'quvchi harflarni tanib, ularni o'qiy olmasligi mumkin. Yozish ko'nikmasini hosil qilish uchun boshqa faoliyat turlari, ya'ni yozish jarayonida partada to'g'ri o'tirish, ruchkani barm oqlar orasida tulish, daftarni qiyalikda qo'yish kabilar ham o'rgatiladi. O'qish va yozish ko'nikmasi takomillashtirila borib, malakaga aylantiriladi. Malakaning shakllanishi uchun bir faoliyat bir necha bora takrorlanishi lozim. Yozish malakasida o'quvchi ruchkani qanday ushlab, qanday yurgizish haqida o'ylab o'tirmay, so'z va gaplarni yoza boshlaydi. Demak, o'qish va yozish malakasi harakatning o'ylab o'tirmay amalga oshirilish jarayonidir. Malaka o'qitishning keyingi bosqichlarida mustahkamlanib, avtomatlashish darajasiga yetkaziladi. O'qish va yozish kishi nutq faoliyatining turi bo'lib, u nutqqa oid malakadir. O'qish malakasi ham, yozish malakasi ham nutq faoliyatining boshqa turlari bilan, ya'ni og'zaki hikoya qilish, o'zgarar nutqini eshitish orqali anglash, ichki nutq bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Maktabda o'qitishning muvaffaqiyati savod o'rgatishning qanday tashkil etilganligiga bog'liq. O'quvchini savod o'rgatish jarayonida elem entar o'qish va yozishga o'rgatishda o'quvchilam ing faoliyat ko'rsatishi va nutq faoliyatiga kirishishlari uchun talab bo'lishi, o'z fikrini og'zaki yoki yozma ifodalashi uchun zaruriyat va ehtiyojni yuzaga kcltiruvchi vaziyat yaratilishi lozim. O`qish savodxonligida ishlatiladigan metodlardan biri bu savol-javob metodi xisoblanadi. Savol-javob metodi boshlang`ich ta`limy a`ni o`qish savodxonligida qay tartibda o`tkaziladi? Degan

savolga men shunday deb ta'rif beraman. O'quvchilar bilan dars jarayonida aynan qaysidir mavzu yuzasida o'yin tariqasida bu metodni o'tkazsak bo'ladi. O'quvchilarni guruhlariga bo'lib o'qishgan ertaklari yoki eshitgan she'rlaridan foydalanib bu metodni qo'llaymiz. Men sizlar bilan bir nechta metodlarni bo'lishaman.

“Fikrlarning shiddatli hujumi” metodi

O'tilgan mavzuni takrorlashda foydalaniladi. Bu metod orqali o'quvchilarning

- 1.kayfiyati ko'tariladi
- 2.darsga qiziqish kuchayadi
- 3.mavzuni yodda saqlab qolishlariga yordam beradi
- 4.xotiralarini rivojlantiradi
- 5.raqobat muhitini dars davomidagi zerikish hissi unutiladi

Daftardagi savollar asosida o'quvchilarning o'zaro savol-javoblari (10 ta savol berish va shuncha savolga javob qaytarish mashqi) quyidagi shakllarda o'tkaziladi:

1. Partada yonma-yon o'tirgan o'quvchilar xattaxta yoniga kelib yoki o'midan turib o'zaro savol-javob qiladilar. Bunda bir o'quvchi mustaqil ravishda yoki daftardan savolni ko'rib olib savol beradi, ikkinchisi mustaqil ravishda javob qaytaradi. Savol-javobdagi tezkorlik rag'batlantiriladi.

2. O'quvchilardan biri stol yoniga keladi, boshqa o'quvchilar o'qituvchining ruxsati bilan unga savol beradilar. Dastlabki paytlarda savollar daftarga qay tartibda yozilgan bo'lsa, shu tartibda, keyinroq aralash holda berilishi mumkin.

3. O'quvchilardan biri stol yoniga kelib, savol bera boshlaydi, o'qituvchining ruxsati bilan o'quvchilardan biri javob qaytaradi. Ba'zan savol bergan o'quvchi sinfdoshlariga ismini aytib murojaat qilishi foydalidir. Bunda suhbat yanada jonlanadi.

4. Koptok o'yini tashkil etiladi. Koptokli o'quvchi uni sinfdoshlaridan biriga otib savol beradi, u koptokni ilib olib, savolga javob qaytaradi. So'ng o'zi savol berib, koptokni boshqa bir sinfdoshiga otadi. Savol bilan javob orasida to'xtam uzayib ketsa, sinf jamoasi faollashtiriladi. B.G.Skobin bu haqda shunday yozadi: "...tushunish, aytish va mustaqil fikr bildirishning vaqt jihatdan bo'linishi maqsadga muvofiq emas. Bunday bo'linish qiziqishning pasayishiga olib keladi, natijada yangi narsani anglash va eslab qolish o'quvchilarning nutqini ijobiy ravishda o'stirishga xalal bera boshlaydi”

Xullas, savol-javobning normal sur'atda o'tishi, javob reaksiyasining kutilgan muddatda yuzaga kelishini ta'minlash uchun leksik va grammatik qiyinchiliklar suhbatga

qadar bartaraf etilishi kerak. Shunga ko'ra ham suhbatni o'quvchilar awalgi darslarda ravon ayta olgan gaplar doirasidagi savollardan foydalanib boshlash, ehtiyotlik bilan mavzuni kengaytirib borish, shu orqali og'zaki nutq ravonligini oshirish zarur. O'quvchining o'qituvchiga savol berishi sinfdoshlarida javob qaytarishga hozirlik kam bo'lgan paytda qo'l keladi. Darsda o'quvchilar bir-birlariga qancha ko'p savol berishsa, o'quv materiali shunchalik puxta o'zlashadi. O'qituvchi kim qancha savol berib, javob qaytarayotganini ish daftariga belgilab boradi. Birorta savol bermagan, birorta savolga javob qaytarmagan o'quvchilarga darsda qo'yiladigan umumiy baho pasaytiriladi, ballar kamaytiriladi, bunday o'quvchiga a'lo baho qo'yilmasligini o'qituvchi ta'kidlab boradi. Bunday chora bolalarda suhbatda faol ishtirok etish kerak ekan degan fikr paydo qiladi. Suhbatda qatnashdimi, demak, bolaning o'zlashtirishi yaxshilanadi.

Bu narsa o'quvchini chalkashtirib yuboradi: u qaysi savol shakliga javob qaytarishni bilmay kalovlanib qoladi. O'quvchilarni shu darsda o'qiladigan matn mazmunini tushunishga tayyorlash maqsadi bilan o'tkaziluvchi yalpi suhbatga ham yuqoridagi talablar asosida hozirlik ko'riladi. Bunda o'quvchilarning matndagi yangi ma'lumotlardan xabardor yoki xabardor emasliklariga ham ahamiyat beriladi. Bolaning eshitmagan yoki ko'rmagan narsasi haqida undan so'rab-surishtirish darsda vaqtni behuda sarflashga olib keladi. Masalan, "Bionika nima?" matni shunday ma'lumotlarga ega. Suhbatning behuda bo'lib chiqmasligi uchun uni bunday matn yuzasidan tashkil etmaslik lozim. Bunday suhbatni o'quvchilarning hayot tajribasiga yaqin mavzulardagi parchalar bo'yicha uyushtirish maqsadga muvofiqdir. Bunda tanish jumlar, tanish so'zlar bir sidra xotiraga tushiriladi, shu yo'l bilan matn mazmunini tushunib o'qish uchun sharoit yaratiladi. O'tilgan mavzulami, ular bilan bog'liq ravishda leksik materiallarni takrorlash ma'lum va qat'iy reja bilan amalga oshirilmog'i lozim. Bu ish dastlab dars rejasida hal etilmog'i, so'ngra xotiraga tushirish ko'zda tutilgan so'zlar chegarasi belgilanmog'i darkor. Yalpi suhbat uchun o'ndan ortiq savollar tanlanadi yoki ajratiladi. Buning boisi shundaki, o'quvchilar har darsda ko'proq so'zlamini tez eslay olishni o'rganadilar. Yalpi suhbat paytida o'qituvchi quyi sinflarda o'tilgan mavzulami bolalarning bilim saviyasiga qarab kengaytirib takrorlashi to'g'ri bo'ladi. O'quvchilar bilan o'tkaziladigan yalpi suhbatning to'rtinchi maqsadi ularning erkin nutqini o'stirish mazmunidagi ishlar asosida amalga oshiriladi. Lekin amalda o'qituvchilar bunday yalpi suhbatga rasmiyatchilik bilan yondashadilar: yil, oy, hafta, kun, ob-havo, dars bilan bog'liq savollar darsdandarsga, yildan-yilga bolalarga berilaveradi, ularning aksariyati javob

qaytarishga qiynalib, talaffuz hamda leksik-grammatik xatolarga yo‘l qo‘yaveradilar. “Bugun haftaning nechanchi kuni?”, “Hozir nechanchi dars?”, “Noyabr nechanchi oy?” kabi savollar yalpi suhbatlarda chaynalib siyqasi chiqib ketadi. Suhbatda rejalilikka erishish lozim, buning uchun esa dars bayonida berilajak savollarni aks ettirish, hayot bilan bog‘lash, darsdan-darsga farqlantirib borish darkor.

O‘zbek tili darslarida bajariadigan leksik-grammatik mashqlar o‘quvchilarni savol tuzish, unga javob qaytarish bilan bog‘liq bilimlarni egallash va malakalar shakllantirish uchun yo‘naltiradi. Boshqacha aytganda, savol-javobni o‘rgatish uchun ma‘lum tizimdagi leksik va grammatik mashqlar bajarib borilish kerak. Shunday ishlar amalga oshirilmagan sinflarda o‘quvchilar savollarni ham, ularga qaytariladigan javoblarni ham yod oladilar.

Dars bosqichlaridan biri bo‘lmish savol-javoblarning samaradorligi, to‘g‘ri uyushtirilganligi quyidagi mezonlarga ko‘ra baholanadi:

- 1) so‘z va gaplarning to‘g‘ri talaffuz qilinishi, sintagma va ohangga e‘tibor berilgani;
- 2) savollar berish va javob qaytarish tezligining ortib borishi;
- 3) savollarning mavzuviy kengayib borishi;
- 4) savol-javoblarning tobora dialogga yaqinlashishi;
- 5) gap turlarining kengroq qamrab olinishi;
- 6) javoblarning savollarga mos tarzda tuzilishi; kitobiy bo‘lmishligi;
- 7) o‘quvchilarning so‘z boyligining, imlo savodxonligining oshuvi;
- 8) mulohaza madaniyatini rivojlantirish sari yo‘nalishi.

O‘quvchilarni dialogik nutqqa tayyorlash quyidagi vazifalarni o‘z ichiga oladi: 1) savol va javoblarni ravon ayta olish; 2) savol tuzish malakasini egallash; 3) savolga dastlab to‘liq, keyin qisqa javob qaytarish. Oldingi darsda o‘rganilgan matn yuzasidan uyushtiriladigan suhbat o‘quvchilarning bilim va malakalarini to‘liq hisobga olmag‘i, shularga tayanmagan lozim. O‘quvchi gapni ravon ayta olmasa, u savolga javob qaytara bilmaydi, Savol tuzilishi jihatidan yangi bo‘lsa, unga o‘quvchi tayyorgarliklessiz, ya‘ni uni mexanik yo‘l bilan javob berish qo‘lidan kelmaydi. Xullas, savolning oson-qiyinligi quyidagilarga bog‘liq: 1. Savolning o‘quvchiga yaxshi tanish hayotiy faktga asoslangani. 2. Savolning bolalar erkin ayta oladigan gap qurilmasi asosida tuzilgani. 3. Savol orqali o‘quvchining bilish-bilmaligi tekshirilayotgan axborot o‘zlashtirilgani (eslab qolingani). Savollarni o‘qituvchining o‘zi tuzadimi yoki darslikdan oladimi, baribir ularning matnga yaqinlik-uzoqlik darajasini ham e‘tibordan chetda qoldirmaslik kerak. Savollar matn mazmuniga aloqadorligi jihatidan ikki

xil bo'ladi: 1) matn mazmuni yuzasidan berilgan savollar; 2) matn haqidagi savollar. Agar "Siz o'lgan darsda qaysi matnni o'qigan edingiz?" degan savol berilsa, bu savol matn haqida bo'ladi. Matnga doir savollar o'z navbatida ikki xil tuziladi: 1) matndagi gaplar yuzasidan; 2) matn mazmuni yuzasidan unda boimagan gaplar bilan.

Xulosa

Xullas, o'zbek tili darslarida o'qituvchining yangi o'rganilgan matn yuzasidan savollar tuzib, suhbat tashkil etishi o'quvchilarda savollar tuzishda matnning qaysi jihatlariga e'tibor berish kerakligi, ijodiy savollar qay tarzda tuzilishi, ijodiy javoblar qay tarzda qaytarilishi haqida tushuncha hosil qiladi, o'qilgan matnlar, shuningdek, so'zlashuvga xos savollardan iborat "O'zbekcha ruscha so'zlashuv daftari" tuttirilishi axborotni o'quv yili va sinflar mobaynida yodga keltirib turish, ulardan foydalanib o'zaro savol-javobda faol ishtirok etish dasturiy materiallarni puxta o'zlashtirishni ta'minlaydi, darslar samaradorligini yuksaltiradi, o'quvchilarda o'zbek tilini o'rganishga boigan qiziqish oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boyko Yu.N. Elemento` psixoterapii v obhesomoticheskoy poliklinike. J. Medsestra, 2000, №-2.
2. Mejdunarodno`y kodeks meditsinskoy etiki. J. Vrach, 1994, №-4, s-47.
3. Sh. Mirziyov. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. T. : O'zb., 2017.
4. Sh. Mirziyoev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va halq farovonligining garovi. T. : O'zbekiston, 2017.
5. Mirziyov Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollari bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. G`G` Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11.

Internet saytlari.

1. www.buxdti.uz, 14. www.gov.uz–O'zbekiston Respublikasi xukumat portali.
2. www.lex.uz–O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
3. www.medline.com;
4. O'z.Pec.CCB веб-сайт WWW.minzdrav.uz www.e-mail ; info@minzdrav.uz
www.ByxMI.uz

PARATAKTIK QURILMALARNING MONOPROPOZITIV STRUKTURASI XUSUSIDA

Kurbanova Raxima Abdullayevna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti Tillar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Parataktik qurilmalarning propozitiv strukturasi sodda gapning propozitiv strukturasi bilan ham, gipotaktik qurilmalarning propozitiv strukturasi bilan ham farq qiladi. Bu mazkur sintaktik qurilmaning derivatsion xususiyatlarini qayd etish jarayonida ham ma'lum darajada ko'zga tashlandi. Propozitiv struktura sintaktik qurilma mundarijasining real borliq bilan bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi. Shunday ekan, sodda gaplar munosabatidagi avtosemantik munosabat va bundan farqlanuvchi parataktik qurilmalardagi o'ziga xos sintaktik munosabatning sinsemantik xarakteri ham bundan dalolat beradi.

Kalit so'zlar: gap, jumla, propozitsiya, prisuppozitsiya, so'z, til, nutq, til va nutq birliklari, tema-rema, struktur, semantik va pragmatik faktorlar.

О МОНО ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОЙ СТРУКТУРЕ ПАРАТАКТИЧЕСКИХ УСТРОЙСТВ

Курбанова Рахима Абдуллаевна

Преподаватель кафедры языков Самаркандского государственного медицинского университета

Аннотация. В большинстве случаев, размышляя о языковых знаках, имеются в виду существующие представления о единстве формы и содержания в них, иными словами, об экспрессивных и экспрессивных сторонах. С этой точки зрения получили распространение рассмотрение предложения как языкового знака и тем более случаи нахождения, разделения формы и содержания экспрессивных и экспрессивных компонентов и выражения мнения о них.

Точно так же, как единицы, выступающие как языковые единицы, но обладающие иными, чем номинативно-денотативными, коммуникативно-значимыми

свойствами, фиксируются как предикативные единицы, об их пропозициональной структуре высказываются специфические мнения. По этому признаку было отмечено предложение как самая минимальная из речевых производных конструкций и высказаны важные взгляды, связанные с определением его структурных, семантических и прагматических особенностей.

Ключевые слова: предложение, предложение, суждение, пресуппозиция, слово, язык, речь, языковые и речевые единицы, тема-рема, структурные, семантические и прагматические факторы.

REGARDING THE MONOPROPOSITIVE STRUCTURE OF PARATACTIC DEVICES

Kurbanova Rakhima Abdullayevna

Teacher of the Department Languages of Samarkand State Medical University

Abstract. In most cases, when thinking about linguistic signs, the existing views about the unity of form and content in them, in other words, about expressive and expressive aspects are meant. From this point of view, looking at the sentence as a linguistic sign, and even more so, the cases of finding, separating the form and content, expressive and expressive components and expressing an opinion about them have become widespread.

In the same way that the units that appear as linguistic units, but have communicative-significant properties other than nominative-denotative properties, are recorded as predicative units, specific opinions are expressed about their propositional structure. According to this basis, the sentence was noted as the most minimal of the speech derivative constructions, and important views related to the definition of its structural, semantic and pragmatic features were put forward.

Key words: clause, sentence, proposition, presupposition, word, language, speech, language and speech units, theme-rhema, structural, semantic and pragmatic factors.

Bugungi kunda tilshunoslar tomonidan gapning til birligi sifatida qaralishi masalasi biroz kamaygan bo'lishiga qaramay, hamon uni tilning birligi sifatida talqin qilish ma'lum darajada saqlanib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganida, gapning nominativ aspekti mavjudligini inkor etib bo'lmaydi. Shu bois ham, uning propositiv xususiyati haqida mavjud

fikrlarni, qarashlarni o'rganish tilshunoslikning bugungi masalalarini hal etish va ertangi tadqiqotlar rejalarini belgilab olish uchun zaruratdir. Gapning til birligi sifatidagi asosiy belgisi bu uning nominativ jihati bo'lib, uni propozitiv strukturasi bilan uzviylikda tavsiflash mumkin bo'ladi. Gapni nutq birligi sifatida qarash esa, uning kommunikativ va obyektiv modallik belgilari bilan tavsiflanadi. Shuni ham aytish joizki, modallikning subyektiv turi ham gapning nutq birligi sifatidagi tavsifida muhim ahamiyat kasb etadi.

Albatta, inson jismoniy, aqliy va ruhiy uchlikni o'zida yuksak darajada mujassam etgan mavjudot sifatida tabiat va jamiyatda faollik ko'rsatish qobiliyatiga egaligi bilan yagonadir. Uning aql – ong orqali amalga oshirishi mumkin bo'lgan imkoniyatlari boshqa tirik mavjudotda kuzatilmaydi. Inson borliqni to'g'ridan to'g'ri anglashi bilan bir qatorda, uni sezgilar orqali qabul qiladi. Bu esa, o'z navbatida, mavjud mohiyatni maqsadli aks ettirishdan iboratdir. Ong tegishli tartibda borliqdagi ma'lumotlarni sezgilar orqali qabul qiladi. Ko'p davrlarda ong – aql insonni boshqa mavjudotlardan farqlanishini ta'minlashi va uning jamiyatni tashkil etishining asosi sifatida qaraldi. Biroq bugungi kunga kelib, shuni ham e'tirof etishga to'g'ri kelmoqdaki, inson nafaqat ongi bilan, balki ruhi bilan ham boshqa tiriklik belgilari mavjud bo'lganlardan farqlanadi. Ongning tarbiyasi va kamoloti bilimga asoslanadi. Bilim esa, ezgulikka ham, yovuzlikka ham birdek xizmat qilishi, yo'l ochishi mumkin. Endi ularni qay biri yaxshi va qay biri yomon ekanini farqlash inson ruhiyati, ruhiy tarbiyasi va ruhiy kamolotiga bog'liqdir. Ruhiyat esa qalb tarbiyasi, axloq-odob normalari bilan belgilanadi. Bu insoniyatga berilgan eng buyuk in'omdir. Ongning paydo bo'lishi bevosita nutqning vujudga kelishi bilan bog'liq hisoblanadi. Nutq – nutqiy faoliyat mahsuli sifatida namoyon bo'ladi. Shunday ekan, har qanday nutqiy faoliyatning vujudga kelishi sezgilarga asoslanuvchi hissiy bilishdan boshlanib, ong orqali boshqarilar, shakllantirilgan ekan, uning tub mohiyati insonning ruhiyati bilan uzviylikda, izchillikda amalga oshadi. Tilni fikrning bevosita voqe bo'lishi maydoni sifatida tavsiflanishiga kelsak, uning asosiy, markaziy va maksimal birligi so'z ekanini inkor eta olmaymiz. Shunday ekan, so'z borliqdagi narsa, belgi, harakat kabilarning inson ongidagi tushunchasining nomi ekanini tasdiqlash to'g'ri bo'ladi. Inson faqat so'zning o'zi bilan fikrini ifodalash ehtiyojini qondira olmaydi. Buning uchun unga so'zlardan nutqiy faoliyatda to'g'ri va maqsadli foydalanish vazifasi qo'yiladi. Ana shu vazifaning bajarilishi propozitsiyani belgilash, uni amalga oshirish va pirovard kommunikativ ehtiyojni qondirish, bunda modal munosabatlarni aks ettirish imkonini beradi.

Ko'rinadiki, har qanday nutqiy derivat bu jihatdan kommunikativ – hosila strukturani tashkil etadi. Bu soʻz – gap, toʻliqsiz gap, sodda gap va uning har qanday turi, murakkab gap va uning har qanday turi, parataktik yoki gipotaktik qurilma va ularning istalgan turi shaklida boʻlishi mumkin. Bu nuqtai nazardan ular monopropozitiv xarakter kasb etadi.

Misol: *Arava gʻijirlab borar, aravakash bir zumga boʻlsada xirgoyisini toʻxtatmas edi (Choʻlpon. Kecha va kunduz).*

Keltirilgan misolda operandlar oʻzaro parataktik munosabatdadir. Bu operandlarning har biri alohida-alohida xabar ifodasini avtonom holatda berayotgani yoʻq. Agar shunday boʻlganida edi, sintaktik qurilma quyidagicha shakllangan boʻlishi mumkin edi: *Arava gʻijirlab borardi. Aravakash bir zumga boʻlsada xirgoyisini toʻxtatmas edi.*

Bu oʻrinda sintaktik qurilmalar sinsemantik munosabatda emas, balki avtosemantik xarakterlidir. Bunda keltirilgan gaplarning bir-birini izohlayotgani, toʻldirayotganini qayd etib boʻlmaydi, balki ifodalangan voqea yoki hodisalarni alohida-alohida ekanini kuzatish mumkin. Agar sintaktik qurilma operandlari sifatida shakllangan qismlar parataktik munosabatda boʻlsa, u holda qurilma komponentlararo shakllangan munosabat sinsemantik xarakterli boʻladi. Muhimi, har ikki holatda ham mavjud ikki sodda gapning har biri alohida monopropozitivlikka ega hisoblanadi va shu bilan birga, alohida operand sifatida shakllangan ikki komponent evaziga vujudga kelgan parataktik qurilma ham monopropozitiv xarakterda boʻladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qurbonova M., Sayfullaeva R., Boqieva G., Mengliev B. Oʻzbek tilining struktural sintaksisi. Oʻquv koʻllanmasi. – Toshkent. 2004. (–B. 52) -142 b. (Kurbanova M., Sayfullaeva R., Bokieva G., Mengliev B. Uzbek tilining struktural sintaksisi. Ukuv kullanmasi. – Toshkent. 2004. (–B. 52) -142 b.)

2. Mahmudov N., Nurmonov A. Oʻzbek tilining nazariy grammatikasi (Sintaksis). - Toshkent: «Oʻqituvchi» 1995, (- B.5-6) 195 b. 9 Mahmudov N., Nurmonov A. Uzbek tilining nazariy grammatikasi (Sintaksis). - Toshkent: «Ukituvchi» 1995, (- B.5-6) 195 b.)

3. Moskalʼskaya O.I. Problemy sistemnogo opisaniya sintaksisa. –M., 1974, –S. 9-19; 2-e izdanie. –M., 1981, –S. 9-18; (Moskalskaya O.I. Problemi sistemnogo opisaniya sintaksisa. –M., 1974, –S. 9-19; 2-e izdanie. –M., 1981, –S. 9-18)

4. Nurmonov A., Mahmudov N., Axmedov A., Solixoʻjaeva S. Oʻzbek tilining mazmuniy sintaksisi. Oʻz FA «Fan» nashriyoti, 1992, -B.28 (Nurmonov A., Mahmudov N.,

Axmedov A., Solixujaeva S. Uzbek tilining mazmuniy sintaksisi. Uz FA «Fan» nashriyoti, 1992, -B.28)

5. Paducheva, Ye. V. Semanticheskie issledovaniya: semantika vremeni i vida v russkom yazyke; semantika narrativa / Ye. V. Paducheva. – Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kultury», 1996. –465 s. (Paducheva, E. V. Semanticheskie issledovaniya: semantika vremeni i vida v russkom yazyke; semantika narrativa / E. V. Paducheva. – Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kulturi», 1996. –465 s.)

6. Prokopovich N.N. Voprosy sintaksisa russkogo yazyka.–M.: Vysshaya shkola, 1974, 350 s. (Prokopovich N.N. Voprosi sintaksisa russkogo yazyka.–M.: Vysshaya shkola, 1974, 350 s.)

7. Abdullaevna, K. R. (2022, August). General interpretation of the predicity event: Kurbonova Rakhima Abdullaevna, Samarkand State Medical Institute, Department of Languages, Trainee teacher, e-mail: kurbonovarahimal@ gmail. com. In *Научно-практическая конференция*.

8. Abdullaevna, K. R. trainee teacher, department of languages medicine and education faculty, Samarkand State Medical Institute. *SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY*, 125.

9. Abdullaevna, K. R. (2022). SOME CONSIDERATIONS ABOUT PREDICATIVENESS AND ITS EXPRESSION. *Thematics Journal of Education*, 7(5).

10. Abdullaevna, K. R. (2022). Propositive Structure And Syntactic Devices Of Speech Derivation. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(2), 764-766.

11. Курбонова, Р. А. (2022). Предикативлик ва унинг ифодаси хусусида айрим мулоҳазалар. *Science and Education*, 3(11), 1376-1379.

12. Abdullaevna, K. R. GENERAL INTERPRETATION OF THE PREDICITY EVENT. In *Конференция состоялась 5 марта 2022 года на базе Ташкентского государственного стоматологического института по адресу: Республика Узбекистан, 100047, г. Ташкент, ул. Махтумкули, 103. Цель конференции–знакомство и обмен опытом в обучении и в работе с цифровыми данными, технологиями их применения в гуманитарных* (p. 274).

13. Abdullaevna, K. R. (2023). SENTENCE AND ITS SYNTACTIC STRUCTURE. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 10(12), 266-268.

KITOB MA'RIFAT CHIROG'I

To'lanova Mohinur

Termiz davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish: Fransuz tili yo'nalishi 1-bosqich 123-guruh talabasi

“ Kitob seni hali sen ko'rmagan dunyoga olib boradi, sen eshitmagan so'zlar aytadi”.

Gertsen

Kitob insoning eng yaqin do'sti va maslahatchisi, aql qayrog'i va bilim manbai, fikrlar quroli, xazinalar kaliti, tafakkur manbai hisoblanadi. Kitob moziy darakchisi bugunning tarbiyachisi va muallimi, kelajakning yo'l boshchisi. U ma'naviy xazina, haqiqiy boylik. Dono xalqimiz kitobni shunday deydi: “Kitob ko'rmagan kalla-giyoh unmagani dala”. Bu hikmatli so'zda shunday ma'no borki, giyoh o'smagan dalani hech kimga foydasi yo'q, unda hech kim manfaat topmagani kabi kitob ko'rmagan kalla ham shu kabi hech kimga foydasi tegmaydi, o'z fikrini namoyon qila olmaydi. Shuning uchun ko'p kitob mutolaa qilib tafakkurimizni o'stirishimiz zarur.

Ajdodlarimiz hayotida ham kitob muhim rol o'ynagan. Ular kitobni o'z do'stlariday ko'rishgan. Jumladan Alisher Navoiy shunday degan: “Kitob- beminnat ustoz. Har daqiqa u bizni donishmadlarning bilim xazinasi bilan oshna eta oladi”. Kitobni biz azaldan boylikdan ustun qilib kelganmiz. Buyuk rus olimi Aleksandir Pushkin ham doimo kitobni do'st tutgan. Pushkin vafot etar chog'ida, unga “do'stlaringiz bilan vidolashing” deb aytgan. Pushkin xonaning burchagidagi kitob javoniga termulib, “ Xayr, mening do'stlarim!” deya jon bergan. Biz ham kitobni do'st tutmog'imiz lozim, zero barcha bilimlarning manbai kitob.

Kitobim, barchadan boyim o'zingsan,

Tunimni yoritar Oyim o'zingsan.

Badanim ilmga tashnalab tursa,

Sug'orib turuvchi soyim o'zingsan.

Muxibbiy

Siz oilangiz borligini payqab qolasiz. So'z ota-onangiz yoki qarindoshlaringiz haqida ketmayapti. Siz kitobga mehr qo'yib, yangi kitobsevarlar oilasiga qo'shilasiz. Bu oilaga qo'shilishingiz bilan atrofingizda doim sizni qo'llab-quvvatlaydigan va har qanday

vaziyatda yordam qo'lini cho'zadigon odamlar paydo bo'ladi. Bu kitob o'quvchilar va kitob sevuvchilar oilasidir.

Siz cheksiz muloqot olamiga kirasiz. Inson kitob yordamida o'tmishdagi avlodlari hayotini o'rganishi va unda yashashi mumkin. O'qish sizga turli xalqlar madaniyati va turli toifa odamlar hayotini so'zlab beradi. Ma'naviy dunyo qarashingiz kengayadi. Kitob insonlarning o'zaro bir-birlarini tushunishiga yordam beradi. Siz esa o'zga bir insonning hayotiga kirib borasiz. O'ylab ko'ring, boshqa bir insonning o'rnida bo'lishni istarmidingiz? Hayotda yangi tajribalarga erishishnichi? Bu siz o'ylaganingizchalik qiyin ish emas. Shunchaki kitob o'qish kerak.

Kitob bu inson orqali ko'riladigon dunyodir.

I.E.Bobel

Ko'plab yangi narsalar haqida bilib olasiz. Qaysi janrdagi kitoblarni o'qishingizdan qat'iy nazar juda ko'p narsalarni bilib olasiz. Bu tarix, psixologiya, madaniyat, ruhiyat, urush-oqibatlar, insonlarning bir-biri bilan munosabatlari va hayotida zarur bo'ladigan turli xil ma'lumotlar bo'lishi mumkun.

Kitob bu- hayot, undagi jarayonlar- tarix jarayonlaridir.

Xulosa

Sizda ijodiy fikrlar paydo bo'la boshlaydi. Miyyangizni yangi ilimlar bilan boyita boshlaganingizdan so'ng, ajoyib bir holat sodir bo'la boshlaydi. Fantaziyangiz uyg'onadi. Ijod bu aslida insonlar hayratlangan ilhomning amaldagi ko'rinishidir, hayotda bunday insonlar ko'plab topiladi. Bu insonlar she'riyatni ilm bilan, e'tiqodni tarix bilan aralashtirishdan qo'rqishmaydi. Siz o'zingiz to'plagan bilim manbaalaringizdan foydalana boshlaysiz. Shunda sizda turli fantaziyalar paydo bo'ladi.

Har qanday ma'naviyatli, ma'rifatli insonning sevimli mashg'uloti kitob o'qish, zero kitob – ma'rifat o'chog'i.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Islom Karimov. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" "Ma'naviyat" Toshkent 2010.
2. Shavkat Mirziyoyev "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz" "O'zbekiston" Toshkent 2017

3. Shavkat Mirziyoyevning «Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida»gi qarori.

4. <https://www.biznesrivoj.uz/articles/kitob-o-qishga-odatlanishga-5>

5. <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/kitob-uqishning-foydalari>

KITOB – INSON FITRATI

Termiz davlat universiteti Filologiya va tillarni o'qitish (Fransuz tili) 1-bosqich talabasi

Mirzobadalova Xadicha Baxtiyor qizi

Annotatsiya

Ushbu maqolada buyuk sharq allomalarining fikrlari, qarashlari, shuningdek ular qoldirgan buyuk ma'naviy merosning qadr-qimmati va bugungi hayotimizdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga kitoblarning bizning hayotimizdagi o'rni, uning jamiyatga ta'siri, yoshlarni ma'nan yetuk va barkamol, yuqori tafakkurga ega qilib tarbiylashdagi o'rni, inson onggiga bo'lgan psixologik va tibbiy foydalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Bilim, tafakkur, psixologiya, jamiyat, tibbiyot, bilimdonlik, kitobxonlar.

Abstract. This article examines the thoughts and views of the great scholars of the East, as well as the value and importance of the great spiritual heritage they left behind in our lives today. At the same time, the role of books in our life, its impact on society, its role in educating young people to be intellectually mature and well-rounded, and their psychological and medical benefits for the human mind will be discussed.

Key words: Knowledge, thinking, psychology, society, medicine, erudition, bibliophile.

Аннотация. В данной статье рассматриваются мысли и взгляды великих ученых Востока, а также ценность и важность того великого духовного наследия, которое они оставили после себя в нашей сегодняшней жизни. В то же время будет обсуждаться роль книг в нашей жизни, ее влияние на общество, ее роль в воспитании молодых людей интеллектуально зрелыми и всесторонне развитыми, а также их психологическая и медицинская польза для человеческого разума.

Ключевые слова: Знание, мышление, психология, общество, медицина, ерудиция, читатели.

Bugun bitta kitob o'qigan bola, ertaga televizor ko'rib o'tirgan o'nta bolani boshqarishi mumkin. (Shavkat Mirziyoyev)

Kitoblar uzoq yillardan beri ajdodlardan-avlodlarga o'tib kelayotgan hikmat kemasi hisoblanadi. Bu kemadan hikmat olgan kishi albatta komillikka erishadi, foydalanmagan inson esa zalolatga yuz tutadi. Sharq mutafakkirlaridan mashhur Forobiy, Ibn Sino, Xorazmiy, Beruniy kabi faylasuv va ilm donishmandlarining durdona asarlari va ilmiy tadqiqotlari butun jahon miqyosida munosib o'rin tutadi. Ayniqsa Markaziy Osiyoda islom dini kirib kelganidan so'ng bir nechta olim va fuzalolarning amalga oshirgan tadqiqotlari va ilmiy ishlarini butun jahon tan oldi. Bulardan Al-Xorazmiyning "hisob aljabr val Muqobala", Ibn Sinoning "Tib qonunlari" asari, Ahmad al-Farg'oniyning asrtronomiya fani rivojiga qo'shgan hissasi, Abu Nasr Forobiyning falsafa sohasiga oid bilimlar majmui, shuningdek, Abu Rayhon Beruniyning minerologiya va astronomiya sohasiga doir yozilgan asarlari eng olamshumul kashfiyotlar va nodir namunalar desak mubolag'a bo'lmaydi. O'rta Osiyo xalqining boy merosidan chet davlatlarda fan sifatida foydalanilishi ham bejizga emas. Bu ma'naviy boylikni kelgusi avlodlarga ham yetqazish va xalqni bilimli va ma'nan yetuk qilib tarbiyalash endilikda biz yoshlarning zimmamizdadir. Ma'naviyatning asosi bo'lmish kitoblarni mutolaa qilish, undan axloqiy va ma'naviy tarbiya olish, shu bilan birgalikda uni boshqalar bilan baham ko'rish jamiyat hayotida eng muhim shiorga aylandi.

Bugungi kunda yoshlarni kitobxonlikka jalb qilish uchun qator tashabbuskor rejalar tanlovlar amalga oshirilmoqda. Xususan yurtimizda keng auditoriyada o'tqazilib kelinayotgan "Mening birinchi kitobim", "Eng yaxshi kitobxon", "Kitobxon oila", "Yosh kitobxon", "Kitobxon yoshlar" kabi bir nechta tanlovlar respublikadagi barcha yoshlarni bir maqsadga birlashtirgan. Bu kabi ommaviy tadbirlarni tashkil qilishdan maqsad yoshlar orasida sog'lom fikrlash, tafakkur qilish qobiliyatini rivojlantirish, ularni ko'proq bilim va malaka oshirishiga jalb qilishdan iboratdir. Bundan tashqari kitob o'qishning biz bilgan va bilmagan foydali tomonlari benihoya ko'pdir. Olimlarning ta'kidlashicha bizga ma'lum bo'lib qolgan Alsgeymer (xotira pasayishi) kasalligining ham kelib chiqish sabablari kitob o'qimaslik, tafakkur qilmaslik bilan bog'liq. Negaki inson yoshligidan toki keksayguniga qadar doimiy ravishda kitob o'qisa, undagi ma'lumotlar asosida fikr yuritsa, tafakkur qilsa, aqli qariganida ham o'z tiniqligini saqlab qoladi. Lekin afsuski hozirgi kunda aholi o'rtasida kitob o'qishga bo'lgan qiziqish, kitobxonlik kamaygan va bu turli kasalliklar va yomon holatlarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Kitobning soʻz boyligini oshirishda, ravon gapirishda, begonalar bilan erkin muloqot qilishda, stressni kamaytirishda, xotira va fikrlashni oʻstirishda foydasi katta. Kitob oʻqishga odatlangan kishi quyidagi imkoniyalarga ega boʻladi

1. Kitob oʻqish inson umrini 2 yilga uzaytiradi. Yel Universiteti Sogʻliqni Saqlash maktabi hodimlari tadqiqot xulosalarini “Science & Social Medicine” jurnalida eʼlon qildilar. Unga koʻra koʻp kitob oʻqish miya hujayralari orasidagi aloqani mustahkamlaydi va bu holat erta oʻlimga olib keladigan “neyrodejenerativ” kasalliklar xavfini kamaytiradi.

2. Oʻqish stressni kamaytiradi. Olimlar va shifokorlar stress barcha inson kasalliklarining 60% xavf omili deb hisoblashadi. Birinchidan, stress qon-tomir xavfini (50% ga) va boshqa yurak-qon tomir kasalliklarini (40% ga) oshiradi. Buyuk Britaniyaning Sasseks Universiteti tomonidan 2009 yilda oʻtkazilgan tadqiqot natijalariga koʻra, kitob oʻqish stressni 68% gacha kamaytirishi mumkin. Bu musiqa tinglash va sayr qilishdanda koʻproq samarali hisoblanadi.

3. Oʻqish uyqusizlikni davolaydi. Kun davomida smartfonlar va zamonaviy texnika uskunlari atrofida va ayniqsa uyquga yotishdan avval doimiy ekran qarshisida boʻlishimiz organizmga salbiy taʼsir koʻrsatib uyqusizlikka sabab boʻladi. Bunda gadjetlardan chiqadigan sunʼiy yorugʻlik miyada melatonin (uyqu garmoni)ning ishlab chiqarilishini kamaytiradi. Mayo Klinikasiga koʻra, kitob oʻqish uyquni yaxshilaydi va uyqusizlikni kamaytiradi. Ayniqsa terminlar va bizga nomaʼlum atamalardan iborat boʻlgan kitoblarni mutolaa qilish tezroq uyquni keltirib chiqaradi.

Yana buyuk olimlar faylasuflar shuni aytib oʻtganlarki, kuniga kamida 1 soat davomida kitob oʻqish butun dunyodagi 99% odamdan yaxshiroq boʻlishga sabab boʻladi. Chunki koʻpchilik odamlar kitob oʻqimaydilar.

Xulosa qiladigan boʻlsak, aholi oʻrtasida kitobxonlikning kamayishi, kitoblar oʻqish surʼati pasayib ketishi - oʻtmishini, ota-bobolarini unutishga, fikr yuritmaslikka, gadjetlarga qaram boʻlib qolishga va bir nechta yomon kasalliklar kelib chiqishiga olib keladi. Bu holat faqatgina Oʻzbekistonda emas, butun dunyoda sodir boʻlmoqda. Ushbu salbiy vaziyatni oldini olish uchun bir qator tashabbuskor va manfaatli loyihalar amalga oshirilmoqda. Hattoki kitob oʻqish orqali pul mukofoti va boshqa koʻplab sovrinlarga erishilmoqda. Bizga berilayotgan bu imkoniyatlardan toʻgʻri foydalanish ham sogʻligimizga eʼtibor qaratishimiz ham oʻz qoʻlimizda, zero insonning tabiati hayoti, turmush tarzi bevosita kitoblar bilan chambarchas bogʻliq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Islom Karimov. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" "Ma'naviyat" Toshkent 2010.
2. Shavkat Mirziyoyev "Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan birga quramiz" "O'zbekiston" Toshkent 2017
3. Shavkat Mirziyoyevning «Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida»gi qarori.
4. <https://www.biznesrivoj.uz/articles/kitob-o-qishga-odatlanishga-5>
5. <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/kitob-uqishning-foydalari>
6. Muratovna, Davlyatova Emina. "KITOB TAFAKKUR VA MA'NAVIYAT XAZINASI." O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI 2.16 (2023): 619-622.
7. Farmanova, B. X., and M. D. Abdugaffarova. "KITOB BILIM BULOG 'I." Инновационные исследования в современном мире: теория и практика 2.2 (2023): 47-49.
8. <http://www.fayllar.org/tamin-etgan-tarixiy-shart-sharoitlar.html?page=2>

Ta'lim integratsiyaning hozirgi zamon muammolari

Qo'qon universiteti

Xusanovan Madinabonu Muzaffarjon qizi

Boshlang'ich ta'lim 3-kurs

Annotatsiya

Ushbu hozirgi zamonda bo'layotgan integratsiyalanish ya'ni bita darsni ikta o'qituvchi yokida ikta fanni bitta qilib o'tish foydalari haqida bo'layotgan yangiliklar va ular yordamida samarali dars jarayonli bo'lishi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: integratsiya, ta'lim tizimi, fanlar, ta'lim rejasi, chet el maktablari.

Boshlang'ich maktab ta'lim-tarbiyasini integratsiyalash muammosi nazariya uchun ham, amaliyot uchun ham muhim va dolzarbdir. Boshlang'ich ta'limni integratsiyalash masalasiga keyingi paytda bir qancha yondashishlar bo'ldi: darsni ikki fan o'qituvchisi olib borishi yoki ikki fanni bir darsga birlashtirib, uni bir o'qituvchi tomonidan o'tilishidan to integratsiyalangan kurslar tashkil etish, boshlang'ich ta'lim mazmunini tubdan o'zgartirishgacha. Bunga maktab ham, didaktika va metodika ham tayyor emas. Hozirgi kunda asosini tabiatshunoslik bo'yicha bilimlar lashkil etuvchi integratsiyalangan kurs yaratish muammosi dolzarb bo'lib turibdi. Bular boshqa turdagi bilimlarni jipslashtiruvchi asosiy vazifani o'z zimmasiga oladi. Bunday yondashish anchadan beri ma'lum va chet el maktablari tajribasida hat etilgan. Bunda so'z faqal sinflarda emas, balki umumiy ta'limning o'rta va tugallovchi bo'g'inlarida ham bir qator fanlarning mazmunini integratsiyalash ustida bormoqda.

Hozirgi kunda juda ham ko'p muhoka bolayotgan narsalardan biri bu boshlang'ich maktablarni integratsiyasidir. Bu tushunarli, kichik maktab o'quvchisi atrofdagi olam darsligini har doimgida o'tlar hayvonlar ularning hayoti qanday kechii nimalar bo'lishi to'g'risida o'rganishadi. Osha bilan birgalikda biz atrofimizdagi olamda ranglar, rus tili, hayvonlarnin qanaqa ovoz chiqarishlari ya'ni musiqa, va boshqa fanlarni ham uyg'unlashtirsak bo'ladi. Shunday ekan, ta'lim integratsiyasi hozirgi zmon talabi hisoblanadi, albatta. Boshlang'ich ta'lim integratsiyasining mohiyati nima? degan savol hosil bo'ladi.

Ta'limni integratsiyalash fikri xalq tabaqalashtirish va induviduallashtirish bilan birgalikma tengma teng muhokama qilina boshlandi. Agarda yuqori sinflar bilan boshlang'ich sinflarni kitoblari darslari bir xil bo'lganda boshqacha bo'lgan bo'lardi degan fikr borligi sabablidir. Kichik maktab yoshidagi bolalar qiziqishlari faol

shakllantiril borilsa, integratsiyaning asosiy qilib turli fanlarni o'rganish obyektlari bo'lgan ba'zi umumiy tushunchalarni kengaytirish va aniqlashtirish lozim bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam ta'limda integratsiyaning kirib kelishida aniq bir maqsad boshlang'ich sinfdayoq tabiat va jamiyat tushunchalarini yaxshi tassavur qilishi, bilishi va ularga mos o'ylashlari munosabatini shakllantiradi. Mana shuning uchun ham integratsiya kerakdir, bolaning har tomonlama ideal bo'lib o'sishiga ham kata yordam ko'rsatadi. Bola mantiqan va emotsional taraflama ha o'zini shakllantishi lozim talab qilinadi.

Ta'limni integratsiya qilish mohiyati nimadan iborat? Ta'limga bog'liq «Integratsiya» tushunchasi 2 ta ma'noga ega:

1. O'quvchida atrofdagi olam to'g'risida yaxshi tasavvur hosil qilish
2. Predmetli bilimlarni yaqinlashtirish uchun umumiy platformani topish

Integratsiya ta'lim maqsadi sifatida olam tizimining alohida qismlari bog'liqligini ko'rsatuvchi bilimlarni berishi emas, bolani barcha elementlari biribiriga bog'liq yaxlit olamni tasavvur qilishga birinchi qadamlarida o'rgatishi kerak. Bu maqsadni boshlang'ich maktab amalga oshirishi kerak.

Integratsiya - predmetli bilimlar chegarasida yangi tasavvurlarini qabul qilish vositasi. Integratsion darslar kichik yoshdagi bolalarning tasavvuri oshishiga hamda ularning tafakkur olami oshishiga ham juda katta yordam beradi. Ushbu darslarni aziz pedagog va o'qituvchilar otishni u dars turini bolalarga o'ta olishni taqdim qila olishni bilsa bas. Integratsion darslar juda xam qiziq bo'ladi. Negaki u fanlarda aynan bitta fan emas balki ikta uchta fanlarda oladigan bilimlarini olishadi. Shuning uchun ham ta'lim integratsiya juda ham muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abduraxmonova Sh.A. "O'zaroalmashuvchanlik, standartlashtirish, texnik o'lchovlar" fanining elektron majmuasi dasturi O'zbekiston respublikasi adliya vazirligi huzuridagi Intellektual mulk agentligi №DGU 09073 07.09.2020 y.

2. Abduraxmonova Sh.A. "Materialshunoslik va konstruktsio materiallar texnologiyasi" mobil ilovasi O'zbekiston respublikasi adliya vazirligi huzuridagi Intellektual mulk agentligi № DGU 1741107.07.2022 y.

Internet manbalari

1. <https://metallurgist.pronovye-tehnologii-koksovaniya-ugley>
2. <https://weldering.com/polozhenie-mundshtuka-gorelki>
3. <https://svarkaed.ru/rashodnye-materialy/flyus-i-svarochnayaprovoloka/kakuyu-rol-igraet-flyus-v-domennom-protse.html>
4. https://www.highexpert.ru/content/engineers/toolerance_features.html

SIFATLI TA'LIM – TARAQQIYOT POYDEVORI

Termiz davlat universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish (Fransuz tili)

1-bosqich talabasi

Zopirova Sitora Odiljon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kundagi ta'limga bo'lgan e'tibor, sifatli ta'lim berish va ta'lim tizimini yanada isloh qilishga doir amalga oshirilayotgan chora tadbirlar va islohotlar tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье анализируется современное внимание к образованию, качественному образованию, а также меры и реформы, реализуемые для дальнейшего реформирования системы образования.

Abstract: This article analyzes the attention paid to education, the quality of education, as well as the measures and reforms implemented to further reform the education system.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, taraqqiyot, tafakkur, islohot, samaradorlik, vatanparlik.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida "ta'lim sifatini oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to'g'ri yo'lidir" deya ta'kidladi.

Shubhasiz, ta'lim sifatini oshirish mamlakatimiz kun tartibida turgan dolzarb masalalardan biridir. Zero, buning zamirida mamlakatni rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqishga qodir bo'lgan yetuk mutaxassislarni yetishtirish masalasi mavjud. Shu jihatdan, O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z Murojaatnomasida ta'limni "Yangi O'zbekiston uchun eng katta investitsiya" deb ta'kidlagani chuqur strategik ahamiyatga ega.

Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi ekspertlari tomonidan o'tkazilgan lingvistik kontent-tahlil natijalariga ko'ra, Prezident nutqining asosiy qismi ta'lim-tarbiya sohasini yanada rivojlantirishga bag'ishlandi. Xususan, "ta'lim" va "maktab" so'zlari eng ko'p qo'llangan so'zlar qatoridan joy oldi (25 va 23 marta mos ravishda)[3].

Hozirgi globallashuv dunyosida texnologiyalar rivojlanib borar ekan, sifatli ta'limni isloh qilish, shuningdek, o'z ishining mutaxassisi bo'lgan faol yoshlarning

sonini oshirish, olingan bilim va tajribalar asosida yanada yangi texnika-texnologiyalarni kashf etish muhim masalaga aylandi. Xususan, yurtimizda muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar, tashabbuskor loyihalar va bilimli yoshlar uchun yaratib berilayotgan qator imkoniyatlar yoshlarga sifatli ta'lim beribgina qolmay ularga kelajakda bir nechta imkoniyatlar eshigini ochishi shubhasiz. So'nggi bir necha yilda amalga oshirilgan ishlarni sarhisob qilsak, ta'lim sohasida tub burilishlar sodir bo'lmoqda desak yanglishmagan bo'lamiz. 2023-yilning "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili deya nomlanishi ham bu sohadagi yangiliklarning bir isbotidir. Amalga oshirilgan va kelajakda bajarilishi belgilangan islohotlarda raqamlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2023 yilda 70 ta yangi maktab qurilishi, 460 ta maktab kengaytirilishi ma'lum qilindi. Shu bilan birga, kelgusi yilda xususiy investitsiyalar ishtirokida 100 ta maktab qurish loyihalari boshlanishi, yaqin besh yilda esa ularning soni 1 mingtaga yetkazish rejalashtirilayotgani qayd etildi. Bundan tashqari mavjud 700 dan ortiq kasb-hunar maktabi, kollej va texnikumlar imkoniyatidan samarali foydalanish zarurligi ko'rsatildi. Shuningdek, 2023 yildan boshlab yangi dastur asosida har bir viloyatda 1 tadan texnikumda Yevropa kasbiy ta'lim standartlari joriy etilishi, kelgusi besh yilda esa barcha kollej va texnikumlar ushbu tizim bilan qamrab olinishi belgilandi. Ayni vaqtda, iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlashni kengaytirish maqsadida kimyo sanoati, elektr texnikasi, transport va energetika sohaslarida alohida "Muhandislik maktablari" tashkil qilinishi va bu orqali yangi zamon injenerlari tayyorlash tizimini yaratish vazifasi qo'yilgani diqqatga sazovor.[3] Yana shularni keltirib o'tishimiz kerakki, Prezident maktablarida 130 ta mamlakatda ma'qullangan "A-level" ta'lim dasturi yo'lga qo'yilgani va bu dastur o'z samarasini bermoqda. Xususan ilm olishga istagi va salohiyati yetarli bo'lgan, ammo moliyaviy imkoniyatlari biroz cheklangan oliygoh talabarlari uchun kelgusi yilda imtiyozli ta'lim kreditlariga resurslar 2 barobar ko'paytirilib, 1,7 trillion so'm hamda ilm-fan va innovatsiyalarga 1,8 trillion so'm ajratilishi talabalar va yosh olimlar uchun quvonarli yangilik bo'ldi. Bu mablag'lar kelajakda, albatta, o'z samarasini berishiga, ya'ni o'z sohasining yetuk olimlari yetishib chiqishiga, oliy ta'limni tamomlagan kadrlar sifatining ortishiga xizmat qiladi. Oliy ta'limning sifati albatta, iqtisodiy samaradorlikni belgilaydi.[4] Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev oliygohlar soni 2,5 barobarga (ularning umumiy soni 198 taga yetdi), qamrov darajasi esa 4 barobordan ziyodga ortgani ta'kidlandi (9 foizdan 38 foizga). Ayni vaqtda, oliygohlar o'z jozibadorligini

oshirish uchun o'zlari harakat qilishlari, jumladan, rektorlar, professor- o'qituvchilar bu jarayonlarda faol bo'lishlari, zamonaviy, ilg'or o'qitish uslublarini joriy qilishlari lozimligiga urg'u berildi.[5]

Termiz davlat universitetida ham ta'lim sifatini oshirishga yoshlarni ilm olishga qiziqtirishga, ularni ona vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, kelajakda faol va iqtidorli bitiruvchilarni yetishtirishga muhim e'tibor qaratilayotganining guvohi bo'lishimiz mumkin. Yaqin kunlarda bo'lib o'tgan Surxondaryo telekanalining "Inson fitrati" ko'rsatuvida universtitet rektori Abduqodir Toshqulov mehmon sifatida tavsiya etildilar va suhbat da'vomida sifatli ta'limni yana keng tadbiiq qilish, ma'naviyat-ma'rifat, vatanparvarlik tushunchalarini yoshlar onggiga singdirish, ma'naviyat sektorining tashkil etilganligi, kelajak avlodni ruhan va ma'n'an tetik qilib tarbiyalash va shu kabi bir nechta muhim mavzularda qimmatli fikrlarini berib o'tdilar[6]

Shu boisdan quyidagi e'tiborga loyiq iqtiboslarni keltirib o'tish maqsadga muvofiq:

- Ma'naviyat bu eng birinchi masala
- Ta'limda ishlaydigan odam ma'naviyatchidir
- Ma'rifat susaygan joyda jaholat kuchayadi (Sh. Mirziyoyev)
- Har bir yoshning yetuk shaxs bo'lib voyaga yetishida oiladagi ta'lim tarbiya, kasb va mehnat, sport, adabiyot-san'at muhim o'rin tutadi.
- Kitob o'qishning eng muhimligi

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, so'nggi yillarda mamlakatimizda ta'lim sohasidagi islohotlar zamonaviy tendensiyalarga mos holda rivojlanib bormoqda. Bu borada sifatli ta'lim mamlakatning muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda[3]. Yoshlarga bu imkoniyatlar eshigina ochib berishdan birdan bir maqsad ko'zda tutilgan. Bu ham bo'lsa ularning sifatli ta'lim olishi sport sohasida, kasb hunarda o'z bilim va tajribalariga ega bo'lishi, shuningdek, kelajakda yurt rivojiga hissa qo'shib yuqori marralarni zabt etishi va O'zbekistonni burun dunyo miqyosida yanada tanitishidir. Zero, Mamlakat kelajagi yoshlar qo'lida.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Shavkat. M “Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko‘taramiz” , “O‘zbekiston” Toshkent 2017.
2. Erkin Umarov; Mahmud Abdullayev “Ma’naviyat asoslari” “Sharq” Toshkent 2005.
3. <https://kknews.uz/oz/126463.html>
4. <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/olii-talim/Ta-limga-e-tibor-kelajakka-poydevor.htm>
5. https://uza.uz/oz/posts/ozbekistonda-nechta-olii-talim-muassasasi-faoliyat-yuritadi_567669
6. <https://youtu.be/hEy2QqkTIDU?si=-zstZbU8WvRj0xs>
7. <https://parliament.gov.uz/articles/1350>
8. <https://lex.uz/docs/-4208152#-4211312>
9. https://scholar.google.com/scholar?q=related:BJeGeOmGgdwJ:scholar.google.com/&hl=ru&as_sdt=0,5

JAHOLATGA QARSHI MA'RIFAT (MUAMMOLAR VA YECHIMLAR)

Termiz davlat universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish (Fransuz tili)

1-bosqich talabasi

To'xtasinova Laylo Abdukarim qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashda olib borilayotgan chora-tadbirlar, ma'naviyatning bugungi O'zbekistonimizdagi ahamiyati, shuningdek, yoshlarni ilm va madaniyat yo'lida birlashtirish, sog'lom va ma'naviy muhitni yaratishda olib borilayotgan islohotlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Taraqqiyot, ma'naviyat, tarbiya, ma'rifat, loqaydlik, virtual olam.

Abstract. This article analyzes the measures taken in the fight against ignorance with enlightenment, the importance of spirituality in today's Uzbekistan, as well as the reforms carried out to unite young people in the path of science and culture, and to create a healthy and spiritual environment.

Key words: Development, spirituality, education, enlightenment, indifference, virtual world.

Аннотация. В данной статье анализируются меры, принимаемые в борьбе с невежеством с просвещением, значение духовности в современном Узбекистане, а также реформы, проводимые для объединения молодежи на пути науки и культуры, создания здоровой и духовной среды.

Ключевые слова: Развитие, духовность, образование, просвещение, безразличие, виртуальный мир,

Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo'lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli bo'lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma'naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi. Agar biz bu masalada hushyorlik va sezgirligimizni, qat'iyat va mas'uliyatimizni yo'qotsak, bu o'ta muhim ishni o'z holiga, o'zibo'larchilikka tashlab qo'yadigan bo'lsak, muqaddas qadriyatlarimizga yo'g'rilgan va ulardan oziqlangan ma'naviyatimizdan, tarixiy xotiramizdan ayrilib, oxir-oqibatda o'zimiz intilgan umumbashariy taraqqiyot yo'lidan chetga chiqib qolishimiz mumkin. (Islom Karimov) [1]

Ma'naviyat va ma'rifat tushunchalarini yoshlarga uqtirish hozirgi kunimizning eng muhim shioriga aylandi, xususan bu borada amalga oshirilayotgan barcha

o'zgarishlar va islohotlar yoshlarning jaholat, razillik va yomon illatlar ko'chasiga kirib ketishning oldini olishga qaratilgan. Bu borada Termiz davlat universiteti rektori Abduqodir Toshqulov ham o'z intervyularida ma'naviyatning hamisha eng birinchi masala ekanligini qayta va qayta ta'kidlab o'tdilar. Ma'naviyat va marifatni yoshlar o'rtasida keng targ'ib qilish uchun muhtaram prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev topshiriqlariga asosan viloyatlarda bir nechta sohadaga doir islohotlar amalga oshirilmoqda, xususan Surxondaryo viloyatida 5-sektor - Ma'naviyat sektorining tashkil qilinishi bu boradagi katta o'zgarishlarning eng ko'zga ko'rinadigan isbotidir desak mubolag'a bo'lmaydi.

Aynan ma'rifatli, mustaqil fikrlaydigan va yuqori tafakkur qilish qobiliyatiga ega ma'nau va jismonan yetuk yoshlarni tarbiyalash bugungi kunning dolzarb muammosiga aylandi, negaki hozirgi kunda nafaqat yoshlarda balki umuman olganda butun jamiyatda yomon illatlar ko'zga ko'rinmoqda. Asosan, odamlar o'rtasida mehr-oqibatsizlik, loqaydlik, befarqlik, dangasalik va shikoyatchilik holatlari kuchayib bormoqda. Abduqodir Toshqulov ta'kidlaganlaridek har joyda, har vaziyatda nimadir susaysa, nimadir kuchayadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham ma'naviyat susaygan joyda jaholat kuchayadi deya ta'kidlagan edilar. Bundan ko'rish mumkinki, aholi o'rtasidagi ushbu yomon illatlarning tarqalib borishi ma'naviyatsizlikka, o'z o'tmishini milliyligini, ota-bobolari xotirasini unutib, g'arb mamlakatlariga taqlid qilish, ularning xulq atvorini o'zida singdirish oqibatda qadimgi turon zamin O'zbekistonning milliy qadriyatlarini, o'zligi va barcha urf odatlari yo'qolib ketishiga olib keladi. Buning oldini olish uchun e'tibor qaratiladigan eng muhim obyekt oila hisoblanadi, subyekti esa ota-onadir.

Xalqimizda yillar o'tsa ham o'z qadrini yo'qotmay isbotini topib kelayotgan bir jumla bor "Ma'naviyat oiladan boshlanadi. Uning eng birinchi bo'g'ini oiladir. Oila instituti bu muqaddas institut" [2]

Farzandlarni oilada qanday tarbiya topganligi uni kelajakda qanday inson bo'lib yetishganida ko'rinadi. Ya'ni har bir bola go'yoki bir kuzgu U ota-onasining, oilasining aksini ko'rsatadi, bejizga dono xalqimiz "Qush uyasida ko'rganini qiladi" demagan. Jaholatga qarshi ma'naviyali bilim tafakkurga ega farzand tarbiyalash uchun eng muhim va yagona yechim bu - bola tug'ilganidan oilada ilm tarbiya olishidir. Dono xalqimiz farzand ona qornidalik vaqtidayoq dastlabki ta'lim tarbiyani ola boshlaydi deganlar. Farzandning kamol topishida eng muhim hisoblanadigan to'rt jihat mavjud bular:

1. Bolaning oilada tarbiya va ta'lim olishiga ota-onaning muhim e'tibor qaratishi.

2. Bolani mehnat va hunarga o'rgatish unda sabr va matonat tuyg'ularini shakllantirish

3. Sport va o'yinlarga bo'lgan qiziqishini oshirish, bolani harbiy vatanparlik ruhida tarbiyalash

4. Adabiyot va san'atga qiziqtirish milliy qadriyatlarni va ota bobolari siymosini onggiga singdirish.[2]

Pedagogik jihatdan ham dastlabki ta'lim tarbiya oilada olinishi, eng birinchi o'qituvchi va pedagog ona ekanligi ilmiy asoslangan. Farzand tarbiyasida ona eng muhim rol o'ynaydi. Uning har bir xatti-xarakati farzandiga ta'sir qiladi. Dastlabki aytilgan ona allasidayoq bolada ma'naviyat shakllana boshlaydi. Chunki ona maktabdir, ona madrasadir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, har bir o'g'il-qizni bamisoli dehqon yosh niholni o'stirganidek har doim e'tibor berib parvarishlash, kelajakda ularning ulkan daraxt bo'lishida va jamiyatga foydasi tegishida muhim hisoblanadi. Ota-onalarning o'z qaro ko'zlariga to'g'ri ta'lim tarbiya berishlari ikki hissa foydalidir, bunda birinchi foyda o'zlariga bo'lsa ikkinchi foyda esa jamiyatga, xalqqa bo'lgan foydadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Islom Karimov. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" "Ma'naviyat" Toshkent 2010 4-6b,
2. Shavkat Mirziyoyev. M "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz" "O'zbekiston" Toshkent 2017.
3. M. Gularam Kamilovna; X. Tamara Jo'rayevna. "Ma'naviyatshunoslik" "Fan ziyosi" Toshkent 2022
4. <https://youtu.be/hEy2QqkTIDU?si=-zstZbU8WvRj0xs>

YUKSAK MA'NAVIYATLI YOSHLAR – JAMIYAT TAYANCHI

Termiz davlat universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish (Fransuz tili)

1-bosqich talabasi

Bo'riqulova Sug'diyona Samadovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada mafkuraviy immunitetni shakllantirishga qaratilgan islohotlar va yosh avlodga ma'naviyat, marifat tushunchalarini singdirish uchun amalga oshirilgan tashabbuskor g'oyalar va jamiyatdagi yoshlar ongida sofdillik, vatanparvarlik, bag'rikenglik, dovyuraklik, halollik, mehr-muruvvat tuyg'ularini shakllantirish maqsadida qilinayotgan chora-tadbirlar haqidagi bilim va manbalar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Mafkuraviy immunitet, ma'rifatchilar, bag'rikenglik, ma'naviy boylik, tafakkur, tashabbuskorlik.

Аннотация. В данной статье рассматриваются реформы, направленные на формирование идеологического иммунитета, а также инициативные идеи, реализуемые по привитию понятий духовности и просвещения молодому поколению. Анализируются знания и источники мер, принимаемых для формирования в сознании молодежи в обществе чувств честности, патриотизма, толерантности, щедрости, честности, доброты.

Ключевые слова: Идеологический иммунитет, просветители, толерантность, духовное богатство, мышление, инициатива.

Abstract. This article discusses reforms aimed at creating ideological immunity, as well as proactive ideas being implemented to instill the concepts of spirituality and enlightenment in the younger generation. The knowledge and sources of measures taken to form in the minds of young people in society feelings of honesty, patriotism, tolerance, generosity, honesty, and kindness are analyzed.

Key words: Ideological immunity, educators, tolerance, spiritual wealth, thinking, initiative.

Ma'naviyat — insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iymon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir. (Islom Karimov)

Jamiyatning va unda yashaydigan insonlarning xulq-atvori, ma'naviyati, e'tiqodi va eng muhimi iymoni uning eng beqiyos va bebaho boyligidir. Har qanday sohada inson chiroyli odab-axloqi, o'ziga xos madaniyati bilan boshqalardan farq qiladi. Hozirgi zamonaviy texnika asrida ming afsuslar bo'lsinkim yoshlar orasida yaxshi fazilatlarining kamayishi va loqaydlik, axloqsizlik, bag'ritoshlik, dangasalik, bilimsizlik kabi yomon fe'l atvorning ko'payishi ko'plab salbiy oqibatlariga olib kelmoqda. Natijada, o'z tarixini, milliy madaniy merosini, ajdodlar siymosini tanimaydigan, ular haqida izlanmaydigan kitobdan yiroqda bo'lgan jamiyat a'zolari ko'paymoqda. Agarda prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek jamiyatdagi eng nozik qatlamidan ma'naviyat va ma'rifat tushunchalarini shakllantirish boshlansa butun jamiyat o'zgarishiga erishiladi Zero millat ravnaqi, kelajagi yoshlar qo'lida.

Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot, ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat. (Shavkat Mirziyoyev)

Yurtimizda o'sib kelayotgan yosh avlodning intellektual, ijodiy va kasbiy salohiyatini mustahkamlash, ularning mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarga dahldorligini oshirish borasida bir qator ishlar olib borilmoqda. Zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mamlakat kelajagi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oladigan barkamol, maqsadga intiluvchan, ziyrak va serg'ayrat yoshlarni tarbiyalash bugunning eng muhim va dolzarb vazifalaridan biriga aylangani barchamizga ma'lum.

Italiyalik rassom, haykaltarosh olim Leonardo da Vinchi jadallashib borayotgan zamon haqida so'z yuritar ekan: “Agar temir ishlatilmasa, zanglaydi. Agar suv harakatlanib turmasa, ayniydi. Agar kishi fikrlamasa, aqlda ham shunday holat yuz beradi”, deya ta'kidlagan edi. Haqiqatan, shamoldanda tez o'tayotgan soniyalar bizdan juda katta faollik va shijoatni, maqsadga erishishning eng oson va yaqin yo'lini tanlashni talab qilmoqda. Bizning eng katta va muhim vazifamiz - yuksak ma'naviyatli, qat'iy hayotiy pozitsiya, keng dunyoqarashga ega, shijoatli, shuningdek fidoiy va vatanparvar yoshlarni tarbiyalashdir.

Ma'naviyat har doim ma'rifat bilan, ya'ni bilim bilan uyg'un holda shakllanib, rivojlanib boradi. Har ikkalasining uyg'unligiga erisha olsak, yoshlarimizning ma'naviy barkamol, iymon-e'tiqodli, vatanparvar, insonparvar, vijdonli, diyonatli, or-nomusli,

halol va pok insonlar bo'lib tarbiyalanishlariga erisha olamiz. Bu haqda Abu Hamid Muhammad G'azzoliy quyidagi fikrlarni keltirib o'tgan edi edilar: Gumroh kishilar "Ilm bo'lgach, amalga hojat yo'q" deya fikr yuritadilar. Bunday fikrlar ilmning o'zi bilan kifoyalanib, shariatni inkor etuvchilarning e'tiqodi bo'lib, ular uchun ilm hosil bo'lsayu, amal bo'lmasa. Bu kabi ilmdan foyda yo'qligini bilishmaydi. Buni tushuntirish va yoshlar ongiga ikki ilmni singdirish butun jamiyat zimmasidadir

Ma'naviyatni rivojlantirish mamlakatimiz va millatimiz taraqqiyotining hozirgi bosqichida ayniqsa asosiy vazifa darajasiga ko'tarilgan hech kimga sir emas. Bu faqat mamlakatimizning ichki hayoti bilan bog'liq bo'lib qolmay, balki uning barqaror rivojlanishga tahdid solishga urinayotgan turli tashqi oqimlarning mavjudligi bilan ham bog'liqdir. Ularning ayniqsa hayot tajribasiga ega bo'lmagan, tafakkuri qilish qobiliyati yetarli bo'lmagan yoshlarimizning ongini zaharlash borasida olib borayotgan harakatlariga qarshi tura oladigan, erkin fikrlaydigan, fidoiy Vatanparvarlarni tarbiyalash ma'naviyatni yuksak darajada rivojlantirishini taqozo qilmoqda.

Prezident Sh.Mirziyoyev yoshlarni vatanparvarlik, milliy iftixor ruhida tarbiyalash, buning uchun tarixni yaxshi o'rgatish, bu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish muhimligini alohida ta'kidladi va qator ustuvor vazifalarni belgilab berdi.

Xulosa qilib aytganda, ma'naviyat – insoning ma'lum darajadagi jismoniy, aqliy, axloqiy va ruhiy balog'ati va dunyoqarashini ifodalovchi tushunchadir. Shu nuqtayi nazardan, yoshlarni vatanparvarlik, milliy iftixor ruhida tarbiyalash, yurtimizda milliy madaniyatni yanada rivojlantirish yo'lida barchamiz birdek mas'ul bo'lishimiz lozim. Bu yo'lda eng asosiy vazifa kelajak yoshlariga ajdodlarining shonli o'tmishi, beqiyos tarixini, shariat ilmini o'rgatish va undan xulosa olishiga ma'naviy fikr yuritishga yordam berishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Islom Karimov. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" "Ma'naviyat" Toshkent 2010 19b,
2. Shavkat Mirziyoyev. M "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz" "O'zbekiston" Toshkent 2017.
3. M. Gularam Kamilovna; X. Tamara Jo'rayevna. "Ma'naviyatshunoslik" "Fan ziyosi" Toshkent 2022 19-23-79-91-betlar
4. Хусенов, Мурод, and Лобар Шарипова. "YUKSAK MANAVIYATLI YOSHLAR JAMIYATNING TAYANCHIDIR: YUKSAK MANAVIYATLI YOSHLAR JAMIYATNING TAYANCHIDIR." ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz) 1.1 (2020).
5. <https://yuz.uz/uz/news/manaviyatli-yoshlar-vatan-tayanchi>
6. <https://yuz.uz/uz/news/yoshlar--taraqqiyot-tayanchi>
7. <https://youtu.be/hEy2QqkTIDU?si=-zstZbU8WvRj0xs>

ЕНГИЛ САНОАТ КОРХОНАЛАРИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ
БОШҚАРИШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Osiyo Xalqaro Universiteti

Казимова Мижгона Шарифовна, ММЗ-ИҚ-22 guruhi magistri

Аннотация: Мақолада енгил саноат корхоналари рақобат устунлигини таъминлаш омиллари, рақобатбардошликни бошқариш тизими, бошқариш жараёни бўйича маълумотлар берилган. Шунингдек, енгил саноат корхоналари рақобатбардошлигини бошқариш тизимини ишлаб чиқиш бўйича таклифлар ва хулосалар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Рақобатбардошлик, рақобатбардошликни бошқариш, корхоналар ривожланиш стратегияси, интеграциялашган ёндашув, комплекс ёндашув, рақобатбардошликни бошқариш тизими, рақобатбардошликни таъминлаш.

Abstract: The article provides information on the factors of competitive advantage of light industry enterprises, the competitiveness management system and the control process. Also, there are proposals and conclusions on the development of light industry enterprises' competitiveness management system.

Keywords: Competitiveness, competitiveness management, business development strategy, integrated approach, complex approach, competitiveness management system, competitiveness supplement.

Жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг ҳозирги босқичида ривожланаётган мамлакатлар енгил саноат корхоналарида халқаро стандартларга мос равишда юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва рақобатбардошлигини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу эса ўз навбатида мамлакатлар ўртасида кучли рақобат муҳитини шаклланишига, маҳсулотларнинг сифати ва нархи бўйича мамлакатлар бир-биридан ўзишга интилишларига сабаб бўляпти.

Мамлакатимиздаги енгил саноат корхоналари рақобатбардошлигини таъминлаш мақсадида юртбошимиз томонидан кўплаб фармон ва қарорлар қабул қилинмоқда, хорижий мамлакатлар тажрибаларидан оқилона фойдаланган ҳолда кластер тизими тадбиқ этилмоқда, тармоқ ривожини таъминлаш мақсадида йўл хариталари ишлаб чиқилиб босқичма-босқич ижроси таъминланмоқда.

Шу билан бирга, Республика тўқимачилик саноатининг жадал ривожланишини таъминлаш, юқори сифатли ва рақобатбардош тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш, уни йирик хорижий бозорларга янада илгари суриш, шунингдек, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган вазифаларни изчил амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев томонидан 2017 йил 14 декабрьдаги ПФ-5285-сонли “Тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони имзоланган. Фармонда, тўқимачилик саноатининг иқтисодиётдаги улушини ошириш, мамлакатда ишлаб чиқарилаётган тўқимачилик маҳсулотларининг, энг аввало, юқори кўшилган қийматли рақобатбардош тўқимачилик маҳсулотларини юқори технологик ишлаб чиқаришга қайта йўналтириш орқали ҳажми ва сифатини ошириш, тўқимачилик саноатининг бошқарув тизимини илғор менежмент технологиялари, тармоқ корхоналарига ҳар томонлама кўмаклашиш ва кўллаб-қувватлашнинг, шу жумладан уларнинг ривожланишига тўсқинлик қилувчи муаммоларни ҳал этишда самарали шакллари жорий этган ҳолда тубдан қайта кўриб чиқиш каби амалга оширилиши зарур бўлган вазифалар белгиланган.

Ўзбекистон Республикасида олиб борилаётган ислохотлар натижасида энгил саноат тармоғида корхоналар сонининг ортиши кучли рақобат муҳитини вужудга келишига сабаб бўлмоқда. Бундай вазиятда корхоналарнинг олдида турган асосий вазифа рақобатбардошликни таъминлаш, бозордан сиқиб чиқарилиш хавфини турли йўллар билан олдини олиш ҳисобланади. Рақобатбардошликни таъминлаш ҳар қандай корхонани бошқаришнинг асосий мақсадларидан биридир. Рақобатбардошликнинг энг муҳим хусусиятларидан бири бу унга таъсир ўтказиш ва уни бошқара олиш имкониятга эга бўлиш ҳисобланади.

Энгил саноат тармоғини ривожланишига қаратилган барча чора-тадбирлар корхоналарнинг иқтисодий самарадорлигини ошишига, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришга хизмат қилмоқда. Энгил саноат корхоналарининг рақобатбардошлик даражасини аниқлаш, рақобатбардошлик омиллари таъсирчанлик даражасини ўрганиш, корхоналарга муносиб баҳо бериш, йўл кўйилаётган камчилик ва муаммоларни аниқлаш, ривожланган мамлакатлар тажрибаларидан самарали фойдаланиш, энгил саноат корхоналарининг рақобатбардошлигини бошқариш масалалари мавзунинг долзарблигини кўрсатади.

Маҳаллий тадқиқотчилар томонидан рақобатбардошликка эришиш ва рақобат устунликларини таъминлаш бўйича кўплаб илмий тадқиқот ишлари бажарилган. Ҳар бир корxonанинг доимий мақсади рақобатбардошликка эришишдир. Енгил саноат корxonалари нафақат рақобатбардошликка эришиш чораларини кўриши балки, рақобатбардошликни бошқариш тизимини ҳам ишлаб чиқишлари бугунги кунда долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Бошқарув бу субъектлар, органлар томонидан кишиларга ва иқтисодий объектларга кутилаётган натижага эришиш, уларни хатти-харакатини йўналтириш мақсадида уларга онгли таъсир кўрсатишдир. Демак, рақобатбардошликни бошқариш тизими муайян бошқарув механизминини ишлаб чиқишни талаб этар экан.

МДХ давлатларидан А.Е.Андреева тадқиқот ишида корхона рақобатбардошлигинини таъминлашда сифат менежментининг замонавий усулларини танлаш бўйича назарий ёндашувни ва рақобатбардошликни оширишнинг энг самарали усулларини танлаш алгоритминини ишлаб чиққан. Шу билан бирга, кўплаб тадқиқотчилар корxonалар рақобатбардошлигинини бошқаришнинг назарий жиҳатларини ўрганишган (1-жадвал).

1-жадвал

“Корхона рақобатбардошлигинини бошқариш” тушунчасига берилган таърифлар

Муаллифлар	Таърифлар
А.Л.Денисова, Т.М.Уляхин [6]	Рақобатбардошликни бошқариш бозорда корxonани рақобатбардошлик даражасини белгилаш, таъминлаш, кўллаб – қувватлаш учун бошқарув объектларига координацияланган таъсир ўтказиш жараёнидир.
В.Н.Парахина, Л.С.Максименко [10]	Рақобатбардошликни бошқариш деганда рақобат афзалликларинини ишлаб чиқиш, кўллаб – қувватлаш, фойдаланиш, ривожлантириш усулларинини топиш тушунилади.
Н.В.Данилюк [5]	Умумий кўринишда корхона рақобатбардошлигинини бошқариш, бозорни танланган сегменти учун мос келадиган рақобат устунлигинини таъминлаш ва кўллаб – қувватлаш, шакллантириш манбаларинини қидириб топишдир.

Н.А.Савельева [11]	Корхона рақобатбардошлигини бошқариш тизими бу рақобат устунликларини таъминлаш ва рақобат кучсизликларини бартараф қилувчи тизимни шакллантиришдир.
Л.Н.Чайникова, В.Н.Чайников [12]	Корхона рақобатбардошлигини бошқариш бир қатор бошқарув қарорларини шакллантиришга йўналтирилган фаолият бўлиб, у ўз навбатида олдига қўйилган мақсадларга мос ҳолда лидерликка эришиш учун турли хил ташқи таъсирларга бардош бера олишга йўналтирилиши керак.
Р.Е.Мансуров [9]	Рақобатбардошликни бошқариш стратегик мақсадларга мувофиқ етакчиликка эришиш учун ташқи таъсирларга қарши туришга қаратилган бир қатор бошқарув қарорларини шакллантиришга қаратилган фаолиятдир.

Рақобатбардошликни бошқариш жараёнининг табиати ва устуворлигини тушуниш борасида тадқиқотчи олимларнинг қарашлари ҳалигача уйғунлашмаган. Хусусан, Р.Е.Мансуров рақобатбардошликни бошқариш стратегик мақсадларга мувофиқ етакчиликка эришиш учун ташқи таъсирларга қарши туришга қаратилган фаолиятдир, деб ҳисоблайди. А.Кузмин эса рақобатбардошликни бошқариш рақобатбардош маҳсулотларни яратиш ва сотиш сиёсатини белгиловчи умумий бошқарув функцияларини амалга ошириш қисми сифатида тушунадилар. Ушбу соҳадаги мақсадлар ва масъулиятлар маълум бир рақобат тизимида режалаштириш, тезкор бошқариш, таъминлаш ва такомиллаштириш воситасида амалга оширилади. М.Галелюк корхонанинг маҳсулотлари рақобатбардошлигини таъминлаш ва яхшилаш мақсадида умумий функцияларни бажариш орқали амалга ошириладиган бошқаришнинг ўзига хос функцияси билан рақобатбардошликни бошқаришни назарда тутди.

Енгил саноат корхоналари рақобатбардошлигини бошқариш тизимини ишлаб чиқишда тўқимачилик маҳсулотларининг сифати ва нархига катта эътибор қаратиш зарур. Бунда маҳсулотнинг сифат кўрсаткичларига яъни фойдаланишдаги имкониятларига, эстетик кўринишига, хизмат муддатига, мато хусусиятини тез ўзгартирмаслигига кабиларга эътибор бериш зарур.

Енгил саноат корхоналари рақобатбардошлигини бошқариш тизимини ишлаб чиқишда корхоналарнинг умумий салоҳиятидан келиб чиқиш зарур, бунда

ишлаб чиқариш қуввати, жиҳозларнинг техник даражаси, ишчи-ходимлар малакаси, корхонанинг молиявий ҳолати, ишлаб чиқариш жараёнларини шакллари ва усулларига эътибор қаратиш керак. Корхонанинг рақобатбардошлигини бошқариш барча бўғинлардаги бошқарув жараёнларини ўз ичига олади, жумладан, инновацияни бошқариш, маҳсулот ва меҳнат сифатини бошқариш, маҳсулотни ишлаб чиқариш ва сотишни бошқариш, нархни бошқариш, ходимларни бошқариш ва бошқалар. Саноат корхоналарининг бир-биридан рақобат устунлиги бир қатор омиллар ёрдамида шаклланиши мумкин, буларга, номоддий ёки моддий ресурс, хом-ашё, инновация, харажатлар, ишчи кучи, техника-технология, сифат, нарх, рентабеллик кабилар таъсир кўрсатиши мумкин.

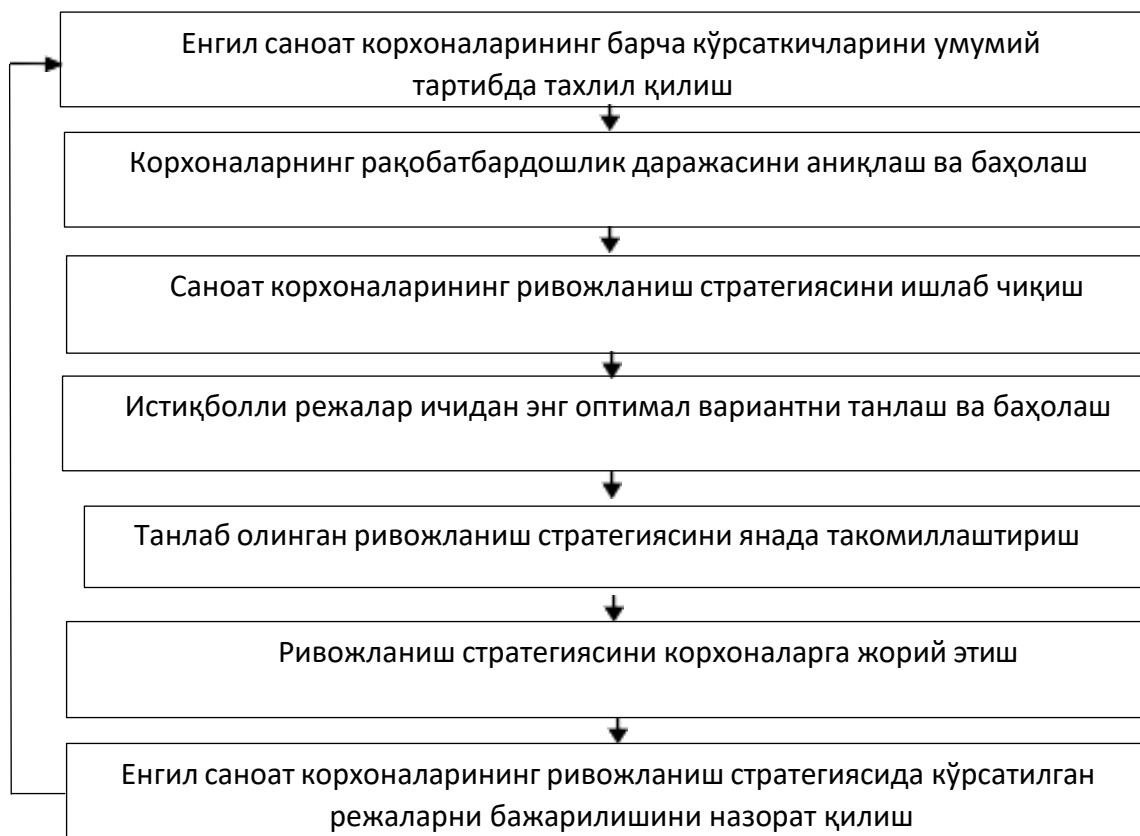
Корхоналарнинг рақобатбардошлигини таъминлаш учун оқилона бошқарув қарорини қабул қилиш, аввалги тажриба ва таҳлилларга таяниш ҳар доим ҳам самарали бўлмаслиги мумкин. Шунинг учун шундай бир механизм ишлаб чиқиш керакки, у корхонанинг рақобатбардошлигини таъминлашга катта хизмат қилсин. Корхонанинг рақобатбардошлигини бошқариш тизими - бу ички ва ташқи манфаатлар нуқтаи-назаридан кучли рақобат муҳитида хавф солувчи таҳдидларга муносиб жавоб бериш имкониятини бера оладиган механизмдир. Корхонанинг рақобатбардошлигини бошқариш тизими бозордаги рақиб маҳсулотларга нисбатан устунлик томонларини кенгайтириш, фарқли ижобий хусусиятларини ошириш имкониятини беради.

Корхонанинг рақобатбардошлигини ошириш учун нафақат энг муҳим кўрсаткичлар ва омилларни аниқлаш, балки ушбу параметрларни мунтазам равишда таҳлил қилиш керак. Таҳлилнинг асосий вазифаси бўлиб ўрганилаётган объектнинг рақобатбардошлик даражаси таркибидаги корхоналарнинг муносиблигини аниқлаш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатини яхшилаш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш ҳисобланади. Таҳлиллар ёрдамида аниқланган маълумотларни умумлаштирган ҳолда ёки маҳсулотга кўра, матрицали, эксперт баҳолаш, комбинацион каби усуллар ёрдамида корхоналарнинг рақобатбардошлик даражаси аниқланади. Корхоналарнинг рақобатбардошлик даражасига қараб унга мос стратегия ишлаб чиқиш ёки такомиллаштириш зарур.

Енгил саноат корхоналари рақобатбардошлигини бошқариш жараёнида корхонанинг бозордаги ҳақиқий даражасини баҳолаш, корхонанинг рақобатбардошлигини ошириш воситаларини аниқлаш ва муносиб стратегия

ишлаб чиқиш жуда мухим босқичлар ҳисобланади. Корхоналарнинг ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқишда, замонавий иқтисодий шароитларда бозорнинг талаблари яъни истеъмолчиларнинг маҳсулотга бўлган ўзига хос алоҳида талаблари ривожланаётганлигини инобатга олиш жуда муҳимдир.

1-расм. Енгил саноат корхоналарининг рақобатбардошлигини бошқариш жараёни

Корхона рақобатбардошлигини бошқариш тизимининг асосий мақсади ички ва ташқи муҳитда ташкилий, иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва бошқа ўзгаришларда унинг ҳаётийлигини ва барқарор ишлашини таъминлашдан иборат. Бунга эришиш учун корхона рақобатдошлигини бошқариш қуйидаги йўналишларга қаратилган бўлиши керак:

- ✓ корхонанинг рақобатдошлигини оширишга таъсир қилувчи салбий (зарарли) омиллар сонини зарарсизлантириш (йўқ қилиш) ёки чеклаш;
- ✓ корхона рақобатбардош устунликларини оширишга таъсир этувчи ижобий омиллардан фойдаланиш;

✓ бозор унинг ташқи мухитдаги ўзгаришларга кенг ва вақтинча мослашиши асосида корхонанинг рақобатбардошлигини ошириш ва такомиллаштириш;

✓ бошқарув ҳаракатларини ва қарорларини мослашувчанлигини таъминлаш, муайян бозорда рақобатнинг салбий ва ижобий омиллари таъсирини синхронлаштириш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017 йил 14 декабрьдаги ПФ-5285-сонли “Тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.

2. Андреева А.Е. Развитие конкурентоспособности предприятия на основе повышения эффективности применения методов менеджмента качества Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Санкт-Петербург – 2017. 24 б.

3. Жумаева, З. К. (2016). Эффективность стратегического управления предприятием. *Наука и образование сегодня*, (2 (3)), 60-62.

4. Жумаева, З. К. (2024). Необходимость инновационного подхода в управлении организациями.

5. Ruzmetov, V., Ruzmetov, S., Bakhtiyarov, S., Dzhumaeva, Z., & Juraev, K. (2023). Formation of supporting points for production growth based on diversification of the regional industry. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 449, p. 01001). EDP Sciences.

6. Жумаева З. К., Расулова Н. Н. Инновационный путь развития экономики Узбекистана //Теория и практика современной науки. – 2019. – №. 5. – С. 224-226.

7. Zhumaev, K. K., Sh, A. S., & Tukhtaev, B. O. (2017). Application of regular nozzles in contact heat and mass transfer apparatuses. *Problems of science and education*, (2), 28-29.

8. ЖУМАЕВА, З. СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ТОЧЕК ПРОИЗВОДСТВЕННОГО РОСТА В БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ. *ЭКОНОМИКА*, (4), 455-458.

9. Данилюк Н.В. Обеспечение конкурентоспособности организаций сферы услуг на основе методов управления качеством: дис. ...канд. экон. наук: 08.00.05. - СПб., 2011. – 153 б.

VISUAL REPRESENTATION IN MEDIA DISCOURSE

Scientific supervisor: Kayumova Shakhnoza Kabiljonovna

Doctor of Philosophy in Philology,

(PhD) Termiz State University

Student: Alikulova Yulduz Shukhrat qizi Student of the Faculty of Foreign

Philology of Termez State University

E-mail: yulduzalikulova08@gmail.com

Summary: Change and development of phraseological meaning is not merely a feature of illustrations in a literary discourse, as we have seen from Thurber and from Lewis Carroll's Alice's Adventures in Wonderland (a sustained visual pun). Instantial stylistic use is a mode of figuration that is also common to various types of newspaper texts, which easily combine verbal and visual representation in creative thinking.

Key words: to put one's best foot forward, Phraseological metaphors, visualisation techniques, Multimodal metaphor.

Put one's best foot forward:

The PU to put one's best foot forward, which appears in the headline of a news item The Queen puts her best (b a r e) foot forward in The Times (22 April, 1999, p. 1). The headline is instantial use due to insertion of the epithet bare, which appears in brackets. This is highly unusual, as the base form never contains brackets. The brackets become a semantic technique. Moreover, the instantial constituent bare brings out the literal meaning of the constituent foot, which results in a phraseological pun as part of the process of semantic change in the instantiation of the phraseological metaphor. The pun is enhanced by a big photograph of Queen Elizabeth with one of her shoes off (with one bare foot).

To put one's best foot forward is a polysemous PU. One of the meanings is "to make the best possible showing".⁹ When the Queen celebrated her 73rd birthday in Korea she had to observe local custom by removing her white court shoes to enter a traditional house in her stockinged feet. The literal meaning of shoes is spread throughout the news item: the Queen is kicking them off and wriggling her feet back into them again. The phraseological pun permeates the text, contributing to its coherence and cohesion.

Phraseological metaphors:

Phraseological metaphors may be visualised and sustained not only in news items and articles of a general type but also in serious specialist articles, as, for instance, the financial article *Send Your Money Home in Time* (29 September, 1997, p. 44) dealing with interest rates, stocks, and mortgages. The metaphorical focus of the article is the concept home. The idea of home as a desired place to live in is manifest in the use of three phraseological units that share the common constituent home, occurring within the limits of a short article. The first lines read as follows:

Your home has always been your castle, and it used to double as a piggy bank,
Until a classic late-'80s bust crushed the notion of housing as an investment.
Time, 29 September, 1997, p. 44

The article actually deals with the nonfigurative meaning of home, discussing existing homes and house prices and the idea of a house as an investment. The article ends with another PU with the constituent home, creating a frame construction and acting as a coda:

A house as an investment is a pitch that hasn't opened many doors lately.
But today, home isn't just where the heart is; It's where the smart Money
is too.
Time, 29 September, 1997, p. 44

The base form of the PU home is where the heart is has a positive meaning: your true home is in the place you love most.¹⁰ In the text the PU is used in the opposite meaning. The PU is extended by a parallel construction, which conveys the message of the article: a house is a good investment now. Usually phraseological puns have one or several constituents, which are used in their literal meaning(s). In this case the pun is created through an associative link between a home and a house.

Visualisation techniques:

Use of a symbol is one of the visualisation techniques. For identification of instantial graphic implications, it is important to know the cultural background: The use and symbolic meaning of the currency sign. Graphic properties are generally used to represent the extra-linguistic world in an accurate manner. The visual effect works together with the verbal in creation of a visual pun; it is a way in which "words, typography and pictures are woven together to form multimodal texts" (Goodman and Graddol 1996: 1).

Multimodal metaphor:

Multimodal metaphor is the most common technique of stylistic use of PUs on the Internet. Let me take one PU and examine a number of its visual representations. For instance, over the last decade the Internet has been teeming with various images featuring the PU money laundering. Though this term is informal as to its stylistic level, it is in standard use in criminal law; for example, the official name of the US law is the Money Laundering Statute. Thus, it is a terminological PU or a terminological phraseologism according to Nikulina (2005).

The global culture of using both verbal and nonverbal techniques on the Internet has resulted in multimodal discourse, which resorts to several manifestation modes of expression.¹² This development is also seen in numerous sites dealing with money laundering and conferences dedicated to it (Figures 6.11, 6.12, 6.13). Use of symbols is one visualisation technique that helps to depict the abstract in terms of the concrete multimodal manifestations.

THE LIST OF USED LITERATURE:

1. See Webster's New Universal Unabridged Dictionary ([1983] 1989: 713).
2. See Cambridge International Dictionary of Idioms (1998: 195).
3. See Money laundering is a global problem (2008).
4. For the semiotics of advertising see Beasley and Danesi (2002).

IMPLICIT VISUAL MESSAGES AND A DISCOURSE DIMENSION

Scientific supervisor: Kayumova Shakhnoza Kabiljonovna

Doctor of Philosophy in Philology,
(PhD) Termiz State University

Student: Alikulova Yulduz Shukhrat qizi Student of the Faculty of
Foreign Philology of Termez State University
E-mail: yulduzalikulova08@gmail.com

Summary: Visual representation of a phraseological image may convey implicit messages that are not directly expressed in text. This instantiation is a case of concurrent visual and verbal allusion. Interesting aspect of visual representation is the visual development of figurative meaning.

Key words: a black eye, a family tree, to hang by a thread, a spin doctor.

Black eye:

Nonverbal representation beats the expected images of two well-known British political leaders: Tony Blair and Duncan Smith. If you take a look at the newspaper page, actually the first thing that strikes you is a black eye on each face in the literal sense of the word. "Perceiving is also thinking", Arnheim argues ([1954] 1974: 5). The thought of an accident or a simultaneous personal assault is quickly discarded as you start reading the article. The two leaders have not been beaten physically but politically or rather metaphorically. The figurative meaning of a black eye (PU) comes to the fore: a defeat, rebuff, several Blow.¹⁴ The visual conveys the acute pain of failure: the pain of having been defeated. The first paragraph gives a verbal clue by way of extended metaphor: "Duncan Smith and Blair were battered by Brent. Tom Baldwin and Greg Hurst ask whether this is a breakthrough, or just another by-election blip" (The Times, 20 September, 2003, SL, p. 4M). In fact, the two leaders metonymically stand for their political parties (Labour and Conservative) which had failed to win the by-election.

The instantiation reveals the interconnection of stylistic techniques: it shows how a phraseological metaphor turns into a visual pun. The base form of the metaphorical PU a black eye appears neither in the text of the article nor in the headline, nor indeed is a caption present. "Pus can be visualised without mentioning a single constituent" (Fiedler 2007: 104).

A family tree:

The meaning of the PU a family tree is based on a common metaphorical mapping. In its base form the PU is a conventional phraseological metaphor, available to users of English. First the PU appears in core use, that is, in its most common form and meaning. As the example shows, no change occurs in phraseological meaning in the text; the figurative thought is not developed, nor is it sustained:

A family tree

Then for the next two hundred years the family tree shows a succession of soldiers – noble, high-spirited fellows, who always went into battle singing, right behind the army, and always went out a-whooping, right ahead of it.

Mark Twain, *A Burlesque Biography*, p. 178

In cognitive psychology the image is generally viewed as a mental representation, as a picture in the head. As Steen points out, when processing metaphors, readers are able to construct at least three different kinds of mental representation: Linguistic representation of the meaning of a metaphor, conceptual representation of the referential content, and communicative representation of the message it is attempting to convey (Steen 1994: 168).

In discourse, a phraseological image may be sustained over longer stretches of text (see Ch. 3.4), as it is in this sketch. The next paragraph contains instantial stylistic use. Creative expression of a new idea is achieved by instantiation of an extended metaphor. The metaphorical meaning is extended, creating sub-images which become part of the associative metaphorical network sustained on the basis of the image of the PU:

This is a scathing rebuke to old dead Froissart's poor witticism that our family tree never had but one limb to it, and that that one stuck out a tright angles, and bore fruit wInter and summer.

Mark Twain, *A Burlesque Biography*, p. 178

To hang by a thread:

Visual representation of stylistic use has not exhausted itself. Further development of media and multimodal possibilities offers interesting new turns in visual discourse. Identification and interpretation of stylistic use in multimodal texts is more challenging. Interaction between the visual and its verbal counterpart has “a perceptual immediacy” that is lacking in language alone (Forceville 2008: 463). It is common for magazines to use a PU on their cover and pick it up again in the cover story, which may be pages

away. The title of the cover page catches the eye. However, only the interrelation between the two modes of expression provides a full understanding of the multimodal text. For instance, the cover page of Time(Europe edition, 18 December, 1989) contains both visual and verbal allusion to the PU to hang by a thread. The cover is in three colours: the top is black, the middle is red, and the lower part is yellow: these are the colours of the German flag.

A spin doctor:

Concurrently, spin is also a direct allusion to another PU, a spin doctor, a PR professional who specialises in spin tactics to manipulate public opinion and provide a favourable bias. The meaning of the PU to skate on thin ice is enhanced by the ominous headline Heading for trouble on the front cover.

Creative expression of a new idea is achieved by an instantiation of extended metaphor, pun, and allusion in a process of meaning extension in one visual context. The visual implications of the pun help to shift from direct meaning to figurative meaning and back again. The sustained visual image becomes part and parcel of the meaning of the PU in the given instantiation. The abstract idea has been translated into visual form to render a hazardous situation. Thus, the visual representation becomes a genuine part of the concept of risk. The textual and visual representation of a thinking process is profoundly influenced by political, social, and cultural processes that lie behind the specific space and time, that is, the context.

THE LIST OF USED LITERATURE:

1. See Satcor Report on International Conference “Stop Money Laundering” (2002).
2. Dictionaries give two meanings of a black eye – direct and figurative: (1) a discoloration of the skin around the eye; (2) (fig.) defeat, rebuff, heavy blow, failure (Kunin 1967a: 294; Merriam-Webster’s Online Dictionary 2009; Oxford English Dictionary 2009).
- 3 A family (fruit) tree – a fruit tree bearing different varieties of the same fruit grafted on to it (Chambers 20th Century Dictionary [1983] 1987: 455).
4. For more on use of several tropes working together in natural language, see Gibbs ([1994] 1999: 449–454). For concurrent use of stylistic techniques in phraseological instantiations, see Naciscione (1976: 160–180); Ch. 5.3 of this book.
5. For a discussion of the verbal and visual potential of this proverb, see Mieder (1993: 133–149).

Qizlar, autizm identifikatorlari va ta'lim

Qo'qon universiteti

Xusanova Madinabonu Muzaffarjon qizi

Boshlang'ich ta'lim 3 kurs

Annotatsiya

Ushbu bobda qizlar, autizm identifikatorlari va ta'lim haqidagi hamkorlikdagi avtoetnografiya haqida xabar beriladi. Otistik bo'lmagan uchta tadqiqotchi va autizmlilik deb aniqlagan to'rt tadqiqotchi maktab yillari davomida autistik o'ziga xoslikning rivojlanishiga turli xil ijtimoiy-madaniy omillar qanday ta'sir qilganini o'rganishdi. To'rtta autizmlilik ayol o'zlarining maktab tajribalari va bu tajribalar ularning rivojlanayotgan shaxsiyatiga qanday ta'sir qilgani haqidagi aks ettirilgan avtobiografik ma'lumotlarni hujjatlashtirdi va jamoa bilan o'rtoqlashdi. Autistik qizlar uchun maktablarda inklyuziv amaliyotni qo'llab-quvvatlash va ularning rivojlanayotgan shaxsiyatini tarbiyalash bo'yicha bir qator takliflarni ishlab chiqishda foydalanilgan ma'lumotlardan bir qator mavzular paydo bo'ldi.

Kalit so'zlar:

Autizm, birgalikda avtoetnografiya, qizlar, identifikatsiya, maktab

Abstract

This chapter reports on a collaborative autoethnography about girls, autism identities, and education. Three researchers who are not autistic and four researchers who identify as autistic investigated how various sociocultural factors influenced development of autistic identity across the school years. The four autistic women documented and shared autobiographical data with the collective about their school experiences and reflections of how these experiences impacted their developing identity. A number of themes emerged from the data that were used to inform the development of a series of propositions to support inclusive practices in schools for autistic girls and nurture their developing identities.

Keywords:

Autism, Collaborative autoethnography, Girls Identity, School
Autizm nima?

Autizm (grekcha «autos» – «o'zim» degan so'z) – bu ruhiyatning o'ziga xos holati bo'lib, bemor tashqi olam, atrofdagilar bilan muloqot qilishni istamaydi. U yolg'izlikni yoqtiradi. Yana bir xil xatti-harakat va shunday so'zlarni takrorlaydi. Autizm tashxisli

bola o'z olamida yashaydi. Fikrlashi boshqalarnikiga o'xshamaydi. Ularning xatti-harakatlari real voqelik bilan bog'liq emas. Bemorlarning harakatlarida hissiy kechinmalar asosiy o'rin tutadi. Bu kasallik sindromi o'g'il bolalarda qiz bolalarga nisbatan ko'p uchraydi. Simptomlarning har xilligi va kasallik o'zgaruvchanligi ushbu kasallikni qiyinligidan dalolat beradi: sezilarsiz autistik xususiyatlardan to doimiy parvarish talab etilishigacha.

Autizm kasalligini kelib chiqish sabablari

Olimlarning fikricha, autizm kasalligini kelib chiqish sabablaridan biri bu – homilani ona qornidalik davrida ma'lum bir turdagi oqsillarning yetishmovchiligi. Ikkinchi sababi, organizmda ikki xil og'ir metalning, qo'rg'oshin va simobni, ko'payib ketishi. Uchinchi sabab atrof muhitni ekologik buzilishi va homiladorlik paytida kuchli stress holatlarini kechirish. Anemiya hamda qon bosimning oshishi, buyrakda bosim oshishi – bularning hammasi autizimni kelib chiqish sabablari hisoblanadi. Bundan tashqari autizm kasalligi belgilarining kengayishini, ya'ni rivojlanishdan ortda qolish belgilari Retta sindromi, Aspergera sindromi va autizimning klassik simptom komplekslarining ko'p uchrashi. Shuningdek, kasallik haqida ma'lumot ko'paymoqda. Ilgari tortinchoq, uyatchan, introvert va shizofreniyaga moyil bolalarni «g'ayritabiiy bolalar» deyishgan bo'lsa, hozirgi kunga kelib bunday bolalarni autistik bolalar (autizm) deyishmoqda.

Autizm kasalligi yoshga qarab quyidagilarga bo'linadi:

Erta bolalik autizmi – 2 yoshgacha;

Bolalik autizmi – 2-11 yoshgacha;

O'smirlik autizmi 11-18 yoshlargacha.

Autizm belgilari

- Ijtimoiy qoloqlik;
- Muloqotda o'z-o'zi bilan gaplashish, har xil qo'l harakatlari qilish;
- Umumiy belgilarning erda boshlanishi.
- Bolaning onasiga bee'tiborligi (kulish, jismoniy harakatlar, ovoz chiqarishlar);
- Bolaning «tayyorgarlik» holati yo'qligi ya'ni uni ko'tarishga uringanda qo'llarini cho'zmasligi, tizzalarida turishga harakat qilmasligi, emishdan butunlay to'xtashi;

- Jamoa bilan o'ynashni istamaslik, ota-ona va boshqalar bilan o'ynaganda injiqlik qilish, yolg'iz holda o'ynashni xohlash;

- Ovoz, yorug'likka bo'lgan sezuvchanlikning oshib ketishi, bundan tashqari qo'rqitish, baqiriq, arg'imchoq uchish kabi o'yinlar paytida injiqliklar qilish;
- Gapirish qobiliyatining susayishi, hatto mutizm holatigacha. Exolaliyalar, ya'ni so'zlarni takrorlash, ota-onadan eshitgan iboralarni qayta-qayta aytib yurish yoki multfilmda eshitgan so'zlarni doimo aytib yurish, bu Asperger sindromi deyiladi;
- Ovqatni tanlab yeyish, ishtaha sustligi, uyquning yomonlashuvi;
- Buyruqlarni bajarmaslik, buyumlarni ko'rsatsa qaramaslik, o'zining ismiga e'tibor bermaslik;
- Belgilangan tartibga qat'iy rioya qilishi, ya'ni bir vaqtda uyg'onishi, buyumlarni bir joyda saqlash, jismlar shakliga qarab saralash va shu kabilar;
- So'zlashish qobiliyatining yaqqol buzilishi kattalar kabi iboralar ishlatib gapirish, bir xil so'zlarni takrorlab yurish, dialogga kirishmaslik;
- Xavflardan qo'rqmaslik: balandlik, avtotrassa, hayvonlardan qo'rqmaslik, lekin oddiy buyumlardan qo'rqish, masalan qaynab turgan choynak, elektr yoqgich va shu kabilar;
- Harakatlardagi takrorlar aylanib turish, tebranib turish, imo-ishoralarning takrorlanishi;
- Jahldorlik, kulgi, vahimaning o'z-o'zidan paydo bo'lishi;
- Ba'zi bir g'ayritabiiy holatlarga e'tibor qaratish, masalan eslab qolish qiyin bo'lgan sonlarni eslab qolish, qo'shiqlar so'zlarini esda saqlash, o'qib bo'lmaydigan yozuvlar yozish;

O'smirlik autizmida belgilarga autistning gormonal o'zgarishlari ham qo'shiladi. Diagnostika faqatgina belgilarga asoslanib, psixiatr shifokor qo'yadi. Ko'pchilik autist bolalar adabiyotlarda keltirilgan autizm belgilariga mos kelmasligi mumkin. Ba'zi hollarda autist bolalar insonlar bilan muloqotga ham kirishishlari mumkin, bu esa diagnoz qo'yishda qiyinchiliklar tug'diradi.

Autizmi davolash

Davolash maqsadida ortda qolayotgan jihatlarni korrektsiya qilish uchun barcha turdagi autist bolalarga mos keladigan quyidagi chora tadbirlar qo'llash mumkin:

- Gapirish qobiliyatini yaxshilash maqsadida logoped bilan mashg'ulotlar olib borish;
- So'zlashish uchun rasmi kartochkalardan foydalanish yoki planshet, kompyuterda so'zlarni yozib o'rgatish;

- Bola bilan har xil o'yinlar o'ynash, bir sferada faqat bir mutaxassis bilan;
- Medikamentoz davo faqatgina qo'shimcha sifatida bolada kuchli agressiya bo'lsagina buyuriladi.

Autizmga chalingan bemor bolalarni qanday bo'lsa, shunday qabul qilish kerak. Kattalar buni o'z vaqtida aniqlab, ularni qo'llab-quvvatlashlari zarur. Autizm kasalligi homila ona qornidalik davridayoq uning bosh miyasi rivojlanishida ba'zi oqsillarning yetishmasligi sababli paydo bo'lishi mumkin, degan taxminlar mavjud. Bu xastalikning irsiyat bilan bog'liqligi hali to'liq o'rganilmagan. Amerikalik va fransiyalik olimlar guruhi bosh miya rivojlanishining ilk bosqichlarida hid sezishda ishtirok etadigan o'zak hujayralarni o'rganish zarur, degan xulosaga kelishdi. Chunki, burundan osonlik bilan olinadigan biopsiya surtmasi bu hujayralarni o'rganishda bebaho usul hisoblanadi.

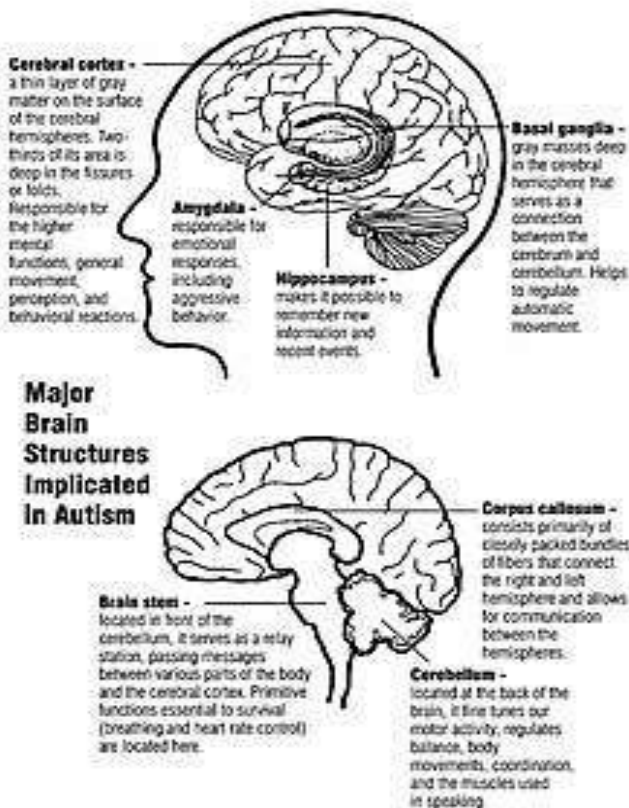
Erta bolalik autizmi sindromi

Erta bolalik autizm sindromi (qisqartirilgan RDA) autizmga xos bo'lgan [sindrom](#) bo'lib, birinchi marta kasallik 1943-yilda Leo Kanner(Kanner autizmi) tomonidan tasvirlangan .

RDA ning tashqi ko'rinishlari

Autizm . Bolada tashqi dunyo bilan hissiy aloqa o'rnatish qiyin. O'zining hissiy holatini ifodalash va boshqa odamlarni tushunish muammoli bo'ladi. Ko'z bilan aloqa o'rnatishda, imo-ishoralar, yuz ifodalari, intonatsiyalar yordamida odamlar bilan muloqot qilishda qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Hatto yaqin odamlar bilan ham, bola hissiy aloqalarni o'rnatishda qiyinchiliklarga duch keladi, lekin ko'proq darajada autizm bolaning begonalar bilan muloqotda namoyon qiladi.

Autizm miyaning ko'p qismlariga ta'sir qiladi. Autizm Parkinson kasalligi kabi miyaning boshqa ko'plab kasalliklaridan farqli o'laroq, molekulyar darajada ham, hujayra va tizim darajasida ham aniq yagona mexanizmga ega emas; autizm nomi ostida nima birlashtirilgani noma'lum - mutatsiyalar ta'siri kichik miqdordagi umumiy molekulyar zanjirlarga birlashadigan bir nechta kasalliklar yoki boshqacha mexanizmlarga ega bo'lgan katta kasalliklar guruhidir. Ko'rinib turibdiki, autizm rivojlanish bosqichida ta'sir qiluvchi va miyaning ko'p yoki barcha funktsional tizimlariga ta'sir qiluvchi ko'plab omillar ta'sirining natijasidir .

Xulosa:

Agar bir xil bo'lish kerak bo'lganda dunyodagi 30 milliard aholi o'xshash bo'lib tug'ilardi. Ko'rinish, fikrlar singari ruhiy holatning turfa bo'lishi bu esa onda-sonda yoki doimiy kuzatilishi normal. Teng huquqli bo'lish, to'laqonli imkoniyatlardan foydalanish uchun insonning qanday ekani, nega bunday ekanining zarracha ahamiyati yo'q.

Hech kimni qahramonga aylantirish yoki qurbon sifatida ko'rsatish emas, shunchaki sha'ni har nedan ustun bo'lishi kerak bo'lgan (harholda televideniye va plakatlarda shunday yoziladi) eng oliy qadriyat — inson sifatida ko'rilish kerak, xolos.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'xati

1. O'zbekiston Respublikasi «Nogironlar huquqini ijtimoiy himoyalash to'g'risida»gi Qonun -1991 yil.
2. "Imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlar uchun inklyuziv ta'lim to'g'risida muvaqqat Nizom"- XTV 234-sonli buyrug'i-2005 yil 19 sentyabr.
3. "Nogiron shaxslar huquqlari" to'g'risidagi Deklarasiya (1975yil)
4. "Bola huquqlari to'g'risidagi" Konvensiya -1989 yil;
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007 yil 23 yanvarda 573-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Ijtimoiy himoya yili" Davlat Dasturi.
6. "Aqli zaif shaxslar huquqlari" to'g'risidagi Deklarasiya-1971yil
7. "Ta'lim xamma uchun" Dasturining Milliy rejasi-Toshkent-"Arnaprint-2003 yil;
8. "Dakarskiye ramki deystviy"- Fransiya-"YuNESKO"-2000 yil.
9. Integrirovannomu obucheniyu detey s narushennshi zreniya «Defektologiya»- 2006/ 3
10. Integrirovannoye obucheniyeye i vospitaniye detey s otkloneniyami razvitiya v Armenii. Defektologiya 2006/ 3

**MILLIY MAQOM SAN'ATI VA MA'NAVIYATINING YOSHLAR
TARBIYASIDAGI O'RNI**

To'xtasin Rajabov Ibodovich

Buxoro davlat universiteti Musiqa ijrochiligi va
madaniyat kafedrası professori, p.f.d.(DSc)

Behruz Boltaev Hamidovich

Bux. DU Musiqa ijrochiligi va madaniyat
kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: maqolada milliy maqom san'ati, Shashmaqomning tuzilishi, uning tarbiyaviy imkoniyatlari hamda ma'naviyat tarbiyasida milliy maqom san'atining o'rni va ahamiyati xususida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: milliy maqom, musiqiy obraz, ashula va cholg'u bo'limi, musiqiy an'ana, ijrochilik uslubi, musiqiy tayyorgarlik, musiqiy turkumlar.

Milliy ma'naviyatimiz rivojida musiqqa san'ati alohida o'rin tutadi. Milliy musiqqa san'atning eng qadimiy va sara asarlari xalq ommasiga keng tarqalgan, uning madaniy hayotida chuqur singib ketgan. Binobarin, musiqqa hayot voqealarini musiqiy obrazlar vositasida aks ettiradi

Buyuk donishmand Abu Nasr Forobiy o'zining "Katta musiqqa" kitobida, musiqqa nazariyasi, ohanglarining turlari, kelib chiqish sabablari, kishiga ma'naviy, ruhiy ta'siri haqidagi qimmatli fikrlarini bildirgan.

Musiqaning milliy ma'naviyatimizga ta'sir kuchi shu qadar qudratliki hatto uning yordamida bemorlarni davolash mumkinligini fan da allaqachon o'z isbotni topgan. Abu Ali Ibn Sino musiqaning ta'sir kuchiga katta ahamiyat berib, ayrim ruhiy kasalliklarni musiqqa kuylari vositasi bilan davolash mumkin, degan g'oyani ilgari surgan edi.

Milliy maqom san'atimizning gultoji bo'lmish "Buxoro Shashmaqomi" XVIII asr o'rtalarida Buxoroda saroy kasbiy musikachilari va musikashunos olimlari tomonidan olti maqomdan iborat turkum tarzida ifoda topganligi uchun "Buxoro Shashmakomi", deb yuritiladi. U kasbiy-ustozona musiqqa namunasi bo'lib, yirik hajmga ega, murakkab

tuzilishli, umumiy soni 250 dan ziyod ashula, cholgʻu asarlarni oʻz ichiga olgan tizimli musikiy majmuadir.

Maqomlarning cholgʻu boʻlimlarida bir xil nom bilan ataladigan cholgʻu qismlari boʻlib, ularning ohanglari turlicha boʻlsa-da, doyra usullari bir hildir. Ular Tasnif, Tarjeʻ, Gardun, Muhammas va Saqil mashhurdir.

Mustaqillik yillarida oʻzbek milliy maqom sanʼatining noyob namunalarini keng targʻib etish, uni asrab avaylash va rivojlantirish, yosh avlod qalbida milliy mumtoz sanʼatimizga hurmat va eʼtibor tuygʻularini kamol toptirishda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrda "Oʻzbek milliy maqom sanʼatini yanada rivojlantirish chora tadbirlari toʻgʻrisida" gi PQ-3391-sonli Qarorda "Xalqimiz, xususan yosh avlodni maqom sanʼati bilan keng tanishtirish orqali ularda milliy oʻzlikni anglash tuygʻusi yuksak badiiy-estetik did va tafakkurni kamol toptirish" vazifasi qoʻyildi [1].

Fidoyi ajdodlarimiz tufayli milliy maqom sanʼatimiz oʻzligini saqlab qoldi, sayqallandi, takomillashib, milliy va umumbashariy qadriyat sifatida oʻz oʻrniga ega boʻldi. Asrlar davomida oʻzbek qoʻshiqchilik sanʼati oʻz milliy yoʻnalishini saqlab qoldi. Bunda atoqli sanʼat dargʻalarining mehnati beqiyosdir. Bu haqda turli risola va maqolalar yozilgan, ularning ijodi ilmiy tadqiqot obyekti sifatida maxsus oʻrganilgan. Bunday ishlar yosh avlod maʼnaviy kamolotini oʻylab qilinayotgan xayrli ishlardan boʻlib, yoshlarimizni maʼnaviy merosimizni qadrlashga, undan saboq olishga undaydi. Zero, oʻzbek qoʻshiqchilik maktabi bunday siymolarga nihoyatda boy.

XX asrning ikkinchi yarmiga kelib anʼanaviy qoʻshiqchiligimiz yangi pogʻonaga koʻtarildi. Muhiddin Qoriyoqubov, Orif Alimaxsumov, Komiljon Otaniyozov, Tavakkal Qodirov, Ochilxon Otaxonov, Orifxon Hotamov, Muhammadjon Karimov, Odiljon Yusupov, Berta Davidova, Fattohxon Mamadaliyev, Kommuna Ismoilova, Murodjon Ahmedov, Rasulqori Mamadaliyev, Faxriddin Umarov, Tolibjon Badinov, Quvondiq Iskandarov, Alijon Hasanov, Neʼmatjon Qulabdullayev, Hadya Yusupova, singari mashhur hofizlar el orasida mashhur boʻldi.

XV111 asrning ikkinchi yarmiga kelib, Buxoro «Shashmaqom»i "Buzruk", "Rost", "Navo", "Dugoh", "Segoh", "Iroq" maqomlari oʻzining nasr va mushkulot qismlari bilan rivojlangan boʻlsa, Fargʻonaning "Chor maqom"i (Toʻrt maqom), "Dugoh Husayniy" ning yettita yoʻli, "Chorgoh"ning oltita ijrochilik yoʻli,

“Shaxnozi Gulyor”ning oltita ijrochilik yo‘li hamda “Bayot” yo‘llarining savti va taronalari bilan jilolanib, ijrosi mukammalashib bordi.

Xorazm maqomlarida ham yuqorida ta’kidlangan olti maqom ijrosini alohida uslubiy va o‘ziga xos yo‘nalishini kuzatish mumkin. Bunda faqat keyinchalik yettinchi maqom sifatida chertim yo‘lidagi “Panjgoh” maqomi kiritilgan. Shuning uchun avloddan avlodga o‘tib kelgan bebaho musiqiy boyligimiz sanalmish Buxoro, Xorazm va Farg‘ona, Toshkent maqomlari, betakror ashula va katta ashulalar singari durdonalar bizga berilgan ulug‘ ne’mat sifatida ardoqlanadi.

Xalq san’atining ulkan bilimdoni ustoz Yusufjon qiziq Shakarjonov: “Milliy musiqa san’atimiz bamisoli bir daraxt bo‘lib, uning tomiri Xorazm, tanasi Buxoro, shoxlari Farg‘onadir”, - deb ta’riflagan ekanlar. Ustozning bu so‘zlarida katta ma’no yotadi.

Bugungi kunda ustozlar an’anasini davom ettirishib, qator san’atkorlar muvaffaqiyatli ijod qilmoqdalar. Munajat Yo‘lchiyeva, O‘lmas Olloberganov, Zamira Suyunova singari taniqli san’atkorlarimiz ustozlar maktabiga suyangan holda o‘zlariga xos ijro yo‘llari va uslublari bilan qo‘shiqchilik xazinasiga sezilarli hissa qo‘shmoqdalar.

Xullas, milliy maqom san’atimiz turli ijtimoiy davrlar va tarixiy sharoitlarda yangi ijro yo‘llari bilan boyitilib, sayqal topib, jilolanib kelgan. Avlodan-avlodga o‘tib kelayotgan, xalqning orzu-umid, armonlari, intilishlarini o‘zida mujassam etgan maqomlarimiz ixtisoslashtirilgan san’at maktablari, musiqa oliy o‘quv yurtlari dasturlaridan keng joy olgan. Xalqimiz yaratgan musiqa durdonalari hamisha tarbiyada, mehnatda, ijtimoiy munosabatlarda muayyan darajada o‘z aksini topadi, atrofdagi go‘zalliklarni idrok etishga va qadrlashga o‘rgatadi, ma’naviyatni boyitadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Xalqaro baxshichilik san’ati festivali ochilishiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. // “Xalq so‘zi”, 2019, 7-aprel.
2. Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T.: O‘zbekiston.2000.-43 b.
3. Soipova.D.Musiqa o‘qitish nazariyasi va metodikasi. O‘quv qo‘llanma.-T,-Fan va texnologiyalar markazi nashriyoti, 2009-yil.

4. Мустафаев Б. И. Некоторые вопросы развития профессиональных навыков учителя музыкальной культуры //Academy. – 2020. – №. 11 (62). – С. 47-50.
5. Мустафоев Б. И., Самиева М. А. БУХАРСКИЕ ДРЕВНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ГРУППЫ-СРЕДСТВО ОБРАЗОВАНИЯ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 26-28.
6. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3. – С. 45-47.
7. Мустафаев Б. МУЗЫКАЛЬНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 361-364.
8. Мустафаев Б. И. СОДЕРЖАНИЕ МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ В 70-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //Наука и технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2.
9. Мустафаев Б. MUSIQA MADANIYATI FANI O 'QITUVCHILARINI INNOVATSION FAOLIYATGA YO 'NALTIRISH //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.
10. Мустафаев Б. UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMI ISLOHOTLARIDA MUSIQA MADANIYATI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
11. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3 (66). – С. 45-47.\
12. Mustafоеv B. I., Samieva M. A. BUKHARA ANCIENT MUSIC GROUPS-A MEANS OF EDUCATION. – 2021.
13. Мустафаев Б. MUSICAL LITERACY IS A FACTOR OF FORMATION OF CULTURAL FUNDAMENTALS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.
14. Мустафаев Б. СОДЕРЖАНИЕ РЕФОРМЫ ВОСПИТАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 45-50..

15. Мустафаев Б. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников-подростков средствами макома //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2024. – Т. 45. – №. 45.
16. МУСТАФАЕВ Б. ВОССТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В 20-Е ГОДЫ XX ВЕКА //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 211-214
17. Б. Мустафаев [НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ](#)- ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 2023
18. Ibragimovich M. V. ACTUALITY OF THE TRADITION" MENTOR–STUDENT" IN THE NATIONAL MUSICAL ART //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2022. – Т. 7. – С. 38-43
19. Мустафаев Б. “БУХОРО ШАШМАҚОМИ”–УЛКАН МАЪНАВИЙ ХАЗИНА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
20. Мустафаев Б. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
21. Мустафаев Б. ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИДА КИТОБХОНЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
22. Мустафаев Б. БАРКАМОЛ АВЛОД МУСИКА МАДАНИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШДА ИСЛОҲОТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..
23. Мустафаев Б. БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МУСИҚИЙ САВОДХОНЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ ВА БАҲОЛАШГА ЎРГАТИШ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..
24. Мустафаев Б. “БУХОРЧА” ВА “МАВРИГИ” МУСИҚИЙ ТУРКУМЛАРИ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ, МАЪНАВИЙ–МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
25. Мустафоев Б. И., Авлиякулов У. У. У. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА

- ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 23-25.
26. Ашуров Б. Ю., Мустафоев Б. И. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников подростков средствами макома //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 10. – С. 234-239.
27. Ibragimovich M. B. " BUKHARA FRESHMAN" IS A NATIONAL EDUCATIONAL INSTRUMENT //МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 208-216.
28. Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special issue), 64-71.
29. Ражабов, Т. И. (2021). Ўқувчи-ёшларга ўзбек миллий мусиқа фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and Education, 2(11), 1094-1103.
30. Ражабов, Т. (2023). О 'zbek bolalar musiqiy o 'yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.
31. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.
32. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.
33. Ражабов, Т. И. (2021). Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе. Наука, техника и образование, (2-2 (77)), 84-86.
34. Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.
35. Ражабов, Т. И. (2020). Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)), 61-63.
36. Болтаев, Бехруз Хамидович. "Методы вокального развития для школьников." *Проблемы науки* 4 (63) (2021): 98-100.

37. Boltaev B. H. DARVISH ALI CHANGIY VA ZAMONDOSHLARIDA FAZOVIY (KOSMOLOGIK) 12-MAQOM FALAK BURJLARI NAZARIY TAMOIYILLARI //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – T. 2. – №. 11. – С. 85-90.
38. Болтаев Б. Х. Описание приёмы и методики представителей исторического генозиса и этапов узбекского музыкального обучения //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 806-813.
39. Hamidovich B. B. Classification of the Bukhara Status (" Shashmakom") System //AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 109-111.
40. Boltayev B. H. BUXORO SHASHMAQOMI VA XORAZM MAQOM IJROCHILIGIDA MUSHKULOT (CHERTIM) VA NASR (AYTIM) YO'LLARI SEMANTIKASI //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 776-782.
41. Boltaev B. H. BUXORO AJDODIY SAN'ATI "SHASHMAQOM" TIZIMINING NAZARIY TAMOIYILLARI //IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 152-158.
42. Rajabov T. I., Boltaev B. H. Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta'limotida "Iyqoot" Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi //" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. – 2022. – С. 39-43.
43. Behruz Boltayev Hamidovich INTERPRETATION OF THE METHODS OF BUKHARA SHASHMAKOM AND THE FUNDAMENTALS OF MAKOM. *Academia Science Repository*, 4(04), 1063–1066. Retrieved from <http://academiascience.com/index.php/repo/article/view/90>
44. Behruz Boltayev Hamidovich. (2023). AL-FARABI AND IBN SINA'S CLASSIFICATION OF THE FOUNDATIONS OF THE THEORY OF "IYKUT" METHODS IN ORIENTAL MUSIC EDUCATION. *Academia Science Repository*, 4(04), 102–104. Retrieved from <http://academiascience.com/index.php/repo/article/view/414>
45. БОЛТАЕВ Б. Х. ПРОБЛЕМЫ НАУКИ //ПРОБЛЕМЫ НАУКИ Учредители: Олимп. – №. 4. – С. 98-100.

46. Boltayev B. H. The content and methodology of the process of establishing the voice of students in singing //МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 179-188.
47. Boltayev B. H. Buxoro shashmaqomi doyra usullari ijrolari talqini //TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 67-74.
48. Boltayev B. H. O 'ZBEK MILLIY QO 'SHIQCHILIGINING QADR TOPISH XUSUSIYATLARI //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 12. – С. 312-318.

**BOSHLAG'ICH (1-4 SINFLARDA) MUSIQA TINGLASH
FAOLIYATINING PEDAGOGIK AHAMIYATI**

Ibodov O'ktam Rasulovich

Bux.DU "Musiqqa ijrochiligi va
madaniyat" kafedrası o'qituvchisi

To'xtasin Rajabov Ibodovich

Buxoro davlat universiteti Musiqqa ijrochiligi va
madaniyat kafedrası professori, p.f.d.(DSc)

Аннотация. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda musiqqa tinglash faoliyatini tashkil etish usullari, uning o'ziga xos xususiyatlari, faoliyatni tashkil etishning pedagogik ahamiyati o'rni va ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: musiqiy faoliyat, musiqqa tinglash, milliy musiqiy qadriyatlar, tinglash bosqichi, milliy musiqiy meros, badiiy did, musiqqa tarbiyasi

Mustaqillikka erishgandan so'ng ta'limning barcha bo'g'inlarida ta'lim mazmuni, shu jumladan musiqqa ta'limi va tarbiyasi mazmuni ham milliy negizda yangilandi. Fan dastur va darsliklari yangittan ishlab chiqildi va ularni takomillashtirish ishlari bugungi kunda ham muvaffaqiyatli tarzda davom ettirilmoqda.

2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" gi 187-sonli qarori bilan Musiqqa madaniyati fanidan Davlat ta'lim standarti tasdiqlandi [1].

Ma'lumki, musiqqa - insonga ruhiy- hissiy ta'sir etish kuchiga ega bo'lishi bilan xarakterlidir. Bolada kuy yoki qo'shiq ta'sir etishi bilan, albatta unda musiqiy hissiyot va psixologik tuyg'u shakllanishi kuzatiladi. Faqatgina aynan mana shunday holatlarni musiqqa o'qituvchisi metodik jihatdan to'g'ri tashkil eta olishi lozim.

Yoshlarni tarbiyalashva yangi insonni kamol topishida bolaning qalbiga to'g'ri yo'l topa bilishda, uning psixologik kechinmalari bilan yaqindan tanishishda kechadi. Bunda bolaning estetik didi, uning ma'naviy olami hamda o'zini tutishi ham muhimdir. Bugungi kun o'qitish tizimida fanlararo integrasiyaning jadallashuvi kuzatilmoqda. Ayniqsa musiqaning psixologik jihatlarini o'rganishga katta ehtiyoj mavjud.

Davlat ta'lim standartlarining joriy etilganligi musiqa madaniyati fani va o'qituvchilarining zimmasiga katta mas'uliyat yukladi: "Musika ta'lim-tarbiyasining maksadi, yosh avlodni milliy musika merosimizga vorislik qila oladigan hamda umumbashariy musiqa namunalarini anglaydigan, tushunadigan va qadrlaydigan madaniyatli kishilar qilib tarbiyalashdan iborat" ligi alohida qayd etildi [2].

Musiqa tinglash, musiqa madaniyati darslarining asosiy omiii hisoblanadi, chunki musiqaningyangrashi ongli ravishda idrok etilib, uning karakteri, mazmuni ongli ravishdao'zlashtiriladi. o'quvchilarni hayotiy tajribalariga tayangan holda har bir musiqa asari zamirida ma'lum, his - tuyg'u va fikr aks ettiriladi. Biz musiqa darsining qaysi faoliyatini olmayliku avval musiqani tinglab, musiqani idrok etishdan boshlanadi va o'quvchilarning ruhiyatiga ta'sir etadi, shuning uchun musiqa tinglash darsining yetakchi faoliyati bo'lib hisoblanadi.

Darsda tinglanadigan har bir musiqiy asar, badiiy - g'oyaviy mazmuni jiqatdan choraq dars mazmuniga bog-liq bo'ladi va ilmiylik davomiylik, izchillik tamoyillariga amayi qiladi.

Musiqa tinglash bir necha bosqichlar orqali amalga oshiriladi:

1. O'quvchilar e'tiborini musiqiy asargajalb qilish va o'qituvchining kirish so'zi.
2. O'qituvchi ijrosida yoki magnit yozuvda asarni tinglash.
3. Asarni suhbat yuli bilan musiqiy va badiiyg'oyaviy jixatdan oddiy tahiil qilish.
4. Asarni bir butunligicha qayta tinglash va asarhakida o'quvchilarni umumiy taassurotlari yuzasidan yakuniy suhbat o'tkazish.

Musiqa tinglash metodlari:

1. Ko'rgazmaii metoli:
  - O'qituvchining jonli ijrosi, rasmlar vositalari orqali bolalar cholg'u asbobi, torli, ritmli harakatlar.
2. Amaliy metod:
  - o'quvchilar musiqiy asarga qiziqishini oshirib, ularni hayotiy tajribasiga bog'lab tushuntirishvamusiqiy asarga munosabatini faollashtirish.
3. Taqqoslash metodi:
  - bunda asarlarning janrlari ijrochilik hususiyatlari templari, mazmunlari taqqoslanadi, musiqiy didini o'stirishga yordam beradi.

Musiqa darsini 5ta faoliyati turlari (xor bo'lib kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash, musiqaga mos harakatlar bajarish va bolalar cholg'u asboblari jo'r bo'lish) uzviy bog'lab olinadi va mantiqiy bir butunlikka erishish maqsadga muvofiqdir.

4. Og'zaki metodlar:

- O'qituvchi tinlanadigan asar mazmunini bolalar hayotiga bog'lab yoritadi. Asar mazmuniga qarab mualliflari, kelib chiqish tarixi haqida qiziqarli hikoya qilib beradi. Musiqa tinglash o'ziga xos bo'lgan hamda muhim faoliyat hisoblanib, uning afzalliklari shundaki, o'quvchilar bu jarayonda o'zlari ijro eta olishlari qiyin bo'lgan, hatto mumkin bo'lmagan (mumtoz, maqom) asarlarni ham tinglash imkoniga ega bo'ladilar. Ular turli cholg'u sozlarida turli janr va mavzulardagi asarlarning na'munaviy ijrolarini eshitishadi. Ayniqsa dutor, tanbur, rubob, g'ijjak, chang sozlarida ijro etiladigan o'zbek xalq kuylari "Chetrmak", "Ro'molcha", "Yallama yorim", "Chamanda gul", "Dutor bayoti", "Qashqarcha", "Bahor vals", "Andijon polkasi" kabi ko'plab xalq kuylarini tinglaydilar.

O'quvchilar bevosita xalqning an'analari bilan bog'lanib ketadigan qo'shiqlar "Lola", "Boychechak", "Laylak keldi", "Oq terakmi ko'k terak", "Chuchvara qaynaydi", "Chitti gul" kabi qo'shiqlarni tinglab so'ngra o'zlari kuylaganlarida estetik didni shakllanishi kuchayadi, hattoki bunga qulay imkoniyat yaratiladi.

Xalqimizning milliy qadriyatlarini yoshlar ongiga singdirishda keng imkoniyatlar yaratilgan bugungi kunda xalq qo'shiqlaridan foydalanish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Musiqa darslarida xalq qo'shiqlari vositasida o'quvchilarni badiiy didini shakllantirish muammosi hozirgi kunda nihoyatda dolzarb muammodir. Musiqiy-badiiy didni shakllantirish sifatida xalq qo'shiqlarining imkoniyatlaridan ta'lim jarayonida unumli foydalanish yuzasidan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish zarurati sezilmoqda.

Xullas, umumta'lim maktablarida o'quvchilarni badiiy didni shakllantirish tarbiyasi pedagogik va metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq bo'lib, musiqiy asarlarni tinglash, kuylash bilan birga u haqdagi nazariy va turli tarixiy, adabiy, statistik ma'lumotlardan xabardor bo'lib borish, asar haqidagi suhbat, savol-javob, bahs-munozara, jamoa bo'lib konsertlarga borish, ommaviy madaniy tadbirlarda qatnashish kabi jarayonlarga o'quvchilar keng va tizimli tarzda jalb etilishiga bog'liq. Shu bois, o'quvchilar ongiga musiqaning tarbiyaviy ta'sirchanlik xususiyatlarini musiqada ifodalangan g'oyaviy-badiiy mazmunini, muallifning ijodiy o'y-fikr, kechinmalarini

chuqurroq singdirib borish zarur. Bu esa o'quvchilarni nafaqat musiqiy asarlarini idrok etish, unga baho berish, hissiy anglash ko'nikmalarini, shu bilan bir qatorda uning fikrlashi munosabat bildirishi hamda yurush-turushi, kiyinish tarzini tartibli yo'lga qo'yish bilan ham atrof dagilarga ijobiy ta'sir ko'rsatish, ilarda yoqimli taassurot hosil qilishda ham muhim rol o'ynaydi.

Musiqqa asarlarini o'rganish, tinglash, ular haqidagi tahliliy ishlar, qo'shimcha ma'lumotlarni o'zlashtirish orqali musiqiy-badiiy didni takomillashtirishda asar g'oyaviy-badiiy mazmuni va musiqqa ohang tuzilmasini

o'zaro uyg'unligini, ifodadagi sinxronlikni his qila olish juda muhim. Bu o'ziga xos murakkab pedagogik jarayonda jonlanib boradi, o'qituvchi va o'quvchilardan katta diqqat e'tibor, musiqqa san'tiga, kasbiga muhabbat, doimiy ravishda ijodiy izlanish, o'z mahoratini takomillashtirib borishni va murakkab spetsifik mehnatni talab qiladi. Aynan shunday ijodiy mehnat sa'y-harakat natijasida o'quvchilarning badiiy didida ham ijobiy o'zgarishlar yuzaga keladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Xalqaro baxshichilik san'ati festivali ochilishiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. // "Xalq so'zi", 2019, 7-aprel.
2. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T.: O'zbekiston. 2000. -43 b.
3. Soipova.D. Musiqqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. O'quv qo'llanma.- T,-Fan va texnologiyalar markazi nashriyoti, 2009-yil.
4. Мустафаев Б. И. Некоторые вопросы развития профессиональных навыков учителя музыкальной культуры //Academy. – 2020. – №. 11 (62). – С. 47-50.
5. Мустафаев Б. Restoration of the System of Music Education in Uzbekistan in 1920 1940 Years //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
6. Мустафоев Б. И. Особенности уроков музыки в общеобразовательных школах //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 1 (42). – С. 46-48.

7. Мустафоев Б. И., Самиева М. А. БУХАРСКИЕ ДРЕВНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ГРУППЫ-СРЕДСТВО ОБРАЗОВАНИЯ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 26-28.
8. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3. – С. 45-47.
9. Мустафаев Б. МУЗЫКАЛЬНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 361-364.
10. Мустафаев Б. И. СОДЕРЖАНИЕ МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ В 70-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //Наука и технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2.
11. Мустафаев Б. MUSIQA MADANIYATI FANI O 'QITUVCHILARINI INNOVATSION FAOLIYATGA YO 'NALTIRISH //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.
12. Мустафаев Б. UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMI ISLOHOTLARIDA MUSIQA MADANIYATI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
13. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3 (66). – С. 45-47.
14. Mustafоеv B. I., Samieva M. A. BUKHARA ANCIENT MUSIC GROUPS-A MEANS OF EDUCATION. – 2021.
15. Мустафаев Б. MUSICAL LITERACY IS A FACTOR OF FORMATION OF CULTURAL FUNDAMENTALS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.
16. Мустафаев Б. СОДЕРЖАНИЕ РЕФОРМЫ ВОСПИТАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 45-50..
17. Мустафаев Б. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников-подростков средствами макома //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2024. – Т. 45. – №. 45.

18. МУСТАФАЕВ Б. ВОССТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В 20-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 211-214

19. Б. Мустафаев НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ- ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 2023

20. Ibragimovich M. V. ACTUALITY OF THE TRADITION" MENTOR–STUDENT" IN THE NATIONAL MUSICAL ART //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2022. – Т. 7. – С. 38-43

21. Мустафаев Б. “БУХОРО ШАШМАҚОМИ”–УЛКАН МАЪНАВИЙ ХАЗИНА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

22. Мустафаев Б. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

23. Мустафаев Б. ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИДА КИТОБХОНЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

24. Мустафаев Б. БАРКАМОЛ АВЛОД МУСИКА МАДАНИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШДА ИСЛОҲОТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

25. Мустафаев Б. БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МУСИҚИЙ САВОДХОНЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ ВА БАҲОЛАШГА ЎРГАТИШ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

26. Мустафаев Б. “БУХОРЧА” ВА “МАВРИГИ” МУСИҚИЙ ТУРКУМЛАРИ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ, МАЪНАВИЙ–МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

27. Мустафоев Б. И., Авлиякулов У. У. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА

ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 23-25.

28. Ашуров Б. Ю., Мустафоев Б. И. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников подростков средствами макома //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 10. – С. 234-239.

29. Ibragimovich M. B. " BUKHARA FRESHMAN" IS A NATIONAL EDUCATIONAL INSTRUMENT //МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 208-216.

30. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. "MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O'RNI." TA'LIM VA RIVOJLANISH TANLILI ONLAYN ILMIIY JURNALI 2.10 (2022): 423-431.

31. Ражабов Тухтасин Ибодович, Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ БУХАРСКОГО ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ // Вестник науки и образования. 2020. №21-2 (99). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-natsionalnogo-naslediya-v-obuchenii-pesnyam-buharskogo-detskogo-folklor-na-urokah-muzyki> (дата обращения: 26.10.2023).

32. Rajabov T. I., Ibodov O. R. O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi //IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 139-145.

33. Ибодов У. Р. ИНСТРУМЕНТАЛЬНАЯ МУЗЫКА КАК ОРУДИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ НА ЧЕЛОВЕКА //Рекомендовано к печати Ученым советом Института психологии имени ГС Костюка НАПН Украины (Протокол № 14 от 28 декабря 2020). – 2020. – С. 336.

34. Ибодов Уктам Расулович РОЛЬ КЛАССИЧЕСКОЙ МУЗЫКИ В УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ // Academy. 2021. №2 (65). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-klassicheskoy-muzyki-v-urokah-muzykalnoy-kultury> (дата обращения: 26.10.2023).

35. Ибодов Уктам Расулович СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ ГРАМОТЕ НА УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ // Наука, техника и

образование. 2021. №2-1 (77). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sposoby-obucheniya-muzykalnoy-gramote-na-urokah-muzykalnoy-kultury> (дата обращения: 26.10.2023).

36. Уктам Расулович Ибодов МУЗЫКАЛЬНЫЕ ФОРМЫ НА ОСНОВЕ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ МОДЕЛИ КОМПОЗИЦИИ // Scientific progress. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/muzykalnye-formy-na-osnove-individualnoy-modeli-kompozitsii> (дата обращения: 26.10.2023).

37. Уктам Расулович Ибодов ПРИМЕНЕНИЯ ОБНАРУЖЕННЫХ СРЕДСТВ И МЕТОДОВ ПО СФЕРЕ МУЗЫКИ //Scientific progress. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primeneniya-obnaruzhennyh-sredstv-i-metodov-ro-sfere-muzyki> (дата обращения: 26.10.2023).

38. Уктам Расулович Ибодов НЕУСТОЙЧИВЫЕ ПЕРИОДЫ В МУЗЫКЕ // Scientific progress. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neustoychivye-periody-v-muzyke> (дата обращения: 26.10.2023).

39. Уктам Расулович Ибодов ВЕРОЯТНОСТНЫЕ МОДЕЛИ КАНТРАПУНКТНЫХ ФОРМ // Scientific progress. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/veroyatnostnye-modeli-kantrapunktnyh-form> (дата обращения: 26.10.2023).

40. Rasulovich, Ibodov O. "History of Uzbek Music Culture." *European Scholar Journal*, vol. 2, no. 9, 2021, pp. 57-58.

41. Oktam Ibodov 2021/12/3 ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz) **MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA XALQ QO'SHIQLARIDAN FOYDALANISH** ТОМ 6 НОМЕР 6

42. Ражабов, Тухтасин Ибодович, and Уктам Расулович Ибодов. "Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки." *Вестник науки и образования* 21-2 (99) (2020): 55-58.

43. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр." *Наука, образование и культура* 3 (47) (2020): 61-63.

44. Rajabov, Tokhtasin Ibodovich. "Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils." *Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress* 2.3 (2023): 59-68.

45. Rajabov, Tukhtasin Ibodovich. "The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore." *Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences* ISSN 2795.546X: 1.

46. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни." *Miasto Przyszłości* 33 (2023): 167-176.

47. Ражабов, Тўхтасин Ибодович. "Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни." *Miasto Przyszłości* 29 (2022): 363-367.

48. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. "Pedagogicheskie vozmojnosti ispolzovaniya detskix folklornyx pesen v duchovno-nravstvennom vospitanii mladshix shkolnikov." *Vestnik nauki i obrazovaniya*: 5-2.

49. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich, and Uktam Rasulovich Ibodov. "Obespechenie natsionalnogo naslediya v obuchenii pesnyam buxarskogo detskogo folklor na urokax muzyki." *Vestnik nauki i obrazovaniya* (2020): 21-2.

50. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. "ticheskaya klassifikatsiya uzbekskoy detskooy narodnoy muzyki i igr." *Nauka, obrazovanie i kultura* 3 (2020): 47.

51. Madrimov, Bakhram Khudoynazarovich, and Tokhtasin Ibodovich Rajabov. "Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics." *Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science* 1.4 (2022): 53-56.

52. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. "Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta'limotida "Iyqoot" Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi." "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. 2022.

53. Rajabov, To'xtasin. "UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O 'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O 'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA." *IJODKOR O'QITUVCHI* 2.21 (2022): 21-31.

54. Rajabov, To'xtasin. "UZLUKSIZ TA „LIM TIZIMIDA OZBEK MUSIQA FOLKLORINI ORGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O „QITUVCHI JURNALI. 5 Sentyabr." (2022).

55. Ibodovich, Rajabov To'xtasin, and Raximov Abdurasul Ravshan O'g'li. "XALQ MUSIQA IJODIYOTINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA MUSIQA SAN'ATI FIDOYILARINING FAOLIYATI XUSUSIDA." *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali* 2.5 (2022): 28-32.

56. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. "Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta'limotida "Iyqoot" Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi." "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. 2022.

57. Rajabov, Toxtasin Ibodovich. "UZLUKSIZ TALIMDA FOLKLOR QO'SHIQLARINI IJRO ETISHHIHG O'ZIGA XOS USLUBLARI." Scientific progress 1.5 (2021): 581-585.

58. Ibodovich, Rajabov Tukhtasin. "The Educational Significance of Children's Folk Songs in Music Culture Lessons." European Scholar Journal 2.6 (2021): 139-141.

59. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. "5-7-SINF O 'QUVCHILARINI XALQ OG 'ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA." BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 392-400.

60. Rajabov, To'xtasin. "UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O 'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O 'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA." IJODKOR O'QITUVCHI 2.21 (2022): 21-31.

61. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. "MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O 'RNI." TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 423-431.

**O'QUVCHILAR MUSIQA TARBIYASIDA BUXORO FOLKLOR
QO'SHIQLARIDAN FOYDALANISH**

Muminovna Raxmanova Istat

Buxoro davlat universiteti Musiqa ijrochiligi va

madaniyat kafedrası o'qituvchisi

To'xtasin Rajabov Ibodovich

Buxoro davlat universiteti Musiqa ijrochiligi va

madaniyat kafedrası professori, p.f.d.(DSc)

Annotatsiya. Maqolada umumta'lim maktabi musiqa madaniyati darslari jarayonida bolalar folklor qo'shiqlarini o'rgatishning pedagogik shart-sharoit va imkoniyatlari xususida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: musiqa tarbiyasi, musiqa faoliyati, folklor qo'shiqlari, musiqa san'ati, qo'shiq o'rgatish, malaka va ko'nikma.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng jamiyatimiz ilg'or ziyolilari va olimlarining diqqat-e'tibori milliy qadriyatlar hamda madaniyatimizni qayta tiklash, ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish, yosh avlod milliy tarbiyasiga qaratildi. Ayniqsa, xalq og'zaki ijodiyoti merosi yoshlar ma'naviy kamolotida muhim vosita bo'lib bugungi kunda "Asrlar davomida ezgulikni tarannum etib kelgan ushbu tafakkur durdonalarida xalkimizning eng oliyjanob, ulug'vor maqsadlarga yo'naltirilgan qarashlari o'z ifodasini topgan.

Binobarin, badiiy salohiyati g'oyat ulkan bo'lgan ajdodlarimiz musiqiy-poetik, tomosha-raqs va musiqiy ijrochilik, umuman, yuksak badiiy-estetik iqtidorini o'zida mujassamlashtirgan Boysun folklor san'ati, Navro'z marosimi va musiqiy an'analari, "Shashmaqom" musiqasi, Katta ashula o'ziga xos mumtoz ashula yo'li, "Askiya" – so'zamollik san'ati, "Lazgi" – noyob Xorazm raqs san'ati hamda Baxshichilik "insoniyatning nomoddiy madaniy merosi durdonalari" sifatida davrlar osha bitmas-tuganmas ruhiy quvvat manbai bo'lib xizmat qilmoqda[1].

Eramizgacha bo'lgan 589-512 yillarda Zardushtiyar tomonidan yozilgan pandnoma – "Avesto"da "Tarbiya hayotning eng muhim tirgagi (tayanchi) bo'lib hisoblanishi lozim"ligi qayd etilgan [2].

Ma'lumki, umumiy ta'lim maktablarining musiqa madaniyati darslari o'quvchilarga axloqiy–estetik tarbiya berishda muhim rol o'ynaydi. Musiqa ta'limi jarayonida o'quvchilar milliy musiqiy meros durdonalari, jahon xalqlari musiqa madaniyati eng sara namunalari bilan bir qatorda o'zbek xalq musiqa ijodiyoti- folklor qo'shiqlarini tinglab, kuylab bahramand bo'lishlari lozim. Keyingi yillarda viloyatimiz maktablari musiqa madaniyati darslarida Buxoro folklor qo'shiqlarini o'rgatish asosida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy, estetik tarbiyalash ishlarini o'rganish bo'yicha maxsus dastur va rejalar ishlab chiqildi. Maktab o'qituvchilarining folklor musiqasi asosida o'quvchilarni ma'naviy axloqiy va estetik tarbiyasiga oid fikr va mulohazalarini aniqlash hamda umumlashtirish kabi ishlar ham amalga oshirildi.

Birinchi navbatda, musiqa madaniyati darslarida xalq og'zaki ijodiyoti, ayniqsa Buxoro folklor qo'shiqlairdan o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy, estetik tarbiyalash jarayonida qay darajada foydalanilayotganligi, bu borada amalga oshirib kelinayotgan muayyan ishlar, qo'llanilayotgan shakl va usullar bilan tanishish, o'rganish, tahlil qilish, maktablarda musiqa madaniyati fanidan dars berib kelayotgan o'qituvchilarning Buxoro folklor qo'shiqlari haqidagi tasavvuri, bilish darajasi, ularni ijro etish mahorati, o'quvchilarga o'rgatib kelayotgan shart-sharoitlari va mazmun-mohiyatini tushuntirib berish mahorati, o'z fikrlarini o'zaro qiyoslab, masalaga estetik tarbiya nuqtai-nazardan yondashish bo'yicha mavjud holatini aniqlashga harakat qilindi.

5-7-sinflar musiqa darsliklari mazmun-mohiyatining tahlili shuni ko'rsatadiki, 5-sinf musiqa darsligida o'quvchilarga o'zbek xalq cholg'ulari orkestri, xor san'ati, simfonik orkestr, musiqada vokal-simfonik janrlari, sahnaviy musiqa asarlari – balet va raqs san'ati, musiqali drama va komediya, bolalar uchun musiqali ertak-tomoshalar, opera san'ati va o'zbek musiqasida opera janri bo'yicha nazariy va amaliy bilim berish nazarda tutilgan.

6-sinf musiqa darsligida esa mumtoz musiqa, kuylar, ashulalar, Shashmaqom mumtoz musiqamizning asosi ekanligi, "Farg'ona-Toshkent", "Buxoro-Samarqand", "Surxandaryo-Qashqadaryo" va Xorazm ijrochilik uslubi, mumtoz

musiqaning madaniyatimizdagi o'рни, o'zbek zamonaviy musiqasi, estrada musiqasi, musiqa san'ati bo'yicha ko'rik-tanlov va festivallari, Sharq xalqlari hamda Yevropa mumtoz musiqasiga oid materiallar o'z aksini topgan. Shuningdek, dasturda folklor musiqasi va dostonchilik san'ati bo'yicha 2-ta mavzu ham kiritilgan.

Biroq, shuni ham ta'kidlash o'rinliki, 5-7-sinflar musiqa darsliklarida folklor qo'shiqlari, jumladan, Buxoro bolalar musiqa folkloriga oid ma'lumotlar mavjud emas. Bu esa o'smir yoshdagi o'quvchilar musiqa madaniyati darslarida o'zining vohasiga doir xalq musiqa ijodiyoti asarlaridan to'la bahramand bo'la olmaydi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, 5-7-sinflar musiqa darslarida o'qituvchilar folklor qo'shiqlari, jumladan Buxoro bolalar musiqa folkloridan namunalar tanlab, o'rgatishni amalga oshirsalar, o'quvchilarning folklor musiqasiga qiziqishi yanada ortadi. Bu esa musiqa madaniyati darslarini samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Xalqaro baxshichilik san'ati festivali ochilishiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. // "Xalq so'zi", 2019, 7-aprel.
2. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T.: O'zbekiston. 2000.-43 b.
3. Soipova.D. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. O'quv qo'llanma.- T.-Fan va texnologiyalar markazi nashriyoti, 2009-yil.
4. Мустафаев Б. И. Некоторые вопросы развития профессиональных навыков учителя музыкальной культуры // Academy. – 2020. – №. 11 (62). – С. 47-50.
1. 5. Мустафаев Б. Restoration of the System of Music Education in Uzbekistan in 1920 1940 Years // ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
5. Мустафоев Б. И. Особенности уроков музыки в общеобразовательных школах // Достижения науки и образования. – 2019. – №. 1 (42). – С. 46-48.
6. Мустафоев Б. И., Самиева М. А. БУХАРСКИЕ ДРЕВНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ГРУППЫ-СРЕДСТВО ОБРАЗОВАНИЯ // European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 26-28.

7. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3. – С. 45-47.

8. Мустафаев Б. МУЗЫКАЛЬНО–ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 361-364.

9. Мустафаев Б. И. СОДЕРЖАНИЕ МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ В 70-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //Наука и технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2.

10. Мустафаев Б. MUSIQA MADANIYATI FANI O 'QITUVCHILARINI INNOVATSION FAOLIYATGA YO 'NALTIRISH //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.

11. Мустафаев Б. UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMI ISLOHOTLARIDA MUSIQA MADANIYATI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

12. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3 (66). – С. 45-47.

13. Mustafoev B. I., Samieva M. A. BUKHARA ANCIENT MUSIC GROUPS-A MEANS OF EDUCATION. – 2021.

14. Мустафаев Б. MUSICAL LITERACY IS A FACTOR OF FORMATION OF CULTURAL FUNDAMENTALS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.

15. Мустафаев Б. СОДЕРЖАНИЕ РЕФОРМЫ ВОСПИТАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 45-50..

16. Мустафаев Б. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников-подростков средствами макома //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2024. – Т. 45. – №. 45.

17. МУСТАФАЕВ Б. ВОССТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В 20-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 211-214

18. Б. Мустафаев [НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ](#)- ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 2023

19. Ibragimovich M. V. ACTUALITY OF THE TRADITION" MENTOR-STUDENT" IN THE NATIONAL MUSICAL ART //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2022. – Т. 7. – С. 38-43

20. Мустафаев Б. “БУХОРО ШАШМАҚОМИ”–УЛКАН МАЪНАВИЙ ХАЗИНА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

21. Мустафаев Б. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

22. Мустафаев Б. ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИДА КИТОБХОНЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

23. Мустафаев Б. БАРКАМОЛ АВЛОД МУСИКА МАДАНИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШДА ИСЛОҲОТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

24. Мустафаев Б. БОШЛАНҒИЧ СИМФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МУСИҚИЙ САВОДХОНЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ ВА БАҲОЛАШГА ЎРГАТИШ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

25. Мустафаев Б. “БУХОРЧА” ВА “МАВРИГИ” МУСИҚИЙ ТУРКУМЛАРИ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ, МАЪНАВИЙ–МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

26. Мустафоев Б. И., Авлиякулов У. У. У. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 23-25.

27. Ашуров Б. Ю., Мустафоев Б. И. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников

подростков средствами макома //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 10. – С. 234-239.

28. Ibragimovich M. B. " BUKHARA FRESHMAN" IS A NATIONAL EDUCATIONAL INSTRUMENT //МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 208-216.

29. Muminovna, Rakhmanova Istatjon. "Pedagogical Requirements for a Modern Music Teacher and His Possibilities of Using Technologies." *AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT* 2.4 (2023): 244-247.

30. Muminovna, Rakhmanova Istatjon. "PREPARING A MUSIC TEACHER TO USE MODERN TECHNOLOGY." *Thematics Journal of Arts and Culture* 6.1 (2022).

31. RAXMANOVA, Istatjon. "MUSIQA TA'LIMIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING MAVJUD HOLATI." *Journal of Culture and Art* 1.10 (2023): 86-89.

32. Muminovna, Raxmanova Istat. "Pedagogical requirements for a modern music teacher and his possibilities of using technologies." *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА* 2.2 (2024): 217-226.

33. Ибодов У. Р. ИНСТРУМЕНТАЛЬНАЯ МУЗЫКА КАК ОРУДИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ НА ЧЕЛОВЕКА //Рекомендовано к печати Ученым советом Института психологии имени ГС Костюка НАПН Украины (Протокол № 14 от 28 декабря 2020). – 2020. – С. 336.

34. Ибодов Уктам Расулович РОЛЬ КЛАССИЧЕСКОЙ МУЗЫКИ В УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ // Academy. 2021. №2 (65). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-klassicheskoy-muzyki-v-urokah-muzykalnoy-kultury> (дата обращения: 26.10.2023).

35. Ибодов Уктам Расулович СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ ГРАМОТЕ НА УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ // Наука, техника и образование. 2021. №2-1 (77). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sposoby-obucheniya-muzykalnoy-gramote-na-urokah-muzykalnoy-kultury> (дата обращения: 26.10.2023).

36. Уктам Расулович Ибодов МУЗЫКАЛЬНЫЕ ФОРМЫ НА ОСНОВЕ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ МОДЕЛИ КОМПОЗИЦИИ // Scientific progress. 2021. №4.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/muzykalnye-formy-na-osnove-individualnoy-modeli-kompozitsii> (дата обращения: 26.10.2023).

37. Уктам Расулович Ибодов ПРИМЕНЕНИЯ ОБНАРУЖЕННЫХ СРЕДСТВ И МЕТОДОВ ПО СФЕРЕ МУЗЫКИ //Scientific progress. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primeneniya-obnaruzhennyh-sredstv-i-metodov-po-sfere-muzyki> (дата обращения: 26.10.2023).

38. Уктам Расулович Ибодов НЕУСТОЙЧИВЫЕ ПЕРИОДЫ В МУЗЫКЕ // Scientific progress. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neustoychivye-periody-v-muzyke> (дата обращения: 26.10.2023).

39. Уктам Расулович Ибодов ВЕРОЯТНОСТНЫЕ МОДЕЛИ КАНТРАПУНКТНЫХ ФОРМ // Scientific progress. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/veroyatnostnye-modeli-kantrapunktnyh-form> (дата обращения: 26.10.2023).

40. Rasulovich, Ibodov O. "History of Uzbek Music Culture." *European Scholar Journal*, vol. 2, no. 9, 2021, pp. 57-58.

41. Oktam Ibodov 2021/12/3 ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz) **MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA XALQ QO'SHIQLARIDAN FOYDALANISH** ТОМ 6 НОМЕР 6

42. Ражабов, Тухтасин Ибодович, and Уктам Расулович Ибодов. "Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки." *Вестник науки и образования* 21-2 (99) (2020): 55-58.

43. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр." *Наука, образование и культура* 3 (47) (2020): 61-63.

44. Rajabov, Tokhtasin Ibodovich. "Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils." *Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress* 2.3 (2023): 59-68.

45. Rajabov, Tukhtasin Ibodovich. "The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore." *Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences* ISSN 2795.546X: 1.

46. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни.” *Miasto Przyszłości* 33 (2023): 167-176.

47. Ражабов, Тўхтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни.” *Miasto Przyszłości* 29 (2022): 363-367.

48. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. “Pedagogicheskie vozmojnosti ispolzovaniya detskix folklornyx pesen v duchovno-nravstvennom vospitanii mladshix shkolnikov.” *Vestnik nauki i obrazovaniya*: 5-2.

49. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich, and Uktam Rasulovich Ibodov. “Obespechenie natsionalnogo naslediya v obuchenii pesnyam buxarskogo detskogo folklora na urokax muzyki.” *Vestnik nauki i obrazovaniya* (2020): 21-2.

50. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. “ticheskaya klassifikatsiya uzbekskoy detskoy narodnoy muzyki i igr.” *Nauka, obrazovanie i kultura* 3 (2020): 47.

51. Madrimov, Bakhram Khudoynazarovich, and Tokhtasin Ibodovich Rajabov. “Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics.” *Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science* 1.4 (2022): 53-56.

52. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. “Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta’limotida “Iyqoot” Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi.” “ONLINE-CONFERENCES” PLATFORM. 2022.

53. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O ‘ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O ‘RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.” *IJODKOR O’QITUVCHI* 2.21 (2022): 21-31.

54. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA ‘LIM TIZIMIDA OZBEK MUSIQA FOLKLORINI ORGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O ‘QITUVCHI JURNALI. 5 Sentyabr.” (2022).

55. Ibodovich, Rajabov To‘xtasin, and Raximov Abdurasul Ravshan O‘g‘li. “XALQ MUSIQA IJODIYOTINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA MUSIQA SAN’ATI FIDOYILARINING FAOLIYATI XUSUSIDA.” *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali* 2.5 (2022): 28-32.

56. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. “Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta’limotida “Iyqoot” Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi.” “ONLINE-CONFERENCES” PLATFORM. 2022.

57. Rajabov, Toxtasin Ibodovich. "UZLUKSIZ TALIMDA FOLKLOR QO'SHIQLARINI IJRO ETISHHIHG O'ZIGA XOS USLUBLARI." Scientific progress 1.5 (2021): 581-585.

58. Ibodovich, Rajabov Tukhtasin. "The Educational Significance of Children's Folk Songs in Music Culture Lessons." European Scholar Journal 2.6 (2021): 139-141.

59. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. "5-7-SINF O 'QUVCHILARINI XALQ OG 'ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA." BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 392-400.

60. Rajabov, To'xtasin. "UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O 'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O 'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA." IJODKOR O'QITUVCHI 2.21 (2022): 21-31.

61. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. "MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O 'RNI." TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 423-431.

MILLIY MUSIQIY TA'LIM NEGIZIDA XALQ MUSIQA IJODIYOTI

Hamitova Sunbula Bahodir qizi

Bux. DU Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrası o'qituvchisi

Ibodov Sardorbek To'xtasin o'g'li

Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti talabasi

Annotatsiya: Maqolada umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflari musiqa mash-g'ulotlarida milliy musiqa ta'limini tashkil etishda bolalar xalq folklor qo'shiqlarini o'rgatishning imkoniyatlari, ayrim muammolar va ularning yechimi xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: mahalliy uslublar, ma'naviy tarbiya, folklor musiqasi, xalq ijodi, nazariy tahlil, tarbiyaviy maqsad, musiqa merosi

So'nggi yillarda mamlakatimizda milliy an'anaviy qadriyatlar va madaniyatga e'tibor nihoyatda oshdi. Madaniyat va san'at sohasi, xalq amaliy san'ati va badiiy hunarmandchilik, maqom va baxshichilik san'atlari, ularning mahalliy (lokal) uslublari, folklor san'ati tobora yuksak darajada rivoj topib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qator Farmon va Qarorlari qabul qilinishi hamda nufuzli Xalqaro festivallari va ilmiy anjumanlari Samarqanda "Sharq taronalari" (avgust, 1997-2019), Shahrisabzda maqom san'ati (sentabr, 2018), Termizda baxshichilik san'ati (aprel, 2019); folklor san'ati bilan bog'liq "Boysun bahori" (Boysun, 2017-2019), "Ipak yo'li" (Marg'ilon, 2019), "Ipak va ziravorlar" (Buxoro, 2017-2019), "Milliy raqs san'ati" (Xiva, 2017-2019), "Xalq amaliy san'ati va badiiy hunarmandchilik" (Qo'qon, 2019) o'tkazilishi, maqom hamda baxshi maktablarini tashkil etilishi buning amaliy natijasi bo'lib, xalq ijodi durdonalarini jahonda keng targ'ib etishga katta o'rin tutmoqda.

O'zbek folklor va mumtoz musiqa san'ati, madaniy merosining turli qatlamlarini zamon talablariga muvofiq etnomadaniy o'ziga xosligi va lokal badiiy xususiyatlarini tadqiq etishga keng imkoniyatlar yaratilgan. Zero, "tengsiz ma'naviy boyligimiz bo'lmish mumtoz san'at, xalq ijodining nodir namunalarini asrab-avaylash va rivojlantirish, uni kelgusi avlodga bezavol yetkazish" muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Aholi ma'naviyatini yuksaltirish, kishilarda ayniqsa o'sib kelayotgan yosh avlod tafakkurini milliy negizda shakllantirish, ularni milliy ong, g'oya, mafkura ruhida tarbiyalashda davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilishi diqqatga sazovordir. Mustaqillik yillarida ta'limni milliy asoslarda qayta tashkil qilish va rivojlantirish yo'lida qilingan ishlardan yana biri jamiyat hayotining barcha yo'nalishlarida bo'lganidek uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida mavjud bo'lgan musiqa ta'limi mazmuni milliy musiqiy meros to'g'risidagi ma'lumotlar va asarlar bilan boyitildi.

Bu holatni ta'lim tizimining eng muhim shakllantiruvchi bosqichi bo'lgan umumiy o'rta ta'lim maktablari "musiqa madaniyati" fani uchun ishlab chiqilgan 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" gi 187-sonli qarori bilan Musiqa madaniyati fanidan Davlat ta'lim standarti misolida ham ko'rish mumkin [2].

Ama liyotga tatbiq etilgan Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturi, shu asosda yaratilgan darsliklar o'sib kelayotgan yosh avlod milliy musiqa tarixi, uning rivojlanish bosqichlari, o'ziga xos milliliylik xususiyatlari, uslublari, an'analari, shuningdek, milliy musiqa san'ati rivojiga ulkan hissa qo'shgan ijodkorlar faoliyati bilan yaqindan tanishish imkoniyatini shakllantirdi. Davlat ta'lim standartlarining joriy etilganligi musiqa madaniyati fani va o'qituvchilarining zimmasiga katta mas'uliyat yukladi: "Musika ta'lim-tarbiyasining maksadi, yosh avlodni milliy musika merosimizga vorislik qila oladigan hamda umumbashariy musiqa namunalarini angelaydigan, tushunadigan va qadrlaydigan madaniyatli kishilar qilib tarbiyalashdan iborat" ligi alohida qayd etildi [3].

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'limni sifat va samaradorligini yangi bosqichda davom ettirish, uning mazmuni va mohiyati ko'lamini yanada kengaytirish va uzluksiz takomillashtirish borasidagi ishtimoiiy buyurtma ta'lim muassasalari zimmasiga muayyan vazifalarni yuklamoqda. Ana shunday vazifalardan biri yosh avlod madaniy – ma'naviy va estetik tarbiyasida milliy musiqiy merosdan yanada unumli foydalanish, umuminsoniy g'oyalar bilan sug'orilgan, o'z mazmunida xalqimizning o'ziga xos turmush tarzi, ruhiyatini ifoda etuvchi asarlarga e'tiborni kuchaytirishdan iborat.

Bu esa o'z o'zidan xalq musiqa merosida o'lgan mavqega ega bo'lgan folklor musiqasi mazmunini chuqur o'rganish, ularning imkoniyatlaridan ta'lim– tarbiya

maqsadlarida keng foydalanish, o'quvchi –yoshlarni ularning o'ziga xos xususiyatlari, ijrochilik an'analari, uslub lari bilan har tamonlama chuqur tanishtirib borish va nihoyat ularni ijro etish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishni taqazo etadi.

Shu sababli o'zbek xalq musiqa folklori, musiqa san'ati, ulardan ta'lim – tarbiyaviy maqsadlarda foydalanish borasidagi ishlarni, respublikamizda olib borilgan ilmiy – tadqiqotlarni shuningdek, umumiy o'rta ta'lim maktablarida xalq musiqa merosi namunalarini o'rganish borasidagi holatni o'rganish va tahlillar xalq musiqa folklori merosi tarkibida o'ziga xos o'rin tutuvchi bolalar folklor qo'shiqlari va uni umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'rganish uslublarini ilmiy tadqiq etishni yanada kuchaytirishni taqozo qiladi. Chunki, xalq musiqa folklori bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlar o'z navbatida bolalar folklor va ulardan ta'lim tizimida foydalanishning nazariy, amaliy, ilmiy – uslubiy va didaktik asoslari maxsus o'rganilmagan va bugungi kunda umumta'lim maktablari musiqa ta'limida bolalar folklor qo'shiqlarini o'rganish, shu orqali o'quvchilarni g'oyaviy, badiiy, ma'naviy va estetik tarbiyalash masalasi musiqa pedagogikasida tadqiq etilishi zarur.

Biroq, nazariy tahlil hamda umumiy o'rta ta'lim maktablari faoliyatini o'rganish, “musiqa madaniyati” fanini o'qitish jarayonida bolalar folklor namunalaridan foydalanish va ularni o'rganish borasida muayyan kamchiliklar mavjud. Bu holat umumta'lim maktablari musiqa fani dastur va darsliklarida bolalar folklor qo'shiqlariga yetarlicha o'rin berilmaganligida, shuningdek, o'zbek bolalar folklor qo'shiqlari, ularni ijrochilik an'analari va shakllari haqida to'liq ma'lumotlar bera oluvchi manbalar bilan ta'minlamaganligi va bolalar folklor qo'shiqlari bilan ishlashning maxsus metodik tizimi ishlab chiqilmaganligi namoyon bo'lmoqda. Jumladan,

-maktab musiqa ta'limida bolalar folklor qo'shiqlarini o'rganish holatidagi ayrim muammolari sabablarini aniqlash;

- bolalar folklor qo'shiqlarini o'rgatish jarayoni samaradorligini ta'minlash imkoni beruvchi shakl, uslub va vositalarini aniqlash;

- soha mutaxassislari, pedagog olimlar va metodist o'qituvchilar bilan suhbat o'tkazish;

-bolalar folklor qo'shiqlarini tarbiyaviy ta'sirchanlik xususiyatlariga ko'ra ularni tanlashga qo'yiladigan pedagogik talablar mazmunini ishlab chiqish, asoslash va amaliyotda qo'llash.

-bolalar folklor qo'shiqlarini o'rganish jarayonini tashkil etishda yuqori samaradorlikka erishish;

Xulosa shuki, musiqa ta'limida bolalar folklor qo'shiqlarini o'rganish mashg'ulotlarni pedagogik, metodik jihatdan to'g'ri rejalashtirish, bu jarayonda folklor namunalarni to'g'ri tanlab, sinflar kesimida aniq repertuar dasturi ishlab chiqilsa, o'quvchilar xalq musiqa merosiga bo'lgan qiziqishlari yanada oshadi, musiqiy ta'lim mazmuni esa boyitiladi. O'zbek milliy musiqa merosida o'ziga xos ahamiyatga molik bolalar folklor qo'shiqlarini ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish imkoniyatlarini oshirish, ularni o'zlashtirish jarayonini samarali tashkil etish, shu orqali musiqiy ta'lim – tarbiya ishlari mazmuni samarali metodik yondashuvlar asosida takomillashtirishni kafolatlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.** O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Xalqaro baxshichilik san'ati festivali ochilishiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. // "Xalq so'zi", 2019, 7-aprel.
- 2.** Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T.: O'zbekiston. 2000. -43 b.
- 3.** Soipova.D. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. O'quv qo'llanma.- T,-Fan va texnologiyalar markazi nashriyoti, 2009-yil.
- 4.** Мустафаев Б. И. Некоторые вопросы развития профессиональных навыков учителя музыкальной культуры //Academy. – 2020. – №. 11 (62). – С. 47-50.
- 5.** Мустафоев Б. И. Особенности уроков музыки в общеобразовательных школах //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 1 (42). – С. 46-48.
- 6.** Мустафоев Б. И., Самиева М. А. БУХАРСКИЕ ДРЕВНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ГРУППЫ-СРЕДСТВО ОБРАЗОВАНИЯ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 26-28.
- 7.** Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3. – С. 45-47.

8. Мустафаев Б. МУЗЫКАЛЬНО–ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 361-364.

9. Мустафаев Б. И. СОДЕРЖАНИЕ МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ В 70-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //Наука и технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2.

10. Мустафаев Б. MUSIQA MADANIYATI FANI O 'QITUVCHILARINI INNOVATSION FAOLIYATGA YO 'NALTIRISH //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.

11. Мустафаев Б. UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMI ISLOHOTLARIDA MUSIQA MADANIYATI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

12. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3 (66). – С. 45-47.

13. Mustafоеv B. I., Samieva M. A. BUKHARA ANCIENT MUSIC GROUPS-A MEANS OF EDUCATION. – 2021.

14. Мустафаев Б. MUSICAL LITERACY IS A FACTOR OF FORMATION OF CULTURAL FUNDAMENTALS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.

15. Мустафаев Б. СОДЕРЖАНИЕ РЕФОРМЫ ВОСПИТАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 45-50..

16. Мустафаев Б. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников-подростков средствами макома //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2024. – Т. 45. – №. 45.

17. МУСТАФАЕВ Б. ВОССТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В 20-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 211-214

18. Б. мустафаев Некоторые вопросы формирования компетенций грамотности учащихся на занятиях по музыкальной культуре- центр научных публикаций (buxdu. uz), 2023

19. Ibragimovich M. B. ACTUALITY OF THE TRADITION" MENTOR–STUDENT" IN THE NATIONAL MUSICAL ART //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2022. – Т. 7. – С. 38-43

20. Мустафаев Б. “БУХОРО ШАШМАҚОМИ”–УЛКАН МАЪНАВИЙ ХАЗИНА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

21. Мустафаев Б. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

22. Мустафаев Б. ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИДА КИТОБХОНЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

23. Мустафаев Б. БАРКАМОЛ АВЛОД МУСИКА МАДАНИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШДА ИСЛОҲОТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

24. Мустафаев Б. БОШЛАНГИЧ СИМФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МУСИҚИЙ САВОДХОНЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ ВА БАҲОЛАШГА ЎРГАТИШ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

25. Мустафаев Б. “БУХОРЧА” ВА “МАВРИГИ” МУСИҚИЙ ТУРКУМЛАРИ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ, МАЪНАВИЙ–МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

26. Мустафоев Б. И., Авлиякулов У. У. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 23-25.

27. Ашуров Б. Ю., Мустафоев Б. И. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников подростков средствами макома //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 10. – С. 234-239.

28. Ibragimovich M. B. "BUKHARA FRESHMAN" IS A NATIONAL EDUCATIONAL INSTRUMENT //МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 208-216.

29. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. “MUSIQA MADANIYATI TA’LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O ‘RNI.” TA’LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIIY JURNALI 2.10 (2022): 423-431.

30. Ражабов, Т. (2023). О 'zbek bolalar musiqiy o 'yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.
31. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.
32. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.
33. Ражабов, Т. И. (2021). Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе. Наука, техника и образование, (2-2 (77)), 84-86.
34. Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.
35. Ражабов, Т. И. (2020). Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)), 61-63.
36. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ БУХАРСКОГО ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ." Вестник науки и образования 21-2 (2020): 99.
37. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни." Miasto Przyszłości 33 (2023): 167-176.
38. Ражабов, Тухтасин. "О 'zbek bolalar musiqiy o 'yin folklorining mavzuviy tasnifi." Общество и инновации 4.5/S (2023): 340-345.
39. Ражабов, Дилшод Зарипович, and Тухтасин Ибодович Ражабов. "Формирование и развитие узбекской народной лирики." Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире. 2018.
40. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе." Наука, техника и образование 2-2 (77) (2021): 84-86.
41. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников." Вестник науки и образования 5-2 (83) (2020): 34-37.

42. Ражабов, Тухтасин Ибодович, and Уктам Расулович Ибодов. "Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки." Вестник науки и образования 21-2 (99) (2020): 55-58.
43. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр." Наука, образование и культура 3 (47) (2020): 61-63.
44. Rajabov, Tokhtasin Ibodovich. "Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils." Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress 2.3 (2023): 59-68.
45. Rajabov, Tukhtasin Ibodovich. "The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore." Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN 2795.546X: 1.
46. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни." Miasto Przyszłości 33 (2023): 167-176.
47. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни." Miasto Przyszłości 29 (2022): 363-367.
48. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. "Pedagogicheskie vozmojnosti ispolzovaniya detskix folklornyx pesen v duchovno-nravstvennom vospitanii mladshix shkolnikov." Vestnik nauki i obrazovaniya: 5-2.
49. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich, and Uktam Rasulovich Ibodov. "Obespechenie natsionalnogo naslediya v obuchenii pesnyam buxarskogo detskogo folklora na urokax muzyki." Vestnik nauki i obrazovaniya (2020): 21-2.
50. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. "ticheskaya klassifikatsiya uzbekskoy detskooy narodnoy muzyki i igr." Nauka, obrazovanie i kultura 3 (2020): 47.
51. Madrimov, Bakhram Khudoynazarovich, and Tokhtasin Ibodovich Rajabov. "Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics." Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science 1.4 (2022): 53-56.
52. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. "Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta'limotida "Iyqoot" Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi." "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. 2022.
53. Rajabov, To'xtasin. "UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O 'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O 'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA." IJODKOR O'QITUVCHI 2.21 (2022): 21-31.

54. Rajabov, To'xtasin. "UZLUKSIZ TA 'LIM TIZIMIDA OZBEK MUSIQA FOLKLORINI ORGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O 'QITUVCHI JURNALI. 5 Sentyabr." (2022).

55. Ibodovich, Rajabov To'xtasin, and Raximov Abdurasul Ravshan O'g'li. "XALQ MUSIQA IJODIYOTINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA MUSIQA SAN'ATI FIDOYILARINING FAOLIYATI XUSUSIDA." Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali 2.5 (2022): 28-32.

56. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. "Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta'limotida "Iyqoot" Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi." "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. 2022.

57. Rajabov, Toxtasin Ibodovich. "UZLUKSIZ TALIMDA FOLKLOR QO'SHIQLARINI IJRO ETISHHIG O'ZIGA XOS USLUBLARI." Scientific progress 1.5 (2021): 581-585.

58. Ibodovich, Rajabov Tukhtasin. "The Educational Significance of Children's Folk Songs in Music Culture Lessons." European Scholar Journal 2.6 (2021): 139-141.

59. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. "5-7-SINF O 'QUVCHILARINI XALQ OG 'ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA." BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 392-400.

60. Rajabov, To'xtasin. "UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O 'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O 'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA." IJODKOR O'QITUVCHI 2.21 (2022): 21-31.

61. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. "MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O 'RNI." TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 423-431.

62. Hamitova Sunbula Bahodir qizi. (2024). Performance of national and foreign classical works on the stage of the Theater of Young Audiences.

63. Hamitova Sunbula Bahodir qizi. (2024). Yosh tomoshabinlar teatri sahnasida milliy va xorijiy klassik asarlarning sahnalashtirilishi.

64. Хамитова С. Б. Художественные и идеологические проблемы в репертуаре театра //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 43. – С. 88-91.

O'ZBEK MUSIQA FOLKLORINING MADANIY HAYOTDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Xabirova Hodiraxon To'lanboy

Turkiston yangi innovatsiyalar universiteti magistri

Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti talabasi

Ibodov Sardorbek To'xtasin o'g'li

Annotatsiya. Ushbu maqolada "Buxoro musiqa folklori"ning madaniy hayotdagi o'rni va ahamiyati yoritib berilgan. Buxoro folklor musiqasi, uning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalovchi an'analar, urf-odatlar mahalliy ijrochilik uslublari asosida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: folklor, janr, folklor ijrochiligi, xalq qo'shig'i, terma, lapar, uslub, ashula, raqs, ovoz xususiyati.

Folklor barcha san'atlar bilan uyg'unlikka ega bo'lib, shuning barorbarida hech biriga o'xshamaydigan sifatlari bilan o'zigva xos xususiyat kasb etadi. Bu san'at turi o'z tarkibiga musiqa, raqs, hunarmandchilik, tasviriy, badiiy va boshqa san'atlar bilan omuxta tasavvurlarni uyg'otadi. Shu bois, "tengsiz ma'naviy boyligimiz bo'lmish mumtoz san'at, xalq ijodining nodir namunalarini asrab-avaylash va rivojlantirish, uni kelgusi avlodga bezavol yetkazish" muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Xalq og'zaki ijodining o'tmish tarixi, buguni va kelajagini o'zida ifoda etuvchi, taqdiri bilan uzviy, chambarchas bog'liq ijodiy jarayondir. Donishmandlar tomonidan uni el aadabiyoti, deb e'tirof etilishi ham bejiz emas. Xalqning o'zligini bilish uchun dastavval uning ijodi, jumladan folkloriga nazar solish lozim bo'ladi. Chunki xalq ijodi bu chinakam ma'nodagi doimiy harakat, o'zgarish va rivojlanishda san'atdir. Buni ijrochilikda ko'radigan bo'lsak, xalq ijodi namunalari har galgi ijroda an'analarning davomiyligini saqlagan holda muttasil yangilanib, o'zgarib, takomillashib boraveradi.

Xalq ijodi namunalarining ko'plab variantlilikka ega ekanligi ham buni ifodalab turadi. Shuningdek, ko'p variantlilik xalq og'zaki ijodining o'ziga xosligini ta'minlab beruvchi eng muhim jihatlardan biri ekanligini ta'kidlash o'rinlidir.

Folklor san'atining yana bir jihati- u jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq. Xalq hayotidagi tarixiy o'zgarish, rivojlanishlarga ko'ra, ular ham o'zgarib, takomillashib boraveradi. Davr o'tishi bilan qaysi bir janrlar yoki uning namunalari butunlay yo'qolib, o'rniga yangilari yuzaga kelgan. Shu bois ham ularda ko'p qatlamlilik mavjud bo'lib, uzoq ijro davomida bir necha davrlarda ham o'z izini qoldirgan. Zero, "Bu xazina insonga hayotda barqarorlik bag'ishlaydi, uning qarashlari shunchaki boylik orttirish yo'lida kun ko'rishga yo'l qo'ymaydi, fojealar vaqtida omon saqlab qoladi va moddiy qiyinchilik kunlarida irodani mustahkamlaydi" [2].

Janrlarning bosqichli taraqqiyoti va tarixiy tipologik nuqtayi nazardan qaraganda, eng qadimgi davrlarda ko'pchilik xalqlarda turli afsona va rivoyatlar, topishmoq va maqollar, mavsum va marosim folklori namunalari, mehnat qo'shiqlari keng tarqalgan. Keyingi davrlarda esa, ertaklar, eposning arxaik shakllari yuzaga kelgan.

O'zbek folklorshunosligida variantlilikni nazariy jihatdan yoritgan asosiy tadqiqot sifatida T.Mirzayevning "Alpomish" dostonining o'zbek variantlari" hamda "Xalq baxshilarining epik repertuari" monografiyalarining variant va versiyaga bag'ishlangan qismlarini keltirish mumkin.

Millatimizning eng asosiy o'zligini anglatuvchi ona tilimiz nafaqat so'z va ohang boyligiga, ifodaviy xususiyatlari bilan balki, o'lkamizning turli vohalarida yashovchi xalqlarning o'ziga xos "sheva"larda muloqotlari, hayot tarzlarida esa o'zaro farqli madaniy udumlarni qo'llashlari bilan ham ajralib, ko'zga tashlanib turadi.

Bu xususiyatlar O'zbekistondagi har bir vohaning boshqa sohalarda bo'lgani kabi musiqa san'ati amaliyotida ham o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Musiqa san'atining muayyan vohalardagi bunday o'ziga xoslikni umumiylikda ifodalashi mahalliy musiqiy uslub deyiladi.

O'zbek folklori namunalarini to'plash va nashr etish ishlari 19-asrning 2-yarmidan boshlab goh-gohida ko'zga tashlanib tursada (H.Vamberi, N.P.Ostroumov to'plamlari, "Hikoyati Go'ro'g'li sulton", "Yusuf bilan Axmad" kabi nashrlar), uni chinakamiga to'plash va nashr etish ishlari 1919 yildan yo'lga qo'yila boshlandi.

Yangicha yo'nalishda shakllana boshlagan o'zbek folklorining dastlabki bosqichi XX asrning 20-30 yillari o'sha davr sharqshunosligi va o'lkashunosligi erishgan yutuqlarni izchillik bilan o'zlashtirishga intilish, folklor materiallarini jadal jamlash, xalq hayoti va maishiy turmushining barcha tomonlariga kirib borishga urinish bilan ajralib

turadi. Bunda G'ozim Olim, G'ulom Zafariy va Elbeklarning faoliyatlari muhim ahamiyatga ega bo'ldi. 20-yillarning 2- yarmidan boshlab yana xam jiddiy yutuklar qo'lgaga kiritildi. Ergash Jumanbulbul o'g'li, Fozil Yo'ldosh o'g'li, Po'lkani shoir kabi atoqli dostonchilar aniklandi. Ular ijrosida birinchi marta epik asarlar to'la yozib olina boshladi, xalq san'atkorlariga ijodkor sifatida qarab, original kuzatishlar olib borildi. Bu ishda o'zbek folklorshunosligi o'zining mustahkam ilmiy yo'nalishiga ega bo'ldi, uning asosi yaratildi.

Folklor termini hozir xalqaro miqyosda keng tarqalgan bo'lib, G'arb mamlakatlarida xalq og'zaki badiiy ijodining turli sohalarini: og'zaki poyeziya, xalq musiqasi, xalq raqsi, xalq naqqoshligi, og'zaki nasriy asarlar, xalq urf-odati va rasm-rusumlari, e'tiqodi bilan bog'liq asarlarni ifodalaydi. Turkiy xalqlarda folklor termini xalqning og'zaki poyetik ijodini, shuningdek, xalq qo'shig'i, musiqasi va raqsini anglatadi. XX asr boshlarida folklor atamasi o'rnida "el adabiyoti", "og'zaki poeziya" kabi atamalar qo'llanilgan. Folklor asarlarini janrlarga ajratishda ularning uch xususiyati:

- a) poetik sistemaning mushtarakligi;
- b) asarning maishiy-hayotiy funksisi;
- v) ijro xarakteri nazarda tutiladi.

Shu nuqtayi nazardan qaraganda, mutaxassis olimlar folklor janrlarini lirik tur, epik tur, dramatik tur, maxsus turlarga bo'lishadi:

Xalq qo'shiqlarining barcha janrlari – lirik tur, doston, ertak, hikoya, latifa, tarixiy qo'shiq, rivoyat, afsonalar -epik tur, og'zaki dramalar, askiya, lapar, aytishuvlar, masxarabozlik, qiziqchilik – dramatik tur hamda xalq maqol-matallari, hikmatli so'zlar, topishmoqlar – maxsus turlar tarkibiga kiritishadi.

Yurtimizda erishilgan Mustaqillik xalqimizning milliy qadriyatlariga, ayniqsa, xalq og'zaki ijodiga bo'lgan munosabatda keskin ijobiy o'zgarish yasadi. Mamlakatimizni rivojlantirishning ma'naviy-axloqiy negizlari sifatida umuminsoniy qadriyatlarga sadoqat, xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirish, insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi hamda vatanparvarlik sifatlar belgilab qo'yildi.

Samarqand va Buxoro qadim-qadimdan nafaqat O'rta Osiyo, balki butun Sharqda ma'lum va mashhur ilm-fan, madaniyat o'choqlaridan biri bo'lib kelgan. Bu vohada buyuk mutafakkirlar, olimu-fozillar, faylasuflar, hofiz-sozandalar yetishib chiqqan.

Mustaqillik davrida folklor tamomila yangicha mazmun va mohiyat kashf etdi. "Xalq baxshisi" unvonining joriy etilishi bu folklor san'atiga e'tibor davlat miqyosi darajasi ekanini ko'rsatadi. Folklor san'atiga bag'ishlangan ko'plab anjuman, festivallarning bo'lib o'tishi bu san'atning ma'naviy hayotimizda o'rni balandligidan dalolat beradi. Biroq shunday bo'lsada, butun dunyoga xos bo'lgan variantlarda sekinlashish, buzilish jarayonlari, ustoz-shogirdchilik an'analariga rioya etmaslik, an'anada chekinish va ich ovozinig yo'qolib borishi kabi xususiyatlar bu san'atni ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Bunday vaziyatda esa folklor san'atini ko'proq targ'ib qilish, o'rganish, tadqiq etish samarali natija beradi.

Hozirgi paytda dunyoning deyarli barcha mamlakatlaridagi tegishli san'at muassasalarida folklor sektorlari mavjud. Shuningdek, turli mamlakatlarda xalqaro yoki muayyan mintaqa bo'yicha har xil jamiyatlar ham bor. Masalan, YUNESKO huzuridagi Etnologiya va folklor xalkaro jamiyati, Xalq musiqasi xalqaro kengashi, Folklor o'rtoklik jamiyati kabilar shunday ilmiy tashkilotlardir.

Xullas, xalqimiz og'zaki ijodining davlat maqomida e'zozlanishini O'zbekistonning mustaqillikka erishishining ijobiy natijasi sifatida baholash mumkin. Yurtimiz barkamol avlodini xalq og'zaki ijodidan mukammal ma'lumotga ega bo'lmagan holda tasavvur qilib bo'lmaydi. O'zbekning butun fazilati, falsafasi, donoligi, dunyoqarashi, oliy himmatliligi, turli hayotiy vaziyatlarga munosabati maqollarda aks etgan. Insondagi mehnatga muhabbat, ishq tuyg'ulari qo'shiqlarda eng go'zal ichki kechinmalar sifatida ifodalangan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Xalqaro baxshichilik san'ati festivali ochilishiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. // "Xalq so'zi", 2019, 7-aprel.
2. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T.: O'zbekiston.2000.-43 b.
3. Soipova.D.Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. O'quv qo'llanma.-T,- Fan va texnologiyalar markazi nashriyoti, 2009-yil.
4. Мустафаев Б. И. Некоторые вопросы развития профессиональных навыков учителя музыкальной культуры //Academy. – 2020. – №. 11 (62). – С. 47-50.

5. **5.Мустафаев Б. Restoration of the System of Music Education in Uzbekistan in 1920 1940 Years //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.**
6. **Мустафоев Б. И. Особенности уроков музыки в общеобразовательных школах //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 1 (42). – С. 46-48.**
7. **Мустафоев Б. И., Самиева М. А. БУХАРСКИЕ ДРЕВНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ГРУППЫ-СРЕДСТВО ОБРАЗОВАНИЯ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 26-28.**
8. **Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3. – С. 45-47.**
9. **Мустафаев Б. МУЗЫКАЛЬНО–ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 361-364.**
10. **Мустафаев Б. И. СОДЕРЖАНИЕ МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ В 70-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //Наука и технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2.**
11. **Мустафаев Б. MUSIQA MADANIYATI FANI O 'QITUVCHILARINI INNOVATSION FAOLIYATGA YO 'NALTIRISH //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.**
12. **Мустафаев Б. UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMI ISLOHOTLARIDA MUSIQA MADANIYATI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.**
13. **Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3 (66). – С. 45-47.**
14. **Mustafоеv B. I., Samieva M. A. BUKHARA ANCIENT MUSIC GROUPS-A MEANS OF EDUCATION. – 2021.**
15. **Мустафаев Б. MUSICAL LITERACY IS A FACTOR OF FORMATION OF CULTURAL FUNDAMENTALS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.**

16. Мустафаев Б. СОДЕРЖАНИЕ РЕФОРМЫ ВОСПИТАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 45-50..

17. Мустафаев Б. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников-подростков средствами макома //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2024. – Т. 45. – №. 45.

18. МУСТАФАЕВ Б. ВОССТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В 20-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 211-214

19. Б. Мустафаев НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ- ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 2023

20. Ibragimovich M. B. ACTUALITY OF THE TRADITION" MENTOR–STUDENT" IN THE NATIONAL MUSICAL ART //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2022. – Т. 7. – С. 38-43

21. Мустафаев Б. “БУХОРО ШАШМАҚОМИ”–УЛКАН МАЪНАВИЙ ХАЗИНА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

22. Мустафаев Б. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

23. Мустафаев Б. ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИДА КИТОБХОНЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

24. Мустафаев Б. БАРКАМОЛ АВЛОД МУСИКА МАДАНИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШДА ИСЛОҲОТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

25. Мустафаев Б. БОШЛАНГИЧ СИМФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МУСИҚИЙ САВОДХОНЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ ВА БАҲОЛАШГА ЎРГАТИШ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

26. Мустафаев Б. “БУХОРЧА” ВА “МАВРИГИ” МУСИҚИЙ ТУРКУМЛАРИ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ, МАЪНАВИЙ–МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
27. Мустафоев Б. И., Авлиякулов У. У. У. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 23-25.
28. Ашуров Б. Ю., Мустафоев Б. И. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников подростков средствами макома //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 10. – С. 234-239.
29. Ibragimovich M. B. " BUKHARA FRESHMAN" IS A NATIONAL EDUCATIONAL INSTRUMENT //МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 208-216.
30. Ражабов, Т. (2023). O ‘zbek bolalar musiqiy o ‘yin folklorining mavzuvii tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.
31. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.
32. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.
33. Ражабов, Т. И. (2021). Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе. Наука, техника и образование, (2-2 (77)), 84-86.
34. Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.
35. Ражабов, Т. И. (2020). Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)), 61-63.
36. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ БУХАРСКОГО

ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ.” Вестник науки и образования 21-2 (2020): 99.

37. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни.” *Miasto Przyszłości* 33 (2023): 167-176.

38. Ражабов, Тухтасин. “O ‘zbek bolalar musiqiy o ‘yin folklorining mavzuviy tasnifi.” *Общество и инновации* 4.5/S (2023): 340-345.

39. Ражабов, Дилшод Зарипович, and Тухтасин Ибодович Ражабов. “Формирование и развитие узбекской народной лирики.” *Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире*. 2018.

40. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе.” *Наука, техника и образование* 2-2 (77) (2021): 84-86.

41. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников.” *Вестник науки и образования* 5-2 (83) (2020): 34-37.

42. Ражабов, Тухтасин Ибодович, and Уктам Расулович Ибодов. “Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки.” *Вестник науки и образования* 21-2 (99) (2020): 55-58.

43. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр.” *Наука, образование и культура* 3 (47) (2020): 61-63.

44. Rajabov, Tokhtasin Ibodovich. “Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils.” *Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress* 2.3 (2023): 59-68.

45. Rajabov, Tukhtasin Ibodovich. “The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore.” *Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences* ISSN 2795.546X: 1.

46. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни.” *Miasto Przyszłości* 33 (2023): 167-176.

47. Ражабов, Тўхтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни.” *Miasto Przyszłości* 29 (2022): 363-367.

48. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. “Pedagogicheskie vozmozhnosti ispolzovaniya detskix folklornyx pesen v duchovno-nravstvennom vospitanii mladshix shkolnikov.” *Vestnik nauki i obrazovaniya*: 5-2.

49. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich, and Uktam Rasulovich Ibodov. “Obespechenie natsionalnogo naslediya v obuchenii pesnyam buxarskogo detskogo folklora na urokax muzyki.” *Vestnik nauki i obrazovaniya* (2020): 21-2.

50. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. “ticheskaya klassifikatsiya uzbekskoy detskoy narodnoy muzyki i igr.” *Nauka, obrazovanie i kultura* 3 (2020): 47.

51. Madrimov, Bakhram Khudoynazarovich, and Tokhtasin Ibodovich Rajabov. “Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics.” *Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science* 1.4 (2022): 53-56.

52. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. “Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta’limotida “Iyqoot” Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi.” “ONLINE-CONFERENCES” PLATFORM. 2022.

53. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O ‘ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O ‘RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.” *IJODKOR O’QITUVCHI* 2.21 (2022): 21-31.

54. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA ‘LIM TIZIMIDA OZBEK MUSIQA FOLKLORINI ORGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O ‘QITUVCHI JURNALI. 5 Sentyabr.” (2022).

55. Ibodovich, Rajabov To‘xtasin, and Raximov Abdurasul Ravshan O‘g‘li. “XALQ MUSIQA IJODIYOTINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA MUSIQA SAN’ATI FIDOYILARINING FAOLIYATI XUSUSIDA.” *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali* 2.5 (2022): 28-32.

56. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. “Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta’limotida “Iyqoot” Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi.” “ONLINE-CONFERENCES” PLATFORM. 2022.

57. Rajabov, Toxtasin Ibodovich. "UZLUKSIZ TALIMDA FOLKLOR QO'SHIQLARINI IJRO ETISHHIG O'ZIGA XOS USLUBLARI." Scientific progress 1.5 (2021): 581-585.

58. Ibodovich, Rajabov Tukhtasin. "The Educational Significance of Children's Folk Songs in Music Culture Lessons." European Scholar Journal 2.6 (2021): 139-141.

59. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. "5-7-SINF O'QUVCHILARINI XALQ OG 'ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA." BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 392-400.

60. Rajabov, To'xtasin. "UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O 'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O 'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA." IJODKOR O'QITUVCHI 2.21 (2022): 21-31.

61. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. "MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O 'RNI." TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 423-431.

**«YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR
FANLAR» RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI**
2-TOM, 2-SON (29-Fevaral)

MUNDARIJA

1	3D-MRI OBSTRUCTION AND VISUALIZATION OF PHARYNGEAL AIRWAY TRACT USING OPEN SOURCE SEEDED TECHNIQUE T.Augusty Chandija Lincy, Mrs. S. Murine Sharmili	5-16
2	YO'L TRANSPORT XODISALARI BILAN BOG'LIQ JINOYATLARNI TERGOV QILISHNI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA TAKLIFLAR Qulmatov Abror Ashur o'g'li	17-23
3	IX-ASR KRUM DAVRIDA BOLGAR PODSHOLIGINING SIYOSIY YUKSALISHI VA BOLQON YARIMOROLIDAGI GEGIMONLIK Nazirov Maxmudjon Xasanjon o'g'li	24-27
4	JAMIYAT BOSHQARUVIDA RAHBAR TOMONIDAN QO'LLANILANILAYOTGAN UMUMIY NAZARIY METODLAR Choriyev Abduhalim Nazar o'g'li	28-33
5	OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUV MASHG'ULOTLARINI ZAMONAVIY TASHKIL ETISHDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Djurayev Botir Abdusalyamovich	34-39
6	VITAMIN D TANQISLIGI: RAXIT, KELIB CHIQISHI, PROFILAKTIKA VA DAVOLASH Akramov Abdulloh Ahmad o'g'li, Tosharova Munisa Abdisattor qizi, Mardiyeva Jasmina Sayfullo qizi, Do'smurodova Xosiyatxon Murod qizi	40-44
7	MILITARY ART OF AMIR TEMUR Eshboyev Dono Uzoq o'g'li	45-48
8	БРИТАНСКИЙ МУЗЕЙ Махмудова Азиза Азаматовна	49-54
9	UMUMTA'LIM VA MAKTABDAN TASHQARI TA'LIM MUASSASALARIDA JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI Aliqulov Ravshan Erkinovich	55-59
10	INTENSIVE WAYS OF TEACHING PHONETIC ASPECTS OF ENGLISH AT THE SENIOR STAGES OF SECONDARY SCHOOL Turayeva Dilbarkhon	60-65
11	TOSHKENDAGI MADRASA VA JADID MAKTABLAR FAOLIYATI Kimsanboyeva Zuhra Abdukarimovna	66-69

**"YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR
FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI**
Volume 2, Issue 2, 29-Fevral 2024

12	O'ZBEKISTON HUDUDIDA IQLIMNING TAQSIMLANISHI Xolpo'latov Sahobiddin Yusuf O'g'li	70-75
13	O'QUVCHILAR IJODIY TAFAKKURNING RIVOJLANISHI Jonpo'latova Nigora	76-80
14	BARKAMOL SHAXS TARBIYASIDA MILLIY TARBIYA IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH METODLARI Xamidova Nigina Obidovna	81-85
15	ОСОБЕННОСТИ ЭНДОТЕЛИАЛЬНОЙ ДИСФУНКЦИИ ЛЁГКИХ ПРИ АБДОМИНАЛЬНОМ СЕПСИСЕ Хотамов Ихтиёр Эшмуротович	86-97
16	МЕХАНИЗМ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРИОРИТЕТОВ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА Egamberdiyev H.H.	98-102
17	THE ROLE OF ENVIRONMENTAL AWARENESS IN THE MEDIA Abdazova A'loxon Rivojiddin qizi	103-105
18	АКАДЕМИК ЛИТСЕYLARDA "МОЛЕКУЛЯР ФИЗИКА ВА ТЕРМОДИНАМИКА АСОСЛАРИ"НИ О'QITISHDA INNOVATSION ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН FOYDALANISH Siddiqova Sanobar	106-110
19	AZOTLI O'G'ITLAR SHAKLLARINING GIDROPONIKA USULIDA O'STIRILGAN POMIDORNING O'SISH VA RIVOJLANISHIGA TA'SIRI Nurullayev B, Qo'chqorov D, Ortikov T	111-121
20	TOSHKENT METROPOLITENIDA ISH TAHLILI Pardaboyev Humoyun Ravshan o'g'li	122-125
21	STUDY OF ECOLINGUISTIC ASPECTS OF NEOLOGISMS Azizov Olimjon	126-131
22	BRIDGING CULTURES THROUGH CLOTHING: A LINGUOCULTUROLOGICAL ANALYSIS AND LEXICOGRAPHICAL INTERPRETATION OF ENGLISH AND UZBEK CLOTHING NAMES Sevara Jumanova	132-134
23	INSULIN PREPARATINING ORGANIZMDAGI AHAMIYATI Sultonbayeva Ruxsora Xudayshukur qizi, Sayfulloyeva Sevinch Erkinovna	135-136
24	O'RTA OSIYONING CHOR ROSSIYA TOMONIDAN EGALLANISHI Jo'rayeva Kamola Zoir qizi	137-140
25	ЧАСТОТА МЕТАСТАЗИРУЮЩЕГО РАКА МОЛОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ВОЗРАСТА Юлдашев Б.С., Ходжаниязов А.А., Каримов Р.Х., Жуманиязова Н.С.	141-143

**"YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR
FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI**
Volume 2, Issue 2, 29-Fevral 2024

26	O'ZBEKISTONDA MUASSASALARINING MUSTAHKAMLANISHI Norbo'tayeva Go'zal Abdigafirovna	MAKTABGACHA MODDIY-TEXNIK	TA'LIM BAZASI	144-147
27	XORAZM XALQ RESPUBLIKASI ICHKI ISHLAR XALQ NOZIRLIGI TARKIBIDA, POCHTA VA TELEGRAF BO'LIMINING FAOLIYATI (1920-1924) YILLAR. Nazirov Maxmudjon Xasanjon o'g'li, A.Yermetov			148-151
28	НЕВРОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ СТАТОДИНАМИЧЕСКИХ НАРУШЕНИЙ У ПАЦИЕНТОВ С ВЕРТЕБРОБАЗИЛЛЯРНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ О.Х. Парманов, М.Б. Уринов,			152-155
29	O'QISH SAVODXONLIGI DARSIDA SAVOL-JAVOB USULI Xusanova Madinabonu Muzaffarjon qizi			156-160
30	PARATAKTIK QURILMALARNING STRUKTURASI XUSUSIDA Kurbanova Raxima Abdullayevna	MONOPROPOZITIV		161-165
31	KITOB MA'RIFAT CHIROG'I To'lanova Mohinur			166-168
31	KITOB – INSON FITRATI Mirzobadalova Xadicha Baxtiyor qizi			169-172
33	TA'LIM INTEGRATSIYANING HOZIRGI ZAMON MUAMMOLARI Xusanovan Madinabonu Muzaffarjon qizi			173-175
34	SIFATLI TA'LIM – TARAQQIYOT POYDEVORI Zopirova Sitara Odiljon qizi			176-179
35	JAHOLATGA QARSHI MA'RIFAT (MUAMMOLAR VA YECHIMLAR) To'xtasinova Laylo Abdukarim qizi			180-182
36	YUKSAK MA'NAVIYATLI YOSHLAR – JAMIYAT TAYANCHI Bo'riqulova Sug'diyona Samadovna			183-186
37	ЕНГИЛ САНОАТ КОРХОНАЛАРИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ БОШҚАРИШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ Казимова Мижгона Шарифовна			187-193
38	VISUAL REPRESENTATION IN MEDIA DISCOURE Kayumova Shakhnoza Kabiljonovna, Alikulova Yulduz Shukhrat qizi			194-196
39	IMPLICIT VISUAL MESSAGES AND A DISCOURE DEMENSION Kayumova Shakhnoza Kabiljonovna, Alikulova Yulduz Shukhrat qizi			197-199
40	QIZLAR, AUTIZM IDENTIFIKATORLARI VA TA'LIM Xusanova Madinabonu Muzaffarjon qizi			200-205
41	MILLIY MAQOM SAN'ATI VA MA'NAVIYATINING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI To'xtasin Rajabov Ibodovich, Behruz Boltaev Hamidovich			206-213

**"YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR
FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI**
Volume 2, Issue 2, 29-Fevral 2024

42	BOSHLAG'ICH (1-4 SINFLARDA) MUSIQA TINGLASH FAOLIYATINING PEDAGOGIK AHAMIYATI Ibodov O'ktam Rasulovich, To'xtasin Rajabov Ibodovich	214-223
43	O'QUVCHILAR MUSIQA TARBIYASIDA BUXORO FOLKLOR QO'SHIQLARIDAN FOYDALANISH Muminovna Raxmanova Istat, To'xtasin Rajabov Ibodovich	224-232
44	MILLIY MUSIQIY TA'LIM NEGIZIDA XALQ MUSIQA IJODIYOTI Hamitova Sunbula Bahodir qizi, Ibodov Sardorbek To'xtasin o'g'li	233-241
45	O'ZBEK MUSIQA FOLKLORINING MADANIY HAYOTDAGI O'RNI VA AHAMIYATI Xabirova Hodiraxon To'lanboy, Ibodov Sardorbek To'xtasin o'g'li	242-251
	MUNDARIJA	252-255